Chap-16

લલ્લુલાલજી

અંગ્રેજોના સંપર્કને પરિણામે અર્વાચીન ભારતીય ભાષાઓમાં ગદ્યનો વિકાસ થવા માંડ્યો તે અરસામાં ઈ.સ. ૧૯મી સદીના આરંભમાં હિન્દી (ખડી બોલી) ગદ્યમાં, હિન્દી ગદ્યમાં એક ગદ્ય 'સિંહાસન બત્રીસી' લખાઈ છે. તેના લેખક લલ્લુલાલજી અમદાવાદના ગુજરાતી બ્રાહ્મણ હતા અને તેમણે હિન્દી ગદ્ય શૈલીના પ્રણેતાઓની પ્રથમ પંક્તિમાં પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. એમણે લખેલી 'સિં.બ' કેટલીક વાર્તાઓ પૂરતી અને શૈલી પૂરતી અત્યાર સુધી આપણે જોયેલી બધી કૃતિઓ કરતાં જુદી પડે છે.

લલ્લુલાલજીની આ કૃતિ હિન્દી સાહિત્યમાં ઠીક ઠીક પ્રસિદ્ધ છે. અને હિન્દી સાહિત્યના પ્રારંભિક ગદ્યકારોમાં લલ્લુલાલજીનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. શૈલીની દૃષ્ટિએ જૂના ગદ્યના અભ્યાસીને આકર્ષે એવું આ કૃતિમાં ઘણું મળી આવે છે, અને હિન્દી ગદ્યની શરૂઆતનાં બધાં જ વિશિષ્ટ ~~[illegible]~~ લક્ષણોવાળું આ કૃતિનું ગદ્ય છે. લેખક વાર્તાઓમાં સર્વત્ર સરલતા અને પ્રસાદ સાચવે છે, કોઈ કોઈ વખત નાનાં નાનાં વાક્યો દ્વારા પોતાનું કથન રજૂ કરે છે. તો કોઈક વખત લાંબાં વાક્યો પણ જોવા મળે છે. શૈલીમાં અરબી– ફારસી શબ્દોની છાંટ જોવા મળે છે. પ્રાસ્તાવિક વાર્તાકથનમાં એ વિશેષ છે. પછીની વાર્તાઓમાં સ્થળે સ્થળે એ જોવા મળે છે છતાં એનું પ્રમાણ ખટકે એવું નથી, ઉલટું એને લીધે શૈલીમાં એક પ્રકારની ચમક આવે છે અને તે વખતની બોલચાલની ભાષાનું જરાક વિશિષ્ટ એવું સાહિત્યિક સ્વરૂપ કેવું હશે એ જોવા મળે છે. લેખકની વાર્તા-કથન પદ્ધતિ સંક્ષિપ્ત નથી બલકે કોઈ કોઈ સ્થળે વર્ણનને વિસ્તૃત બનાવીને વાર્તાઓમાં આકર્ષણ ઉમેર્યું છે. લેખક વર્ણનો સરસ કરી શકે છે. પ્રાસ્તાવિક વાર્તાનું લેખકે કરેલું વર્ણન અત્યંત સુંદર છે

ઔર નગરી ઉસકી યહ વસ્તી થી। જો ચપ્પા રખને કો જગહ નહી મિલતી થી ॥ વહ બસા બસા નગર સા દિયા। ઘર ઘર નયે નયે તૌરકે અચ્છે અચ્છે મકાન બને હુએ। ચૌપડ બજાર દરમિયાન નહર બહતી હુઈ। દુરસ્ત દુકાનોમેં એકે એક દુકાનદાર સરાફ, બજાજ, સોદાગર, કારીગર, સુનાર, લુહાર, સાદકાર, કસેરા, પટવા, કિનારીવાલે, કોફ્તદાર, જલાકાર, આઇનસાજ અપને અપને કામમેં સરંગર્મ થા ॥

આ કૃતિ છપાઈ હોવાથી એમાંથી વિશેષ અવતરણો આપવાની જરૂર માની નથી. લલ્લુલાલજીની આ કૃતિ વાંચ્યા બાદ એક અનુમાન એમ થઈ શકે કે શામળ અને લલ્લુલાલજીએ આ વાર્તા-રચનામાં કોઈક સામાન્ય પરંપરાનો ઉપયોગ કર્યો હોય. પણ તે પરંપરા કઈ તે ચોક્કસ જાણવા મળ્યું નથી.

———000——— Chap-17

—: જીવાનંદ વિદ્યાસાગર :—

બંગાળી પંડિત જીવાનંદ વિદ્યાસાગરે રચેલી 'સિં.બ' ઇ.સ. ૧૮૮૧માં પ્રગટ થયેલી છે. આ કૃતિ ગદ્યમાં છે ને તેમાં વચ્ચે વચ્ચે સંસ્કૃત શ્લોકો પણ આવે છે. સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ એમાં ખાસ નોંધપાત્ર વિશેષતા નથી. જીવાનંદની કથાઓમાં જે ફેરફારો આવે છે તે 'તુલનાત્મક અધ્યયન'માં યથાસ્થાને નોંધ્યા છે. તથા 'સિં.બ'ની કથાઓની જે તુલનાત્મક તાલિકા આપી છે તે ઉપરથી પણ વાંચકોને એનો ખ્યાલ આવશે.

જુદા જુદા કવિઓએ રચેલી 'સિં.બ'ઓનું રસદૃષ્ટિએ કરેલું આ અવલોકન અને તેમાં દરેક કવિએ કે કથાકારે બતાવેલી વિશિષ્ટ શક્તિનું આ દિગ્દર્શન આ પ્રકાર લોકોમાં કેટલો પ્રિય અને પ્રચલિત હતો એનો ખ્યાલ આપે છે અને આ વાર્તાઓ જુદા જુદા સર્જકોને હાથે કેવી રીતે વિકાસ પામતી ગઈ તથા તેમણે પોતપોતાની ભિન્ન ભિન્ન રુચિ અનુસાર ભાષાના, છંદના, નિરૂપણના અને સામાજિક જ્ઞાનના—

સમાવેશના કેવા કેવા પ્રયોગો કર્યા તેનો પણ આના ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે. આ કવિઓની કૃતિઓ ગુણદૃષ્ટિએ અને વિસ્તાર-દૃષ્ટિએ જુદી જુદી કક્ષાની છે એ સ્પષ્ટ છે પણ એની રચનામાં કવિનો હેતુ સાચો (sincere) છે એ બાબત કંઈ શંકા લાવવાનું કારણ જણાતું નથી. પોતાના ધાર્મિક અને માનસિક ઘડતરના પડઘા પણ કવિઓએ અહીં પાડવા દીધા છે એ ધ્યાન ખેંચે છે.

રસિકતાની દૃષ્ટિએ કેટલાક કવિઓએ ભાષા, વર્ણન, છંદ, અલંકાર અને વસ્તુ-સંકલના ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપીને પોતાની કૃતિને રસિક અને આકર્ષક બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કેટલાકે માત્ર સીધી સાદી રીતે વાર્તા કહી દીધી છે અને કેટલાકે કૃતિને જ્ઞાનભંડાર જેવી બનાવવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો છે. આ ઉપરથી પણ એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં આવી કૃતિઓની રચનાનો હેતુ માત્ર મનોરંજન પૂરું પાડવાનો નહીં પણ જીવનને ઉપયોગી ને આવશ્યક એવું વિવિધ વિષયોનું કે પ્રકારનું જ્ઞાન આપવાનો પણ હતો.

સિંહાસન બત્રીસી : તુલનાત્મક અધ્યયન Stories

*

'સિં. બ'ની અત્યંત લોકપ્રિય અને સુપ્રસિદ્ધ વાર્તાઓ, આ પહેલાં જણાવ્યું તેમ, સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતીમાં ઊતરી આવી છે, અને મધ્યકાળમાં અનેક કવિઓએ ગુજરાતી-રાજસ્થાનીમાં આ વાર્તાઓ ઉતારી છે. છેક સંવત ૧૫૦૦ આસપાસથી એવો પ્રવાહ ચાલુ થયો છે અને છેક ૧૯મા સૈકા સુધી તે અવિચ્છિન્નપણે ચાલતો જોવામાં આવે છે.

મને મળેલી કુલ સત્તર સંસ્કૃત, ગુજરાતી-રાજસ્થાની 'સિં. બ' વિષયક કૃતિઓની અને તેમાંની કથાઓની ટૂંકી તુલનાત્મક સમીક્ષા અહીં કરી છે. આ કથાઓ મુખ્યત્વે ક્ષેમંકર, દેવમૂર્તિ અને રામચંદ્રની સંસ્કૃત વાર્તાઓનો આધાર લઈને રચાઈ છે. આ ત્રણ કવિ-લેખકો ઉપરાંત ગુજરાતીમાં લખનાર કવિ-લેખકોમાં અનુક્રમે મલયચંદ્ર (સં. ૧૫૧૯ = ઈ.સ. ૧૪૬૩), એક અજ્ઞાતનામા બ્રાહ્મણ કવિ (સં. ૧૫૩૩ = ઈ.સ. ૧૪૭૭), જ્ઞાનચંદ્ર (સં. ૧૫૯૯ = ઈ.સ. ૧૫૪૩), અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર (વાર્તા ત્રુટક હોઈ રચના સમય અજ્ઞાત છે પણ એ પ્રતની લિપિ અને ગદ્યની લઢણ જોતાં સંવતના ૧૭મા સૈકામાં એ કૃતિ રચાઈ હોય એમ અનુમાન થાય છે), સિદ્ધિસૂરિ (સં. ૧૬૧૬ = ઈ.સ. ૧૫૬૦), દેઈદાસ (સં. ૧૬૩૩ = ઈ.સ. ૧૫૭૭), હીરકલશ (સં. ૧૬૩૬ = ઈ.સ. ૧૫૮૦), સંઘવિજય (સં. ૧૬૭૮ = ઈ.સ. ૧૬૨૨), વિનયલાભ (સં. ૧૭૪૮ = ઈ.સ. ૧૬૯૨), સુંદરજી (સં. ૧૭૯૬ = ઈ.સ. ૧૭૪૦), શામળ (સં. ૧૭૭૭ = ૧૮૨૧ આસપાસ), લલ્લુલાલજી (ઈ.સ. ૧૯મી સદીનો પ્રારંભ (છતાં)) અને અર્વાચીનકાળમાં સંસ્કૃતમાં 'સિં. બ' રચનાર બંગાળી પંડિત જીવાનંદ વિદ્યાસાગર (ઈ.સ. ૧૯મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) — આટલા લેખકોની કૃતિઓમાંની વાર્તાઓનો તુલનાત્મક વિચાર અહીં કર્યો છે.

વાર્તાઓની વિગતે ચર્ચા કરતા પહેલાં મૂળ વાર્તાઓનું અને એમની રચનામાં કયા કવિએ ક્યાં કેવો ફેરફાર કર્યો છે તેનું અવલોકન કરવું આવશ્યક છે.

પ્રાસ્તાવિક અને કથા ૨

ક્ષેમંકરની 'સિં.બ'માં પ્રથમ વાર્તામાં વિક્રમની ઉત્પત્તિ વિસ્તારપૂર્વક રજૂ કરે છે. એમાં ભોજને સિંહાસન મળ્યું તે હકીકત કહી કવિ વિક્રમનાં પરાક્રમોની ગાથા વિસ્તારપૂર્વક રજૂ કરે છે. અને સિદ્ધસેન દિવાકરનો વૃત્તાન્ત તથા મહાકાલેશ્વરના લિંગ નીચેથી આદિનાથના બિંબનું સિદ્ધસેનની સ્તુતિથી થતું પ્રાગટ્ય વિગતે વર્ણવે છે. ત્યાર પછી ભોજ પવિત્ર થઈ પૂજા સામગ્રી સાથે અને અભિષેકનાં બધાં સાધનો એકઠાં કરી સિંહાસને બેસવા જાય છે ત્યાં પ્રથમ પૂતળી તેને અટકાવે છે અને વિક્રમના જેવું ઔદાર્ય હોય તો જ સિંહાસન ઉપર બેસવા કહે છે. ભોજ તેનું ઔદાર્ય કેવું હતું એવો પ્રશ્ન કરે છે તેના ઉત્તરમાં પૂતળી વિક્રમ પાસે આવેલા એક વિદ્વાન યાચકની વાર્તા કહે છે. વિક્રમ જુએ તેને હજાર, જેની સાથે વાતચીત કરે તેને દસ હજાર, જે હસાવે તેને લાખ અને જેના પર પ્રસન્ન થાય તેને એક કરોડ સોનૈયા અથવા મનવાંછિત આપતો એમ પૂતળી કહે છે અને સાથે જ એક વિદ્વાને વિક્રમને કહેલી 'વિસેમિરા'ની વાત કહે છે.

વિશાલાનગરીનો નંદ રાજા પોતાની રાણી ભાનુમતીમાં એટલો બધો આસક્ત હતો કે સભામાં પણ તેને સાથે જ રાખતો. 'આથી આપની હાંસી થશે' એમ પ્રધાને કહ્યું એટલે રાજા રાણી સિવાય થોડોક સમય પણ રહી શકવાની પોતાની અશક્તિ પ્રગટ કરે છે. પ્રધાનની સૂચનાથી રાણીનું ચિત્ર બનાવરાવે છે અને શારદાનંદ નામે એક અત્યંત વિદ્વાન પુરોહિતને તે બરાબર છે કે કેમ એ જોવા આપે છે. શારદાનંદ એમાં રાણીની ડાબી જંઘાએ તલ હતો તે આમાં નથી એમ કહે છે. રાજા વહેમાય છે, પ્રધાનને શારદાનંદનો ઘાત કરાવવા કહે છે પણ સમજુ પ્રધાન શારદાનંદને પોતાને ત્યાં છુપાવી રાખે છે. રાજાનો પુત્ર અપશુકનની પરવા કર્યા સિવાય વનમાં શિકાર કરવા જાય છે. ત્યાં સાંજ પડી જાય છે અને તે એકલો પડી જાય છે. એક વાઘ આવે છે એટલે તે વૃક્ષ ઉપર ચડી જાય છે. ત્યાં વ્યંતરથી અધિષ્ઠિત એક વાનર બેઠો હોય છે. તે રાજકુમારને આશ્વાસન આપી પોતાની પાસે

બેસાડે છે અને તેને ઊંઘ આવે છે એટલે પોતાના ખોળામાં સુવાડે છે. રાજકુમાર ઊંઘે છે ત્યારે વાઘ તેને મનુષ્યનો વિશ્વાસ કરીશ નહીં એમ કહી કુંવરને નીચે નાખી દેવા સમજાવે છે, પણ વાનર વિશ્વાસઘાત કરતો નથી. જ્યારે રાજકુમારના ખોળામાં માથું મૂકી વાનર ઊંઘે છે ત્યારે વાઘ ફરી એવો જ પ્રયત્ન કરે છે. રાજકુમાર વાનરને નાખી દે છે પણ તે નીચે પડવાને બદલે એક ડાળીને વળગી પડે છે. સવારે વાઘના ગયા પછી તે રાજકુમારને માથે હાથ મૂકી તેને 'વિસેમિરા' શિખવે છે. આ 'વિસેમિરા' શબ્દના ચાર અક્ષર પરથી અનુક્રમે એકેક અક્ષર લઈ, એ અક્ષરથી શરૂ થતો એકેક શ્લોક - એમ ચાર શ્લોક બને છે. એ ચાર શ્લોકનો ભાવાર્થ એવો છે કે વિશ્વાસુને છેતરવામાં પૌરુષ કેવું? ગંગાસ્નાનથી બ્રહ્મહત્યા ટળે પણ મિત્રદ્રોહી શુદ્ધ ન થાય. મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ન, ચોર અને વિશ્વાસઘાતી નરકમાં પડે છે. આ પાતકમાંથી કલ્યાણ ઇચ્છનારે સુપાત્રને દાન દેવું જોઈએ - વગેરે.

કુમારનો ઘોડો એકલો નગરમાં પાછો આવે છે એટલે ચિંતાતુર રાજા કુંવરને શોધવા નીકળે છે. ગાંડા જેવો કુંવર તેને મળે છે, અનેક ઉપાય કરતાં તેને મટતું નથી, રાજા શારદાનંદનને સંભારે છે, તેનો પશ્ચાત્તાપ જોઈ પ્રધાન શારદાનંદન સાથે વિચાર કરી 'મારે ત્યાં એક બાલિકા છે તે રાજકુમારને સાજો કરશે' એમ કહે છે. રાજકુમારને પ્રધાનને ત્યાં લઈ જાય છે. વચ્ચે પડદો નંખાવી શારદાનંદન એક પછી એક શ્લોક બોલે છે. તેનો પહેલો અક્ષર અનુક્રમે 'વિ','સે','મિ','રા' હોય છે. જેમ જેમ શ્લોક બોલાતા જાય છે તેમ તેમ રાજકુમાર સાજો થતો જાય છે. રાજાને શંકા જાય છે કે વનમાં બનેલી આ વાત આ બાળા કેવી રીતે જાણી શકી હશે! પડદો દૂર કરાવે છે ત્યાં શારદાનંદન નીકળે છે અને રાજા પ્રસન્ન થાય છે. આ સાંભળી વિક્રમ પેલા વિદ્વાનને એક કરોડ સોનૈયા આપે છે.

મલયચંદ્ર આ વાર્તા રૂપાંતરને અનુસરીને આપે છે. સામળ બ્રાહ્મણ કવિ પણ તેને અનુસરે છે. જ્ઞાનચંદ્ર સાવજને બદલે હાથીની વાત કરે છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાસંગ્રહમાં આ વાર્તાનું પાનું ખૂટે છે. હીરકલશ અને સંઘવિજય તેમજ વિનયલાભ

પ્રસ્તાવનામાં ખૂબ જ મળતા છે. માત્ર વાર્તાકથાની પૂર્વે વાર્તિક દેવિદાસ આ સ્થળે પ્રાસ્તાવિક વાર્તામાં વિક્રમની જીવનલીલાની વિગતો આપીને ભોજને ઓળખાવી. આના છોકરાઓની રમત જોઈને ત્યાં કંઈ ચમત્કાર છે એમ માની ખોદાવવાની ઈચ્છા થાય છે અને તેમાંથી સિંહાસન જડે છે એમ કહે છે. પહેલી પૂતળી ભોજને સિંહાસન પર બેસતાં અટકાવી વિક્રમની ઉદારતાની વાત કહે છે તેમાં સૂર્યમંડળની વાર્તા છે જેમાં વિક્રમ એક કોઢિયાને અષ્ટસિદ્ધિ આપી દે છે એવું નિરૂપણ છે. [illegible] ગદ્યકાર 'બિસોબિસા'ની વાર્તા આપે છે. તેની પહેલાં વિક્રમના સિંહાસનની ભોજને શી રીતે પ્રાપ્તિ થઈ તે કહેલું છે. સુંદરના પણ આ સ્થળે 'બિસોબિસા'ની વાર્તા આપે છે પણ સુંદરમાં ખાસ અનુસાર બિલકુલ નથી. વિક્રમની પૂર્વકથા કહેતાં એ ગર્દભસેનની હકીકત આપે છે. મૂળે તે ઇંદ્રનો પ્રતિહાર હતો અને ઇંદ્રના શાપથી ગર્દભ બન્યો એમ કહે છે. એ સિવાય બીજો તફાવત નથી. શામળ આ સ્થાને પ્રધાન હરણની વાર્તા આપે છે.

શામળે પોતાની 'સિં.બ.'માં આ પૂર્વકાલીન ગુજરાતી પરંપરાનું અનુસરણ ઓછું કર્યું છે. એણે પોતાની રીતે આ વાર્તાઓની આયોજના કરી છે. પ્રધાન વાર્તા જેમાં ભોજને સિંહાસનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ એ વર્ણવાયું છે. એની રચના એણે વિગતો પૂરીને વાર્તામાં રસ રેડીને કરી છે. એના પુરોગામીઓએ ભર્તૃહરિ તેમ જ વિક્રમનું અભિષેક વિગતે આ પ્રાસ્તાવિક વાર્તામાં આપ્યું છે તેને શામળ અનુસર્યો નથી; એટલું જ નહીં પણ સિંહાસન દિવાકર અને બીજા આસરવાળો આખો પ્રસંગ એણે કાઢી નાખ્યો છે. આથી આખી ભર્તૃહરિની વાર્તા એણે ૩૦ મી વાર્તા તરીકે સ્વતંત્ર રીતે આપી છે અને ત્યાં પણ તેણે ફેરફાર ઘણા દૂરફાર કર્યા છે. દાખલા તરીકે ઉજ્જવના તપ કરતા ગરીબ બ્રાહ્મણનું નામ તેણે નારાયણ શર્મા આપ્યું છે. તેને મહાકાળી પ્રસન્ન થઈ ફળ આપ્યાની કથા કહે છે. અનંગસેના અને ભર્તૃહરિની આસક્તિ પણ રાણી નંદ અને ભાનુમતી જેવી જ નિરૂપી છે. (સરખાવો – ક્ષેમંકર - પ્રાસ્તાવિક ની કથા ૨)

મૂળ પરંપરામાં પહેલી વાર્તા માત્ર વિક્રમની દાનશૂરતાની છે અને તેમાં વિક્રમને પ્રસન્ન કરનાર બ્રાહ્મણની વાર્તા કહી છે તે વાર્તા શામળે અહીંઆં બિલકુલ રજૂ કરી નથી. તેને બદલે એણે હરણની વાર્તા કહી છે, જેમાં ઇંદ્રનો પુત્ર શાપને કારણે હરણ બને છે ને વિક્રમ શિકાર કરતાં એને મારી નાખે છે એટલે વિક્રમની દયાથી તેની મુક્તિ થાય છે.

વિક્રમને વનમાં એવું અસામાન્ય હરણ બતાવનાર નરપતિયા નામના
આગિયાને વિક્રમ નગરનું રાજ્ય આપે છે. નરપતિયો વિક્રમને વિનંતી
કરે છે કે પોતે હલકી વર્ણનો છે એટલા માટે રાજ્યના લોકો તેને તેમના
મંડળમાં દાખલ કરશે નહીં. નરપતિયાની આવી લાગણી જાણી વિક્રમ
૨૪૯ તેને પોતાની પુત્રી પરણાવે છે.

કવિ 'સિં. બ.'માં પહેલી વાર્તામાં બત્રીસલક્ષણા સાહિત્યમાં ઉજ્જ-
યિની નગરીનું સુંદર વર્ણન કરે છે. ભોજને સિંહાસન મળવાનું
એમાંનું વર્ણન બીજી વાર્તાઓ સાથે ઘણેખરે અંશે સમાન છે. એક બ્રાહ્મણ
પોતાના ખેતરમાં માળા ઉપર બેઠેલ પછી ભોજને ગાળી દેવાની વાત કરે
છે તે રાજના સિપાઈ-વાહકો સાંભળે છે અને રાજાને પહોંચાડે છે. એટલે
ભોજ ત્યાં આવે છે અને સિંહાસન મળે છે, એમ નિરૂપ્યું છે. પૂતળી ભોજને
સિંહાસને બેસતાં અટકાવે છે અને વિક્રમની પ્રશંસા કરે છે. તેના
કહેવા મુજબ અમરસિંહ અથવા ગંધર્વસેન નામે રાજાને ચાર પુત્રો હતા.
તેમાંનો મોટો પુત્ર એક બ્રાહ્મણ સ્ત્રીનું સંતાન હતો અને તે પંડિત હતો.
ક્ષત્રિયાણીથી શંખ, વિક્રમ અને ભર્તૃહરિ એ ત્રણ, વૈશ્યાથી ચંદ્ર અને
શૂદ્રાથી ધન્વંતર (ધન્વન્તરિ) નામે પુત્રો હતા. ગંધર્વસેન પછી શંખ રાજા
થયો. પંડિતોએ તેને કહ્યું કે વિક્રમ તને મારીને રાજા થશે. વિક્રમ
તે વખતે યોગસાધના કરતો હતો અને સ્થળે સ્થળે ફરતો હતો. રાજાએ
પંડિતોની વાતને હસી કાઢી અને તેમની મશ્કરી પણ કરી. પંડિતોને
અપમાન લાગ્યું. હરસિદ્ધ નગર પાસે વનમાં એક સરોવર હતું ત્યાં
વિક્રમ આવી પહોંચ્યો. પંડિતોએ આ પણ પોતાની વિદ્યાથી જાણ્યું
અને રાજાને કહ્યું. વિક્રમ જ્યાં તપ કરતો હતો ત્યાં રાજા પોતાના સરદારો
વગેરેને લઈને ગયો. વિક્રમે માટીના મહાદેવ બનાવી પૂજા કરી હતી તેના
ઉપર રાજાએ પેશાબ કર્યો આથી સાથેના સરદારો વગેરે નારાજ થયા.
રાજા જાદુ જાણતો હતો એટલે વિક્રમને મારવા કેળમાંથી જાદુની આગ લગાડી
દીધી, પણ વિક્રમ એના કરતાં વધારે ચતુર અને યોગસિદ્ધ હતો.
તેણે યોગથી પોતાનો બચાવ કર્યો અને રાજાને મારી નાખ્યો.
ત્યાર પછી વિક્રમ પોતે રાજા થયો. તેની કુશળ રાજનીતિ અને
ઉદારતાથી બધા તેના પર પ્રસન્ન થયા.

એક દિવસ પૂરેપૂરી સામગ્રી અને તૈયારી સાથે વિક્રમ શિ-
કાર કરવા ગયો. રાજા એક હરણ પાછળ ઘોડો દોડાવી ગયો
તેથી પોતાના બધા માણસોથી છૂટો પડી ગયો. જંગલ-
માં એક ઊંચા ઝાડ પર ચડી જોયું તો સામે બગીચો

દોર જંગલમાં થઈને જતાં એક વિશાળ નગર જોયું. વિક્રમે 'હું આ નગર જોઈ આવું' એમ કહ્યું ને ભાળવી રહ્યો [illegible] નગરના રાજાનો [illegible] ભોંયમાં રહેલો રૂપવલ્લભ નામે દીવાન [illegible] ઓમાં ચાકરો. રાજા [illegible]. તેના માણસો તેને મળ્યા. તેમને સાથે લઈ તે નગરમાં ગયો અને બધા [illegible] પછી [illegible] પણ તેમના કોઈનું એક કામ ન થયું. છેવટે તેમણે કહ્યું કે બાહુબલ નામે એક મહાન રાજાનો રૂપવલ્લભ નામે [illegible] વિદ્વાન પ્રધાન [illegible] ભોંયમાં રહે છે. [illegible] આ કામ તેનું હોય. [illegible] રૂપવલ્લભને પોતાની પાસે બોલાવવું જોઈએ. બે જણાએ રૂપવલ્લભ પાસે જઈ તેને લીધે બધા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિની વાત કરી છે. રૂપવલ્લભ પોતાના રાજાની ~~[illegible]~~ રજા લઈ વિક્રમ પાસે આવે છે અને કહે છે: તમારું [illegible] કોઈ [illegible] સૂરજનો [illegible] તેથી [illegible] એમ કહ્યું છે. મારો બાપ ગંધર્વસેન પહેલાં તો બાહુબલ રાજાનો પ્રધાન હતો. ~~[illegible]~~ રાજ્ય તો એણે પછી સ્થાપ્યું. ત્યાં સુધી બાહુબલ તને રાજતિલક ન કરે ત્યાં સુધી તારું રાજ્ય કાયમ નહીં થાય. જો તે નારાજ થશે તો ચઢાઈ કરી આવી નાશ કરશે, માટે મારી સલાહ માની એની પાસે જઈ, તેની સાથે મહોબત કરી તું એની પાસેથી રાજ્યતિલક લે. પછી વિક્રમને તે પોતાની સાથે લઈ જાય છે, અને રાજા બાહુબલને કહે છે કે ગંધર્વસેનનો પુત્ર વિક્રમ તમારા દર્શન માટે આવ્યો છે. રાજા તેને બોલાવે છે, ~~[illegible]~~ આગ્રહ કરે છે અને મહેમાન રાખે છે. થોડાક દિવસ પછી વિક્રમ વિદાય લે છે, તે પહેલાં મંત્રી રૂપવલ્લભ તેને સલાહ આપે છે કે રાજા બાહુબલ પાસે એક સિંહાસન છે. મૂળ તો તે મહાદેવનું છે. મહાદેવે ઇન્દ્રને આપેલું છે. એ સિંહાસન તારી વિદાય વખતે રાજા તને કંઈ આપવાનું કહે ત્યારે માગજે. વિક્રમે જતે દિવસે એ સિંહાસન માગ્યું. રાજાએ જાણ્યું કે આ કામ પ્રધાનનું છે પણ તેણે સિંહાસન આપ્યું, તિલક કર્યું અને કહ્યું કે હવે તું રાજ્ય કર. ત્યાર પછી વિક્રમ ઉજ્જયિની પાછો આવે છે અને [illegible] પોતાની સત્તા બતાવે છે. બધા રાજાઓ તેની પાસે સિંહાસન [illegible] કરે છે.

ઉપરાંત શામળભટ્ટની [illegible] [illegible] છે અને તેમાં આવતી [illegible] [illegible] પણ જોવા મળે છે. ભર્તૃહરિને બ્રાહ્મણે આપેલું અમરફળ તે (ભર્તૃહરિ) રાણીને આપે છે, રાણી [illegible] ને [illegible] આપે છે. [illegible] તેની [illegible] [illegible] ફરી [illegible] છે ત્યારે રાજા તે [illegible] [illegible] [illegible], આખું [illegible]

~~વૈતાલની, અગ્નિવેતાલની~~ અનેક વાતો મૂકે છે. બ્રાહ્મણ સાધુને [illegible] રચના કરે છે. સાધુ પોતાનો હોમ સફળ કરે છે. ભર્તૃહરિ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવતાં વિક્રમને રાજ્ય સોંપીને ચાલ્યો જાય છે. ત્યાર પછી વિક્રમની સભામાં એક દિગંબર આવે છે તેનો સામનો [illegible] કરે છે. આ પ્રસંગમાંથી વિક્રમને અમર મહાસિદ્ધિ મળે છે. તેનો તે અંત બને છે.

વિદ્યાવિલાસ [illegible] માટે [illegible] ઉર્વશી ઉત્તમ કે રંભા? — એ પ્રશ્ન [illegible] ઉપસ્થિત થાય છે. છેવટે વિક્રમ રંભા કરતાં ઉર્વશીને ઉત્તમ જાહેર કરે છે. વિક્રમના શાસ્ત્રીય જ્ઞાન [illegible] પ્રસન્ન થયેલો ઇન્દ્ર તેને સિંહાસન આપે છે.

શાલિવાહન સાથેનું વિક્રમનું યુદ્ધ [illegible] પોતાની કૃતિમાં નિરૂપ્યું નથી. એમાં તો વિક્રમ એકલો જ તલવાર લઈ શાલિવાહનને હણવા જાય છે પણ શાલિવાહનની [illegible] વિક્રમનું મૃત્યુ થાય છે. ત્યાર પછી વિક્રમનો પુત્ર [illegible] છે તેનાં [illegible] વચન પ્રમાણે સિંહાસન દાટે છે.

એક દિવસ ભોજ રાજા [illegible] ખેતરમાં [illegible] સિંહાસન નીકળે [illegible] છે. સિંહાસન [illegible] બેસતાં પહેલાં [illegible] કરવાં જોઈએ. એ ઉપાયથી સિંહાસન [illegible] છે તેથી ભોજ મંત્રીની પ્રશંસા કરે છે. મંત્રી [illegible] વાત [illegible] મંત્રીની [illegible] કહે છે. મંત્રી [illegible] ને [illegible] મંત્રીની [illegible] કરે છે. [illegible] 'વિદ્યાવિલાસ' [illegible] 'સંસ્કૃત' [illegible] છે. પહેલો શ્લોક — '[illegible]' — થી શરૂ થાય છે. [illegible] પછી ભોજ [illegible] સિંહાસન [illegible] જાય છે ત્યાં પૂતળી તેને રોકે છે અને કહે છે કે વિક્રમ જેવો [illegible] હજાર, [illegible] હજાર, મહાન પુરુષો [illegible] બેસવા [illegible] હતો.

'સિં.બ.'ના [illegible] લેખકોમાં પ્રેમાનંદ 'વિદ્યાવિલાસિની'

કથા ૨

[illegible] લોક વાર્તા [illegible] પર્વતની છે. ફોર્બ્સ(?) [illegible] [illegible] વિક્રમને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] કહે છે કે [illegible] પર્વત ઉપર એક [illegible] છે. [illegible] ત્યાં [illegible] ... ત્યારે [illegible] ઊભા(?) [illegible] ... વિક્રમ [illegible] [illegible] છે ... [interlinear: પાસે(?)] [illegible] કરવાનું [illegible] છે, [illegible] ... [illegible] એટલે તું [illegible] ઉપર પ્રસન્ન [illegible] ... ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું.

[illegible] ગદ્ય વાર્તાકાર આ કથાને '[illegible]'માં રજૂ કરી છે. [illegible] ભરથરી(?) [illegible] છે. [illegible] ... [illegible] છે. [illegible] ... [illegible].

* ~~[illegible] ... [illegible]. વિક્રમને [illegible]~~ [interlinear: ભરથરી(?) [illegible] ... છે. ભરથરી(?) [illegible]] વિક્રમ [illegible] ... પૂરી કરે છે, અને [illegible] ભરથરી(?) [illegible] છે. [illegible] ... [illegible] છે, ત્યાં [illegible] ... નું [illegible] વિક્રમ [illegible] કર્યું છે.

~~* [illegible] ભરથરી(?) [illegible] પ્રશંસા [illegible] ... [illegible] ભરથરી(?) [illegible] ...~~

[illegible] એક [illegible] વિક્રમ [illegible] છે ત્યાં તેને [illegible] એટલે [illegible] ... [illegible] છે. [illegible] ... [illegible], તેની [illegible] ... [illegible] છે, [illegible] ... છે. [illegible] ... [illegible] છે, એટલે [illegible] ... [interlinear: એક(?)] [illegible] છે. વિક્રમની [illegible] ... એટલે તે [illegible] છે, તેને [illegible]

લડાઈ થાય છે. તે દેવને હરાવે છે. દેવ તેને વરદાન આપે છે કે હું તને મદદ કરીશ. ઉપરાંત કહે છે કે તું, એક તેલી અને એક કુંભાર — આ ત્રણ આ રાજ્યના ઉમેદવારો છો. એમાં જે બીજા બેને મારશે તે અચલ રાજ્ય કરશે. કુંભાર જોગી થયો છે અને તને તથા તેલીને મારી નાખવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે. જોગીએ તેલીને મારીને પોતાને વશ કર્યો છે. તે એક ઝાડ પર રહે છે. હવે જોગી તને નોતરું દેવા આવશે. તે તને ઉત્તરસાધક બનવાનું અને દંડવત પ્રણામ કરવાનું કહે ત્યારે છળ કરીને તું તેને મારી નાખજે અને જોગી તથા તથા તેલીના શબને તેલ કઢાઈમાં નાખી દેજે. બધું એ જ પ્રમાણે બને છે. દેવી પ્રસન્ન થઈ વિક્રમને ધન્યવાદ આપે છે. વિક્રમના મદદગાર તરીકે આગિયો અને વૈતાલો બે વીર આવે છે અને 'તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં તમને લઈ જઈશું' એમ વચન આપે છે.

બાકીના બધા ખંડમાં વિક્રમની જ વાર્તા આવે છે.

કથા – 3

ત્રીજી વાર્તા ત્રીજા ખંડમાં સાગરનાં ચાર રત્નોની છે. એમાં રાજા વિક્રમ, લક્ષ્મીને અસ્થિર જાણી એક મહામહોત્સવ કરે છે તેમાં સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળના બધા દેવોને નોતરે છે. સાગર પાસે, એક બ્રાહ્મણને પુષ્કળ દ્રવ્ય અને પૂજાનાં સાધનો આપી પૂજા કરવા મોકલે છે. સાગર આ પૂજાથી પ્રસન્ન થઈ પ્રગટ થાય છે અને વિક્રમને આપવા માટે તેને ચાર રત્નો આપે છે. એક રત્નથી મનવાંછિત દ્રવ્ય, બીજાથી ભોજન, ત્રીજાથી ચતુરંગ સૈન્ય અને ચોથાથી ઇચ્છિત આભૂષણો મળશે એવો એમનો પ્રભાવ પણ કહે છે. પાછા આવેલા બ્રાહ્મણને રાજા એક રત્ન આપે છે. તે પહેલાં બ્રાહ્મણ કયું રત્ન લેવું એમ પોતાના કુટુંબને પૂછવા જાય છે. ત્યાં જુદી જુદી વ્યક્તિઓ, જુદું જુદું રત્ન પસંદ કરે છે અને ઝઘડો થાય છે. કંટાળેલો બ્રાહ્મણ રત્ન પાછું આપવા આવે છે. હકીકત જાણીને રાજા બધાં રત્નો બ્રાહ્મણને આપી દે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ ચારને બદલે ત્રણ રત્નની વાત કરે છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર આ સ્થાને ચિત્રકૂટ પર્વતની વાત આપે છે. શામળ અહીંઆં કમળની વાત આપે છે, તેમાં

બલિરાજાની વાર્તાનો પરાક્રમનો પ્રસંગ રજૂ થાય છે અને ત્યાર પછી એક દુર્બળ માણસ એક વિશાળ સરોવરને કાંઠે સહસ્ત્ર પાંખડીના કમળને દર સાઠમે બહાર આવતું જુએ છે અને તેને લેવા અસફળ પ્રયત્ન કરે છે. પછી ત્યાં જ બેસી રહે છે. વિક્રમ તેને એમ બેઠેલો જોઈ બધી હકીકત પૂછે છે, અને વિક્રમ પાણીમાં ઝંપલાવે છે અને ત્યાં એક સુંદર ગામ પાસે એક મહેલના બગીચામાં આવેલા સરોવરમાં એવાં કમળ જુએ છે. એ કમળ લેવા જાય છે એટલે લડાઈ થાય છે પણ વિક્રમ હારતો નથી. ચામુંડા માતા ત્યાં આવે છે અને વિક્રમની સાથે એ મહેલમાંની કન્યાનું લગ્ન કરવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં કન્યાને પોતાનો પૂર્વજન્મ યાદ આવે છે જેમાં તેને કે તેના પતિને સંસાર ઉપર મોહ ન હતો એટલે યુવાનભર તો લગ્નજીવન માણતાં નથી છતાં સંસારમાં જ મન રહી ગયાથી બંનેનો ફરી જન્મ થાય છે. કન્યા પોતાના પૂર્વભવના પતિને મળવાની આશા રાખવા માગે છે. છેવટે પેલો દુર્બળ માણસ આ કન્યાનો પતિ હતો એમ સિદ્ધ થાય છે એટલે વિક્રમ બંનેનાં લગ્ન કરી આપે છે. પેલા પાંડિયા રાજાને સ્વર્ગે બતાવે છે અને તેને સાથે આણેલું બધું જ દાન આપી દે છે.

લલ્લુલાલજીની કૃતિમાં, એક દિવસ રાજા નદીના કિનારે બેઠો બેઠો સંગીતનો અને નૃત્યનો આસ્વાદ માણતો હોય છે ત્યારે એક સ્ત્રી, એક પુરુષ અને એક બાળક નદીમાં કૂદી પડે છે. પડ્યા પછી ગભરાય છે અને 'બચાવો, બચાવો' એમ બૂમ મારે છે. આ સાંભળી રાજા [illegible] છે અને પોતે બચાવવા નદીમાં કૂદી પડે છે. બધાં માણસો ગભરાયેલાં હોઈ રાજાને વળગી પડે છે. રાજા ગભરાઈ જાય છે, ડૂબવા લાગે છે અને ઘણા પ્રયત્નો કરે છતાં બહાર આવી શકતો નથી; એટલે પેલા બે વીરને યાદ કરે છે. તે આવીને રાજાને બચાવે છે અને બધાંને બહાર કાઢે છે. પેલો માણસ રાજાને આશીર્વાદ આપી જાય છે.

બીજા ભેદમાં આ વાર્તા સાગરનાં ચાર રત્નોની છે.

કથા - ૪

ક્ષેમંકરની ચોથી વાર્તામાં રાજા વિક્રમની કૃતજ્ઞતાનું નિરૂપણ છે. એક વખત રાજા શિકાર કરવા વનમાં જાય છે, અને પોતાના માણસોથી છૂટો પડી માર્ગ ભૂલે છે. તે વખતે એને દેવદત્ત નામે એક બ્રાહ્મણપુત્ર મળે છે અને તે તેને ખાનપાનથી સત્કારી માર્ગ બતાવી નગરમાં પહોંચતો કરે છે. દેવદત્તની રાજા ખૂબ પ્રશંસા કરે છે. તેને માન આપે છે. દેવદત્ત, રાજાની પરીક્ષા કરવા તેના કુંવરને ગુમ કરે છે ને તેનું એક આભૂષણ બજારમાં વેચવા મોકલે છે. રાજપુરુષો એ વેચનારને પકડે છે ત્યારે આ કૃત્ય દેવદત્તનું છે એમ પ્રગટ થાય છે. રાજા દેવદત્તને બોલાવે છે અને કુંવર ક્યાં છે એમ પૂછે છે. લોભને કારણે મેં એને મારી નાંખ્યો એમ દેવદત્ત કહે છે. મંત્રીઓ જુદો જુદો દંડ સૂચવે છે પણ રાજા તેનો પૂર્વ ઉપકાર સ્મરીને તેને માનપૂર્વક મુક્ત કરે છે. આથી સંતુષ્ટ થયેલો દેવદત્ત રાજકુંવરને પાછો સોંપે છે.

અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકારમાં આ સ્થાને સાગરનાં ચાર રત્નોની વાત છે. દેવીદાસ આ સ્થાને ભાટની કથા આપે છે. તેમાં એવું છે કે એક કલાકુશળ ભાટ લાખા નામની વેશ્યાને ત્યાં આવે છે, અને જોઈને સૌ આનંદિત થાય છે. વેશ્યા પોતાના ગ્રાહકો પાસે પુષ્કળ ધનની અપેક્ષા રાખે છે. ભાટ, રાજા પોતાને જે કંઈ આપે તે તેને આપી દેવાની શરત કરે છે, અને રાજાને પ્રસન્ન કરે છે. એટલે રાજા તેને ગૌડ દેશના રાજાએ મોકલેલો દંડ આપી દે છે. ભાટ એ દંડ લાખાને આપી દે છે. આ જાણીને વિક્રમ, ભાટને ફરીથી દાન આપે છે.

રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકાર અહીંઆં જુદી જ વાર્તા આપે છે. એક વાર રાત્રિએ, રાજા વિક્રમ, પોતાના મહેલમાં ઝરૂખે બેઠા છે ત્યાં એક શિયાળની વાણી સંભળાય છે. રાજા તેનો અર્થ સમજી શકે છે. શિયાળ કહે છે કે નદીમાં એક શબ તણાતું આવે છે. તેની કેડમાં ચાર રત્ન છે. જો કોઈ એને કાઢે તો કાઢનારને રત્નો મળે અને મને ભોજન મળે. આ સાંભળી રાજા તલવાર લઈ નીકળી પડે છે. રસ્તામાં એક દુઃખી બ્રાહ્મણના ઘર પછવાડે ઊભા રહે છે. ત્યાં બ્રાહ્મણ પોતાની ગરીબાઈનો અફસોસ કરતો સંભળાય છે. વિક્રમ નદીએ જઈ શબ કાઢે છે, રત્નો લે છે અને પાછા વળતાં એ રત્નો બ્રાહ્મણના ઘરમાં નાખે છે. બીજે દિવસે સવારે બ્રાહ્મણ એ રત્નો લઈ રાજદરબારમાં હાજર થાય છે. વિક્રમ તેની પ્રામાણિકતાથી પ્રસન્ન થઈ તે ઉપરાંત ચાર રત્નો અને ધન બ્રાહ્મણને આપે છે.

શામળમાં ચોથી વાર્તા સિંહલદેશની પદ્મિનીની છે. ત્યાં નગરચર્યા જોતો વિક્રમ ચિતામાં પડવાની તૈયારી કરતા બ્રાહ્મણને જુએ છે. વિક્રમ તેને અટકાવે છે અને તેની હકીકત પૂછે છે. તો કહે છે કે સ્વપ્નમાં હાથી ઉપર બેઠેલી એક અત્યંત રૂપાળી કન્યા તેને પરણવા માગતી હોય એવું જોયું છે, એટલે તેની શાંતિ હરાઈ ગઈ છે. વિક્રમ હરસિધ્ધ માતાની મદદથી સિંહલદેશમાં દૈત્ય, અગ્નિ, પક્ષી, રાક્ષસી ને હાથીઓની ચોકી વટાવી સિંહલદ્વીપમાં પહોંચી જાય છે, અને બધીજ મુશ્કેલીઓમાંથી કોઈને કોઈ યુક્તિથી પાર ઉતરી પેલી કન્યાને મળે છે. તે કન્યાને પણ બ્રાહ્મણના જેવુંજ સ્વપ્ન આવ્યું હતું એટલે તે બેઉનું લગ્ન ઉજવાય છે. દશ કન્યાઓ વિક્રમ સાથે જવા તૈયાર થાય છે અને વિક્રમ બ્રાહ્મણનું દુઃખ ટાળી રાક્ષસે પકડેલી કનકકુંવરીને તેના બાપને ત્યાં મોકલી આપે છે. આ વાર્તામાં જૂની પરિચિત પરંપરામાંથી કંઈ જ આવતું નથી.

લલ્લુલાલજીની કૃતિમાં, ચોથી વાર્તામાં વિક્રમ તુલા લગ્નમાં એક મહેલ બનાવરાવે છે. એ લગ્નનો પ્રભાવ એવો છે કે એ મહેલમાં રહેનાર માણસ પાસે અખૂટ લક્ષ્મી થાય. જ્યારે જ્યારે તુલા લગ્ન આવે ત્યારે રાજા મહેલનું કામ શરૂ કરાવે અને તુલા લગ્ન બંધ થતાં બંધ કરાવે છે. મહેલ બંધાઈ ગયા પછી એક બ્રાહ્મણ મહેલ જોવા આવે છે અને મારે જો આવો મહેલ હોય તો હું નિરાંતે જીવી શકું એમ કહે છે. રાજા એ મહેલ એ બ્રાહ્મણને આપી દે છે. બ્રાહ્મણ ત્યાં સૂઈ જાય છે. રાત્રે 'પડુ પડુ' અવાજ થાય છે. બ્રાહ્મણ ગભરાય છે. રાજા પાસે જાય છે રાજાએ મહેલ બનાવતાં જેટલું ખર્ચ થયું હતું એટલું ધન બ્રાહ્મણને આપે છે. પછી રાજા રાત્રે એ મહેલમાં સૂવા જાય છે. લક્ષ્મી રાત્રે આવી રાજાને ધન્યવાદ આપે છે અને ક્યાં વરસું એમ પૂછે છે. રાજાના કહેવાથી આખા નગરમાં સુવર્ણનો વરસાદ થાય છે. રાજા સવારમાં જેની હદમાં જેટલું સુવર્ણ પડ્યું હોય તેટલું તેને લઈ લેવાની રજા આપે છે અને નગરમાં આનંદ છવાય છે.

બાકીના વાર્તાકારો દેવદત્તની જ વાર્તા આપે છે.

કથા - ૫

પાંચમી વાર્તા, ક્ષેમંકરમાં દશ રત્નોની છે. આમાં વિક્રમની સત્યપ્રિયતા-નો ખ્યાલ આપ્યો છે. એક વણિક રાજા પાસે સુંદર રત્ન લાવે છે. એનાથી અંધકારમાં પ્રકાશ થાય છે. રાજા, તારી પાસે આવાં કેટલાં રત્નો છે એમ પૂછી દશેય રત્નો ખરીદી લે છે, અને બાકીનાં રત્નો લઈ આવવા માણસ મોકલે છે. માણસ રત્નો લઈ પાછો ફરે છે ત્યારે માર્ગમાં એક નદીમાં પ્રચંડ પૂર આવેલું જુએ છે. વિક્રમે આપેલી અવધિ વીતી ન જાય એટલા માટે એક તરવૈયાને પાંચ રત્નો આપી યથા-સમય નદી ઉતરી રાજા પાસે આવે છે. બાકીનાં રત્ન રાજાને આપી હકીકત કહે છે. વિક્રમ એની સત્યપ્રિયતા અને આજ્ઞાધારકપણાથી પ્રસન્ન થઈ બાકીનાં રત્ન પણ તેને આપી દે છે.

અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકારમાં આ વાર્તાનું પાનું જ ખૂટે છે. સિદ્ધિસૂરિમાં આ સ્થાને બે કન્યાઓની વાર્તા છે. સાગરમાં એક સુંદર દ્વીપમાં એક દેવમંદિર છે. ત્યાં સુંદરવન છે. વાવ, કુવા અને સરોવરમાં પંખીઓ કલરવ કરી રહ્યાં છે. પાસે જ માતંગી માતાનું મંદિર છે. ત્યાં બે કન્યાઓ રહે છે. તે કેટલાક દિવસ જીવે છે અને કેટલાક દિવસ મરે છે. વિક્રમ આ સાંભળી ત્યાં જાય છે, દેવીની પૂજા કરે છે, પોતાનો શિરચ્છેદ કરવા જાય છે. દેવી તેને અટકાવે છે અને બેઉ કન્યાઓને જીવંત કરે છે. રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકાર આ સ્થાને નદીના પૂરની વાત આપે છે, જે ક્ષેમંકરમાં તેરમી છે. દેઈદાસમાં પાંચમી વાર્તા પણ ગુજરાતી પરંપરા કરતાં જુદી છે. રાજા લીલાવતિ નામની કન્યાની શોધમાં સિંહલ જાય છે. ત્યાં લીલાવતિ વગેરે ચાર કન્યાઓને ગોપાલ નામના માણસ સાથે પ્રેમ છે એમ જુએ છે અને ગોપાલ સાથે નાસી જવાનો તેમનો સંકેત જાણી લે છે. ગોપાલને રાજા, વૈતાલની મદદથી રોકી લે છે. પેલી કન્યાઓ સંકેત મુજબ દેવળમાં જાય છે. ત્યાં વિક્રમ પહોંચી જાય છે. કન્યાઓ તેને ગોપાલ જાણી તેની સાથે પરણે છે. પછી ખબર પડતાં પસ્તાય છે. વિક્રમ પોતાનો પરિચય આપે છે. ચારેય કન્યાઓ ઘેર જઈ જે બન્યું છે તે કહે છે. સિંહલનો રાજા બધી કન્યાઓને દાયજા સાથે પોતાના મંત્રીની દેખરેખ નીચે ઉજ્જયિની મોકલે છે. વિક્રમ આ બધું જ એક બ્રાહ્મણને આપી દે છે.

શામળ આ સ્થાને પંચદંડની વાર્તા આપે છે. આ વાર્તા પરંપરાબાહ્ય છે અને એ રીતે ધ્યાન ખેંચે છે. એક દિવસ વિક્રમ આનંદ ઉત્સવ કરીને પાછો ફરે છે. માર્ગમાં દેવદમની નામની ઘાંચણ તેના ઉપર પોતાના ઘરનો કચરો વાળવાનું દાસીને કહે છે. એથી ગુસ્સે થયેલા

સૈનિકોમાંથી એક જણ દાસીને લાત મારે છે. તે દેવદમનીને ફરિયાદ કરે છે. દેવદમની પોતાના અભેદ દંડથી મણ લોટા કરી અભેદ દિવાલ ઊભી કરે છે, અને રાજાને કહે છે કે પંચદંડ સિવાય આ દિવાલ હટાવી શકાશે નહીં. બીજે દિવસે રાજા તેને બોલાવી પંચદંડની હકીકત પૂછે છે, તો કહે છે કે જો તમે મારી પુત્રી નિર્મળદમનીને પાસાની રમતમાં હરાવો તો હું કહું. રમત શરૂ થાય છે, પણ રાજકુમારી પુત્રી હારતી નથી. મૂંઝાયેલો રાજા, હરિસિદ્ધિ માતાની સૂચના પ્રમાણે સ્વર્ગમાં જાય છે ત્યાં નિર્મળદમનીનો નાચ જુએ છે. તેને જે ભેટ મળે છે તે વેતાલ પાસે ગુમ કરાવે છે. બીજે દિવસે રમતમાં પોતાને સ્વપ્ન આવ્યું હોય એમ આગલી રાતની હકીકત નિર્મળદમનીને રાજા કહે છે એટલે તે ઈન્કાર કરે છે. રાજા એક પછી એક બધી વસ્તુઓ બતાવે છે. નિર્મળદમની વ્યગ્ર થઈ હારે છે. શરત પ્રમાણે દેવદમની તેને કોંકણદેશના સોપારગઢના શિવશર્માને ત્યાં મોકલે છે. વિક્રમ ત્યાં વિદ્યાર્થી થઈ રહે છે. એક દિવસ રાત્રે શિવશર્માની પત્ની ઉમાદેને બહાર જતી જુએ છે. વિક્રમ અદૃશ્ય થઈ ઝાડ ઉપર બેસી ઉમાદે જતી હતી તે ઝાડની બખોલમાં ભરાઈ જાય છે. ઉમાદે જોગણીઓ પાસે જાય છે અને ચોસઠ બત્રીસલક્ષણાઓનો ભોગ આપવા તેમને નોતરું દે છે. વિક્રમ આ હકીકત સ્વપ્ન તરીકે ગુરુજીને કહે છે. જો ચૌદશે સ્વપ્ન પ્રમાણે બને તો બધાં તેના કહેવા પ્રમાણે વર્તવા કબૂલ થાય છે. ચૌદશને દિવસે બધું વિક્રમના કહ્યા પ્રમાણે બને છે, એટલે ઉમાદેની નજર ચૂકવી બધા નાસી છૂટે છે અને વિક્રમ ત્યાંથી કિરણદંડ લેતો જાય છે સવારે એક સૂના નગરમાં બધાં જાય છે. વિક્રમ રાજમહેલમાં એક બિલાડી જુએ છે. તેને તેની સાન પ્રમાણે કાજળ આંજી સ્ત્રી બનાવે છે. તે અજિતદંડવાળા રાક્ષસની હકીકત કહી તેને મારવાનો ઉપાય બતાવે છે. વિક્રમ રાક્ષસને મારે છે અને દંડ મેળવે છે. નગરના રાજા પાછો આવી તે સ્ત્રીને વિક્રમ સાથે પરણાવે છે. પછી વિક્રમને દેવદમની ખંભાત મોકલે છે. ત્યાં રાજાની કુંવરી રત્નમંજરી પોતાની બહેનપણી નિર્મળદમનીની હકીકત અને તેના વિક્રમ સાથે પરણવાની વિનતિ માને છે. તેની [illegible] કરે છે અને અભયદંડ સાથે બહાર જવા નીકળે છે. વિક્રમ તેને તેડવા આવનાર દૂતને મારી નાખે છે. પોતે સાંઢણી અને અભયદંડ કબજે કરે છે, અને છેવટે પોતે વિક્રમ છે એમ પ્રગટ કરે છે. વિક્રમનો પોપટ ગુણાકાના પોપટને મળવા વિમળપુરમાં જાય છે અને ગુણાકાને વિક્રમ અને રત્નમંજરી એ રસ્તેથી નીકળવાનાં છે એટલી ખબર પડે છે. તે કપટ કરી રત્નમંજરીને ફસાવે છે, અને રત્નમંજરી રાત્રે ભાગી મળવા તૈયાર થાય છે. વિક્રમ બધાં સાથે તે જોવા જાય છે અને રત્નમંજરી તેને મળે છે.

રાજાની દરમિયાનગીરીથી તે ચોર પકડાય છે. ઓછીવાર વીરભદ્ર નામના બ્રાહ્મણની રૂપવતી પુત્રીની ચર્ચા જોતા વિક્રમને દેવદમની સૂઝવે છે. વિક્રમ આ છોકરીઓ સાથે વૈતાલને લઈ પાતાળમાં જાય છે અને તે તળાવમાં સ્નાન કરે છે ત્યારે તેમનાં કપડાં ગુમ કરાવે છે. પાતાળમાં આ છોકરીઓની બેનપણીનું લગ્ન છે. વિક્રમ વરને પણ ગુમ કરાવે છે ને વરપક્ષવાળા તેને જ પરણાવી દે છે. વિક્રમ દંડ અને કન્યાઓ લઈ પાછો આવે છે. છેવટે ધનવંત શેઠની ચર્ચા જોવાનું દેવદમની કહે છે. આ ઓગણસોબાર વર્ષના શેઠની જુવાન પત્ની શ્યામકુંવર એક ચોરને જોઈ મોહ પામે છે. પોતાના પતિને મારી નાંખે છે, વિક્રમ આ બધું જુએ છે, ચોરને મારી નાખે છે. શ્યામકુંવર, શેઠનું માથું તલવારથી કાપી નાંખે છે અને તેને ચોરે માર્યો જાહેર કરે છે. તે સતી થવા તૈયાર થાય છે. વિક્રમ તેને અટકાવે છે પણ તે રાજાને પોતાની આબરૂ રાખવાની વિનંતી કરે છે અને તેને કુંચી કંદોઇણને ત્યાં મોકલે છે. વિક્રમ તેની પાસેથી નાગદંડ પામે છે અને ભોંત ચડાવે છે. આ પ્રમાણે પંચદંડની વાર્તા પૂરી થાય છે.

લલ્લુલાલજીમાં, પાંચમા વાર્તામાં રાજા પાસે બે માણસો — કર્મ મોટું કે બળ? — એનો ન્યાય કરાવવા આવે છે. તેમને ઈન્દ્રે રાજા પાસે મોકલ્યા છે. રાજા તેમની પાસે છ માસની મુદત લઈ વિદેશ જાય છે. સમુદ્ર કિનારે એક ભવ્ય નગર જુએ છે. ત્યાં એક શેઠને ત્યાં જાય છે. નોકરીએ રહેવા માટે રાજાનો મહેલ ક્યાં એમ શેઠને પૂછે છે. શેઠ પોતે જ એને (વિક્રમને) રોજના લાખ રૂપિયાના પગારે નોકરીએ રાખે છે. વિક્રમ તેમાંથી અર્ધા રૂપિયા બ્રાહ્મણોને, ચોથા ભાગના ભિખારીઓને આપે છે ને બાકીના ખોરાકી ખર્ચમાં વાપરે છે પણ તે રસોઈ પણ ભિખારીઓને જમાડી દે છે અને પોતે તો માત્ર પાણી પીને રહે છે. થોડા દિવસો શેઠ વહાણમાં બેસી પરદેશ જવા નીકળે છે. વિક્રમ તેની સાથે જાય છે. રસ્તામાં તોફાન થાય છે. બધા લંગર નાખે છે ને ત્યાં રોકાય છે. તોફાન શમી જાય છે પછી લંગર ઉઠાવવા માંડે છે પણ તે ઉઠાવી શકાતું નથી. વાણિયો વિક્રમને આ આપત્તિમાંથી બચાવવા વિનંતી કરે છે. વિક્રમ તલવાર લઈ એક દોરડે થઈને નીચે ઉતરે છે. બધા સઢ ચઢાવવાનું સૂચવી તંગ થયેલા લંગરના દોરડાને કાપી નાંખે છે પણ તેના હાથમાંથી દોરડું છટકી જાય છે અને તે દરિયામાં રહી જાય છે. પાસે જ એક ટાપુ છે તેમાં સિંહાવતી નામની કન્યા અને તેની ઉમર સાહેલીઓ રહે છે, ત્યાં જાય છે. ત્યાં નગરને દરવાજે સિંહાવતીનું વિક્રમ સાથે લગ્ન થશે એમ લખેલું જોઈ તે શહેરમાં જાય છે. ત્યાં એક મહેલ જુએ છે જેમાં બધી સ્ત્રીઓજ હોય છે. વિક્રમ ઉંઘતી સિંહાવતીના પલંગ ઉપર બેસી જાય છે, તેને જગાડે છે, બંને ગાંધર્વ લગ્ન કરે છે.

આમાં બળ અને કળ બેઉ કામમાં આવ્યાં એમ વિક્રમને લાગે છે. વિક્રમને સિંહલદ્વીપની એક સખી સાથે વિશેષ પ્રેમ થાય છે. તે તેને ચેતવે છે કે સિંહલની તમને જવા નહીં દે. માત્ર અહીંઆં રાજાની આખુ જીવન આનંદ કરશો અને ત્યાં તમારા વિના બાજાં માણસો દુઃખી થતા હશે, માટે આ રાજકુંવરીની ઘોડાશાળામાં એક તેજસ્વી ઘોડી છે તેના ઉપર બેસીને તમે ચાલ્યા જાવ. વિક્રમ પોતે ઘોડાનાં લક્ષણ સારાં જાણે છે એમ કહી રોજ ઘોડા ઉપર સવારી કરવા માંડે. એક દિવસ પેલી ઘોડી ઉપર બેસી ત્યાંથી નીકળીને તે નાસી છૂટે છે અને સિપ્રાને કીનારે આવે છે. ત્યાં એક ધ્યાનસ્થ યોગીને પ્રણામ કરે છે. યોગી તેને એક વિજયમાળ પહેરાવે છે અને એક લાકડી આપે છે જે રાત્રિને પહેલે પહોરે સોનું, બીજે પહોરે ખૂબસુરત સ્ત્રી, ત્રીજે પહોરે પોતે બધાંને જુએ અને પોતે તો અદૃશ્ય જ રહે એવી શક્તિ અને ચોથે પહોરે અમરપણું આપે છે. રસ્તામાં રાજાને એક ભાટ અને બ્રાહ્મણ મળે છે. રાજા તેમને માળા ને લાકડી આપી દે છે, અને પેલા માણસોને જવાબ આપે છે કે બળ તેમ જ કળ બંનેમાં પોતે બરાબર છે. બાકીના વાર્તાકારો જૂની પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૬

ક્ષેમંકરમાં છઠ્ઠી વાર્તા યોગભ્રષ્ટ તાપસની છે. એક વખત વસંતઋતુમાં વિક્રમ પોતાના પરિજનો અને સ્ત્રીમંડળ સાથે વસંતોત્સવ માટે ઉદ્યાનમાં જાય છે અને ત્યાં અનેકવિધ લીલા કરે છે. પાસે જ એક દેવમંદિર છે. ત્યાં રહેતો એક તાપસ આ વિલાસ જોઈ સંસારી બનવાની ઈચ્છા કરે છે. વિક્રમ પાસે જઈ તેને કહે છે કે પ્રસન્ન થયેલી દેવતાએ આજે મને કહ્યું છે કે તું વિક્રમ પાસે જા અને તે તને મનવાંછિત આપશે. વિક્રમ એની બનાવટ પામી જાય છે છતાં તેને સો ~~[illegible]~~ સ્ત્રીઓ પરણાવે છે અને એક નગર વસાવી ત્યાંનો રાજા બનાવે છે. આ સ્થાને શામળ ગદ્યવાર્તાકાર યોગભ્રષ્ટ તાપસની જ વાર્તા આપે છે પણ છઠ્ઠી કથાને બદલે આઠમી કથામાં એ આપી છે. દેવીદાસ આ સ્થાને ચિત્રકૂટના સાધકની વાર્તા આપે છે જ્યારે શામળ આ સ્થાને અબોલા રાણીની વાર્તા આપે છે. એ વાર્તા પણ પરંપરાબાહ્ય છે. લલ્લુલાલજી આ સ્થાને ચિત્રકૂટના સાધકની વાર્તા આપે છે. દેવીનું નામ અન્નપૂર્ણા છે. એ જૈનેતર અસર છે પણ બાકીની વાર્તા સમાન છે. બાકીના લેખકોએ ~~આ સ્થાને~~ યોગભ્રષ્ટ તાપસની વાર્તા આપી છે.

શામળ આ સ્થાને, આપણે કહ્યું તેમ અબોલારાણીની વાત આપે છે. તેમાં ઉજ્જનના બજારમાં એક રૂપાળી સ્ત્રી એક તંબોળીને

ત્યાંથી એક સોનામહોરનાં બીડાં રોજ ખરીદે છે, અને તંબોળી ગોરને તેની તપાસ કરવા મોકલે છે. ગોર તેની પાછળ એક પર્વતની ગુફામાં થઈ એક શહેરમાં જાય છે. ત્યાં સ્ત્રીઓને દડે રમતી જુએ છે. તેમની પાસેથી અબોલા રાણીનું નામ સાંભળે છે અને તેને જોવાનો આગ્રહ રાખે છે, પણ અબોલારાણી તેને કુંડમાં નવરાવી દે છે તેથી તે તંબોળીની દુકાને જઈ પડે છે. તે વિક્રમને આ વાત કરે છે. વિક્રમ પેલી બાઈની પાછળ જાય છે અને અબોલા રાણીને ત્યાં પહોંચે છે. એની સખી પાસેથી એ જાણે છે કે જોગણીઓએ રમતમાં બનાવેલી પૂતળીઓમાંની સૌથી મોટી પૂતળી અબોલારાણી છે, બાજુ તેની સખીઓ છે અને તે બધાને જોગણીઓએ જીવંત કરી છે.

વિક્રમ અબોલારાણીના મહેલમાં જાય છે અને વૈતાલની મદદથી રાણીનાં કુંડળ પાસે હોંકારો દેવડાવવાની શરતે વાત શરૂ કરે છે. એમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને સાળવી – એ ચારેને મૈત્રી હતી અને તેને વાત શરૂ કરે છે. ચારે જણાને તેમનાં બાળપણ લડે છે એટલે અભ્યાસ કરવા નીકળે છે. જુદે જુદે સ્થળે શિખવા રહે છે. બ્રાહ્મણ બાર વર્ષ સુધી ભણી પાછો વળે છે અને એક પછી એક બધા મિત્રો ભેગા થાય છે. તેમાં સુથાર રાત્રે પોતાને જાગવાના વારા દરમિયાન એક પૂતળી ઘડે છે, સાળવી કપડાં પહેરાવે છે, સોની ઘરેણાં પહેરાવે છે ને બ્રાહ્મણ તેને જીવતી કરે છે. આ સ્ત્રી કોની? એ પ્રશ્નનો જવાબ કુંડળ ઉપર બેઠેલો વૈતાળ, 'જેણે સજીવન કરી તેની તે સ્ત્રી' એવો જાણી જોઈને ખોટો આપે છે, એટલે અબોલારાણી મૌન તોડી કહે છે કે જેણે જીવ મૂક્યો તે તો ઈશ્વરરૂપ કહેવાય. જેણે તેની કાયા ઘડી તે તેનો બાપ થાય. જેણે કપડાં પહેરાવ્યાં તે તેનો ભાઈ કહેવાય અને જેણે ઘરેણાં કર્યાં – પહેરાવ્યું તે તેનો પતિ થાય. આ રીતે સ્ત્રી સોનીની કહેવાય. એક પડદો છોડાવી વિક્રમ બીજી વાત શરૂ કરે છે. રાજવલી નામે નગરીમાં રાજસેન રાજા ભગવાન શંકરની પૂજા કરીને પુત્ર મેળવે છે. તેનો વિવાહ શીતલપુરના રાજાની કુંવરી રૂપમતી સાથે થાય છે. કુંવર પ્રધાનપુત્ર સાથે તેને તેડવા જાય છે. રસ્તામાં શિવની પૂજા કરે છે, અને રાણીને તેડી પાછા આવતાં કમળ પૂજા કરીશ એમ બાધા રાખે છે. પાછા આવતાં ત્યાં આવી જુએ છે તો કમળ નથી એટલે પોતાનું માથું ભગવાન શંકરને ચઢાવી દે છે. પ્રધાનપુત્ર તપાસ કરવા આવે છે અને પોતે પણ માથું ભગવાન શંકરને ચઢાવી દે છે. પછી રૂપવતી આવે છે અને તે કમળપૂજા કરવા તૈયાર થાય છે ત્યાં ભગવાન શંકર પ્રગટ થઈ તેમને જીવતાં કરવા તૈયાર થાય છે, પણ ઉતાવળમાં રૂપવતી માથાં બદલી નાખે છે. હવે રૂપવતી કોની? – એ પ્રશ્નનો જવાબ ઝાડમાં બેઠેલો વૈતાલ જાણી જોઈને ખોટો આપે છે. તે કહે છે કે લગ્ન વખતે જમણો હાથ ઝાલ્યો હતો, તેથી કુંવરનું ધડ જ્યાં હોય તે પતિ કહેવાય. ધડ ભારે તથા મોટું હોય છે ત્યાં નાના સરખા માથાનો શો હિસાબ! આ સાંભળી અબોલારાણી ખરો જવાબ આપે છે કે સ્ત્રી તો જ્યાં કુંવરનું શિર હોય તેની

થાય. માણસ માથાથી જ ઓળખાય છે અને આખું જ શરીરનું ઓળખાણ છે. ત્રીજો પડદો છોડાવી વિક્રમ ત્રીજી વાત શરૂ કરે છે. સોરઠના એક પવિત્ર તીરથવાસીને માતાની કૃપાથી એક પુત્રી પ્રાપ્ત થાય છે. તેને માટે વર ખોળવા ત્રણ જણા જાય છે. ત્રણે જુદા જુદા માણસ લાવી તેનો વિવાહ કરે છે. લગ્નને દિવસે ત્રણ જાન આવે છે. કન્યા નહાવા બેસે છે ત્યાં સર્પદંશથી મૃત્યુ પામે છે. ત્રણે જણા આ સાંભળી વૈરાગ્ય અનુભવે છે. એક જણ બાઈનાં હાડકાં ગંગાજીમાં પધરાવવા લે છે, બીજો અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરે છે, ત્રીજો પર્ણકુટિ બાંધી બાઈની રાખ સાચવી ત્યાં જ રહે છે. ગામ ફરનાર એક બ્રાહ્મણને ત્યાંથી સંજીવનમંત્ર મળે છે. છેવટે કન્યાને જીવતી કરે છે. ત્રણે જણા તેના માટે ઝગડો કરે છે. પ્રશ્ન એ છે કે તે સ્ત્રી કોની? રાણીના ઝૂમખામાં બેઠેલો વૈતાલ જાણી જોઈ ખોટો જવાબ આપે છે. એ કહે છે કે કન્યા તો ગંગાવાળાની થાય. અગિયાવેતાળી કોપ કરી સામો જવાબ આપે છે કે જીવ આપે તે તો બાપ કહેવાય. કાશીએ જઈને જે અસ્થિ નાખી આવ્યો તે તો પુત્ર ઠર્યો ગણાય, પણ જેણે તેની રાખ ઝૂંપડીમાં રાખી તે જ તેનો પતિ થાય. અગિયાવેતાળીએ ચોથો પડદો છોડ્યો એટલે વિક્રમ ચોથી વાત કહે છે. મરૂદેશમાં એક આંધળો કૂદ અને બીજો પાંગળો ઠૂંઠ રહે છે. બેઉ એકબીજાની સહાયથી પરદેશ જાય છે. ત્યાંના રાજાની ગળા ઉપર મોટા મસાવાળી છોકરીને કોઈ પરણતું નથી. છેવટે હાથણી આંધળાને ખભે બેઠેલા લંગડા પર કળશ ઢોળે છે એટલે રાજા રાજકુંવરીનાં તેમની સાથે લગ્ન કરે છે. પછી પાંગળાને મનમાં કપટ આવે છે એટલે આંધળાને મારી નાખવા સાપના ટુકડા ચૂલા ઉપર એક વાસણમાં ઉકાળવા મૂકે છે અને બેઉ બહાર જાય છે. આંધળો ખાઈ લેવાના ઈરાદે ચૂલા પાસે જાય છે પણ પેલા વાસણની ઝેરી વરાળથી તે દેખતો થાય છે, એટલે તેનું કપટ પામી જઈ પાંગળાને પગ ઝાલીને કુંવરી સાથે પછાડે છે, પણ આ ઝાટકાથી પાંગળાના પગ છૂટી જાય છે અને કુંવરીનો મસો પણ તૂટી જાય છે. પછી એ સ્ત્રી કોની? — એ પ્રશ્નનો જવાબમાં રાજાનો વૈતાલ ઝૂમખામાંથી 'આંધળો મંગળ ફેરા ફર્યો હતો માટે સ્ત્રી તેની કહેવાય' એવો ખોટો જવાબ આપે છે. એટલે રીસ કરી રાણી સાચો જવાબ આપે છે કે આંધળાએ તો ફક્ત ઘોડાનું કામ કર્યું હતું. તેના ઉપર પાંગળો બેઠો હતો તે જ સવાર કહેવાય, માટે કન્યા તો પાંગળાની કહેવાય. રાણી પડદો છોડી નાખી રાજાને નમન કરે છે અને તેના કહેવાથી બ્રાહ્મણ સાથે પરણે છે. બાકીના બધા જૂની પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૬

૨૦૨

ભીમશંકરની આવની વાર્તામાં વિક્રમની પરોપકારી મનોવૃત્તિનું ચિત્ર છે. વિક્રમના રાજ્યનો દબદબો જાણી અત્યંત દાનવાન શેઠ આત્મકલ્યાણ માટે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળે છે. રસ્તામાં સાગરના એક બેટમાં ચંદ્રકાંત શિલાથી બાંધેલું એક સુંદર સરોવર તે જુએ છે અને પાસે જ સ્ત્રીપુરુષોની પરીક્ષા કરવા માટે દેવતાએ પુરુષ અને સ્ત્રીનાં ઊંધાં શબો તે જુએ છે. વિક્રમ પાસે આવી તેને આ કૌતુક કહે છે. વિક્રમ તેની સાથે ત્યાં જાય છે અને એક શિલા ઉપર લખેલું વાંચે છે કે જે સત્ત્વવાન આત્મા પોતાના શિરનું બલિદાન આપે તેને પ્રતાપે આ યુગલ જીવંત થાય. વિક્રમ શિરચ્છેદ કરવા તૈયાર થાય છે. દેવતા પ્રસન્ન થઈ તેને અટકાવે છે અને સ્ત્રી-પુરુષને જીવતાં કરે છે.

એકાદ ગદ્યવાર્તાકાર આ સ્થાને દસ રત્નોની વાર્તા આપે છે. સિદ્ધિસૂરિ દસને બદલે બાર રત્નોની વાર્તા આપે છે. દેવદાસ દેવદત્ત બ્રાહ્મણની વાર્તા આપે છે. શામળ નાપિકની વાર્તા આપે છે. આ નાપિકની વાર્તામાં વિક્રમની પરકાયાપ્રવેશની વિદ્યાનો ઉલ્લેખ આવે છે. આ વાર્તામાં જે પ્રસંગ છે તે લલ્લુલાલજીની લખેલી હિંદી 'સિં.બ.'માં પણ છે; એટલે સંભવ છે કે શામળ અને લલ્લુલાલજીએ એક જ મૂળપાઠનો ઉપયોગ કર્યો હોય. જો કે શામળે વાર્તાને બહલાવીને વિસ્તારી છે. એમાં રાજા હરણનો શિકાર કરીને તેના શરીરમાં પ્રવેશે છે અને હજામ રાજાની પાછળ પાછળ નીકળ્યો છે તેમ જ રાજા પાસેથી આ વિદ્યા શીખેલો છે તે રાજાના શરીરમાં પ્રવેશી જાય છે. રાણી અને રાજ્યના લોકો રાજાના શરીરમાં પ્રવેશેલો હજામ મૃગને મારવા જાય છે. મૃગ નાસી જાય છે અને એક મરેલા પોપટને જોતાં, મૃગ કરતાં પોપટ થવું સારું એમ વિચારી મૃગમાં રહેલો રાજા પોપટ બને છે. રાજાના દેહમાં રહેલો હજામ રાજધાનીમાં આવે છે પણ રાણીને શંકા પડે છે. તે તેને કેદમાં નાખે છે. ત્યાં પોપટના દેહમાં રાજા ત્યાં આવી પહોંચે છે. તેની સૂચનાથી રાણી હજામને ઘેટાના શરીરમાં પ્રવેશ કરવા પ્રેરે છે અને રાજા પોતાના મૂળ શરીરમાં પ્રવેશે છે. ત્યાં શામળ એક આડકથા ઉમેરે છે, જેમાં વિક્રમ એક બ્રાહ્મણને વાદીની લવાપૂમાંથી છોડાવે છે. એમ કરતાં તેને બ્રાહ્મણનો છોકરો જીવતો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે. છેવટે ઘેટાના શરીરમાં ઘૂસેલા હજામને બ્રાહ્મણના પુત્રના શરીરમાં જવા સમજાવે છે.

આ સ્થાને લલ્લુલાલજીમાં અન્નપૂર્ણાની વાર્તા છે. એક દિવસ રાત્રે વિક્રમ એક સ્ત્રીને સ્મશાનમાં રડતી સાંભળે છે અને પોતે ત્યાં જઈ તેને રુદનનું કારણ પૂછે છે. પાસે જ એક શૂળી ઉપર એક જોગીને ચઢાવેલો જુએ છે અને તે સ્ત્રી તેને પાણી પાવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં પહોંચી શકતી નથી, એમ પણ જણાય છે. પેલી સ્ત્રી જવાબ આપે છે કે

આ સુભાષે ચઢાવેલો બ્રાહ્મણ મારો પતિ છે અને તે કોઢ હતો. હું તેને માટે ખાવાનું લાવી છું પણ તેને પહોંચાડ્યું નથી. રાજા તેને પોતાના ભાણા ઉપર ચઢાવે છે પણ તે તો કંકાલિની છે એટલે રાજાને જ ખાવા લાગે છે. રુધિરના ભેરા ઉદરનાં રાજા આગળ છે ને પૂછે છે કે તારો પતિ ક્યાં રહ્યો? જવાબમાં હા કહી કંકાલિની રાજા ઉપર પ્રસન્ન થઈ વરદાન માગવા કહે છે. રાજા કહે છે કે જો પ્રસન્ન થયાં હો તો અન્નપૂર્ણા આપો. કંકાલિની તેને પોતાની બહેન અન્નપૂર્ણા પાસે લઈ જાય છે. પોતે કેવી રીતે બંધનમાં બંધાઈ તે કહે છે અને અન્નપૂર્ણાને પોતાનું વચન પૂરું કરવા આગ્રહ કરે છે. અન્નપૂર્ણા રાજાને એક કોથળી આપે છે. તેમાંથી જે અને જેટલું ઈચ્છો તેટલું ભોજન મળે છે. માર્ગમાં એક ભૂખ્યા બ્રાહ્મણને રાજા આ કોથળીની મદદથી જમાડે છે એટલે તે બ્રાહ્મણ તેની પાસે તે કોથળી માગે છે ને રાજા તે તેને આપી દે છે. બાકીના બનાવો મુખ્ય કથાનકને અનુસરે છે.

કથા-૯

સિંહાસનની નવમી કથા વિક્રમના સાહસ અને પરોપકારનું નિરૂપણ કરે છે. વિક્રમ અનેક માણસોને કૌતુક જોવા માટે પરદેશ મોકલે છે. તેમાંનો એક માણસ તેની પાસે આવી તેને જણાવે છે કે કાશ્મીર દેશમાં એક દિવાને કોઈ એક સરોવર બનાવ્યું છે પણ તેમાં બિલકુલ પાણી રહેતું નથી. આકાશવાણીથી ખબર પડે છે કે જો કોઈ બત્રીસ લક્ષણો પુરુષ પોતાનું બલિદાન આપે તો જ આ સરોવરમાં પાણી રહે. એ ધનિક શેઠ દશલાખનો કુંભપ્રિય પુરુષ બનાવી જ બલિદાન આપે ને આ હુકમ તે રોજ જાહેર કરે છે, પણ કોઈ બત્રીસ લક્ષણો બલિદાન આપવા ~~તૈયાર~~ તત્પર થતો નથી. આ જાણી વિક્રમ ત્યાં જાય છે અને પોતાનો ભોગ આપવા તૈયાર થાય છે. દેવતા તેને અટકાવે છે અને સરોવરમાં પાણી ભરાઈ જાય છે. વિક્રમ પોતે બચાવ્યો હતો તે પણ કોઈને ન કહેવાની દેવતાને વિનંતી કરી ને પાછો પોતાને દેશ આવે છે.

અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકાર આ કથાને ઓગણીસમી વાર્તાની વાત કહે છે. સિદ્ધિસૂરિ ચિરંજીવી પૂતળીની વાત કહે છે. દેવદાસ આ કથાને ચોત્રીસમું સિંહાસનના અદ્ભુતની વાત કહે છે. રાજા અનેક સંકટો વેઠી ઓળી પાસે જાય છે અને રાજા ઉપર પ્રસન્ન થઈ ને અદ્ભુત રાજાને ખડી, કંથા ને દંડ આપે છે. માર્ગમાં એક બ્રાહ્મણને રાજા આ બધી વસ્તુઓ આપી દે છે અને તે ત્યાં સાગરતીરે રાજ્ય કરે છે.

શામળની વાર્તા મુખ્ય પરંપરામાં મળતી નથી પણ એ રૂપવંત શેઠની વાર્તા છે અને તેમાંનો એક પ્રસંગ કથા સરિત્સાગરની વાર્તાને મળતો આવે છે, જેમાં વિક્રમ દાન કરવા માટે ધન મેળવવા ભગવાન શંકરનું તપ કરે છે. કમળ પૂજા કરવા જાય છે. ત્યાં ભગવાન શંકર પ્રગટ થઈ તેને દક્ષિણ સાગરના એક બેટમાં પોતાના અવધૂત ચેલા પાસે મોકલે છે. માર્ગમાં વાવમાં પાણી પીવા જાય છે. ત્યાં તેને ચાર જોગણીઓ મળે છે અને શેરસિદ્ધ માતાનો એક જાણી ખાઈ જવાને બદલે તેને ઉડણ-ખાવડી આપે છે. વિક્રમ અવધૂત પાસે જાય છે. તે તેને એક જડ્ડી આપે છે અને એમાંથી છપ્પન ક્રોડ સોના મહોર બનાવવા કહે છે. તે રસ્તામાં ઉજ્જનમાં ધનપાળ નામે એક શેઠનો ત્યાં શ્રીવંત નામે શેઠ આવે છે. તેના પુત્ર પુત્રીનો વિવાહ થાય છે. પછી ધનપાળ શેઠ નિર્ધન થઈ જાય છે. એટલે શ્રીવંત, વિવાહ ફોક કરે છે. આથી બળી મરવા તૈયાર થયેલા ધનપાળ અથવા ધનવંત શેઠને ત્યાં વિક્રમ જાય છે અને તેને છપ્પન ક્રોડ આપી દઈ મરતાં અટકાવે છે. શ્રીવંત શેઠ એને ત્યાં પોતાની પુત્રી પરણાવવા તૈયાર થાય છે ત્યાં બીજો માણસ તેની સાથે તે છોકરીનો વિવાહ ફોક કરતાં તે મરવા તૈયાર થાય છે. તો વિક્રમ તેને પણ પોતાના પ્રધાનની પુત્રી સાથે પરણાવે છે.

લલ્લુલાલજીમાં આગળી વાર્તામાં એક કારીગર કળથી ચાલતો લાકડાનો સુંદર ઘોડો તૈયાર કરી લાવે છે. રાજા એની કારીગરી જોઈ પ્રસન્ન થાય છે. અને ખજાનચીને આ કારીગરને એક લાખ રૂપિયા આપવા કહે છે. ખજાનચી એના એટલા બધા રૂપિયા ન આપવા જોઈએ એમ કહે છે એટલે રાજા બે લાખ રૂપિયા આપવાનો હુકમ કરે છે. લાચાર ખજાનચી હુકમનો અમલ કરે છે. રાજા એક દિવસ એ ઘોડા ઉપર બેસી ફરવા જાય છે. ત્યાં સુથારની સૂચના ધ્યાનમાં રહેતી નથી. ઘોડો કાબૂ બહાર જાય છે ને દરિયાપાર રાજાને એક વનમાં નાખી દઈ ક્યાંય જતો રહે છે. પંદર દિવસો ભટકતો ભટકતો રાજા એક સ્થળે આવી પહોંચે છે ત્યાં એક મકાન પાસે ઝાડ અને કૂવો જુએ છે. ઝાડ ઉપર એક વાંદરી બેઠી રોવે છે. તેના વર્તન ઉપરથી રાજાને કંઈક શંકા આવે છે. એટલામાં ત્યાં એક જોગી આવે છે અને જમણી બાજુના કૂવા-માંથી પાણી કાઢી વાંદરીને છાંટે છે. વાંદરી સ્ત્રી બની જાય છે. જોગી તેની સાથે વિલાસ કરે છે ને પછી ડાબા કૂવામાંથી પાણી કાઢી તેને છાંટે છે એટલે તે વાંદરી બની જાય છે. જોગી ચાલ્યો જાય છે. ત્યાર પછી રાજા તેવું પાણી છાંટી સ્ત્રી બનાવી તેને તેનો પરિચય પૂછે છે. તે પોતાની જાતને કામદેવ ને પુષ્પાવતીની પુત્રી તરીકે ઓળખાવે છે ને કહે છે કે પોતે બાર વરસની થઈ ત્યારે એક વખત માતાપિતાની આજ્ઞા ન માનવાથી તેમણે એને આ જોગીને

સોંપી દીધી. રાજા કામોદામાં તેના પ્રત્યે પ્રેમની લાગણી અનુભવે છે. એક દિવસ તે સ્ત્રીને પોતાની લાગણી જણાવે છે. સ્ત્રી તેની સાથે ચાલી જવા સંમત થાય છે. રાજા તેની આંગળી પરથી કોઈક પ્રસાદીરૂપે ઓળખી લેવાનું સૂચવે છે. સ્ત્રી યોગીનો જુદા કરીને તેની પાસેથી દરરોજ જેમાંથી એક રત્ન નીકળે એવું કમળ માગે છે. યોગીના ચાલ્યા ગયા પછી રાજા પોતાના વીરોની મદદથી પોતાના નગરમાં તે સ્ત્રી સાથે આવે છે. શહેરમાં પ્રવેશ કરતાં એક વાણિયાનો છોકરો તે કમળ જુએ છે અને તે મેળવવા હઠ પકડે છે. રાજા તે કમળ તેને આપી દે છે. પછી તે પોતાને ઘેર જાય છે. એક દિવસ તેને (વાણિયાને) કમળમાંથી નીકળેલું રત્ન વેચતાં રાજાનો કોટવાળ પકડે છે અને રાજા પાસે લઈ જાય છે. તેની પાસેથી સાચી હકીકત સાંભળી રાજા તેને એક લાખ રૂપિયા કોટવાળ પાસેથી અપાવી ઘેરે મોકલે છે. વાર્તાકારો (લાડીલા) કામંદકનો અનુસરે છે.

કથા - ૯

નવમી કથામાં વિક્રમના ત્રિપુષ્કર નામના પુરોહિતનો કમલાકર નામનો પુત્ર કાશ્મીર જઈ વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. પાછો આવતાં કાંતિપુરી નામે નગરમાં જાય છે. ત્યાં નરમોહિની નામની અત્યંત સુંદર કન્યા છે પણ તેને ઘેર જે કોઈ જાય છે તેને રાક્ષસ રાત્રે મારી નાખે છે. કમલાકર પાછો આવીને આ વાત વિક્રમને કરે છે. વિક્રમ તેની સાથે કાંતિપુરી જાય છે અને રાત્રે કન્યાને ત્યાં જાય છે. રાક્ષસ સાથે યુદ્ધ કરી તેને મારે છે અને પછી પ્રસન્ન થયેલી કન્યા પોતાની જાત તેને સોંપી દે છે. એટલે વિક્રમ તેને કમલાકર સાથે પરણાવે છે.

અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર આ સ્થાને જુદી શિર-ધડની વાત આપે છે. સિદ્ધિસૂરિ પાણી વિનાના સરોવરની વાત (કાશ્મીરનું) કરે છે. દેવીદાસ આ સ્થાને વનચરની વાત કરે છે. આ કથામાં રાજા એક વખત એક-કાળી પરદેશીને દેવના દહેરામાં જુએ છે. એ અત્યંત દુઃખી દેખાય છે એટલે વિક્રમ તેને કારણ પૂછે છે. એના જવાબમાં તે કહે છે કે તે ચંદ્રાવતીના રાજા ચંદ્રસેનનો ચાકર છે. રાજા દેવી પાસેથી ભોજન ઓઢીને દેવીની આરાધના કરી એક કમળ મેળવે છે. એનો ગુણ એ છે કે જેના હાથમાં એ કમળ હોય તેના શત્રુ

સૈન્ય સારે. રાજા એ ઉમળ તેની આપે છે અને ઝવેરી વનવીર જુએ છે.

શામળ આ સ્થાને હંસની વાર્તા આપે છે. એમાં એક રાજહંસ વિક્રમના સત્કારથી પ્રસન્ન થાય છે. પછી તે સ્વર્ગમાં જાય છે અને ત્યાં વિક્રમનાં વખાણ કરે છે. ઈંદ્ર એને જેલમાં નાખે છે અને વિક્રમ એવું પરાક્રમ કરી તેના છૂટકારાની ગોઠવણમાં સફળ થાય છે. અહીંઆં એક આડવાર્તામાં વિક્રમ સ્વયંમાંધાતા નામના રાજાની રોજરોજ પોતાની દેહ અગ્નિમાં હોમવા-ની વિપત્તિમાંથી છોડાવે છે. આ વાર્તા ચંદ્રશેખર રાજાની વાર્તાને (શામળ-વાર્તા ૧૭) મળતી આવે છે, જો કે શામળ એમાં થોડોક ફેરફાર તો કરે જ છે. તે ઉપરાંત શામળ બીજા કુંવરીઓની વાત રજૂ કરે છે. એમાં, જેના પેટમાં સાપ રહેતો હતો એવી કુંવરીને વિક્રમ સાજી કરે છે અને મરી ગયેલા બ્રાહ્મણને પણ અમૃત છાંટી જીવતો કરે છે. આ વાર્તા એક લોકવાર્તા છે

~~એની વિશેષતાઓ~~ કે ~~[illegible]~~

અને લોક-પ્રચલિત બાળ વાર્તાઓમાં પણ જાણીતી છે.

લલ્લુલાલજીમાં નવમી વાર્તામાં, રાજા ~~સભા~~ યજ્ઞ કરવા બેઠો છે ત્યાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ આવે છે. રાજા તેને મનમાં જ પ્રણામ કરે છે. વિદ્વાન બ્રાહ્મણ આ જાણી જાય છે અને રાજાને આશીર્વાદ આપે છે. જ્યારે રાજા પૂછે છે કે પ્રણામ કર્યા વિના કેમ આશીર્વાદ આપ્યા? ત્યારે બ્રાહ્મણ જવાબમાં કહે છે કે તમે મને મનમાં પ્રણામ કર્યા તેથી મેં તમને આશીર્વાદ આપ્યા છે. એની આવી ચમત્કાર ભરી શક્તિ જોઈ રાજા તેને પાંચ લાખ રૂપિયા આપે છે.

જીવાનંદ વિદ્યાસાગર વાર્તા તો બરાબર આપે છે પણ વિગતમાં થોડો ફેર કરે છે. એમાં કાંતિનગરીના નરસેન નામે રાજાને વરસો-રસો હતી [illegible] પણ જે માણસ એ કન્યાથી મોહિત થઈ તેની સાથે [illegible] એક [illegible] રાક્ષસ મારે છે. રાજા એ રાક્ષસને મારે છે. બાકી બધા વાર્તાકારો ક્ષેમંકરને અનુસરે છે.

કથા – ૧૦

ક્ષેમંકરની દશમી વાર્તા પણ વિક્રમના ઔદાર્યની છે. એક દિવસ રાજપુરુષ તેને ખબર આપે છે કે નગરના ઉદ્યાનમાં કોઈ જોગીની પણ યોગી આવ્યો છે. વિક્રમ તેને નિમંત્રણ મોકલે

નિઃસ્પૃહ યોગી આવતો નથી. વિક્રમ પોતે નમ્રતાપૂર્વક ત્યાં જાય છે અને યોગી સાથે યોગ-વાર્તા કરે છે. પ્રસન્ન થયેલો યોગી રાજાને નીરોગીકર ફળ આપે છે. રસ્તામાં રાજાને એક યોગી મળે છે. તે તેની પાસે ફળ માગે છે. રાજા તેને ફળ આપી દે છે.

ભોજરાજ બ્રાહ્મણ કવિ, રાજા યોગીને બોલાવે છે અને વિગત કહી દે છે. જ્ઞાનચંદ્ર ફળનું નામ અમરફળ એવું આપે છે. અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકાર આ સ્થાને કાશ્મીરના પાણી વિનાના સરોવરની વાત આપે છે. દેવીદાસ આ સ્થાને અષ્ટમહાસિદ્ધિની વાત આપે છે. તેમાં વિક્રમ ગંગાતીર પાસે જાય છે. ત્યાં અષ્ટમહાસિદ્ધિનું એક દેવળ છે. દેવીઓ પ્રસન્ન થઈ તેને આઠ રત્ન આપે છે. માર્ગમાં વિક્રમને એક બ્રાહ્મણ મળે છે. તે એની પોતાના કુટુંબની વાત કરી કહે છે કે પોતાને ચાર પુત્રીઓ પરણાવવાની છે અને દિન નથી. વિક્રમ આઠેય રત્ન તેને આપી દે છે.

શામળ આ સ્થાને જે વાર્તા આપે છે તે જો કે મુખ્ય પરંપરામાં નથી પણ વિક્રમના વાર્તા-ચક્ર સાથે તેનો સંબંધ છે. એમાં 'પંચતંત્ર' માં આવતી બે સાપની વાર્તા (ડૉ. સાંડેસરા સંપાદિત 'પંચતંત્ર' પ્રમાણે) પણ શામળે ઉપયોગમાં લીધી છે. વિક્રમ ફરતો ફરતો એક ગામમાં જઈ ચડે છે ત્યાં બ્રાહ્મણને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો છે. વિધાતા એના લેખ લખવા આવે છે. વિક્રમ વિધાતા પાસેથી એ બાળકનું ભાવિ જાણી લે છે કે એના લગ્ન વખતે ચોરીમાં વાઘ એનો ભોગ લેશે. આ વાત સાંભળી વિક્રમ મોટો થતાં નિમંત્રણ આવતાં એ બાળકના લગ્નમાં જાય છે અને રાજકુંવર પહેરી બેસાડે છે ત્યાં ચોરીમાં વાઘ સજીવન થઈ વરરાજાને ખાય છે. એના શબને સાચવી રાખવાનું કરી વિક્રમ સંજીવનમંત્રની શોધમાં જાય છે. માર્ગમાં ગામના દરવાજે નાગ મળે છે. વિક્રમ તેનું દુઃખ દૂર કરવા તેને પોતાના પેટમાં સ્થાન આપે છે ને પોતે રોગી બને છે. એક રાજાના નગરમાં વિક્રમ જઈ ચડે છે એ રાજા પોતાના અપમાનમાં છે એવું કહે- નારી દીકરીને તેની સાથે પરણાવે છે. રાત્રિમાં પણ તે કુંવરી તેની સેવા કરે છે. ઘરમાંથી બહાર આપ નીકળે છે. બે સાપ વાતો કરે છે એમાં એક બીજાના નાશનો ઉપાય બતાવી દે છે. રાજકુંવરી એ રીતે બેઉ નાગનો નાશ કરે છે. વિક્રમ તો ગમતું નથી. બેઉ નાગનાં શરીરનો સોનાની લઈ રાજકુંવરી સાથે તે ચાલી

નીકળે છે. માર્ગમાં તેને એક નાગની માતા મળે છે. તે, અમૃતઅંજનથી નાગને સજીવન કરે છે. રાજા બીજા નાગને પણ જીવતો કરે છે ને પેલા બ્રાહ્મણના પુત્રને પણ અમૃત-અંજનથી જીવતો કરે છે.

લલ્લુલાલજીની છઠ્ઠી વાર્તામાં એક વૈતાલ બની ગયેલો પ્રેમી રાજા પાસે આવે છે. રાજા તેની સ્ત્રીની દુર્દશાનું કારણ પૂછે છે. તે કહે છે કે પોતે કલંજરનો રહેવાસી છે. એક યોગીએ તેને એક અત્યંત ખૂબસુરત છોકરીની વાત કરી હતી એટલે તે તેના તરફ આકર્ષાઈને તે છોકરીને વરવા ગયો હતો પણ તેના બાપે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે ઉકળતી કઢાઈમાં પડી જીવતો નીકળે તેને જ પોતાની પુત્રી પરણાવવી. રાજા તેની સાથે એ છોકરીને ગામ જાય છે અને કઢાઈમાં ઝંપલાવે છે. વૈતાલ તરત અમૃત લાવી રાજાના શરીરે છાંટે છે એટલે એ જીવતો થાય છે. રાજકુંવરીને પરણે છે. રાજા બધું જ એટલે કુંવરી, નગરમાં આવી પેલા વિરહીને આપે છે.

જુનાગઢની ચૌદમી વાર્તામાં યોગી રાજાને દિવ્યફળ આપતો નથી પણ એક યજ્ઞની વિધિ બતાવે છે. રાજા તે પ્રમાણે યજ્ઞ કરે છે એટલે એક દિવ્ય પુરુષ યજ્ઞકુંડમાંથી પ્રગટ થઈ તેને નીરોગકર ફળ આપે છે, અને રાજા તે એક બ્રાહ્મણને આપે છે. બાકીના વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા – ૨૧

શામળની વાર્તામાં વિક્રમનું પરદુઃખભંજનત્વ નિરૂપે છે. એક દિવસ રાજા ફરવા નીકળ્યો છે. સંધ્યા સમયે એક પરાળની ઝૂંપડીમાં, વૃક્ષ તળે બેસે છે ત્યાં વૃક્ષ ઉપર ચિરંજીવ નામે પંખી રહે છે. તે કહે છે કે આજે મારા મનમાં બહુ દુઃખ છે, કેમ કે ગયા ભવનો મારો એક સ્નેહી સમુદ્રમાં એક બેટમાં રહે છે. ત્યાં રાક્ષસનું રાજ્ય છે ને રાક્ષસ રોજ એક એક માણસને ખાઈ જાય છે. આજે મારા મિત્રના એકના એક પુત્રનો વારો છે, છતાં હું તેને બચાવવા કંઈ કરી શકતો નથી. આ સાંભળી રાજા ચોર-પાદુકાએ ચડી બેટમાં પહોંચે છે. વધશિલા ઉપર બેઠેલા, પંખીના મિત્રના પુત્રને ઘેર મોકલી તેને સ્થાને પોતે બેસે છે. રાક્ષસ આવે છે. રાજાની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા જોઈ તેને આશ્ચર્ય થાય છે. એના સત્ત્વથી એ પરોપકારી ભાવનાથી તે પ્રસન્ન થાય છે, અને રાજાને વર આપે છે. રાજા મનુષ્ય હત્યા બંધ કરવાનું માગી લે છે. ચડવામાં ત્યાં

સંસ્કૃત 'નાગાનંદ' નાટકમાં નિરૂપેલી જીમૂતવાહનની કથા, જેનું મૂળ બોધિ-સત્ત્વોની કથામાં છે તેનું વસ્તુ, સાહિત્યિક પ્રયોજન (Motif)ની દૃષ્ટિએ, આ કથા સાથે કેટલુંક નોંધપાત્ર સામ્ય દર્શાવે છે.

અજ્ઞાત કથાવાર્તાકારમાં આ સ્થાને નગરમોહિનીની (નરમોહિનીની) વાર્તા છે. સિદ્ધિસૂરિ આ સ્થાને પુરંદરની વાર્તા આપે છે. દેવદાસ ઋષિ-ચોરની વાર્તામાં વિક્રમના પરદુઃખભંજનપણાનું ચિત્ર આપે છે. તેમાં એક બ્રાહ્મણના ચાર દીકરાઓને તેમના બાપે કુલશમાં નિશાનીઓ મૂકીને મિલકત વહેંચી આપેલી હતી એ સંબંધી પૈઠણના શાલિવાહન નામના બાળકે ઉકેલ્યો એની વાત છે. (સરખાવો — ક્ષેમંકરની વાર્તા-૨૪) એ વાર્તામાં, વિક્રમ અને વૈતાલ પૈઠણ જાય છે અને શાલિવાહનની ચર્ચા સુણે છે. રાત્રે બાળક શાલિવાહન એક ગુફામાં જઈ તેલની કઢામાં પડે છે. ત્યાં ચોસઠ જોગણી-ઓ આવી તેને બહાર તેના દેહનું ભક્ષણ કરે છે. એક ભાગ વધે છે તેની અમૃત છાંટી બાળકને જીવતો કરે છે. બાળકના ગયા પછી વિક્રમ તેલકઢામાં ઝંપલાવે છે. જોગણીઓ તેજ પ્રમાણે તેને ફરી જીવાડે છે. વિક્રમ ફરી ઝંપલા-વવા જાય છે ત્યારે જોગણીઓ તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થાય છે. વિક્રમ, શાલિવાહનનું શીઘ્ર દુઃખ દૂર થાય એવું માગે છે, એટલું જ નહીં પણ જોગણીઓની કૃપાથી તેને દક્ષિણનો શાશ્વતી રાજા બનાવે છે.

શામળમાં ૧૧મી દશાની વાર્તા પણ મુખ્ય ગુજરાતી પરંપરાથી ભિન્ન છે પણ સિં.બ.ની ચાર ચોરની વાર્તા સાથે એને ઠીક ઠીક સામ્ય છે. માત્ર પાછળથી શામળે થોડો ફેરફાર કર્યો છે. તેમાં એક દુઃખી બ્રાહ્મણની પોતાની પુત્રીના લગ્નની જાન આવવાની છે અને પોતાની પાસે ધન નથી માટે ગામમાંથી ચાલ્યો જાય છે. રાજા તેને ચરુ આપી દે છે પણ ચોર એ ચરુ ચોરી જાય છે બ્રાહ્મણ! રાજા ફિકર કરમાય છે. રાજા ચરુની તપાસ કરવા નીકળે છે. છેવટે જુગારી-ઓમાં એ ચોર હાથ લાગે છે. છેવટે રાજા ચોરોને સમજાવી તેમની પાસે ચોરી કબૂલાવે છે, બ્રાહ્મણને બધું ધન આપે છે અને ચોરોને પણ ચોરી ન કરવી પડે એવી વ્યવસ્થા કરી આપે છે.*

---

* આ દશાની વાર્તામાં, 'વૈતાલપંચવિંશતિ'ની દશમી 'મદનસેના અને તેનું વચન' અને ચૌદમી 'શાહુકારપુત્રી અને ચોરની કથા'ની થોડીક અસર જણાય છે.

લલ્લુલાલજીની અંગચારમી બાતમાં રાજા એક સુંદર સ્ત્રીનું કરુણ રુદન સાંભળી તેની પાસે જાય છે અને પૂછે છે તો એક દૈત્ય તે સ્ત્રીનો ઉપાડીને પછાડતો હોય છે. રાજા તેને પડકારે છે અને તેની સાથે લડે છે. આખી રાત યુદ્ધ થયા પછી દૈત્ય સવારમાં નાસી જાય છે. ત્યાર પછી તે સ્ત્રીના કહેવાથી રાજા જાણે છે કે તે દૈત્ય તેની પાસે રતિ માગે છે. અને સ્ત્રી અસ્વીકાર કરે છે એટલે મારે છે. તેના (દૈત્યના) પેટમાં મોહિની રહે છે તેની મદદથી તે કોઈનાથી મરતો નથી અને સ્ત્રીનો કેડો છોડતો પણ નથી. રાજા બીજી રાત્રે પણ ફરી આવેલા દૈત્ય સાથે લડે છે અને તેનું માથું કાપી નાખે છે. પેલી મોહિની એના શરીરમાંથી નીકળી અમૃત લેવા ઉપડે છે. વીર વૈતાલ તેને પકડી રાખે છે, એટલે દૈત્ય મૃત્યુ પામે છે. વિક્રમ તે સ્ત્રી પરણે છે. મોહિની સિંહલદ્વીપના કોઈ એક કુલીન બ્રાહ્મણની પુત્રી હતી એમ જાણીને વિક્રમ પોતાના રાજ્યમાં તપાસ કરી એક સંસ્કારીની વિદ્વાન બ્રાહ્મણ સાથે તેને પરણાવે છે.

બાકીના વાર્તાકારો ક્ષેમંકરને અનુસરે છે.

કથા - ૧૨

ક્ષેમંકરની ૧૨મી વાર્તા પણ વિક્રમનું પરદુઃખભંજનત્વ નિરૂપે છે. વિક્રમના નગરમાં કોઈ એક ધનવાન વેપારીનો પુરંદર નામનો ઉડાઉ પુત્ર હતો. સગાં સ્નેહી અને શિખામણની અવગણીને તે બધું ધન ઉડાવી દે છે. દરિદ્રાવસ્થામાં નગરમાં રહેવાનું તેને ગમતું નથી. તે પરદેશ જાય છે. ફરતાં ફરતાં મલયગિરિ પાસે એક નગરમાં રાત-વાસો રહે છે. રાત્રે પાસેના વનમાંથી એક સ્ત્રીના દુઃખનો કરુણ અવાજ તે સાંભળે છે. લોકોને પૂછે છે પણ કોઈ સંતોષકારક જવાબ આપી શકતું નથી. તે પાછો આવે છે ને રાજાને આ હકીકત કહે છે. યોગપાદુકાએ ચડીને રાજા તેની સાથે ત્યાં જઈ પહોંચે છે અને રાત્રે રુદનનો અવાજ સાંભળી તે વનમાં જાય છે. જુએ છે તો એક રાક્ષસ તે સ્ત્રીને નિર્દય રીતે મારે છે. રાજા તેને પડકારે છે અને યુદ્ધમાં મારી નાખે છે. તે સ્ત્રી રાજાને પૂર્વભવની હકીકત કહે છે. એ રાક્ષસ એ ભવમાં તેનો પતિ હતો અને દુર્સંયોગે તે સ્ત્રી તેના ઉત્કટ પ્રેમને અનુરૂપ બની શકી નહીં, એટલું જ નહીં પણ તે વ્યભિચારિણી બની. તેનું વેર લેવા મૃત્યુ પછી રાક્ષસ બની તે તેને મારતો હતો. આ દુઃખમાંથી મુક્ત થયેલી [illegible] સ્ત્રી વિક્રમને સુવર્ણ ભરેલા કળશ આપે છે. વિક્રમ તે પુરંદરને આપી દે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ આ સ્થાને વાર્તા તો પુરંદરની જ આપી છે પણ તેનું નામ હંસકુમાર આપ્યું છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકારમાં આ વાર્તા નથી. સિદ્ધસૂરિ અહીંઆં એક ભાટને વિક્રમ દાન આપે છે તેની વાત આ પ્રમાણે આપે છે. વિક્રમના રાજદરબારમાં એક વખત એક ભાટ આવે છે. તે પૈઠણ નગરના વીરસેન રાજાનો ભાટ છે. વિક્રમ એનો પ્રબળ આદર સત્કાર કરે છે તો તેને પોતાનો ત્યાં રાખે છે. ને ચાર માસ પછી ભાટ વિદાય માગે છે તો વિક્રમ એનો ત્યાં રોકાવાનું કહે છે, છતાં તે રોકાતો નથી. જતી વખતે વિક્રમ તેને અઢળક દાન આપે છે અને ભાટ પોતાના રાજા પાસે જઈ વિક્રમનાં ખૂબ ખૂબ વખાણ કરે છે, તેમજ વિક્રમની વિનય-શીલતા ને દાનાઓમાં અસાધારણ ગુણ છે એમ કહે છે.

દેઈદાસની બારમી વાર્તામાં રાજાને સ્વપ્નમાં કાલિકા પ્રસન્ન થઈ કહે છે કે વર માગ. રાજા તેની પાસે કોઈ અપૂર્વ વાત જાણવા માગે છે. દેવી કહે છે કે સાગરમાં એક દ્વીપ છે ત્યાં કુંવરપાલ નામનો રાજા છે ને તેને એક સુંદર કન્યા છે. રાજા દેવી પાસે ત્યાં જવાનો માર્ગ જાણી લઈ તાજી ઘોડી ઉપર બેસી અંધારી રાત્રે ઉપડે છે. અગિયાવેને સાથે લઈ જાય છે. કુંવરપાલનો પુત્ર શિકાર માટે ગયેલો ભૂલો પડે છે. એના સેવકો ગભરાઈ જાય છે. વિક્રમ જ્યાં બાગમાં થોભ્યો છે ત્યાં જાય છે. વિક્રમે માર્ગમાં શિકાર કર્યો છે એટલે કુંવરપાલના માણસો એને જ ચોર ઠરાવે છે. એટલામાં કુંવર પાછો આવે છે અને વિક્રમ ઉપર પોતાને માટે ખોટું આળ આવેલું જોઈ દેવી આગળ પોતાનું માથું છેદી નાખે છે. એનાં માતાપિતા એની સાથે જ મરે છે. વિક્રમ આ સાંભળીને ત્યાં જાય છે અને દેવીને પ્રસન્ન કરી એ ત્રણેયને જીવતાં કરાવે છે. પછી વિક્રમ કુંવરપાલની કન્યાને પરણીને ઘેર જાય છે.

શામળમાં, ૧૨મી વાર્તા પણ પરંપરા બાહ્ય છે. અને એમાં વિક્રમ યાત્રા કરતાં એક વાણિયાને ત્યાં જઈ ચઢે છે. ત્યાં વાણિયાની દીકરીને વાણિયો પરણવાનું સમજાવે છે પણ તે તૈયાર થતી નથી કેમકે 'હું તો રાજા વિક્રમને વરવાની છું' એવું મહેણું મારે છે. વિક્રમ ત્યાંથી સરકી જાય છે. બાઈ કૂવામાં પડવા તૈયાર થાય છે. વિક્રમ એને અટકાવે છે અને પોતે જ વિક્રમ છે એમ સાબિતી આપી ગાંધર્વલગ્ન કરીને પૈસા અને ચીઠ્ઠી આપી આગળ યાત્રા કરવા જાય છે પણ આ વણિકપુત્રી સગર્ભા છે એવું જાણતાં તેના બાપ તેને ઘરબહાર કાઢી મૂકે છે. પેલા પૈસાથી બાઈ પોતાના દીકરાને ઉછેરે છે અને દીકરો પોતાના પિતા વિષે —

પૃચ્છા કરે છે ત્યારે તેનો ઉત્તર આપતા રહે છે. છોકરો ગુફા વેશે ઉત્તર આપે છે અને ત્યાં રહી રાજાને વિવિધ તરકીબોથી હેરાન કરે છે ને પકડાતો નથી. અંતે પુત્ર પોતે જ છતો થાય છે. આ વાર્તામાં શામળે એક આડકથા પણ ઉમેરી છે જે કેટલેક અંશે કાશ્મીરના પાણી વિનાના સરોવરની વાતને મળતી છે. જો કે શામળે તો તેમાં શીતળામાતાનું માહાત્મ્ય પણ ઉમેરી દીધું છે. વિક્રમના લોકજાણીતી વ્યક્તિ વિષે સ્વતંત્ર રાસ પણ લખાયા છે. અને સ્વ. ભો. જ. ઠાકોરે ઉદયભાનુકૃત 'વિક્રમ ચરિત્ર રાસ' (સં. ૧૫૬૫)નું સંપાદન પણ કર્યું છે, જે રસ ઉજાગર છે.

લલ્લુલાલજીની ફારસી-વાર્તામાં એક બ્રાહ્મણ વિક્રમને કહે છે કે સાગર કિનારે એક રાજા રહે છે તે દરરોજ એક લાખ રૂપિયાનું દાન કરે છે. વિક્રમ તેની ચર્ચા જોવા ત્યાં જાય છે, અને રોજ ચાર હજાર મહોરના પગારદાર તરીકે ત્યાં નોકરીમાં રહે છે. એક દિવસ રાત્રે જુએ છે તો રાજા એકલો એક મંદિર પાસે જઈ, સ્નાન વગેરે કરી, ઘીની ઉકળતી કઢાઈમાં પડે છે. જોગણીઓ આવી તેના શરીરનું ભક્ષણ કરે છે અને હાડકાં ઉપર અમૃત છાંટી તેને સજીવન કરે છે તથા લાખ રૂપિયા આપે છે. રાજાના ગયા પછી વિક્રમ ઝંપલાવે છે. જોગણીઓ તેને પણ ઉપર પ્રમાણે લાખ રૂપિયા આપે છે, પણ વિક્રમ તો સાત વખત ઝંપલાવે છે. જ્યારે જોગણીઓ આઠમી વાર તેને કઢાઈમાં પડતાં રોકે છે, વરદાન આપે છે અને અક્ષય પાત્રની એક થેલી આપે છે. બીજે દિવસે રાજા ત્યાં જુએ છે તો દેવળ કે કઢાઈ કશું દેખાતું નથી. ઉદાસ બની પોતાનો નિત્ય નિયમ નહીં સચવાય એમ માની તે આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર કરે છે ત્યાં વિક્રમ તેને પેલી થેલી આપી તેમજ પોતાનો પરિચય આપી ઘેર જાય છે.

બુલાનંદ અને બાકીના બીજા બધા વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાનો અનુસરે છે.

કથા — ૧૩

શામળકૃતની તેરમી વાર્તા વિક્રમનાં સાહસ અને ઔદાર્યને નિરૂપે છે. એક વખત ફરતાં ફરતાં નગર બહાર નદી તટે રાજા જઈ પહોંચે છે ત્યાં કેટલાક જ્ઞાનીઓ પરસ્પર શાસ્ત્ર-ચર્ચા કરે છે. રાજાના શાસ્ત્ર-જ્ઞાનથી તેઓ પ્રસન્ન થાય છે. એટલામાં નદીમાં તણાતા એક પુરુષ લોકોને પોતાને બચાવવાની આજીજી સાથે પાણીમાં આક્રંદ કરે છે પણ કોઈએ સાહસ કરતું નથી. વિક્રમ પાણીમાં ઝંપલાવી તેને બચાવે છે. તેણે આપેલ...

પુરુષ તેની એક કામદાસૂતી આપે છે. પાછા વળતાં કોઈ દરિદ્રી તે માગે છે અને રાજા તે તેને આવી દે છે.

ત્યારબાદ ગદ્યવાર્તાકાર અહીં નીરોગકર રાજાની કથા આપે છે. ઈતિહાસની તેરમી કથામાં વિક્રમ યોગીનો ઉપકારસાધક બને છે. તે એની મદદ લેવા મોકલે છે. મહુ રાજાનું ચૈત્ય કોઈ તૈયાર થાય છે અને યોગી યોજે છે કે આ નગરમાં એક કુંભાર અને એક તેલી તારો નાશ કરવાની પેરવીમાં છે. તેમાં કુંભારે તેલીને પોતાના તાબામાં રાખ્યો છે અને પોતે યોગી બન્યો છે. હવે એ તારો નાશ કરવા માગે છે. માટે તું એનો નાશ કરે તો જ નિષ્કંટક રાજ્ય કરી શકે. જ્યારે યોગી ઈશ્વર પ્રણામ કરવાનું કહે ત્યારે તું મને ઈશ્વર પ્રણામ આવડતા નથી, તમે તે કરી બતાવો - એમ કહેજે અને એ ઈશ્વર પ્રણામ કરે ત્યારે એને શૂળી વાળજે અને તેની અગ્નિમાં હોમી દેજે. રાજા તે પ્રમાણે કરી સુવર્ણ પુરુષ મેળવે છે.

ત્યારબાદ રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકારની તેરમી કથામાં રાજા ફરતાં ફરતાં સમુદ્ર કિનારે આવે છે અને સૂર્યોદય થતાં સૂર્યપૂજા કરે છે. સૂર્ય અંધકારમાં [illegible] મંત્ર આપે છે તે લઈ રાજા મહિપુર નામના નગર પાસે દેવનદીને કિનારે આવે છે. ત્યાં બ્રાહ્મણો ઘર છોડતા હોય છે. પૂછવાથી રાજા જાણે છે કે તેમને રાક્ષસનો ડર છે. રાજા ચા શરૂ કરવાનું કરે છે ત્યાં ચોકીદારમાં રાક્ષસ આવી પહોંચે છે ને ઘોર અંધકાર ફેલાવી દે છે. રાજા સૂર્યના મંત્રના પ્રભાવથી તેને મારે છે. એટલામાં એક નાવ નદીમાં ડૂબતી દેખાય છે. રાજા પાણીમાં ઝંપલાવી એ નાવ બચાવે છે. ત્યાં એક નાગરાજનું શબ સ્મશાનમાં આવે છે. એની પાછળ સતી થતી હોય છે. વિક્રમ યુવકને ઓળખી અમૃત લાવી એ સ્ત્રીના પતિને બચાવે છે.

ત્યારબાદ આ સ્થાને સમુદ્રની કથા આપે છે. પંડિતોની પાસેથી વિક્રમને જાણવા મળે છે કે લક્ષ્મીથી યશ થશે અને લક્ષ્મી સાગરદાનથી પ્રાપ્ત થશે. વિક્રમ સાગરને નોતરું આપવા એક પવિત્ર બ્રાહ્મણને મોકલે છે. અને એ શરત કરે છે કે સાગર [illegible] વિક્રમને [illegible] માગે છે. માટે વિક્રમને નોતર્યો. બ્રાહ્મણ [illegible] અભિમાન કરે છે. સાગર એને [illegible] આપે છે અને પોતાના આવ્યા સિવાય [illegible] ફળ વિક્રમને [illegible] કરે છે. બ્રાહ્મણ વિક્રમને [illegible] કરે છે. વિક્રમ સાગર કિનારે જાય છે. સાગર એની સાથે પણ અભિમાન કરે છે. [illegible] યુદ્ધ થાય છે તેમાં [illegible] વિક્રમ સાગરને હરાવે છે અને સાગર તેને પાંચ રત્નો [illegible] આપે છે તેમાં પહેલું [illegible], બીજું [illegible], ત્રીજું વસ્ત્રાલંકાર, ચોથું ભોજન ને પાંચમું [illegible] આપનાર [illegible]. વિક્રમ પાછો આવી બ્રાહ્મણને [illegible] એક રત્ન આપવા કહે છે. [illegible] રત્ન લેઈ તે

બાળક બ્રાહ્મણ, તેની સ્ત્રી, પુત્ર, એ ત્રણે આપ વચ્ચે તકરાર થાય છે. તે સાંભળી વિક્રમ તેને બધાં જ રત્નો આપી દે છે.

લલ્લુલાલજીની તેરમી કથામાં રાજા શિકાર કરવા જાય છે ત્યાં ભૂલો પડે છે. રાજા વનમાં જ કોઈ નદી કિનારે રહે છે. નદીમાં પૂર આવે છે, જો ધોળે પાણે એક રાજા રહ્યો છે ત્યાં સુધી આવી પહોંચે છે. નદીમાં એક શબ તણાતું આવે છે તેની પાછળ તેની માટે ઝગડો કરતા વેતાલ અને યોગી આવે છે. યોગી રાજાને કહે છે કે વેતાલ તો આખું શબ ભક્ષણ કરી જાય છે પણ આ એક મડું પણ મને સાધના કરવા માટે આપતો નથી. રાજા તે શબ યોગીને આપે છે અને વેતાલને પણ ભૂખ્યા ન રહેવું પડે માટે પોતાનો ઘોડો તેને આપે છે. યોગી રાજાને ઈચ્છિત ધન આપતી કોથળી આપે છે વેતાલ મોહિની આપે છે રાજા તે બટવો (કોથળી) એક માગણને આપી દે છે.

જુવાનંદની તેરમી કથા નદીના પૂરની જ છે પણ તેમાં થોડાક ફેરફાર કરે છે. રાજા જે બ્રાહ્મણને બચાવે છે તે વિક્રમને બાર વરસ સુધી ગોદાવરીમાં રહીને તપ કર્યાનું પુણ્ય વિક્રમને આપે છે અને તેના વડે રાજા એક બ્રહ્મરાક્ષસને મુક્ત કરે છે.

બાકીના વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા — ૧૪

શીમંકરની ચૌદમી કથામાં વિક્રમની કૌતુકપ્રિયતાનું નિરૂપણ છે. એક વખત વિક્રમ શહેરની બહારના કોઈ એક પ્રાસાદમાં એક સિદ્ધ પુરુષને જુએ છે. તે સિદ્ધ પુરુષ રાજાને ઓળખે છે અને તેને કહેતો આવે છે કે રાજ્ય છોડીને તું આ રીતે ભ્રમણ કરે છે તો ત્યાં શું થશે? જવાબમાં વિક્રમ તેને એક વાર્તા કહે છે. એક પશ્ચિમની ઓડપુરના જયશેખર રાજાને તેના ગોત્રીઓએ રાજ્યમાંથી કાઢી મૂક્યો છે. રાણી સાથે ફરતાં ફરતાં, તેઓ એક શહેરની બહાર, વડ નીચે તે સૂતો. ત્યાં પાંચ યક્ષ રહેતા હતા. તેમણે અંદર અંદર વિચાર કર્યો કે આવતી કાલે આ નગરનો રાજા મરણ પામશે તો તે રાજ્ય કોને આપીશું? કોઈએ કહ્યું કે આ વડ નીચે રહ્યો છે તેને જ આપીશું. આ સાંભળીને જયશેખર સવારમાં શહેરમાં ગયો અને મંત્રીઓએ ધામધૂમપૂર્વક તે રાજ્ય તેને આપ્યું. પડોશના રાજાઓએ એક વખત એનું રાજ્ય ઘેર્યું. જયશેખર ત્યારે રાણી સાથે શેતરંજ રમતો હતો. રાણીએ આવી પડેલ આફત તરફ તેનું ધ્યાન દોર્યું ત્યારે તેણે વડ નીચેના પાંચ યક્ષો રાજ્ય આપે છે તે લઈ લે છે માટે ચિંતા કર્યા વિના- તું પાસા

ગામ. આ આગળી યક્ષોએ પોતાના પ્રભાવથી વિરાગોના હાથી-ઘોડા અને મનુષ્યોને જીવંત બનાવી દુશ્મનોને હરાવ્યા. પછી યક્ષોએ પ્રગટ થઈને તેને પૂર્વભવની હકીકત કહી કે પૂર્વજન્મે એમને કન્યા હતાં અને તે ક્રીડાર્થી આગળ પાણીવાળા વિશાળ સરોવરમાં ડૂબ્યાં હતાં તેના બદલામાં એણે આ રાજ્ય તેને આપ્યું છે. રાજાની આ વાત સાંભળીને યોગી પ્રસન્ન થાય છે અને તેને એક ચિંતામણિ જેવું રત્ન આપે છે. આમાં એક દરિદ્ર આવે છે તેને વિક્રમ તે આપી દે છે.

શુભશીલ બ્રાહ્મણ કવિ યક્ષ અને રાક્ષસ શબ્દનો ગોટાળો કરે છે. અલબત્ત, આ રત્નો ચોરને આપ્યાં એમ કહે છે ત્યારે શામળ કવિ ને વિનયલાભ આ રત્નને ચિંતામણિ. વિક્રમ બ્રાહ્મણને આપે છે એમ કહે છે. સિદ્ધિસૂરિએ આ સ્થાને, તપસ્વીએ આપેલા ચિંતામણિની કથા છે. એમાં એક દિવસ રાજા વનમાં એક દેવમંદિરમાં જાય છે; ત્યાં એક તપોધન પાસે બેઠેલો છે. એની સાથે વાતચીત થાય છે તે વખતે વિક્રમ બુદ્ધિની પ્રશંસા કરે છે. વિક્રમની શક્તિમતિ જોઈને તપસ્વી તેને અભ્યાગત આપનારો ચિંતામણિ આપે છે ને વિક્રમ તેની વિદાય લઈ પાછો વળે છે. માર્ગમાં તેને એક બ્રાહ્મણ મળે છે. તે આશીષ આપે છે. વિક્રમ તેને ચિંતામણિ આપી દે છે.

દેવીદાસ આ સ્થાને અનંગમોહિનીની કથા આપે છે, અને તે શ્રીધરની પંચમી ગતિ-સંજીવનીની કથા જેવી છે. ગામ નામનો તફાવત છે. અનંગમોહિનીને મારવાનો રાક્ષસ અહીંઆં વધુ ભયંકર છે. એનું રક્ત જમીન ઉપર પડતાં જ નવા એના જેવા દૈત્યો જાગે છે. વિક્રમ વૈતાલની મદદથી તેને મારે છે એટલો તફાવત છે.

શામળ આ સ્થાને નૌકાની વાર્તા આપે છે. એમાં પ્રધાન યાત્રા કરવા રામેશ્વર જાય છે ને ત્યાં છ મહિના રહીને પાછો વળતો નહાવા રહે છે. તેની સ્ત્રી આપઘાત કરવાની તૈયારી કરે છે ત્યાં વિક્રમ તેને અટકાવે છે ને તેના પતિને ખોળી લાવવા માટે છ માસની મુદત લઈને જાય છે. માર્ગમાં રસ્તામાં એક રંક અને મોટો માણસ મળે છે તપાસ કરતાં એ વિક્રમનો પ્રધાન જ છે અને વિક્રમ તેને હકીકત પૂછે છે ત્યારે એ કહે છે કે એકવાર મધરાતે દરિયામાં એક બેટ જેવું મોટું વહાણ, તેની વચ્ચે એક બહુ જ સુંદર પ્રકારવાળા ઝાડ અને વહાણમાં બે અત્યંત સુંદર કન્યાઓ તેણે જોઈ હતી. તે કન્યાઓ જ્યાં સુધી તેને મળે નહીં ત્યાં સુધી તે ત્યાંથી ખસવાની ના પાડે છે. વિક્રમ પણ એ અદ્ભુત દૃશ્ય જુએ

છે. વહાણમાં બેસી જાય છે ને એક બીજા બંદરે આગળ ઉતરે છે. અદૃશ્ય વિક્રમ ત્યાં પ્રગટ થાય છે. કન્યાઓને તેમની હકીકત પૂછે છે. તેના જવાબમાં કન્યાઓ પોતે રામવતી નગરીના રાજા ને પ્રધાનની પુત્રીઓ છે એમ કહે છે. એકવાર એમનાં નગરમાં એક મોટું સૈન્ય આવતાં બધાં નાસી ગયાં. છોકરીઓ ગામ બહાર ભોંયરામાં છૂટી પડી ગઈ. એક સાર્થવાહનો પુત્ર તેમને અહીં લઈ આવ્યો એમ કહે છે. વિક્રમ તેમને શકુનમાળા મૃત્યુનો ઉપાય પૂછવા કહે છે. કન્યાઓ શકુનને મળેલા શિક્ષણના વરદાનની વાત કરે છે. શકુને લક્ષ્મણ ઉપર વેર લેવા વરદાન મેળવેલું કે તેને લક્ષ્મણ જેવા લોકોને આખા શહેરનો સંહાર થાય એવું વરદાન આપેલું. શકુનને તે વરદાન મળે છે એટલે તે વરદાન લઈ લોકોને રંજાડવાનું બંધ કરે છે. કન્યાઓ વિક્રમ સાથે જ પ્રેમમાં પડે છે એટલે શિવજીને પ્રસન્ન કરી શકુનને આપવાનું વરદાન મેળવવાનો માર્ગ બતાવે છે. વિક્રમ છેવટે શકુનને મારે છે અને બધું મેળવે છે. પ્રધાન આવી ગાડી ઘાટે જાય છે. વિક્રમ બધાંને લઈને ત્યાં આવે છે. હરસિદ્ધિ માતાની મદદથી વિક્રમ પ્રધાનને કોઢિયા કરે છે અને પછી બેઉ કન્યાઓમાંથી પ્રધાનની પુત્રી પોતાના પ્રધાન સાથે પરણાવે છે અને રાજાની કુંવરીને તેના પિતાના આગ્રહથી પોતે પરણે છે.

લલ્લુલાલજીમાં આ કથાને સાગરનાં પાંચ રત્નોની વાત છે. પરંતુ તે રત્નો ચમત્કારિક નથી. બાકીના બધા વાર્તાકારો અહીંઆં શીશ ગુરુની જ વાત આપે છે. ગાજા જ્યાનંદ એ જ વાર્તામાં અંતમાં થોડો ફેરફાર કરે છે. રાજાની પાસેથી મસાણ ઘાટેનો ઝાંઝી તેનો ભાગવાનો રૌપ્યનું ઝવેર લિંગ આવો છે અને રાજા માર્ગમાં એક બ્રાહ્મણને આ આખું લિંગ આપી દે છે.

બાકીનાં વાર્તાકારો મૂળ પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા-૧૫

આકરમાં પંદરમી કથા વિક્રમની ઉદારતા વર્ણવે છે. એકવાર રાજાનો સુમિત્ર નામનો મિત્ર તીર્થયાત્રા માટે પરદેશ ગયો છે. અને શકાવતાર તીર્થમાં પહોંચે છે. ત્યાંથી આગળ જતાં કોઈક નગરમાં એક દેવમંદિર પાસે તેલની કઢાઈ ઉકળે છે. લોકોને પૂછતાં, ત્યાં મદનસુંદરી નામની સ્ત્રી જાહેર કરતી હતી કે જે કોઈ આ કઢાઈમાં પોતાની જાત હોમે તે તેનો પતિ થાય એવી તેની પ્રતિજ્ઞા હતી. એમ જાણે છે. તેના રૂપથી મોહિત થયેલો સુમિત્ર રાજા પાસે આવી આ વાત તેને કહે છે. વિક્રમ તેની સાથે ત્યાં જાય છે.

કઠણાઈમાં ઝંપલાવે છે. ગન્ધર્વસેનની આશાએ, સમૃદ્ધ છોડીને તેને
જીવિત કરે છે. પ્રસન્ન થઈને તેને પોતાની સાથે લગ્ન કરવાનું અને
રાજ્ય સ્વીકારવાનું કહે છે. વિક્રમ તેને પોતાના મિત્રને આપી દે છે.

દેવમૂર્તિ ત્રીજું નામ કામસેનાની સાથે છે વાર્તા કહી
શકાય છે. સિદ્ધિસૂરિ આ સ્થાને મદનમંજરીની વાત આપે છે.
એમાં પણ નામ વિનય કથા-તંતુ સમાન છે આ સ્થાને દેવદત્ત
બ્રાહ્મણની વાત આપે છે જે જૈનેતરમાં આવી છે. રાજશેખરની અને-
વાર્તાકાર આ સ્થાને અરિદમન રાજાની વાત આપે છે. એક દિવસ
રાજા વિક્રમ એક દ્વીપમાં ગયા છે ત્યાં વિશ્વાસપત્તન નામે નગરમાં
અરિદમન નામનો એક દુર્બળ રાજા છે. વિક્રમ તેને તેનું કારણ પૂછે છે.
તો રાજા કહે છે કે ચોસઠ જોગણીઓ દરરોજ આવે તેમની કઢાઈમાં
નાખી મારવા આમંત્રણ કરે છે ને ફરી તેને જીવતો કરે છે. વિક્રમ
તેને બદલે જોગણીઓના બલિ બનવા જાય છે. પૂજા તથા બલિદાનની
સરસ તૈયારી કરાવી કઢાઈમાં પડે છે. જોગણીઓ [illegible] તેનું
ભક્ષણ કરે છે અને ફરી સજીવન કરે છે. વિક્રમને ઓળખીને તેને
વરદાન આપે છે ત્યારે વિક્રમ અરિદમનની ઉપાધિ દૂર થાય તેવું
વરદાન માગી લે છે.

શામળ આ સ્થાને મેના-પોપટની વાત આપે છે. એમાં
શિકારે નીકળેલો રાજા વનમાં એક પોપટનો આપઘાત કરતાં જુએ છે.
પોપટ કહે છે કે રત્નવતી નગરીના [illegible] પુત્ર [illegible]નો
પોપટ છે અને તેના શેઠ [illegible] વિચાર કરતા હતા ત્યારે [illegible]
આપતાં પોપટ તેનું [illegible] નગરીના [illegible]
પદ્માવતીના નામે પુત્રી સાથે થશે એમ કહે છે. પદ્માવતીને તેની મેના
એમ જ કહે છે. એક પરણ્યો છે. પોપટ જોગણીની મેના સાથે પ્રેમ
કરવા ગયા છે ત્યાં મેના તેને મારી નાખવાની [illegible]
પાસે માગણી કરે છે. પછી પોપટ અને મેના ઝઘડે છે. મેના કહે છે કે
પુરુષો ખરાબ હોય છે, સ્ત્રીઓ હંમેશા સારી હોય છે. મેનાના [illegible]
[illegible] સ્ત્રીઓ ખરાબ હોય છે, તો સામે પોપટ વાર્તા કહે છે [illegible]
મેનાને સમજાવે છે પણ મેના કહે છે કે [illegible]
ખોટી વાત છે. અને [illegible]
પોપટ [illegible] પોતે પોપટ સાથે [illegible]. પોપટે કહેલી આ વાત
સાંભળીને વિક્રમ તેને એક [illegible] આપવાનું વચન
આપી આપઘાત કરતાં રોકે છે. ત્યાર પછી વિક્રમ એક સિદ્ધનાં
દર્શન કરે છે ને તેને દાન આપવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરે છે. તેના
જવાબમાં સિદ્ધ પોતાના [illegible] ઉપવાસ પછીના પારણામાં
જમાડવાનું કહે છે. ત્યાર પછી સિદ્ધ વિક્રમની
પરીક્ષા લેવા તેના પુત્રને કપાવી દે છે. [illegible]

દેવદત્તની વાર્તા (ટોનીકરની વાર્તા-૭૧) જેવી છે. વિક્રમ પૂછે છે ત્યારે ભિક્ષુ કહે છે કે મારા ગુરુના મરણ બાદ મારા ગુરુના આયોગ કર્યા પણ ગુરુની ભૂખ ભાંગી નહીં, એટલે વિક્રમ પોતાની માત ગુરુને આપી દે છે. ગુરુ તેના પર પ્રસન્ન થાય છે અને ખાસ લોટનું પૂતળું બનાવી ને હોમવાથી જ કામ આવશે એમ કહે છે. સિદ્ધ રાજાને મંગળ થઈ કુંવર પાછો સોંપે છે અને કોઈ ફળદાયક ફળ તથા બીજું આવરતો ખજાનો આપે એવું ફળ આપે છે. રાજા તે ગોપાલને આપી દે છે એટલે તેના ઘરે ગુરુની શરત પૂરી થાય છે અને બધે આનંદ પ્રવર્તી રહે છે.

લલ્લુલાલજીમાં આ કથાને '[illegible]' ની વાર્તા છે. પરંતુ ત્યાં રાજાનું નામ આપ્યું નથી. એટલું જ નહીં પણ વાર્તાને બદલે ત્યાં શેઠની વાત છે.

જાવાનીઝમાં આ વાર્તા મળતી આવતી જેવી જ છે પણ તેમાં રાજાનો પુરોહિત યજ્ઞ કરવા જાય છે ત્યાં માર્ગમાં એક બ્રાહ્મણ દેવીના મંદિરમાં પૂજા કરે છે, એવું નિરૂપણ છે. બાકી બધી વાત સમાન છે.

બાકીના વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૧૯

ટોનીકરની ૧૪મી કથા વિક્રમના પરાક્રમનું નિરૂપણ કરે છે. એક વખત ઘોડાના સામેલ જનોની સાથે વિક્રમ એક ઉદ્યાનમાં જાય છે. ત્યાં રાજકુંવર અને મંત્રી આવી ગોઠવણ અનુભવે છે. એના ધર્માધિકારી એને ઉત્તરની સરસ્વતી અને ઉર્વશીના સાહસિકતાનું નિરૂપણ કરતા કેટલાક સુંદર શ્લોકો સંભળાવે છે. આનાથી પ્રસન્ન થયેલો વિક્રમ તેને લાખ કોટિ સુવર્ણ આપે છે.

દેહેટસામાં આ કથાને વનવીર નામના એક રાજપુત્રની કથા છે. આ વનવીર પત્ની અને પુત્ર સાથે વિક્રમના રાજ્યમાં નોકરી કરવા આવે છે અને ત્યારે દૈનિક પગારથી નોકરીએ રહે છે. પોતાના પગારમાંથી તે અડધો બ્રાહ્મણોને, બીજા ભાગનો અતિથિઓને અને બાકીના પોતાના કુટુંબ માટે વાપરે છે. દરરોજ રાત્રે તેની ચોકી રાત્રે પહેરા રાજમહેલની ચોકી કરે છે. એક રાત્રે રાજા સ્મશાન તરફથી કોઈ સ્ત્રીનું રુદન સાંભળે છે. તે વનવીરને તપાસ કરવા મોકલે છે. વનવીર જાય છે. તેની પાછળ રાજા પણ જાય છે અને સ્ત્રીને તેનું સાંભળે છે. પેલી સ્ત્રી

વનવીરને કહે છે કે રાજાનું આયુષ્ય વધારવું હોય તો જો રાજાને બદલે કોઈ બત્રીસલક્ષણા પુરુષનું બલિદાન આપવામાં આવે તો રાજા જીવે. આ સાંભળી વનવીર પોતાના બત્રીસલક્ષણા પુત્રનું દેવીને બલિદાન આપે છે. પાછળ વનવીરની પત્ની પુત્રશોકને કારણે પોતાનું બલિદાન આપે છે. પછી વનવીર પણ પોતાનું બલિદાન આપે છે. રાજા આ બધું જોતો હતો તે દુઃખી થાય છે અને પોતાનું બલિદાન આપવા તૈયાર થાય છે. દેવી તેને રોકે છે. બધાંને જીવંત કરે છે ને રાજાને વનવીર સાથે મૈત્રી થાય છે.

આઠમી [illegible] ગદ્યકારની [illegible] કથા સુવિક્રમની છે. તેમાં વિક્રમનો મિત્ર સુવિક્રમ, ચાલતાં ચાલતાં [illegible] આવે છે. ત્યાં એક નગર બહાર ભગવાન શંકરનું એક દેરું છે. તેની બહાર તળાવમાં એક કઢાઈ ઉકળે છે. વનસુંદરી નામે પરમ સુંદર સ્ત્રી ત્યાં બેઠી છે. તેનું સૌંદર્ય જોઈ સુવિક્રમ મોહ પામે છે પણ તે કહે છે કે હું દેવાંગના છું. જે કોઈ આ કઢાઈમાં પડે તેને વરું. સુવિક્રમ આ વાત રાજાને કહે છે. રાજા ત્યાં જઈ કઢાઈમાં ઝંપલાવે છે. દેવાંગના તેને પરણવા તૈયાર થાય છે ત્યારે રાજા તેને સુવિક્રમ સાથે પરણાવે છે.

નવમાં આ કથાને [illegible] ની વાર્તા આવે છે. એક દિવસ રાજા વિક્રમ [illegible] વેશ કરી [illegible] કરવા [illegible] મંદિરે જાય છે. ત્યાં એક માણસને આપઘાત કરતાં જુએ છે. વિક્રમ તેને અટકાવી તેનું દુઃખ પૂછે છે. જવાબમાં તે કહે છે. હું કનોજનો બ્રાહ્મણ છું અને કામરૂદેશમાં એક પુરુષદ્વેષિણી સ્ત્રીની સાથે પરણવા ગયો પણ તેણે [illegible] કાઢી મૂક્યો, તેથી પાછો આવ્યો, પણ મારે એ સ્ત્રીની સાથે જ લગ્ન કરવાં છે. રાજા તેને ધીરજ આપી પ્રધાનને રાજ્ય સોંપી, વૈતાલ સાથે કામરૂ દેશ જાય છે અને [illegible] રસ્તામાં [illegible] સ્ત્રી [illegible] ક્રમ ગોઠવે છે. સ્ત્રીના ઘરને ચાર [illegible] એક એક દરેકમાં એક પહેરો હોય છે. તેમાં [illegible] પાંચ પૂતળીઓ [illegible] છે. વિક્રમ ત્યાં જાય છે અને વૈતાલ [illegible] પ્રવેશ કરી તેના [illegible] આપનાર [illegible] વાત કહેવા વિનંતી કરે છે. [illegible] વિક્રમ [illegible] કપૂરસિંહ નામના રાજાની વાત કહે છે. તે રાજાને મોટી વયે પુત્ર થાય છે. તેને સુથારના પુત્ર સાથે મૈત્રી થાય છે. સુથાર પોતાના [illegible] થાય છે. [illegible] ત્યારે [illegible] ઘોડો [illegible] આકાશમાં ઉડી પણ શકે એવો હોય છે. એક દિવસ આ ઘોડો લઈ રાજકુંવર ને સુથાર વનમાં જાય છે ને કુંવર

સુથારને પોતાના હુન્નરકળા વડે બનાવેલા ઘોડા પર બેસતા શીખવા માંડે છે. એમ કરતાં ઘોડા પર બેસી ઘોડાની ખબરથી દોરી ખેંચે છે એટલે ઘોડો સડસડાટ આકાશમાં અદ્રશ્ય થઇ જાય છે. સુથારના પુત્ર ઉપર કુંવરને મારવાનો આરોપ આવે છે પણ શાણી તેને બચાવે છે. રાજકુંવરનો ઘોડો કનકપુરની સીમાડે ઉતરે છે અને ત્યાં કુંવર ઊંઘી જાય છે. માલણ ત્યાં ફૂલ વીણવા આવે છે. કુંવરને આગતા કરે છે. પોતાને ઘેર લઇ જાય છે ને રાજદરબારની હકીકત રોજ તેને કહે છે. કુંવર રાજકુંવરીની ફૂલની છાબડીમાં પોતાની ચીઠ્ઠી મૂકીને મોકલે છે. માલણ સાથે કુંવરી પાછો જવાબ મોકલે છે તેમાં ચીઠ્ઠી મોકલે છે. બંને મળે છે. ગાંધર્વ વિવાહ કરે છે. ઘોડા ઉપર બેસી જાય છે, એક જંગલમાં ઉતરે છે. ત્યાં કુંવરીને પુત્ર જન્મે છે. રાજકુંવર ખોરાકની શોધમાં ઘોડા ઉપર જાય છે. જંગલમાં દવ લાગેલો. ત્યાં ઘોડાના સંચાની દોરીઓ બળી જાય છે એટલે કુંવર પાછો આવી શકતો નથી. કુંવરી તપાસ કરવા જાય છે ત્યાં વનશિયાળ બાળકને ઉપાડી જાય છે. એક સાધુ રાજ તેને પોતાને ત્યાં લઇ જઇ પુત્ર તરીકે ઉછેરે છે. કુંવરી નાહી વળતાં પુત્રને જોતી નથી. એને ખોળતાં ખોળતાં પેલા રાજાના ગામને સીમાડે એક ડોશીને ત્યાં જઇ ચઢે છે. ડોશી દયા લાવી તેને પુત્રી તરીકે રાખે છે. બાળકુંવર સમય જતાં જુવાન થાય છે, રાજા બને છે. ડોશી મરી જાય છે એટલે રાજકુંવરી એક નવો મહેલ ચણાવે છે. એક વખત રાજા ત્યાં જઇ ચઢે છે. રાજકુંવરીનું રૂપ જોઇ તેની સાથે પરણવા તૈયાર થાય છે, કુંવરી તેનું ઓછું કબૂલ કરે છે, પણ રાજા તેની પાસે જાય છે ત્યાં તેના ઉપર એને પુત્ર જેવું વહાલ આવે છે. આ બાબતી રાજા તપાસ કરે છે અને ખાત્રી થતાં મા-પુત્ર મળે છે. એક સમયે એ રાજા જેવા મુખવાળો વેપારી આવે છે અને તેજ એનો પિતા નીકળે છે. પણ ખાત્રી માટે એક થાળીમાં પાણીમાં ત્રણેયનાં લોહીનાં ટીપાં નાખે છે. તેમાં બધાં ટીપાં ભેગાં થઇ જાય છે, આથી બધાને ખાત્રી થાય છે. પછી રાજકુંવર આખાને આખો પોતાને ઘેર જાય છે. વૃદ્ધ પિતા તેને રાજ્ય આપે છે ને સુથાર પ્રધાન બને છે. આ વાર્તા સાંભળી પ્રસન્ન થયેલી ચેતી બાઇ પેલા બ્રાહ્મણ સાથે પરણવાનું કબૂલ કરે છે.

લલ્લુલાલજીની આ વાર્તામાં વિક્રમના નગરનો એક શેઠ પોતાના પુત્ર માટે કન્યાની શોધ કરવા બ્રાહ્મણોને મોકલે છે. એક બ્રાહ્મણ સિંહલના શેઠની પુત્રી સાથે તેનો વિવાહ કરે છે. પણ જાન લઇને જવાના દિવસ પાસે આવે છે ત્યારે આ શેઠ પાસે જાન લઇ જવાનું કંઇ સાધન નથી અને તેની મુદ્દતી ચાલી જાય છે, એટલે તે રાજાને ત્યાં જઇ તેની મદદ માગે છે. રાજા

તેને ઉડણ-ખાટલો આપે છે. તેની મદદથી શેઠ સિંહલ પહોંચી જાય છે. પહેલાં તો વેવાઈ ગુસ્સે થાય છે પણ શેઠની મુશ્કેલીની વાત સાંભળી લગ્ન પતાવે છે. પાછા આવ્યા પછી શેઠ રાજાને તેનું સાધન પાછું આપવા જાય છે પણ રાજા 'એક વખત આપેલું હું પાછું લેતો જ નથી' એમ કહી શેઠને પાછા મોકલે છે.

આનંદની સોળમી કથા મુખ્ય પરંપરા કરતાં જૂદી છે. રાજા વસંત વિહાર કરવા જાય છે ત્યાં ભગવાન નારાયણની પૂજા કરે છે અને ગરીબગુરબાં તેમ જ બ્રાહ્મણોને દાન આપે છે. એક બ્રાહ્મણ ત્યાં આવે છે અને રાજાને પોતાની પુત્રી પરણાવવા માટે જરૂરી ધન આપવા વિનંતી કરે છે. પુત્રીના લગ્ન પહેલાં તેની સુવર્ણતુલા કરી તે સુવર્ણ દાનમાં આપી દેવાનું હોય છે. અને વિક્રમ તેને તેની માગણી મુજબ બધું આપે છે.

બીજા વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૧૭

ક્ષેમંકરની સત્તરમી કથામાં વિક્રમ પોતાના શત્રુઓ સાથે પણ કેવું ઉદાર વર્તન રાખતો તેનું નિરૂપણ છે. દેશાંતરે ગયેલો કોઈ કુમાર વિક્રમના વૈરી ચંદ્રશેખરની સભામાં જાય છે. ત્યાં વિક્રમની પ્રશંસા કરે છે. વિક્રમની બરાબરી માટે ચંદ્રશેખર દેવની આરાધના કરે છે. જે તે પોતાનું શરીર અગ્નિકુંડમાં હોમે તો દરરોજ તેને નવું શરીર અને મનવાંછિત સંપતિ મળે એવું દેવ એને વરદાન આપે છે. ચંદ્રશેખર દરરોજ એમ કરે છે. કુમાર વિક્રમને આ વાત કરે છે. વિક્રમ ત્યાં જઈ અગ્નિકુંડમાં પ્રવેશ કરે છે. દેવતા તેને પ્રસન્ન થઈ પ્રગટ થાય છે અને વરદાન માગવા કહે છે. વિક્રમ ચંદ્રશેખરને રોજના કષ્ટમાંથી બચાવવાનું માગી લે છે. ચંદ્રશેખર વિક્રમની આ ઉદારતાથી અત્યંત, પ્રસન્ન થાય છે અને રાજાનો આભાર માને છે.

સિદ્ધિસૂરિ આ સ્થાને આ જ કથા આપે છે પણ ચંદ્રશેખર રાજાનું નામ આપતો નથી. દેવદાસની સત્તરમી કથામાં પણ વિક્રમના પરદુઃખભંજનપણાની વાત છે. એક દિવસ શિકાર ખેલવા ગયેલો વિક્રમ અગ્નિની પ્રચંડ જવાળાઓમાં એક તમાશો જુએ છે. એક કુંવર ત્યાં બેઠો છે ત્યાં છ મહિને અગ્નિમાં એક અગ્નિફૂલ પ્રગટ થાય છે. કુંવર તે ફૂલ માટે બેઠો છે. રાજાના પૂછવાથી તે કહે છે; 'હું કનકરાયનો ભાસ્કર નામે પુત્ર છું અને

વેલ્લુપુરના રાજાની પુત્રીને પરણવા માટે આ ફળ લેવા આવ્યો છું, કેમ કે રાજાએ શરત કરી છે કે જે અગ્નિફળ લાવે તે કુંવરીને વરે. અહીંયાં મને છ માસ થઈ ગયા પણ અગ્નિફળ લેવાતું નથી. રાજા તેને અગ્નિફળ લાવી આપે છે અને તે પેલી કુંવરી સાથે પરણે છે.

આગળ આ સ્થાને પંખીની વાર્તા આવે છે. વિક્રમ નગર બહાર ઝાડ નીચે બેઠો છે ત્યાં એક પોપટ ને એક સૂડો વાત કરે છે. પોપટ સૂડાના દુઃખનું કારણ પૂછે છે ને સૂડો જવાબમાં પોતે હિમાલય પાસે વનમાં રહેતો હતો અને પંખીરાજ તેના મહેમાન થઈ આવ્યા એની વાત કહે છે. પંખીરાજ તેના અતિથિ સત્કારથી પ્રસન્ન થઈ તેને અમરફળ આપે છે. બધાને અમરફળ મળે માટે રાજા તેને બાગમાં રોપાવે છે. પાકતાં જતાં તેના ઝાડનું ફળ આવે છે. રાજા ફળના સાત ટુકડા કરી પોતાના ગોરને, પુત્રને અને પાંચ પ્રધાનોને આપે છે. આ બધા તરત જ ખાઈ પડે છે ને તેમનાં શરીર લીલાંછમ થઈ જાય છે. રાજા બધાં પંખીઓના નાશનો હુકમ કરે છે. સૂડો એમની પાસે ઔષધિ મેળવવા માટે થોડા દિવસની મુદત માગે છે, પણ પોતાનું કામ વિક્રમથી પણ નહીં થઈ શકે એમ માની ગંગામાં બૂડી મરવા જાય છે. વિક્રમ એને ધીરજ આપે છે, પેલા રાજા પાસે જાય છે, તેને પંખીઓનો નાશ ન કરવા વિનવે છે ને બે દિવસની મુદત (?) અપાવે છે. હવે પ્રગટ થઈ તેને કહે છે કે રાજાએ બાગ કરી જે સ્થાને અમરફળ વાવ્યું તે સ્થાને એક બે મુખવાળો ઝેરી નાગ રહે છે. એના ઝેરી મુખમાં હંમેશાં અગ્નિ બળતા કરે છે એટલે તાકીને ફળને ડંખ મારવાથી તે ઝાડ ઝેરી બન્યું છે. જો નાગ પોતાના અમૃતવાળા મુખથી ડંખ મારે તો ઝેર ઉતરી જશે પણ બોલવાને કારણે આમ રાખવું તો નક્કી જ. વિક્રમ નાગને રીઝવે છે અને 'ઝેર ચૂસી લઈશ' મને ડંખ મારશે! એમ કહી તેને ઝેર ચૂસી લેવા સમજાવે છે. નાગ તે પ્રમાણે કરે છે અને વેતાલ રાજાને માટે સ્પર્શમણિ લાવે છે. દરમિયાન તે પ્રદેશનો રાજા પંખીઓનું વન બાળી મૂકવા તૈયાર થાય છે. એટલામાં વેતાલ મણિથી રાજાને જાગૃત કરે છે. તે બધી હકીકત કહે છે, પણ રાજાને વિશ્વાસ આવતો નથી. રાજા સ્પર્શ-મણિથી બધાંને જીવતા કરે છે અને એક ઘરડા માણસને ફળ ખવરાવે છે એટલે તે જુવાન બને છે. એટલે રાજા પંખીઓને માફ કરે છે.

લલ્લુલાલજીની સાદરની વાર્તામાં રાજા શેષનાગનું દર્શન કરવા જાય છે. શેષ એને દર્શન આપે છે અને થોડા દિવસ તેને પોતાને ત્યાં રાખી તેનો આદર-સત્કાર કરે છે. જ્યારે વિક્રમ પાછા જવાની રજા માગે છે ત્યારે શેષ તેને ચાર

રત્નો આપે છે. એક રત્ન આભૂષણો આપનારું, બીજું ભોજન વસ્ત્રો આપનારું, ત્રીજું લક્ષ્મી આપનારું ને ચોથું રણસંગ્રામમાં સહાય કરનારું છે. રસ્તામાં એક યાચક બ્રાહ્મણને તે એક રત્ન આપવા માગે છે. પછીની વાત સાગરનાં ચાર રત્નોની કથા જેવી જ છે.

જયાનંદની સાતમી વાર્તામાં પણ થોડોક ભેદ જોવા મળે છે. કોઈક રાજા પાસે એક સ્તુતિપાઠક ભાટ વિક્રમનાં ગુણગાન કરે છે એટલે તે પણ વિક્રમ જેવા બનવાનો વિચાર કરે છે. એક યોગીને પ્રસન્ન કરીને તે ઉપાય મેળવે છે. કાળી ચૌદશે ચોસઠ જોગણીઓની પૂજા, પૂર્ણાહુતિમાં પોતાનું શરીર હોમવું એ સાધના રાજા કરે છે. જોગણીઓ પ્રગટ થઈ અને પ્રસન્ન થઈ રાજાને કહે છે કે જો ત્રણ મહિના સુધી તું તારું શરીર અગ્નિમાં હોમે તો તને દરરોજ સવા લાખ સોનૈયાનું દાન આપીએ. આ સાંભળી વિક્રમ ત્યાં જાય છે અને જોગણીઓને પોતાની જાતનો બલિ આપે છે. વિક્રમના દેહનો અત્યંત મિષ્ટ સ્વાદ અનુભવતાં જોગણીઓ વિચારમાં પડે છે અને તેને જીવતો કરી તેનો પરિચય પૂછે છે. અંતે વિક્રમને વર માગવાનું કહે છે ત્યાં વિક્રમ પેલા રાજાનું કષ્ટ દૂર થાય એવું વરદાન માગે છે.

બાકીના વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા-૧૮

ક્ષેમંકરની અઢારમી કથા વિક્રમના સાહસ અને ઔદાર્યની કથા છે. કોઈક વિદેશી તેની સભામાં દેશ પરદેશમાં પોતે જોયેલાં અદ્ભુત આશ્ચર્યોની વાત કરતાં ઉદયાચલ પાસે એક દેવભવન અને તેની આગળ એકદંત શિલાથી બાંધેલા સરોવરની વાત કરે છે. તેમાંથી રોજ સવારે એક સોનાના સ્તંભ ઉપર સોનાનું સિંહાસન પ્રગટ થાય છે. ધીમે ધીમે વધારે તે સૂર્યમંડળને અડકે છે. પછી ધીમે ધીમે નાનું થતું સૂર્યાસ્ત વખતે પાણીમાં પેસી જાય છે. વિસ્મિત થયેલા રાજા યોગપાદુકા ઉપર બેસીને ત્યાં જાય છે. તે સિંહાસન ઉપર બેસે છે, સૂર્યમંડળમાં પહોંચે છે. મૂર્છિત થાય છે, સૂર્ય તેને અમૃત છાંટીને જાગ્રત કરે છે, રાજા તેની સ્તુતિ કરે છે. સૂર્ય પ્રસન્ન થઈને તેને દિવ્ય કુંડળની ભેટ આપે છે. તેમાંથી દરરોજ એક ભાર સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે. માર્ગમાં એક દરિદ્રી તે માગે છે એટલે રાજા એને તે આપી દે છે.

હેમહંસ આ કથાને 'પંચદંડ'ની વાર્તા

આપે છે. (કોઠંડકનો ક્રમાંક - ૩૮) શામળ આ સ્થાને રણથંભગઢના રાજાની વાત કરે છે. વિક્રમ એક દિવસ એક ગંધર્વને બોલાવી સુંદર રાગ ગાવાનું અનુસરે છે પણ રણથંભગઢના રાજાની કુંવરીના મોહમાં પડેલો અને દાસીઓએ સ્વયંવરમાં એના ઉપર કળશ ઢાળવો વાત કો-ધેલા છતાં અપમાનિત કરાયેલો ગંધર્વ દેવદે એને મનગમતી એમ એમ નક્કી થયા છતાં એક રાક્ષસ કન્યાનું હરણ કરી જવાથી તેને પરણી શક્તો નથી. તેથી તે ગાઈ પણ શકતો નથી. આથી વિક્રમ હરસિદ્ધ માતાનો આશીર્વાદ લઈ વેતાળ સાથે ઉપડે છે. માર્ગમાં એક ભયાનક રાક્ષસ મળે છે અને તે 'જો તમે મારી નજર આગળ તેલ કઢામાં પડો તો રાજકુંવરીનું હરણ કરનાર તે રાક્ષસને જીતવામાં હું તમને મદદ કરું' એમ કહે છે. વિક્રમ દેવોની મદદથી તેલકઢામાં પડી બહાર નીકળી શકે છે અને રાક્ષસ સાથે એ સાગરકિનારે આવે છે. રાક્ષસના કહેવાથી સાગરનો મંત્ર જપે છે ને તે પેલા દૈત્યના દેશમાં જવાનો સાગર તેમને માર્ગ આપે છે. અહીં વળી દૈત્યની ચોકીના પંખીને લડાઈમાં રાજા મારી નાખે છે પણ તેના અવાજથી પેલો રાક્ષસ જાગી જાય છે, સૈન્ય સાથે ત્યાં આવે છે, લડાઈ થાય છે, છેવટે જુદાં રૂપ ધારણ કરતો દૈત્ય અજગર બની વિક્રમને ગળી જાય છે. વિક્રમને બચાવવા વેતાળ, માતા પાસેથી એક ઠંડ લાવી તેને આપે છે. વિક્રમ અજગરનું પેટ ચીરી બહાર આવે છે એટલે દૈત્ય બાળું રૂપ ધારી વિક્રમને કહે છે કે હું બ્રાહ્મણરાક્ષસ છું. મને મારશો નહીં. હું તમને જે જોઈએ તે આપીશ. વિક્રમ તેના દેશમાં જાય છે. તેને ત્યાં તેર કન્યાઓ જુએ છે. વિક્રમ એ કન્યાઓને પોતપોતાને ઘેર મોકલાવે છે અને રણ-થંભગઢના રાજાની કુંવરીને ગંધર્વ સાથે પરણાવે છે.

બહુલાભજીની આશરેની વાર્તામાં બે જાતિ ઝઘડે છે. તેમનો પ્રશ્ન નાક મોટું કે મન? — એ છે. રાજા પાસે તેઓ ન્યાય કરાવવા આવે છે. રાજા કહે છે કે મન તો સારાં નરસાં બધાં પ્રકારનાં કાર્યો કરવા તૈયાર થઈ જાય એટલે બહું ઓતાં તેને કાબુમાં રાખનાર નાક જ મોટું ગણાય. બેઉ સંતુષ્ટ થાય છે અને તેમાંનો એક રાજાને ખાડી આપે છે. તે ખાડી દોરેલા ચિત્ર રાત્રે જીવંત બને છે. રાજા પહેલે દિવસે શ્રીકૃષ્ણ, સરસ્વતી, દેવો વગેરે ચીતરે છે અને રાત્રે તેને તેમનાં દર્શન થાય છે. બીજે દિવસે સંગીતકારોને જુદાં જુદાં વાદ્યો

સાથે મોકલે છે અને રાજા દરરોજ તેમનું સંગીત સાંભળતો એ જુદા મહેલમાંજ બેસી રહે છે. રાજાની રાણીઓ વિરહથી પીડાય છે, અને એ મંદિરમાં જાય છે. રાજા તેમને જો કંઈ દુઃખ હોય તો તે દૂર કરવા તત્પર થાય છે; તો રાણીઓ કહે છે કે આપ અમારી દરકાર નથી કરતા એ જ મોટું દુઃખ છે. હવે રાજાને પ્રસન્ન કરી તેની પાસેથી રાણીઓ પેલી વીણા જ માગી લે છે, એટલે એમની મુસીબત ટળી જાય છે.

બીજા બધા પાત્રો મુખ્ય પાત્રોને અનુસરે છે.

કથા - ૧૯

શ્રીકંઠની ઓગણીસમી કથામાં વિક્રમની દાનશીલતાનું નિરૂપણ છે. એક દિવસ તેના ઉદ્યાનનો માળી આવીને, નગરના વનમાં એક ભયંકર સૂવર ઘૂસ્યો છે એમ કહે છે. રાજા ત્યાં જઈને સૂવરની પાછળ પડે છે. પાછળ પડતાં એક પર્વતમાં દરવાજો જુએ છે. ઘોડેથી ઉતરી પ્રવેશે છે. ભયંકર અંધકારને પાર કરીને અત્યંત પ્રકાશમય એવું સમૃદ્ધ નગર જુએ છે. ત્યાં નગરદ્વારે સૂર્યને દ્વારપાળ તરીકે ઉભેલા જોઈ આ બલિરાજાનું સ્થાન છે એમ તે જાણે છે. પછી તે બલિરાજાને મળે છે. પ્રસન્ન થયેલો બલિરાજા વિક્રમની અનિચ્છા છતાં તેને રસ અને રસાયણ આપે છે. માર્ગમાં મળેલા બ્રાહ્મણ અને તેના પુત્રને રાજા કંઈ વસ્તુ લેવી તે બાબતમાં ઝઘડતા જોઈ - બંને વસ્તુઓ આપી દે છે.

દેવીદાસની ૧૯મી કથા વિક્રમની નિર્ભયતાનું નિરૂપણ કરે છે. વિક્રમને એક બ્રાહ્મણ ખબર આપે છે કે હલદિપુરીમાં ચાર દરવાજા છે. એ દરવાજા રાક્ષસના ભયથી વહેલા બંધ કરવામાં આવે છે. રાજા બ્રાહ્મણને સાથે લઈને નગરમાં જાય છે અને એ મોટો સંકટ દૂર કરવા તૈયાર થાય છે. રાત્રે રાક્ષસ આવે છે તેને પોતાના શરીરમાંથી માંસ આપીને રાજા સંતોષે છે.* તે વિક્રમ એની પાસેથી આ નગરને છોડી દેવાનું વચન મળે છે. વેતાળ અમૃત લાવી વિક્રમનું શરીર સાજું બનાવે છે.

*(માંસ કાપીને રાજા આપે છે.) રાક્ષસ પરિવાર સંતોષાય છે. રાક્ષસ એને વરદાન આપે છે ને (વિક્રમ એની.....).

શામળ આ સ્થાને બાળાશાહની વાત આપે છે તે તેની સ્વતંત્ર કૃતિ છે અને એમ મનાય છે કે પોતાના આશ્રયદાતા પટેલ રખીદાસની જાતિની પ્રશંસા કરવા તેણે આ વાર્તા લખી હશે. એક દિવસ રાજા વિક્રમ નગરચર્ચા જોવા નીકળે

છે, અને ભિન્ન ભિન્ન જાતિના લોકોને દુઃખી જોઈ સંતુષ્ટ થઈ ત્રીજી તરફ જાય છે. ત્યાં ખેડૂતોને જુએ છે. એમાં ભોળારામ નામના ખેડૂતની દિનચર્યા જોઈ તેને લાગે છે કે ખેડૂતો બહુ દુઃખી હોય છે. કષ્ટ સહન કરીને પણ દુનિયાને તે પોષે છે. રાજા, પ્રધાન, પાટીલ, તલાટી, ગામશેઠ, ગરાસિયા, બ્રાહ્મણ, ચારણ, ભાટ બધાજ — અઢારે વર્ણ કણબી પાસે આશા રાખે છે. 'કણબી પાછળ ક્રોડ, કણબી કોઈ પાછળ નહીં!' — એવું વિચારી રાજા બીજે દિવસે ભોળારામને કંઈક માગવા કહે છે, પણ ભોળારામ પોતે દુઃખી હોવાની વિક્રમની વાત હસી કાઢે છે અને વિક્રમના ઘણા આગ્રહને વશ થઈ છેવટે તેની પાસે મુક્તિ માગે છે. વિક્રમ થાકીને હરસિદ્ધમાતાને એનો ઉપાય પૂછે છે અને તેમના કહેવાથી ઇંદ્ર, ધર્મરાજ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને છેવટે મહાદેવજી પાસે જાય છે. કાશીમાં મૃત્યુ અને મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપરથી ગંગાજીમાં નાખવામાં આવે તો માણસનો મોક્ષ થાય એમ એ કહે છે. વિક્રમ પોતાને ઘેર જઈ ભોળારામની તપાસ કરે છે તો તે માંદા છે એમ જાણવા મળે છે. તેમને કાશીએ પહોંચાડે છે અને ત્યાં મૃત્યુ થવાથી તેમનો મોક્ષ થાય છે.

લલ્લુલાલજી આ સ્થાને સામુદ્રિકની વાર્તા (જેમંકર કથાંક-૨૯) આપે છે.

બાકીના વાર્તિકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા – ૨૦

ક્ષેમંકરની વીસમી કથા વિક્રમની ઉદારતાનું વર્ણન કરે છે. એક દિવસ રાજા ફરતાં ફરતાં ~~અ~~ પદ્માલય નગરમાં જાય છે. ત્યાં ચાર કાપડી વાતો કરે છે અને દુર્ગમ કનકકૂટ પર્વત ઉપર ત્રિકાલનાથ નામના યોગી છે તેમનાં દર્શન દુર્ગમ માર્ગને કારણે આપણે ન કરી શક્યા એમ તેઓ કહે છે. ઉત્સાહી રાજા યોગપાદુકા ઉપર બેસીને ત્યાં જાય છે. યોગીનાં દર્શન કરે છે. યોગી તેને આવવાનું પ્રયોજન પૂછે છે. રાજા, માત્ર આપનાં દર્શન કરવા આવ્યો હતો એમ કહે છે. પ્રસન્ન થયેલ યોગી તેને કંથા, ખડી અને દંડ આપે છે. કંથાથી ઈચ્છિત ધનધાન્ય અને વસ્ત્રાલંકાર મળે છે તથા ખડીથી સૈન્ય આલેખી જમણા હાથે દંડ પકડી સ્પર્શ કરવાથી તે જીવંત થાય એવો પ્રભાવ પણ એ કહે છે. માર્ગમાં રાજાને એક ચિંતાતુર પુરુષ મળે છે. તેનું રાજ્ય તેના ગોત્રિઓએ લઈ લીધું છે.

રાજા માગેલ વસ્તુઓ તેને આપી તેનું રાજ્ય પાછું મળે એમ કરે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ, આ કથામાં ચારને બદલે પાંચ કાપડી અને ત્રિકાલનાથને બદલે ગોરખનાથ નામ આપે છે.

દેદીદાસમાં વીસમી કથામાં વિક્રમ એક તપોધન પાસેથી એક આશ્ચર્ય સાંભળી સાગર કિનારે જાય છે ત્યાં અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળા સળગી રહી છે. જે મંત્ર સાધી ત્યાં પોતાનું મસ્તક કાપે તે મણિ લોકમાં જવાની સિદ્ધિ પામે એવું ફળ ત્યાં મળે છે. આકાશમાં ઊડતું એક પંખી જ્યારે મંત્ર સિદ્ધ હોય ત્યારે સિદ્ધ થયો છે એમ પ્રગટ કરે છે. રાજા મંત્ર સાધે છે અને એક બ્રાહ્મણને એ સિદ્ધિ આપી દે છે.

અજ્ઞાત રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકારમાં આ વાર્તા અષ્ટ-મહાસિદ્ધિની છે. આથી જ કનકાચલ પર્વત ઉપરના તપસ્વીનાં દર્શન કરવા રાજા ત્યાં જાય છે અને તે તપસ્વી પ્રસન્ન થઈ રાજાને એક દંડ, કંથા અને ~~[illegible]~~ ખડગ આપે છે તે લઈ પાછા વળતાં રાજાને માર્ગે એક રાજા મળે છે અને એક દેવાંગના આગળ આવી તેને તે સ્થળનું રાજ્ય કરવાની વિનંતી કરે છે. રાજા તેનો અસ્વીકાર કરે છે એથી પ્રસન્ન થઈ દેવાંગના તેને અષ્ટસિદ્ધિ હોય તેવું એક રત્ન આપે છે. રાજા તે રત્ન એક પંડિતને આપી દે છે.

શામળ આ સ્થળે વૈતાલ ભાટની વાત આપે છે. ભોગ નામના એક ભાટનો વૈતાલ નામે પુત્ર ભોજન અને દાની હતો. દાન ખર્ચ નાખવા બદલ તેનો પિતા તેને ઠપકો આપતો હોવાથી વૈતાલ ઘેરથી નીકળી વિક્રમની રાજસભામાં આવે છે અને તેના ગુણકથન તેમ જ ગાનચાતુરીથી રાજા પ્રસન્ન થાય છે, અને એક લાખેણી રાજાની ખંડણી તેને આપી દે છે. ભાટે ઉજ્જનમાં એક જણને વચન આપ્યું હતું કે રાજા પાસેથી જે મળશે તે તને આપી દઈશ. તે પ્રમાણે એ વિક્રમનું આપેલું બધું આપી દે છે અને સ્મશાનમાં જઈ રોટલા શોધીને ખાય છે. આ જાણી વિક્રમ તેને ફરીથી દાન આપે છે. તે લઈ માર્ગમાં જતાં એક બ્રાહ્મણ તેને વિક્રમ માની તેની પાસે માગણી કરે છે અને કહે છે કે મારા પુત્રને મારે પરણાવવો છે પણ છોકરીની શરત એ છે કે જાનમાં ચારસો ઘરમાં એકેક હાથી, એકેક ઘોડો અને સો સો સોનામહોરો આપશે તેની સાથે હું પરણીશ. ભાટ આપવા તૈયાર થાય છે પણ બ્રાહ્મણ આ બધું તેને વિક્રમ

નારદથી મળ્યું છે પણ લેવા તૈયાર થતો નથી. છેવટે વિક્રમના સમજાવ્યાથી લે છે, અને વિક્રમ ભારને શાબાશી આપી બમણું દાન આપે છે.

લલ્લુલાલજીની વાર્તામાં રાજા એક યજ્ઞ કરે છે અને તેમાં બોલાવવાનું બધા દેવોને નિમંત્રણ મોકલે છે. બધા દેવો આવે છે પણ ચંદ્ર આવતા નથી; એટલે રાજા ચંદ્ર પાસે જાય છે અને ચંદ્રને પ્રણામ કરે છે. ચંદ્ર તેનો સત્કાર કરી ત્યાં આવવાનું પ્રયોજન પૂછે છે તો તે મારા યજ્ઞમાં આપ કેમ ન પધાર્યા?- એમ પૂછે છે. ચંદ્ર કહે છે કે જો પોતે ત્યાં આવે તો જગતમાં બધે અંધારું થઇ જાય એટલા માટે તે ન આવ્યા. પછી રાજાને તે અમૃત આપે છે. માર્ગમાં યમદૂતો એક બ્રાહ્મણને લઇ જતા હતા. તે બ્રાહ્મણ રાજાનો પરિચય પ્રગટ કરે છે. રાજા યમદૂતોની નજર ચૂકવી તેને અમૃત પાઇ દે છે એટલે તે જીવતો થાય છે અને તે રાજાના પરોપકાર કરનારનો પુત્ર હતો એમ ખબર પડે છે. યમદૂતો યમરાજાને ફરિયાદ કરે છે, પરન્તુ તે પણ કંઈ કરી શકતા નથી.

બાકીના લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૨૧

શિવંકરની અઢેલીસમી કથામાં વિક્રમનું ઔદાર્ય વર્ણવ્યું છે. વિક્રમના મંત્રી બુદ્ધિસાગરનો, બુદ્ધિશેખર નામનો બાળક પુત્ર વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી પાછો વળતાં એક નગર પાસે દેવમંદિરમાં રાતવાસો રહે છે. મધરાતે આઠેય સરોવરમાંથી આઠ દેવાંગનાઓ ત્યાં આવી દેવપૂજા કરે છે. પાછી વળતાં દેવાંગનાઓ તેને નિમંત્રે છે. સરોવરમાં ઝંપલાવવાની હિંમત ન ચાલતાં તે પાછો વળે છે. રાજાને બુદ્ધિશેખર આ કૌતુકની વાત કરે છે. રાજા ત્યાં જાય છે અને દેવાંગનાઓની પાછળ સરોવરમાં ઝંપલાવે છે. ત્યાં એક મહાન નગર જુએ છે. દેવાંગનાઓ પોતે અષ્ટમહાસિદ્ધિ છે. એ નગર તેમનું છે અને તેઓ તેના ત્યાં જવાથી પ્રસન્ન થઇ છે એમ કહી તેને મહાન પ્રભાવવાળાં આઠ રત્નો આપે છે. રાજા તે રત્નો માર્ગમાં એક દુઃખી યાચકને આપી દે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ ચાળીસમાં આઠને બદલે એક અપ્સરાની વાત કરે છે અને તેણે રાજાને આઠને બદલે પાંચ રત્નો અને વેણુ તોખાર આપ્યા એમ કહે છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર, અષ્ટ-સિદ્ધિઓને બદલે દેવકન્યાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે.

દેઈદાસની ૨૧મી કથા રાજાના પરોપકારનું વર્ણન કરે છે. રાજા વનમાં શિકાર કરતાં કરતાં એકલો પડે છે. અને પર્વતની ગુફામાં જાય છે. ત્યાં એક સિદ્ધ બાર વર્ષથી તપ કરતો બેઠેલો હોય છે. છતાં તેને સિદ્ધિ મળી નથી. એની વાત સાંભળીને રાજા એને સિદ્ધિ મેળવી આપવાનું બીડું ઝડપે છે. ખડ્ગ કાઢીને પોતાનું મસ્તક તે છેદીને નાખે છે. પ્રસન્ન થયેલી દેવી અમૃત છાંટી તેને જીવતો કરે છે ને વરદાન આપે છે. રાજા બદલામાં અમૃત માગી લે છે. ને તે જોગીને આપે છે.

રાજસ્થાની ગદ્યકારની આ કથા અધૂરી છે. શરૂઆતમાં રાજા વિક્રમ બહાર નીકળ્યા. અને ભગવાન લક્ષ્મીપતિની પૂજા કરી - એટલી વાત આવે છે. ત્યાંથી કથા તૂટક છે.

શામળ આ સ્થાને પાનનાં બીડાંની વાત આપે છે. એક તંબોળી રાજાની પાસે એક પાન લઈ આવે છે. રાજા તેનું પાન ખાય છે. તેથી રાજાનો ચહેરો અને શરીર તેજસ્વી બની જાય છે. દરબારીઓ માટે તેને બીજાં પાન લેવા મોકલે છે. પણ ત્યાં તે વેલો સૂકાઈ ગયો હોય છે. રાજા તેનું દુઃખ ટાળવા નીકળે છે. માર્ગમાં એક દુઃખી માણસ મળે છે. તે એક રૂપાળી કુંવરી સાથે પરણવા માગે છે, પણ સમસ્યા-શોખી કુંવરી તેનો અસ્વીકાર કરે છે. વિક્રમ ત્યાં જઈ કુંવરીને સંતુષ્ટ કરે છે અને તેની સમસ્યાઓના સુંદર ઉત્તરો આપે છે, તથા તેને પેલા માણસ સાથે પરણાવી આપે છે. ત્યાંથી જ વિક્રમને ખબર પડે છે કે જો વાઘણનું દૂધ પેલા પાનના વેલાના મૂળમાં સીંચવામાં આવે તો વેલો ફરી લીલો થાય. વિક્રમ અત્યંત સાહસપૂર્વક વાઘણનું દૂધ મેળવી વેલાને સીંચે છે, અને તંબોળીનું કામ પાર પાડે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૧મી કથામાં માધવ નામના એક અત્યંત સુંદર અને તેવા જ શાસ્ત્રકલાસંગીતકુશલ બ્રાહ્મણની વાત આવે છે. તેની કુશળતાને લીધે એનો સર્વત્ર સત્કાર થતો, પણ સ્ત્રીઓ તેને જોઈને મોહી પડતી. તેથી છેવટે તેને બધેથી હાંકી કાઢવામાં આવતો. એક વખત પરેશાન થઈ ગયેલો માધવ કામસેન રાજાની કામા નામની નગરીમાં

જાય છે. દ્વારપાલો તેને રાજસભામાં જવા દેતા નથી. બહાર બેઠાં બેઠાં જ સંગીત સાંભળી તે દ્વારપાલોને કહે છે કે રાજા અને સભા બધાં મૂર્ખ છે. દ્વારપાલો છેવટે રાજાને ખબર આપે છે. રાજા તેને બોલાવીને એમ કરવાનું કારણ પૂછે છે, તો માધવ દૂરથી સાંભળીને પણ ગાયકસમૂહમાં અમુક સ્થાને બેઠેલા બજવૈયાનું વાદ્ય ખામીભરેલું હતું, એમ કહે છે. તપાસ કરતાં વાત સાચી નીકળે છે. રાજા તેને માન આપી પોતાની સભામાં રાખે છે. ત્યાં કામકંદલા નામે એક ગણિકા ગીતનૃત્ય કરતી હોય છે. ત્યાં એક ભમરો તેને પજવે છે, પણ તાલભંગ થયા દીધા સિવાય તે એવી રીતે મુખ ફેરવે છે કે ભમરો ઉડી જાય છે. માધવ તેથી તેની પ્રશંસા કરે છે. રાજા ગુસ્સે થઈ તેને દેશનિકાલની સજા કરે છે. ગણિકા તેને પોતાને ઘેર લઈ જાય છે, ગુપ્ત રાખે છે, પણ માધવ રાજાના ભયે ઉપાય કરવા જાય છે. તે વિક્રમ પાસે આવે છે. વિક્રમ તેને મદદ કરવા તૈયાર થાય છે. વિક્રમ કામસેન ઉપર સવારી કરે છે, પણ પેલાં પ્રેમીઓની પરીક્ષા કરવા માધવ ને કામકંદલા બંને ખરેખર મરણ પામે છે. વિક્રમને ખેદ થાય છે, અને તે ચિતા ખડકી બળી મરવા તૈયાર થાય છે. પણ વેતાલ ત્યાં આવી તેનો હાથ પકડી રોકે છે, અને અમૃત લાવી બંનેને જીવાડે છે. કામસેન વિક્રમની આજ્ઞા માને છે અને વાર્તાનો સુખદ અંત આવે છે *

આ સ્થાને જીવાનંદ પણ અબ્રમહાસિદ્ધિની કથા આપે છે.

બાકીના લેખકો પણ મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

---

* માધવ-કામકંદલાની આ વાર્તા આપણી સૌથી પ્રસિદ્ધ જૂની લોકકથાઓમાંની એક છે અને તે વિષે જૂના ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્વતંત્ર કથાઓ લખાઈ છે. 'માધવાનલચરિત્ર'ની સંસ્કૃત ગદ્યપદ્ય કૃતિ બહુ પ્રચાર પામેલી છે. રચનારના નામ વગરની એક બે જૈન કૃતિઓ કવિ ગણપતિ (સં. ૧૫૭૩), કુશલલાભ (સં. ૧૬૧૬), કોઈ અજ્ઞાત વૈદિક કવિ (સં. ૧૭૨૭) - વગેરેની આ વિષય પરની કૃતિઓ પણ મળે છે. શામળે પણ 'સિં.બ.'માં એ વાર્તા આપી છે. (કથાંક-૨૬).

કથા - ૨૨

ક્ષેમંકરમાં બાવીસમી કથા વિક્રમની દાનવીરતાનો ખ્યાલ આપે છે. આશ્ચર્યો વિલોકતો વિક્રમ એક વખત આદિ-પુરુષના પ્રાસાદમાં રોકાય છે, ત્યાં તેની પાસે એક વિદેશી આવે છે. તે ચિંતાતુર છે અને કહે છે કે મહાનીલ પર્વતમાં કામાખ્યાદેવીના સ્થાનક પાસે એક વિવર છે. તે દેવીના મંત્રથી ખુલે છે. તેમાં સિદ્ધરસનો કુંડ છે. બાર વર્ષ સુધી જપ કરવા છતાં વિવર ન ખુલતાં પોતે ખિન્ન બન્યો છે. રાજા ત્યાં જાય છે. દેવી તેને સ્વપ્નમાં કહે છે કે જો બત્રીસ લક્ષણા પુરુષનું બલિદાન અપાય તો દ્વાર ખુલે. રાજા પોતે જ સવારમાં પોતાનું બલિદાન ~~આપવા~~ આપવા જાય છે. દેવી પ્રસન્ન થઈ તેને વરદાન માગવા કહે છે. રાજા પેલા માણસને રસસિદ્ધિ અપાવે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ અહીં ચામુંડા દેવીનું નામ આપે છે. અને રાજા સુવર્ણરસ-સિદ્ધિ યોગીને આપે છે એમ કહે છે. સિદ્ધિસૂરિ વાત તો આ જ આપે છે, પણ દેવીનું નામ આપતો નથી.

દેઈદાસ અહીંઆં નવી જ કથા આપે છે. દેઈદાસની બાવીસમી કથા કદાચ તેની આ કૃતિમાં વર્ણનની દૃષ્ટિએ સુંદરમાં સુંદર કથા છે. એક દિવસ એક બ્રાહ્મણ વિક્રમને એક અપૂર્વ વાત કહે છે કે વનના ઉદ્યાનમાં એક દેવળ છે. ત્યાં એક કુંવર છ માસથી દેવળમાંની એક પૂતળીને પરણવાની ઈચ્છાથી બીજું બધું ભૂલીને બેઠો છે. રાજા વેતાલને સાથે લઈને ત્યાં જાય છે. તેને કુંવર ઉપર દયા આવે છે. રાજા કનકાવતી નગરમાં જાય છે અને કોણે એ પૂતળી ઘડી તેની તપાસ કરે છે. ત્યાંથી વારાફરતી પૂતળીના ઘડનારની શોધમાં તે જુદે જુદે સ્થળે રખડે છે. છેવટે પૂતળીના ઘડનારને શોધી કાઢે છે, અને કોને નમૂના તરીકે રાખીને તેં આ પૂતળી બનાવી એમ પૂછે છે. ત્યારે શિલ્પી શાલિવાહનની પુત્રી સાવલિંગા હંસાવતીનું નામ આપે છે. વિક્રમ અવંતી જાય છે. અને અગિયાની સાથે વળી પાછો પૈઠાણ જાય છે. અગિયો રાજાની કુંવરીને ઉપાડી જાય છે. શહેરમાં ત્યારે ખળભળાટ થઈ જાય છે. રાજા નગરમાં ઢંઢેરો પીટાવે છે કે જો રાજકુંવરીને કોઈ લાવી આપે તો હું તેની સાથે એને પરણાવું. વિક્રમ રાજકુંવરીને પાછી

અપાવી છે ને શાલિવાહનની કુંવરી તેને વિક્રમને વરમાળ પહેરાવવા જાય છે ત્યારે વિક્રમ પેલા રાજકુમારની વાત કરે છે અને કુંવરીને કુંવર પાસે લઈ જઈ તેને સોંપે છે.

રાજસ્થાની ગદ્યકારની બાવીસમી કથામાં કેટલોક ફેરફાર છે. શરૂઆત બુદ્ધિશેખરની વાર્તાથી થાય છે. અને હરસિદ્ધિ માતાના દેવળમાં બુદ્ધિશેખર જાય છે. ત્યાં અષ્ટ દેવાંગનાને પૂજા કરતી જુએ છે. પછી એક સરોવરમાં જાય છે. એ સરોવરમાં દેવાંગના રહે છે. બુદ્ધિશેખર સરોવરમાં દેવાંગના પાસે જાય છે. રાજા વાત સાંભળીને સરોવરમાં કૂદી પડે છે. સરોવરમાં આઘો જાય છે, ત્યાં પાળ ઉપર એક દહેરું છે. એક તપસી તપ કરે છે. દેવાંગના તેની આગળ જઈને ઊભી છે. એટલામાં એક બીજો તપસ્વી આવે છે. તે રાજાને કહે છે કે તારા શરીરમાં રાજાનાં સર્વ ચિહ્નો છે. તું શા માટે આવ્યો છે? રાજા કહે છે: હું તો યોગેશ્વરોનાં દર્શન પામ્યો. કંઈક અપૂર્વ વાત કહો. તપસી તેને મહાનીલ પર્વત ઉપરની કામાક્ષીદેવીની વાત કહે છે. બાકીની વાર્તા સમાન છે.

શામળ આ સ્થળે કામધેનુની કથા આપે છે. વિક્રમનો ગોર એને રોજ ગાયની પૂજા કરવાનો ઉપદેશ કરે છે. વિક્રમ એક દિવસ શિવપૂજા કરી પાછા ફરતાં રસ્તામાં કાદવમાં ખૂંપી ગયેલી ગાયને બહાર કાઢે છે. અને રોજ તેની પૂજા કરવા માંડે છે. એકવાર ઈંદ્ર વિક્રમનાં વખાણ સહન નહીં થતાં પોતાની કામદુધા ગાયને વિક્રમની પરીક્ષા લેવા મોકલે છે. તે વાઘનું રૂપ લઈ પૃથ્વી ઉપર આવે છે. વિક્રમની ગાયને પજવે છે. વિક્રમ એટલામાં ત્યાં આવી પહોંચે છે, વાઘને પડકારે છે. વાઘ પોતે આઠ દિવસનો અપવાસી હોઈ વિક્રમ પાસે ગાય માગી લે છે. જવાબમાં વિક્રમ તેને પોતાનું શરીર ધરે છે, પણ એટલું વાઘને પૂરતું થઈ પડે તેમ નથી, એટલે વિક્રમ પોતાનાં રાણી તથા કુંવરને પણ વાઘની આગળ રજૂ કરે છે. દેવી પ્રસન્ન થાય છે. વાઘ કામધેનુ બની રાજાને કહે છે કે તમારી ગાય મારા વંશની કામધેનુ છે ને તેનું ઘી ખાશે તેને રક્તપિત્ત મટશે, અને માખણ આંખમાં આંજશે તેનો અંધાપો

જશે. પછી એક દિવસ વિક્રમના દરબારમાં એક બ્રાહ્મણ આવે છે ને કાશીએ કરવત મૂકાવવા જતા રાજાની ચીઠ્ઠી લેવા આવ્યો છે. વિક્રમ તેની હકીકત પૂછે છે. તે કહે છે કે ૮૦ વર્ષના બાપને કોઢ થયો છે અને ૭૮ વર્ષની મા આંધળી છે. પૈસા નહીં હોવાથી મારું લગ્ન થયું નથી. રસ્તામાં એક કુંવરી સાથે લગ્ન કરવાની મને ઈચ્છા થઈ પણ રાજાએ ઈંદ્રાણીનો હાર, શેષનાગની સ્ત્રીના કાનની ઝાલ અને બત્રીસ-લક્ષણા પુરુષનું માથું - એટલું પલ્લામાં માગ્યું. એટલે નિરાશ થઈ હું કાશીએ કરવત મૂકાવવા જાઉં છું. વિક્રમ હરસિદ્ધ માતાની સૂચનાથી કામધેનુનું ધ્યાન ધરે છે. અને તે તેને પહેલી બેઉ વસ્તુઓ લાવી આપે છે. લગ્ન વખતે પેલા બ્રાહ્મણની પાસે જાય છે. રાજાને પોતાનું માથું ઉતારી લેવાની ના પાડે છે. વિક્રમ પોતાની પાસે હતી તેવી જ ગાય બ્રાહ્મણને આપે છે અને તેનાં માતપિતાનું દુઃખ પણ ટાળે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૨મી કથામાં વિક્રમ પોતાના મંત્રીને પૂછે છે કે માણસને બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તે કર્મથી કે શિક્ષણથી? એના જવાબમાં મંત્રી ભાગ્યથી એમ જવાબ આપે છે. રાજાનો અભિપ્રાય એથી જુદો છે, એટલે તે ખાત્રી કરવા માગે છે. ચાર જુદી જુદી વર્ણના નાનાં બાળકોને એક એકાંત મહેલમાં મૂકે છે અને તેમને ઉછેરવા એક બહેરી અને મૂંગી વૃદ્ધ આયા રોકે છે. ચારે બાજુએ ઉઘાડી તલવારે પહેરો મૂકે છે. બાળકો જ્યારે બાર વર્ષનાં થાય છે ત્યારે રાજા તેમને પોતાની પાસે બોલાવે છે તો બધાં મેલાંઘેલાં દેખાય છે. રાજા તેમને જીવનમાં ઉત્તમ શું? - તે બાબત પ્રશ્નો પૂછે છે તો દરેક બાળક પોતાના વર્ણને શોભે એવો જવાબ આપે છે. રાજા આથી પ્રસન્ન થઈ પ્રધાનને અભિનંદન આપે છે.

બીજા બધા વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા-૨૩

ક્ષેમંકરની ૨૩મી કથામાં વિક્રમને એક રાત્રે દુઃસ્વપ્ન આવે છે. સવારે મંત્રીઓ સાથે વાત કરતાં એનું ફળ અનિષ્ટ આવશે એમ જાણી વિક્રમ ત્રણ દિવસ સુધી પોતાના ધનભંડાર ખુલ્લા મૂકે છે. અને લોકોને જે જોઈએ તે લઈ જવા દે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ આ સ્થળે ત્રણને બદલે પાંચ દિવસ સુધી ધનભંડાર ખુલ્લા મૂક્યાની હકીકત આપે છે. છઠ્ઠે દિવસે વિક્રમ પાસે -

એક બ્રાહ્મણ આવે છે, અને તે વિક્રમને એક સુંદર સ્ત્રીની વાત કરે છે, તથા તે મેળવી આપવા તેને વિનંતી કરે છે. વિક્રમ ચામુંડા, હરસિદ્ધિ અને ત્રિપુરારિની મદદથી તે સુંદર સ્ત્રી અને પાંચ રત્નો બ્રાહ્મણને આપે છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર આ સ્થળે ચાર કળશની કથા આપે છે. (ક્ષેમંકર-કથાંક-૨૪)

દેઈદાસની રકમી કથામાં વિક્રમના બીજા પરાક્રમનું વર્ણન છે. એક જોગી રાજાને અપૂર્વ વાત કહે છે. વિજયનગરમાં વિજયચંદ રાજાને મદનરેખા નામે પુત્રી છે, જે ઘણી જ કલાકુશલ છે. રાજા હઠ લઈ બેઠો છે કે જે દેવકમળ લાવે તે જ આ કન્યાનો પતિ થાય. મયંક નામનો રાજકુમાર આ કન્યાને પરણવા માગે છે, પણ શરત પૂરી કરી શકે તેમ નથી. તેથી આપઘાત કરવા ધારે છે, આ સાંભળીને રાજા માનસરોવર જાય છે. એક રાક્ષસ તેની સામે લડવા આવે છે. વિક્રમ તેને જીતે છે, દેવકમળ લઈ જાય છે. રાજપુત્રી તેને પરણવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે તે તેને મયંક સાથે પરણાવે છે.

શામળ આ સ્થળે લક્ષ્મીભામિનીની કથા આપે છે. દંતોશા નામે શેઠને કસ્તુરચંદ નામે પુત્ર છે. તેણે એક દોહરો લખી આપ્યો છે, અને જે કન્યા તેનો ઉત્તર આપે તેની સાથે જ લગ્ન કરવાનો આગ્રહ બતાવે છે. ગોર દોહરો લઈ સ્થળે સ્થળે ભટકે છે. છેવટે ગંધાવલી ગામે એક શેઠની રૂપાળી, ચતુર અને તેજસ્વી લક્ષ્મીભામિની નામની કન્યા તેનો જવાબ આપે છે. કસ્તુરચંદ તેની સાથે પરણે છે. પછી જાત્રાને બહાને સ્ત્રીની પરીક્ષા લેવા નીકળે છે. પોતાના સસરાને ત્યાં જઈ પોતાનું દુબળીશા નામ આપી તે મુનિમ બને છે. લક્ષ્મીભામિની ચેતી જાય છે. દુબળીશા લાખાવણજારાની પાંચ લાખ પોઠો ખરીદી લાવે છે. ને તેમાંથી પોતાના શેઠને સવા દસ લાખ રૂપિયા નફો કરી આપે છે. લાખા સાથે તેને દોસ્તી થાય છે. તે લાખાનું ધ્યાન લક્ષ્મી તરફ દોરે છે. અને તેની પાસે લક્ષ્મી ગીત ગાય એવી ગોઠવણ કરે છે. પાનબીડામાં કેફી પદાર્થ આપી લક્ષ્મી લાખાને ઉકરડામાં નંખાવી દે છે. પછી દુબળીશા તેની પરીક્ષા લે છે. તેમાં માતાજીના

જેવો વેશ કરી લક્ષા તેને ડરાવે છે. હવે સંતોષ પામી કસ્તુરચંદ પોતાને ઘેર જાય છે, અને પછી લક્ષાને તેડવા એકલો જાય છે. પાછા આવતાં લક્ષાનું
20 ઝાંઝર પડી જાય છે. કસ્તુરચંદ તે ખોળવા જાય છે, પણ તે ઝાંઝર તો એક લુંટારાએ લઈ લીધેલું હોય છે. તે લુંટારો ઝાંઝર લઈ લક્ષાને આપે છે, અને તેનો રથ પોતાની ગુફા હંકારી જાય છે. કસ્તુરચંદ લક્ષાને જોતો નથી, એટલે આવતે જન્મે લક્ષા મળે એટલા માટે કાશી કરવત મુકાવા જાય છે, લુંટારાને આવતે જન્મે લક્ષા મળે એટલા માટે કાશી કરવત મુકાવા જાય છે. લુંટારાને લક્ષા ધમકાવે છે, એટલામાં ત્યાં એ સ્થળનો રાજા આવી ચઢે છે અને લુંટારા પાસેથી લક્ષાને છોડાવે છે. લુંટારો પણ કાશીએ કરવત મુકાવવા જાય છે, રાજા લક્ષા ઉપર મોહિત થાય છે, પણ લક્ષા તેની સાથે કળથી કામ લે છે. લક્ષા મહાદેવની પૂજા કરવા જાય છે ત્યારે તેને શિવજીનું લિંગ હાલ્યું હોય એમ લાગે છે. તપાસ કરતાં તે ફરે છે, અને નીચે ગુપ્તદ્વાર નીકળે છે. અને તે દ્વારા લક્ષા પોતાના સસરાને ત્યાં પહોંચી જાય છે, આથી રાજા કાશીએ કરવત મુકાવવા જાય છે. લાખો પણ ત્યાં જ જાય છે. બધા ભેગા થાય છે, એટલે પોતપોતાની ઈચ્છા જાહેર કરે છે, અને બધા ખુલાસા થાય છે. ત્યારપછી સુખમાં દિવસો પસાર થાય છે. કસ્તુરચંદ લોકોની ટીકાથી અકળાઈ વેપાર ખેડવા જાય છે. એક દિવ્યહંસની મદદથી એક દિવસ ગુપચુપ લક્ષાની મેડીએ આવે છે. પાછા જતાં કહે છે કે, તને એક પુત્ર અવતરશે. ને જ્યારે છીંક ખાશે ત્યારે તેના મોંમાંથી એકેક રત્ન પડશે, એમ હંસે વચન આપ્યું છે. લક્ષા સગર્ભા થઈ એટલે બધાં તેનો તિરસ્કાર કરે છે અને કાઢી મૂકે છે. તે એક જંગલમાં જાય છે. જંગલમાં લાખો આવે છે, લક્ષાને પોતાની સાથે રાખે છે, અને ઠગાપુર પાટણમાં આવે છે. ત્યાં લાખાની સાથેની સ્ત્રીઓની સૂચનાથી એક ગુણકા લક્ષાને પોતાની લાગવગના બળે તેની પાસેથી પડાવી લે છે. લક્ષાને પુત્ર જન્મે છે, અને કસ્તુ-રચંદે કહેલી નિશાની સાચી પડે છે. ગુણકા પાસે લક્ષા છ માસની મુદત માગે છે. એક બ્રાહ્મણને પત્ર આપી વિક્રમ પાસે મદદની માગણી કરે છે, દરમિયાન લક્ષાનાં સાસુસસરાનાં ઘરબાર લૂંટી રાજા તેમને દેશપાર કરે છે. કસ્તુરચંદ પાછો આવે છે. આ બધું જાણે છે, અને આખરે

ફરવા જાય છે પણ ક્યેરે. એને કાયરતા ગણી ગામ-પરગામ ફરી છે. વિક્રમ એક ઉતાવળી સાંઢણી પર બેસી ઠગપુર પાટણ જાય છે. ગુણકા સાથે રમત રમે છે. ગુણકાનું કપટ પકડી પાડે છે, અને તેની પાસેથી લક્ષ્મી અને તેના પુત્રને પોતાને ત્યાં લઈ જાય છે. કસ્તુરચંદ ઉજ્જનમાં મહાદેવની પ્રાર્થના કરતો હતો ત્યાં વિક્રમ આવી ચઢે છે, અને જ્યાં કપટ કરી તેનું ધન લૂંટી લેવામાં આવ્યું હતું. ત્યાં વિક્રમ સાથે જઈ પહોંચે છે, વિક્રમ તેનું ધન પાછું અપાવે છે. કસ્તુરચંદનું બીજું દુઃખ જાણી તે ખાત્રી કરી લક્ષ્મી તેને સોંપે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૩મી કથામાં વિક્રમ એક દિવસ પોતાના પ્રધાનને કહે છે કે મને રાજ્ય ચલાવવામાં મદદ કરવા ૨૦ કુલીન નવજુવાનોની જરૂર છે. પ્રધાન એવા ૨૦ માણસો પસંદ કરી લાવે છે, અને વિક્રમ તેમને પોતાની પાસે રાખી જુદાં જુદાં કામ સોંપે છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રધાનનું મહત્ત્વ ઓછું થાય છે, અને પ્રધાન રાજાને ખુશ કરવાના માર્ગો વિચારે છે. એક દિવસ પ્રધાન સિપ્રામાં નાહવા ગયેલો. ત્યાં એક સુંદર કમળનું ફુલ તે લઈ જાય છે, પણ રાજા તો કહે છે કે આ ફુલનું વૃક્ષ મને લાવી આપ, નહીં તો તને દેશનિકાલ કરીશ. બિચારા પ્રધાનને નમાજ પઢતાં મસ્જિદ કોટે વળગે છે. તે તો અમુક સમય માગી ઘેર જાય છે, પણ આ ચિંતામાં હેરાન થઈ જાય છે. એક દિવસ તેની પાસે એક કારીગર આવે છે. તે ઈચ્છા મુજબ ગમે તે દિશામાં લઈ જવાય એવી હોડી તેને બનાવી આપવાનું કહે છે. પ્રધાન એવી હોડી બનાવરાવે છે. ઘરનાં બધાં માણસોની વિદાય લઈ તે નીકળે છે. અને નદીના મૂળ તરફ હોડી હંકારે છે. માર્ગમાં ઘણે દૂર જતાં એક બાજુ જંગલ આવે છે. ત્યારપછી એક પ્રચંડ પહાડ આવે છે. તેની તળેટીમાં તે એક શિવાલય જુએ છે. હોડીમાંથી ઉતરી, ત્યાં જઈ જુએ છે તો એક સાધક ઉંધે માથે લટકે છે, અને તેના માથામાંથી રક્તનાં બિંદુ શિવલિંગ ઉપર પડે છે અને બહાર નીકળી નદીમાં પડતાં તેનાં કમળ બની જાય છે. બાજુમાં જ ૨૦ બીજા સાધકો આસન વાળી બેઠા હોય તેમ બેઠા છે, અને તે બધા મરણ પામેલા છે. પ્રધાન આ બધું જોઈ પાછો આવે છે અને બધી હકીકત રાજાને કહે છે. રાજા જવાબમાં તેને કહે છે કે હેતુપૂર્વક મેં તને આ રીતે પ્રવાસ કરવાની ફરજ પાડી છે. પેલા સાધક તે મારું પૂર્વજીવનનું શરીર છે અને તે વખતે જે લોગ

મેં આપેલો તેને પરિણામે હું આ રાજ્ય ભોગવું છું. પેલા ૨૦ બીજ સાધકો તો આ ભવે જે નવા કારભારી બન્યા છે તે જ છે.

બાકીના વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૨૪

ક્ષેમંકરની ચોવીસમી કથા શત્રુઓ તરફ પણ વિક્રમ કેવો ઉદાર બની શકતો તે વર્ણવે છે. પુરંદર નગરમાં ધનપતિ નામના એક વેપારીને ચાર પુત્રો છે. અવસાન સમયે વેપારી પુત્રોને સંપીને રહેવાની અને સંપ ન રહે ત્યારે પોતાના ખાટલા નીચે તેમનાં નામ લખેલા ચાર કલશો લેવાની અને તે મિલકત ભોગવવાની સૂચના કરે છે. પુત્રો કલશો લઈને જુએ છે તો એકમાં અંગાર, બીજામાં માટી, ત્રીજામાં અસ્થિ અને ચોથામાં કુસકા જુએ છે. આનું રહસ્ય સમજવા તેઓ વિક્રમની સભામાં જાય છે, પણ ત્યાં નિર્ણય થઈ શકતો નથી. છેવટે પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં નાગકુમાર શાલિવાહન એમની મુંઝવણનો ઉકેલ આ રીતે કરે છે કે જેમાં અંગાર છે તેને સોનું-રૂપું, માટી છે તેને જમીન, અસ્થિ છે તેને પશુધન, અને કુસકા છે તેને ધાન્ય મળે. આ ઉકેલ સાંભળીને વિક્રમ શાલિવાહનને બોલાવરાવે છે, પણ તે આવતો નથી, વિક્રમને અપમાન લાગે છે. તે પ્રતિષ્ઠાનપુર પાસે જાય છે. તોપણ શાલિવાહન તેની પાસે જતો નથી, એટલે વિક્રમ નગરને ઘેરો ઘાલે છે. શાલિવાહને રમતમાં માટીના હાથીઘોડા અને સૈનિકો બનાવેલા તે નાગકુમારના પ્રભાવથી જીવંત બની લડવા લાગે છે, છતાં વિક્રમ હારતો નથી. નાગકુમાર રાત્રે વિક્રમના સૈન્યને ડસે છે, તેથી તે મૂર્છિત થાય છે. વિક્રમ વાસુકીનું આરાધન કરે છે. તે તેને અમૃત આપે છે. વિક્રમ પાછો આવે છે ત્યાં શાલિવાહને મોકલેલા બે માણસો તેની પાસે અમૃતકુંભ માગે છે. બધું જાણવા છતાં વિક્રમ તે આપે છે. તેના સત્યથી પ્રસન્ન થયેલો વાસુકિ સૈન્યને જાગ્રત કરે છે.

દેવમૂર્તિ અહીં જુદી જ કથા આપે છે. તે વણિકના ચોપડામાં રાક્ષસરાજનો મંત્ર લખ્યો છે. મરતી વખતે વણિક પુત્રોને એ મંત્ર

થોડીવારે પેલી સ્ત્રી ઘેર જવા નીકળે છે, એટલે શાહુકાર પણ ઘેર જાય છે. રાજા પોતાના સેવકને આ લોકોની ચર્ચા જોવા મોકલે છે. જ્યારે બાઈનું મકાન આવે છે ત્યારે તે પાછું વળી જુએ છે, માથું ઉઘાડું કરે છે, અને છાતી પર હાથ મૂકી ચાલ્યો જાય છે. રાજસેવક પાછો જઈ રાજાને બધી હકીકત કહે છે. તે પણ આ સ્ત્રી પેલા શાહુકારને રાત્રે પોતાની પાસે બોલાવે છે એમ સમજે છે. રાત્રે રાજા પેલા સેવકને લઈ ત્યાં જાય છે. ઘરની એક બારીમાંથી દીવો બળતો દેખાય છે. રાજા કાંકરા નાખે છે એટલે સ્ત્રી, ધન વગેરે બધું લઈ નીચે ઉતરે છે. રાજા

જપવાની આજ્ઞા કરે છે. પુત્રો એ મંત્ર જપે છે એટલે રાક્ષસ પ્રગટ થાય છે. પુત્રોને સંપૂર્ણ વૈભવ આપવાના બદલામાં દર મહિને એકેક માણસનો ભોગ આપવાની શરત તે કરે છે. આને પરિણામે પુત્રોને વૈભવ મળે છે, પણ સાથે મુશ્કેલી પણ ઊભી થાય છે. આ કષ્ટ વિક્રમ જાણે છે અને તેને નિવારવા ત્યાં જાય છે. રાક્ષસ પ્રગટ થાય એટલા માટે વિક્રમ આરાધના કરે છે, પણ તે પ્રગટ થતો નથી. છેવટે વિક્રમ અગ્નિમાં પોતાનું શરીર હોમવા માંડે છે, તોપણ તે પ્રગટ થતો નથી. જ્યારે તે પોતાનું શિર હોમવા તત્પર થાય છે ત્યારે રાક્ષસ પ્રગટ થાય છે. રાજાને વરદાન આપે છે અને રાજા ભોગ લેવાનું બંધ કરવાની તેને ~~બંધ કરવાની~~ ~~તેન~~ વિનંતી કરે છે તે તે સ્વીકારે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ, વિક્રમ વાસુકિ પાસેથી અમૃતકુંભને બદલે મૂલી પામ્યો એમ નોંધે છે. દેવમૂર્તિની (કથાંક-૨૯) આવી જ કથા છે, પણ ત્યાં શાલિવાહનનો ચાર કલશનો કે વિક્રમને અપમાન લાગવાથી યુદ્ધ થયાનો ઉલ્લેખ નથી.

દેઈદાસમાં ૨૪મી કથા પરકાયાપ્રવેશની છે. અવંતિપુરીમાં સિદ્ધનાથ નામનો એક જોગી આવે છે. તે રાજાને ~~બોલે~~ ક્ષિપ્રાને કિનારે એકાંતમાં પરકાયાપ્રવેશનો મંત્ર શિખવે છે. ત્યાં છૂપાઈ રહેલો ધોબી એ મંત્ર જાણી જાય છે. રાજા એક મરેલું હરણ જુએ છે અને તેના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે. ધોબી રાજાના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે. રાજાને ત્યાં જાય છે. રાણીને તેના વર્તનથી શંકા ઉપજે છે, એટલે એને જુદો ઉતારો અપાવે છે. દરમિયાન દાસી બધો ભેદ સમજી જાય છે, અને રાણીને કહે છે. રાણી ધોબીને કહે છે કે રાજા પરકાયાપ્રવેશવિદ્યા જાણતા હતા. ~~તેમાં~~ તમે પરકાયાપ્રવેશ કરો. બહાર એક બકરાનું બચ્ચું હતું, તેમાં ધોબી પ્રવેશ કરે છે, ને રાજા પોતાના મૂળ

રાજા સિદ્ધ પાસે જાય છે. સિદ્ધ ચમકી જાય છે. રાજાને વરદાન આપવા તૈયાર થાય છે. રાજા તેની પાસે એક દેહના છ દેહ થાય એવી વિદ્યા માગે છે. સિદ્ધ રાજાને તે આપે છે. એ વિદ્યા સાચી છે તેની ખાત્રી કરી રાજા સિદ્ધનો શિરચ્છેદ કરી નાખે છે, અને પોતાના મહેલમાં જાય છે. રાણીઓ એનું સ્વાગત કરે છે. રાજા તેમના પ્રેમ બાબત શંકા પ્રગટ કરે છે. રાણીઓ તેને સારું મનાવવા માંડે છે. રાજા કહે છે: એક સિદ્ધના છ થઈ ગયા અને પછી એક રહ્યો. રાણીઓ એ માનવાની ના પાડે છે. રાજા તેમને યોગીની ગુફા લઈ જઈ બધું બતાવે છે, ને પછી તેમને પણ મારી નાખે છે. બીજે દિવસે બ્રાહ્મણીઓને બોલાવી એમના વસ્ત્રાલંકાર આપી દે છે.

બીજા બધા વાર્તાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૨૫

ક્ષેમંકરની ૨૫મી કથા વિક્રમના પ્રજાપ્રેમનું વર્ણન કરે છે. એક વખત વિક્રમ રાજસભામાં બેઠો છે. ત્યાં કોઈક જોષી આવીને તેને આશીર્વાદ આપીને બેસે છે. રાજા એને પ્રશ્ન કરે છે, તેના જવાબમાં તે કહે છે કે બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે. રાજા પોતાના રાજ્યનું વર્ણન કરે છે, અને આવા ધર્મયુક્ત દેશમાં દુકાળ શી રીતે પડે એવી શંકા કરે છે. જ્યોતિષી તેને રોહિણીશકટ ભેદનો ખ્યાલ આપે છે, અને એ યોગ થયો છે એમ કહે છે. રાજા વર્ષા માટે અનેક શાંતિક-પૌષ્ટિક કર્મો કરવા માંડે છે, છતાં વરસાદ પડતો નથી. આથી પ્રજાનું દુઃખ ન જોવાતાં ખિન્ન થયેલો રાજા આકાશવાણી સાંભળે છે કે કોઈ બત્રીસ-લક્ષણો પુરુષ પોતાનું બલિદાન આપી પર્જન્યપૂજા કરે તો વરસાદ પડે. રાજા પોતાનું જ શિર છેદવા તૈયાર થાય છે, ત્યાં મેઘકુમાર દેવ તેનો હાથ પકડી રોકે છે, અને રાજાને વરદાન આપે છે, 'માળવા દેશમાં કદી ય દુકાળ ન પડે' - એવું વરદાન વિક્રમ માગી લે છે.

અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકારમાં આ વાર્તા જ નથી.

દેવીદાસનાં ૨૫મી કથામાં એક માણસ વિક્રમના રાજ્યમાં આવીને તેને

સોભાગપુર પાસે સાગરમાં એક ઉત્તમ શિલા તરે છે, તેની વાત કહે છે. રાજા ત્યાં જાય છે. સાથે વેતાલને લઈને શિલા ઉપર બેસે છે. ત્યાં શિલા આકાશમાં જાય છે, ~~(સાથે વેતાલને લઈને શિલા ઉપર)~~ ને ચંદ્ર પાસે પહોંચે છે. રાજા ચંદ્રને પગે લાગે છે. ચંદ્ર તેને ચંદ્રકાંતમણિ આપે છે. ફરી શિલા નીચે ઉતરે છે. ત્યાં એક શેઠનો પુત્ર બેઠો હતો તે આ જોઈ નિરાશ થઈ જાય છે. રાજા તેને આ ચંદ્રકાંતમણિ આપી દે છે.

શામળ આ સ્થાને જોગણની કથા આપે છે. ઉજ્જનના એક તંબોળીની દુકાને એક ગાંડા જેવો માણસ આવે છે, ને વિક્રમ તેની સાથે સ્નેહપૂર્વક વાત કરે છે. તેથી તે છેવટે વિક્રમને પોતાની હકીકત કહે છે. રત્નવંતી નગરનો રત્નરાય તેનો પિતા છે, અને તેની જ ઉંમરની બીજી રાણી એ કુંવરને ફસાવે છે. રાજા તેને મારવાનો હુકમ આપે છે. પ્રધાન તેને બચાવે છે, અને પ્રધાન પોતાની કુંવરી પરણાવી તેને છૂપા રહેવાનું સૂચવે છે. તે આ માણસ પસંદ કરતો નથી. તે એક ઘોડો લઈ દૂર દેશ જતો રહે છે. ત્યાં એક ઝાડ નીચે તે એક ઝાંઝર જુએ છે. તે એનું છે તે શોધવા જાય છે. ત્યાં એક રૂપાળી સ્ત્રીને સાંઢણી પાસે ઉભેલી જુએ છે. તે તેને સાંઢણી ઉપર બેસાડી લઈ જાય છે. સવાર થતાં સ્ત્રીને પોતાની ભૂલ સમજાય છે. એટલે તે પસ્તાય છે, અને પોતાની હકીકત કહે છે. તે માંગરોળના રાજાની કુંવરી છે. પ્રધાનના છોકરા સાથે ઘેરથી નાસી નીકળી છે. હવે ઘરે પાછું ફરાય તેમ નથી. થોડા દિવસ આશ્રય આપવા તે વિનંતી કરે છે. દરમિયાન રત્નરાયનો કુંવર એક ફકીર પાસે વચનથી બંધાઈ જાય છે. અને તે વહાણવટી વેપારીને પોતાની જાત વેચીને ફકીરને એક હજાર રૂપિયા આપે છે. વહાણવટીના વહાણમાં બેસીને કુંવર મણિપુર જાય છે. અને ત્યાંના રાજાને સાચી રત્નપરીક્ષા કરી આપે છે. રાજા તેને પોતાની કુંવરી પરણાવે છે, પણ વેપારીનો તે ગુલામ હોવાથી તે તેને વહાણમાં લઈ જાય છે, અને માર્ગમાં ભરદરિયામાં પાડી નાખે છે. એક

મચ્છ તેને ગળી જાય છે, અને એક માછી તેને મચ્છના પેટમાંથી બહાર કાઢે છે. પછી વિક્રમ તેની હકીકત સાંભળી તેને છ માસની મુદત આપે છે. એવામાં ઉજ્જૈનમાં ત્રણ જોગણો આવે છે. રાજા તેમના મૌનવ્રતની વાત સાંભળી તપાસ કરવા જાય છે. ત્યાં કશી ખબર પડતી નથી. હરસિદ્ધ માતાની આરાધના કરી તે બધું જાણે છે, જોગણો પાસે જાય છે, અને તે પેલા માણસની પત્નીઓ છે એમ જાણેલું હોઈ તેમને વારાફરતી તેમની વાત કહે છે, એટલે જોગણો બોલે છે. રાજા સૌનો મેળાપ કરાવે છે અને આનંદ પ્રવર્તી રહે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૫મી કથામાં એક ભાટની પુત્રી વિવાહયોગ્ય છે. તે ધન મેળવવા બધે ફરી આવે છે પણ ક્યાંયથી તેને મદદ મળતી નથી. છેવટે તે વિક્રમ પાસે આવે છે. વિક્રમ તેને પુષ્કળ ધન આપે છે અને પોતાના માણસને ભાટ એ ધનનું શું કરે છે તે જોવા મોકલે છે. ભાટ બધું જ ધન લગ્નમાં ખર્ચી નાખે છે. તેથી પ્રસન્ન થઈ વિક્રમ તેને ફરી પુષ્કળ ધન આપે છે.

બાકીના બધા લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૨૬

ક્ષેમંકરમાં ૨૬મી કથા વિક્રમની પ્રાણીદયાની કથા છે. એક વખત ઈન્દ્ર દેવસભામાં વિક્રમનાં વખાણ કરે છે. ત્યાં બધા જ આશ્ચર્ય પામે છે. કોઈક દેવને ઈન્દ્રનાં વચનોમાં વિશ્વાસ બેસતો નથી. પોતાના મિત્ર સાથે તે વિક્રમની પરીક્ષા કરવા આવે છે. જંગલમાં ફરતા વિક્રમને જોઈને એક દેવ ગાયનું રૂપ લઈ એક ખાબોચિયાના કાદવમાં ફસાયો હોય એમ પડે છે. રાજાને જોઈને ગાય આરડે છે. રાજા ગાયને બહાર કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એટલામાં બીજો દેવ સિંહનું રૂપ લઈ ગર્જના કરે છે. રાજા ગાયનું રક્ષણ કરવા આખી રાત ઉઘાડી તલવારે ત્યાં ચોકી કરે છે. સવારે દેવો પ્રત્યક્ષ થાય છે. રાજાની ઈન્દ્રે કરેલી પ્રશંસા સાચી હતી એમ કહી તેને વરદાન માગવાનું કહે છે. રાજા નિ:સ્પૃહ છે, છતાં દેવ તેને કામધેનુ આપીને ચાલ્યા જાય છે. વિક્રમ માર્ગમાં એક યાચકને તે કામધેનુ આપી દે છે.

અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકાર આ સ્થળે બાર વર્ષના દુર્ભિક્ષની કથા આપે છે.

દેઈદાસ આ કથામાં રાજાની ઉદારતાનાં વખાણ કરે છે. રાજા એક બ્રાહ્મણને પોતાની પ્રશંસા સાંભળી ખૂબ દાન આપે છે.

શામળ અહીં માધવાનલની કથા આપે છે. માધવ નામે એક અત્યંત સુંદર, સંગીતશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને અત્યંત મોહક રીતે બંસી બજાવનાર બ્રાહ્મણને જોઈ સ્ત્રીઓ તેની પાછળ ઘેલી બને છે. એટલે પ્રજાની ફરિયાદ ઉપરથી રાજા તેને કાઢી મૂકે છે. તે પહેલાં એકવાર રસ્તે જતા માધવને રૂપાળી પથ્થરની પૂતળી મળે છે. લોકો મશ્કરીમાં તેને પૂતળી સાથે પરણાવે, પણ તે તો ઈન્દ્રની શાપિત અપ્સરા છે, એટલે રોજ રાતે તે સ્ત્રી બને છે. માધવ તેની સાથે સ્વર્ગમાં જાય છે, પણ અપ્સરાનો જીવ માધવમાં જ છે, એ હકીકત બહાર પડી જાય છે, ઈન્દ્ર તેને વિયોગ થવાનો અને ફરી મળવાનો શાપ અને અનુગ્રહ કરે છે. શોકાતુર માધવ એક ગામમાં જઈ પહોંચે છે. રાજા તેની રાણી મારફતે 'આપણે બ્રાહ્મણની સેવા કરવી જોઈએ' એવા શબ્દો સાંભળી તેને તેડાવે છે. માધવ સંગીતપરીક્ષક તરીકે રહે છે. એક દિવસ બધાંના આગ્રહથી માધવ બંસી બજાવે છે. સ્ત્રીઓ મોહ પામે છે. પુરુષો અદેખા થાય છે, અને માધવને કાઢી મૂકવામાં આવે છે. ફરતાં ફરતાં તે કામાવતી નગરીમાં આવે છે. તેની શાપિત અપ્સરા પત્ની અહીં કામકુંડલા તરીકે નાચનારી છે. માધવ એની મૃદંગ બજાવવામાં ભૂલ કાઢે છે. રાજા જુએ છે કે માધવની વાત સાચી છે. એ તેને પોતાના દરબારમાં મિત્ર કરીને રાખે છે. માધવ અને કામકુંડલા પરસ્પરને પરણવાની રાજા પાસે પરવાનગી માગે છે. રાજા ગુસ્સે થાય છે. માધવને દેશપાર કરે છે. તે ઉજ્જન આવે છે. હરસિદ્ધ માતાના દેવળમાં વિરહની કવિતાઓ લખે છે. વિક્રમ આ જાણે છે. માધવને નાચનારી સાથે લગ્ન ન કરવા સમજાવે છે, પણ માધવ પૂર્વજન્મની વાત કરે છે, અને વિક્રમ તેને મદદ કરવાનું સ્વીકારે છે. તે કામસેન !

રાજાને હુશાવે છે. કામસેન કપટ કરી કામકુંડલાને માધવના મૃત્યુના સમાચાર આપે છે. કામકુંડલા મરી જાય છે. તે જોતાં માધવ પણ મરી જાય છે. વિક્રમને ઘણો શોક થાય છે. અને તે માતાજીને પ્રસન્ન કરી ઘણી મહેનતે પાતાળમાં જઈ અમૃત લાવે છે. બેઉનો જીવતાં કરે છે અને પરણાવે છે *

લલ્લુલાલજીની રકમી કથામાં એક દિવસ એક દાસી વિક્રમને કહે છે કે પૂજા-વેળા થઈ છે. વિક્રમ ઊંડો વિચાર કરી આત્મકલ્યાણ કરવા વનમાં જાય છે. ત્યાં કેટલાક યોગીઓ અનેક પ્રકારે તપ કરે છે, એમ જુએ છે. તે પણ તપ કરવા બેસે છે. બાજુમાં એક શિવમંદિર છે. યોગીઓ એક દિવસ પોતાનાં શરીર અગ્નિમાં હોમી દે છે. વિક્રમ પણ એમ જ કરે છે. શિવમંદિરમાંથી એક ગણ બહાર નીકળી રાખની જુદી જુદી ઢગલીઓ બનાવે છે. ભગવાન શંકર પાસેથી અમૃત લાવી તેના ઉપર છાંટે છે. રાજાની ઢગલી બાકી રહી જાય છે. યોગીઓ જીવતા થાય છે. તેઓ કહે છે કે તેમની સાથે એક રાજા પણ હતો. એટલે ભગવાન શિવ બાકી રહેલી ઢગલી ઉપર અમૃત છંટાવે છે. વિક્રમ જીવંત થાય છે. બધા તપસ્વીઓ વરદાન પામી ચાલ્યા જાય છે અને રાજા મોક્ષ માગે છે. ભગવાન શંકર તેને કમળ આપી કહે છે કે આ કમળ કરમાયા પછી છ માસમાં તારું મૃત્યુ થશે. ત્યાંસુધી તું રાજ્ય કર. પછી તને ઉત્તમ ગતિ મળશે. વિક્રમ એ આજ્ઞા માથે ચડાવે છે, અને કમળ કરમાય છે. ત્યારે બધી સંપત્તિ બ્રાહ્મણોને દાનમાં આપી પોતે કૈલાસ તરફ ચાલ્યો જાય છે.

બાકીના બીજા બધા લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા - ૨૭.

ક્ષેમંકરની ૨૭મી કથા વિક્રમના પરોપકારનું નિરૂપણ કરે છે. એક દિવસ પૃથ્વીનાં કૌતુક જોવા નીકળેલો વિક્રમ કોઈએક શહેરમાં છૂપગૃહે જાય છે. ત્યાં એક સુંદર ને કીમતી વસ્ત્ર પહેરેલો પુરુષ આવે છે. બીજે

* લલ્લુલાલજી 'સિં.બ.'માં કથાંક-૨૧માં માધવ-કામકુંડલાની કથા આવે છે.

દિવસે એ જ પુરુષ લંગોટીભેર આવે છે. રાજા આનું કારણ પૂછે છે, તેના જવાબમાં તે પોતે દ્યૂતકાર છે અને બધું જ હારી ગયો છે એમ કહે છે. રાજા તેને દ્યૂત રમવાનું બંધ કરવાનું કહે છે. જવાબમાં તે દ્યૂતનાં વખાણ કરે છે, અને કહે છે કે, જો તું પરોપકારી હોય તો મારું એક કામ કર.

રત્નસાનુ પર્વત ઉપર મનસિદ્ધિ નામની દેવી છે. તેની પ્રાસાદ આગળ એક ક્ષણમાં બંધ થાય અને બીજી ક્ષણે ઉઘડે એવાં દ્વારપાળો કૂવો છે. ત્યાં પ્રવેશી પાણી લાવી દેવી પૂજા કરી પોતાનું બલિદાન આપે તેને દેવી વાંછિત વરદાન આપે છે. એ સાંભળી રાજા એ પ્રમાણે દેવીની પૂજા કરીને જેવો પોતાનું બલિદાન આપવા જાય છે તેવી જ દેવી તેને વરદાન આપવા પ્રગટ થાય છે. રાજા તે વરદાન દ્યૂતકારને અપાવે છે.

અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર કામધેનુની અને જુગારીની કથા અહીંઆં સાથે જ આપે છે.

દેવીદાસ આ સ્થળે વિક્રમની વીરતા અને નિર્ભયતાનું નિરૂપણ કરતી કથા આપે છે. રાજા એક દિવસ શિકારે ગયો છે, અને ત્યાંથી એક પર્વત પાસે એકલો જઈ ચડે છે. ત્યાં એક યોગી તપ કરે છે. રાજાને આશીષ આપી તે કહે છે કે એક રાક્ષસે આ ગુફામાં એક રાજકુંવરીને લાવીને પૂરી છે. રાજા એ સાંભળીને ગુફામાં જાય છે. અને રાજકુંવરી તેની હકીકત પૂછે છે. ચિત્રકૂટના ચિત્રાંગદ રાજાની લીલાવતી નામે એક પુત્રી છે એમ તે જાણે છે. રાક્ષસ આવે ત્યાં સુધી રાજા છૂપાઈ રહે છે. રાક્ષસ ઉપર હુમલો કરી તેને એ મારી નાંખે છે, અને કુંવરીને છોડાવે છે.

શામળ આ સ્થળે લક્ષબુદ્ધિની વાત આપે છે. તેમાં શરૂઆતનો ભાગ ચાર કળશાની કથાને મળતો આવે છે, પણ શેઠ અહીં પોતાના ચાર પુત્રો - શતબુદ્ધિ, સહસ્રબુદ્ધિ, લક્ષબુદ્ધિ અને કરોડબુદ્ધિને ચાર રત્નો આપે છે. અને પોતાના મરણ પછી તે ખોદી લેવાનું કહે છે. જ્યારે ભાઈઓ ખોદે છે ત્યારે ત્રણ જ રત્નો નીકળે છે, એટલે ન્યાય કરાવવા વિક્રમ પાસે જાય છે. વિક્રમ તેમને એક રાજાને ચાર પુત્રો હતા અને તે

ચારેને તેણે જુદી જુદી અવળી લાગે એવી આજ્ઞાઓ કરી, તે તેમણે પાળી અને પરિણામે ફાયદો થયો, પણ ચોથા પુત્રે બાપની રત્ન નદીમાં નાખી આવવાની આજ્ઞા પાળી નહીં, એમ વાત કરી. કોણ ~~અ~~ ડાહ્યો! એમ પ્રશ્ન પૂછ્યો. શતબુદ્ધિએ રત્ન--વાળાનાં વખાણ કર્યાં. એટલે વિક્રમ સમજ્યો કે એ જ ચોર છે. વિક્રમ એક વિશ્વાસુ દાસી સાથે તેને છેતરવાની યુક્તિ બતાવવાની લાલચ આપી તેને એક બહુ ઝાડીવાળી જગામાં લઈ જાય છે. ત્યાં ચાવી પડી ગઈ છે માટે અજવા--ળાની જરૂર છે એમ કહે છે. શતબુદ્ધિ પોતાનું રત્ન કાઢે છે. દાસી તે લઈ ચાવી ખોળવાનો ઢોંગ કરે છે. જરા આગળ જઈને નાસી જાય છે. વિક્રમને રત્ન આપે છે. થોડા દિવસ પછી વિક્રમ આ ભાઈઓને એક રાત્રે પોતાનું ચોકી કરવાનું સોંપે છે. શતબુદ્ધિના વારામાં એક સાપ છતમાંથી રાજાને કરડવા આવે છે. શતબુદ્ધિ સાપને મારી નાખે છે. વિક્રમ શતબુદ્ધિ ઉપર ગુસ્સે થઈને સહસ્રબુદ્ધિને તેનું માથું કાપી લાવવા કહે છે. ત્યાં સહસ્રબુદ્ધિ સાહસ ન કરવા વિષે બ્રાહ્મણ સ્ત્રી અને નોળિયાની વાત કહે છે. ત્યારપછી લક્ષબુદ્ધિનો વારો આવતાં રાજા તેને એ જ હુકમ કરે છે. એટલે તે ઝાડ ઉપરથી અજગરના પેટમાંથી નીચે પડેલું ઝેરી પાણી ઢોળી દઈ રાજકુમારને બચાવનાર પોપટની વાત કહે છે. એટલામાં લક્ષબુદ્ધિનો વારો પૂરો થાય છે. કરોડબુદ્ધિ પણ રાજાને સાહસ ન કરવા વિષે અનેક ઉદાહરણો આપે છે. ત્યાં સવાર થાય છે. શતબુદ્ધિ રાજાને ખરી હકીકત જણાવે છે. ચારે ભાઈઓ ઘેર જવાની રજા માગે છે. અને રાજા તેમને ચાર રત્નો આપી વિદાય આપે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૭મી કથામાં વિક્રમ ઈન્દ્રનું દર્શન કરવા જાય છે અને ઈન્દ્ર તેને સિંહાસન અને મુગટ આપે છે, તેની વાત છે.

જીવાનંદની ૨૭મી કથામાં (~~વિક્રમ ઈન્દ્રનું દર્શન કરવા જાય છે અને ઈન્દ્ર તેને સિંહાસન અને મુગટ~~) રાજાની દ્યૂતકાર પ્રત્યેની ઉદારતાનો પ્રસંગ છે. તેમાં રાજાને પેલો દ્યૂતકાર દેવળમાં મળે છે, તે વખતે

બે વિદેશી બ્રાહ્મણો તે જ દેવળના બીજા ભાગમાં વાત કરતા હોય છે કે આ દેવળથી ઈશાનમાં પાંચ ધનુષ્ય જેટલા અંતરે સોનામહોરીના ચરુ છે. તે જો કોઈ ભૈરવને પોતાના રક્તથી સંતુષ્ટ કરે તો તેને જરૂર મળે. આ સાંભળી રાજા એ રીતે ભૈરવને પ્રસન્ન કરે છે અને પેલું ધન દ્યૂતકારને અપાવે છે.

બાકીના લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા-૨૮

ક્ષેમંકરની ૨૮મી કથા શોણિતપ્રિયા અથવા રક્તપ્રિયા દેવીની છે. એક દિવસ કૌતુક જોવા માટે ફરતાં ફરતાં એક નગર બહાર આંબાવાડિયામાં વિક્રમ પહોંચે છે. ત્યાં ચાર વિદેશીઓ એની સાથે વાત કરે છે, અને પોતાની વીતકવાત તેને કહે છે. વેતાલપુર નામે નગરમાં શોણિતપ્રિયા નામે દેવી છે. તેને પ્રસન્ન કરવા ત્યાંના લોકો પરદેશી માણસોને પકડીને પરાણે તેમનું બલિદાન આપે છે. એમના હાથમાંથી મહામહેનતે એ વિદેશીઓ નાસી છૂટ્યા છે. રાજા આ સાંભળી કુતૂહલથી ત્યાં જાય છે. લોક એક વિદેશીને પકડીને બલિદાન આપવા લઈ જાય છે. તે જોઈને રાજા તેમને કહે છે : 'આ બિચારો ધ્રૂજે છે અને દુર્બળ છે. એનું બલિદાન આપવાથી તમને શો ફાયદો થશે? એને બદલે મારું જ બલિદાન આપોને!' એમ કહી તેને છોડાવી જેવો પોતાનું મસ્તક છેદવા જાય છે તેવી જ દેવી પ્રગટ થઈ તેને અટકાવી વરદાન માગવાનું કહે છે. રાજા તેની પાસે જીવહિંસા ત્યજવાનું માગે છે, અને તે મળતાં પોતાના નગરમાં પાછો આવે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ અહીંઆં જુદી જ વાત કહે છે. બે માણસો વનમાં એક માયાવી રાક્ષસની ક્રૂરતાની વાત કરે છે. તે સાંભળી વિક્રમ એ ક્રૂરતા અટકાવવા લીલવિલાસ નગરમાં જાય છે, અને એક સુંદર સ્ત્રીને જુએ છે. રાક્ષસને હણીને તે ત્યાંના વિજયપાલ નામે મૂળ રાજાને ગાદીએ બેસાડે છે. અહીં

જીવહિંસા ટાળવાની વાત આવતી નથી, માત્ર વિક્રમના પરોપકારની કથા આપે છે.

દેઈદાસની ૨૮મી કથામાં એક માણસ વિક્રમ પાસે આવી કદલીવનની વાત કરે છે. ત્યાં જોગણીઓનું સ્થાન છે, અને ભયંકર અગ્નિ પ્રજ્વલે છે. ત્યાં જોગણી ભક્ષણ માગે છે. વેતાલને લઈને વિક્રમ ત્યાં જાય છે. રાત્રે જોગણીનાં દર્શન થાય છે. રાજા પોતાના શરીરમાંથી માંસ કાપી જોગણીને ખાવા માટે આપે છે. જોગણી તેને હાર આપે છે, અને એક દંડ આપે છે. જે શત્રુ સૈન્યનો સંહાર કરે અને અર્થભંડાર પણ ભરે. રસ્તે પાછા વળતાં તેને એક બ્રાહ્મણ મળે છે, અને રાજા તેને જોગણીઓએ આપેલી વસ્તુઓ- હાર, દંડ અને પત્ર આપી દે છે.

શામળ આ સ્થળે શુકસારિકાની કથા આપે છે. તેમાં વિક્રમ એકવખત શુકસારિકાને લડતાં જુએ છે, ને લડતાં અટકાવી પોતાને ત્યાં લાવે છે. સારિકા કહે છે કે તેને શુક સાથે દોસ્તી હતી, અને તેને ઘેર એઠાં ખવરાવ્યું હતું, પણ એક દિવસ તોફાનમાં તેણે શુક પાસે આશ્રય માગ્યો. તે તેણે આપ્યો નહીં તેથી ઝઘડો થયો છે. પોપટ પણ કહે છે કે સ્ત્રીઓ કપટી હોય છે. તેથી તેણે તેને આશ્રય ન આપ્યો. તેના સમર્થનમાં શુક દંડાગિરિના રાજાની વાત કહે છે. તે રાજા રાણી ઉપર ઘણો પ્રેમ રાખતો હતો, અને નાગના કરડવાથી રાણી મરી ગઈ ત્યારે તેના શબને છાબડામાં લઈ યાત્રાએ નીકળ્યો હતો. મહાદેવજી માર્ગમાં રાણીને જીવતી કરે છે. રાજા રાણીના ખોળામાં માથું મૂકી સૂઈ રહે છે. ત્યાં રાણી એક નગરશેઠને જોઈ મોહ પામે છે અને તેની સાથે ચાલી જાય છે. રાજા તેની શોધમાં ત્યાં જઈ પહોંચે છે, અને રાણી તેનો તિરસ્કાર કરાવે છે. રાજા મહાદેવજી સમક્ષ રાણીને આપેલું અર્ધું આયુષ્ય પાછું માગે છે. જે આપતાં રાણી મરણ પામે છે. સારિકા સામે પક્ષે બ્રાહ્મણના પુત્રની વાત કરે છે. તે પ્રધાનને ઘેર ભીખ માગવા ગયેલો ત્યાં પ્રધાનપુત્રીનું સૌંદર્ય જોઈ, અને પોતાને પરણવાનું નથી મળતું એ સંભારી નીસાસો નાખે છે. પ્રધાનપુત્રી તેની સાથે પરણે છે. ઘેર જતાં માર્ગમાં એક વેપારી આ સ્ત્રીના રૂપ ઉપર મોહી પડે છે, અને બ્રાહ્મણને હજાર રૂપિયા આપવાના કહે છે. બ્રાહ્મણ પાંચસો રૂપિયામાં વ્યાલની કન્યા મળે એમ છે, અને આ કન્યા પોતાને ત્યાં નથી

પોષાય એમ માની સ્વીકારે છે અને જતો રહે છે. તેની સ્ત્રી આ જાણે છે ત્યારે મૃત્યુ પામે છે. બ્રાહ્મણના રૂપિયા તો લૂંટારા લૂંટી જાય છે. વિક્રમ શુકસારિકાને સમજાવે છે. પોપટને પોતાના પુત્રનો વિયોગ સાલે છે. મેનાને પોતાના પ્રણયઘેલા બચ્ચાની યાદ સતાવે છે. વિક્રમ આ બધું ત્યાં લઈ આવે છે અને શુકસારિકાને પરણાવે છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૮મી કથામાં વિક્રમ બલિરાજ પાસે પાતાલમાં જાય છે, અને દ્વારપાળો દ્વારા પોતાને દર્શન આપવા રાજાને વિનંતી કરે છે. પણ બલિરાજ તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી. છેવટે વિક્રમ તલવારથી પોતાનો શિરચ્છેદ કરે છે. તે હકીકત દ્વારપાળ બલિરાજને કહે છે. બલિરાજ તેના ઉપર અમૃત છંટાવી તેને સજીવન કરે છે, અને ધનદોલત આપી પાછા મોકલવાનો બીજાઓ દ્વારા પ્રયત્ન કરે છે, પણ વિક્રમ તો દર્શન કરવાની જ હઠ લઈ બેઠો છે. ફરી પણ તે શિરચ્છેદ કરે છે. છેવટે તેને સજીવન કરી બલિરાજ દર્શન આપે છે અને મનોવાંછિત વસ્તુ આપનાર એક રત્ન આપી તેને વિદાય કરે છે.

જીવાનંદની ૨૮મી કથા શોભિતપ્રિયાદેવીની છે.(૨૯મી કથામાં એક ભાટ રાજા પાસે આવી ધનેશ્વર નામે એક રાજાની પ્રશંસા કરે છે, અને કહે છે કે તેણે પોતાને અઢાર કરોડ સોનૈયા આપ્યા હતા. વિક્રમ તેને ખજાનચી સાથે પોતાના ભંડારમાં મોકલે છે. અને તેને ખજાનચી સાથે પોતાના ભંડારમાં મોકલે છે અને તેને જેટલું જોઈએ તેટલું ધન લઈ જવા દે છે)

બાકીના લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા-૨૯

ક્ષેમંકરની ૨૯મી કથામાં વિક્રમના સાહસનું નિરૂપણ છે. એક દિવસ એક વિદ્વાન સામુદ્રિક રાજાના નગર પાસે આવે છે. માર્ગમાં કોઈએક પુરુષનાં પદ્માંકિત પગલાં પડેલાં જોઈ તેને આશ્ચર્ય થાય છે. આગળ ચાલતાં એજ પગલાંવાળાને માથે લાકડાનો ભારો લઈને ચાલતો જતો જુએ છે. તેથી તેને પોતાના શાસ્ત્રમાં અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. ફરી વિચાર કરીને વિક્રમાદિત્ય કેવો છે તે જોવાની ઈચ્છાથી સભામાં જાય છે. ત્યાં તેને જોઈને તેને વિષાદ થાય છે. એના મુખનો વિકાર જોઈને રાજા તેને વિષાદનું કારણ પૂછે છે. જવાબમાં એ કહે છે કે, 'હે રાજન્!, બધાંજ રાજ-ચિહ્નોથી અંકિત પુરુષને લાકડાં વહેતો અને તને બધાં કુલક્ષણોવાળાને પૃથ્વીનું સામ્રાજ્ય ભોગવતો જોઈ શાસ્ત્રની યથાર્થતામાં શંકા ઉત્પન્ન થવાથી મને વિષાદ થયો છે! રાજા કહે છે, 'આ તો સામાન્ય લક્ષણોની વાત છે; પણ શાસ્ત્રમાં કાંઈક

વિશેષ લક્ષણ પણ હશે.' સામુદ્રિકે શાસ્ત્ર જોઈ કહ્યું, 'જેના શરીરે બધાં શુભલક્ષણો હોય પણ તેના તાળવે કાકપદનું ચિહ્ન હોય તો બધાં લક્ષણો નિષ્ફળ જાય.' તે પુરુષને બોલાવી રાજા આ બાબતની પરીક્ષા કરે છે. ફરી બધાં કુલક્ષણોવાળાંનાં લક્ષણો નિષ્ફળ થાય એવા કોઈ લક્ષણ વિષે પૂછે છે. જો ડાબે આંતરડે કર્બુર અંત્રજાલ હોય તો બધાં કુલક્ષણો હોય છતાં તે મહાપુરુષ હોય- એમ સામુદ્રિક કહે છે. રાજા છરી લઈને ખાત્રી કરવા તૈયાર થાય છે. સામુદ્રિક તેના સાહસથી પ્રસન્ન થઈ તેને અટકાવે છે, અને કહે છે કે જો એ લક્ષણ ન હોય તો આવું ધૈર્ય અને સત્ત્વ હોય જ નહીં.

દેવમૂર્તિમાં આ સ્થાને જુદી કથા છે. કાંતિપુરી નામે નગરીમાં વૈરીસિંહ નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે. રાજકીય કારણોસર વિક્રમ સાથે તેને યુદ્ધ થાય છે. વૈરીસિંહ હારવા લાગે છે. વિક્રમના સૈન્યને વૈરીસિંહનો પિતા કંકાલ નામે નાગ પોતાના ઝેરથી વ્યાકુલ કરે છે. મુંઝાયેલો રાજા શાસનદેવી પદ્માવતીને યાદ કરે છે. પદ્માવતી તેને અમૃત આપે છે. તે લઈને પાછા વળતાં માર્ગમાં તેને વૈરીસિંહની યાચનાભંગ ના થાય તેટલા માટે તેમને અમૃતત્વ આપે છે. રાજાના આ સત્ત્વથી પ્રસન્ન થયેલ પદ્માવતી વિક્રમના સૈન્યને જીવાડે છે, અને તેને રાજ્ય મળે છે.

અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ અહીંઆં જુદી કથા આપે છે. વિક્રમ તલવાર અને આગિયા વેતાલ સાથે વનમાં ફરવા નીકળ્યો છે. ત્યાં વનમાં તે દેવીનું મંદિર જુએ છે. એક માણસ ત્યાં બેઠો બેઠો રુદન કરે છે, કેમ કે તેના સ્ત્રીપુરુષનો દેવીને ભોગ આપવામાં આવ્યો છે. બાળક અને સ્ત્રીનાં ધડ અને શિર જુદાં પડેલાં છે. દેવીને પ્રસન્ન કરવા વિક્રમ પોતાનું શિર છેદે છે. પ્રસન્ન થયેલી દેવી તેને તેમ કરતાં અટકાવીને વરદાન માગવાનું કહે છે. રાજા 'બંનેને સજીવન કરો' એવું વરદાન માગે છે, અને એ વરદાન પામે છે.

જ્ઞાનચંદ્ર પણ આ બધાથી જુદી કથા આપે છે. વિક્રમ અને તેનો મંત્રી દ્યૂત રમે છે. તેમાં મંત્રી ઘણું ધન હારી જાય છે, અને તે પૂરું કરવા રાજા પાસે સાત દિવસની મુદત માગે છે, અને વનમાં જાય છે. સરોવર કિનારે દેવભવન જુએ છે. એક નાગ ત્યાં દેવપૂજા કરવા આવ્યો છે. પૂજા કરી નાગ-કુમાર પાછો વળે છે. મંત્રી તેની પાછળ જાય છે. સરોવરની પાળે એક ભોંયરું છે. નાગ તેમાં પેસે છે. પ્રધાન તેની પાછળ જાય છે, અને પાતાળમાં એક સુંદર નગર, સરોવર, એક સુંદર મંડપ ને ત્યાં ઉકળતી કઢાઈ જુએ છે. ત્યાં લખેલું છે કે જે આ કઢાઈમાં પડે તેને નાગકન્યા વરે ને રાજ્ય આપે. પ્રધાન પાછો આવી આ વાત વિક્રમને કહે છે. વિક્રમ

કૌતુક જોવા જાય છે. કડાઈમાં ઝંપલાવે છે, છતાં તે દાઝતો નથી. કન્યા વરમાળ લઈ આવે છે ને રાજા તેને પ્રધાન સાથે પરણાવે છે.

જ્ઞાનચંદ્રે આપી છે તે જ કથા સંઘવિજય આ સ્થળે આપે છે.

દઈદાસની રજમી કથામાં વિક્રમના રાજ્યમાં અનેક શિષ્યો સાથે એક યોગી આવે છે. અને તે બત્રીસલક્ષણા પુરુષનું માંસ માગે છે. રાજા પોતાનાં અંગ છેદીને તેને માંસ આપે છે. યોગી તેના સાહસથી પ્રસન્ન થઈ તેને પાંચ રત્નો આપે છે. એકથી વિષ ઊતરે છે, બીજાથી દારિદ્રનો નાશ થાય છે, ત્રીજાથી ઈચ્છિત સ્થળે જઈ શકાય છે, ચોથાથી મરેલું મનુષ્ય સજીવન થાય છે ને પાંચમાથી સ્ત્રીનો ~~મોહ~~ સ્નેહ પામી શકાય છે. રાજા માર્ગમાં એક ભાટ મળે છે તેને આ પાંચેય રત્નો આપી દે છે.

શામળ આ સ્થળે સ્ત્રીચરિત્રની કથા આપે છે. વિક્રમના અત્યંત કુશળ પુત્ર વિક્રમ-ચરિત્રની કુશળતા અંગે વિક્રમ દાંડી પીટાવે છે, અને કહે છે કે તેની આગળ સ્ત્રીચરિત્ર ચાલી શકશે નહીં. જે આ વાત કબૂલ ન રાખતું હોય તેણે પોતાની કુશ-ળતાની ખાત્રી કરી આપવી રહેશે. ત્રિલોચન નામના ધનવાન શેઠની ત્રિલોચના નામે પુત્રી આ પડકાર ઝીલી લે છે. ત્રિલોચન શેઠ રાજા પાસે જઈ તેને રીઝવવા પ્રયત્ન કરે છે. રાજા પોતાના કુંવર માટે ત્રિલોચનાનું માગું કરે છે. ત્રિલોચના આ લગ્ન સ્વીકારી લે છે, અને વિક્રમચરિત્ર સાથે પરણે છે. રાજા વિક્રમ તેને મહેલના એક ભોંયરામાં સખત પહેરા નીચે રાખે છે. થોડા સમય પછી ત્રિલોચના એક દાસી સાથે પોતાના પિતાને ચીઠ્ઠી મોકલાવે છે. શેઠ ચીઠ્ઠીમાંની સૂચના પ્રમાણે કેદખાનાના ભોંયરા સુધી સુરંગ ખોદાવે છે. પુત્રીને ઘેર લાવે છે અને તેના બદલામાં તેની એક દાસીને ત્યાં મૂકે છે. ત્રિલોચના, વિક્રમચરિત્ર જે ગામડાંમાં ફરવા ગયેલો ત્યાં ભરવાડણનું રૂપ જોઈ મોહ પામે છે અને છેવટે તેની ખુશામત કરી તેની સાથે રહે છે. વિક્રમચરિત્રની પાસે ભેટો અને કપડાં લઈ ત્રિલોચના ઉજ્જન પહોંચી જાય છે. ત્યાં તેને યોગ્ય સમયે પુત્ર થાય છે. બે વર્ષ પછી ત્રિલોચના ફરી યોગિનીનો વેશ લઈ દાન આપવાનું શરૂ કરે છે. સર્પદંશથી મરી ગયેલ એક માણસને ઉપાય કરીને તે જીવંત કરે છે. વિક્રમચરિત્ર આ સંજીવનીવિદ્યા શિખવા તેની પાસે જાય છે. યોગિની કહે છે કે મારા પતિ સિવાય હું કોઈને આ વિદ્યા શિખવી ન શકું અને લગ્ન માટે પણ સાચા હીરા મોતીનો મોટો ચોતરો કરવો પડે. ત્યારપછી લગ્ન થાય. વિક્રમચરિત્ર પોતાના પિતાના ભંડારમાંથી રત્નો ને મોતી ચોરી લાવે છે. ગાંધર્વલગ્ન કરે છે અને ત્રિલોચના સાથે રહે છે. ત્રિલોચના બીજે દિવસે શિખવવાનું કહે છે. પછી તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને કેદખાનામાં દાખલ થઈ જાય છે. ત્યાં તેને બીજો પુત્ર જન્મે છે. શેઠ સુરંગ પુરાવી દે છે, પણ ત્રિલોચના પોતાના પુત્રને હાલા ગાવા માંડે છે. વિક્રમને ખબર પડે છે અને ત્યાં આવે છે ત્યારે ત્રિલોચના બેઉ વખતની નિશાનીઓ આપી બેઉ પુત્રો તેની આગળ રજૂ કરે છે ને વિક્રમને પણ સ્ત્રીચરિત્રની સર્વોપરિતાની

જાગ્રી થાય છે.

લલ્લુલાલજીની ૨૯મી કથામાં રાજા સ્વપ્નામાં એક સુંદર મહેલ જુએ છે, અને તેમાં કેટલીક સુંદર સ્ત્રીઓ મનોહર ગીત ગાતી સાંભળે છે. એક તપસ્વી ત્યાં બેસી એ ગીતનો આનંદ માણે છે. બીજે દિવસે વિક્રમ કોયલો ને ઓાડિયો – એ બે વીરોની મદદથી ત્યાં જાય છે. યોગી પહેલાં તો ગુસ્સે થાય છે, પણ વિક્રમ નમ્રતાપૂર્વક, "મને તો તમારાં દર્શનની-જ અભિલાષા છે" - એમ કહે છે, ~~અ~~ એટલે પ્રસન્ન થાય છે ને રાજાને જે જોઈએ તે માગવા કહે છે. રાજા એ મંદિર જ માગે છે. યોગી પોતાનું વચન પાળે છે, પણ તેને ખૂબ દુ:ખ થાય છે. બીજા એક સિદ્ધની સલાહથી વેશ બદલી તે વિક્રમ પાસે જાય છે અને તે મંદિર પાછું માગે છે. વિક્રમ તે પાછું આપી દે છે. *

જીવાનંદમાં આ સ્થાને ભાટને આપેલા ધનની કથા છે.

બાકીના લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા – 30.

ક્ષેમંકરની ૩૦મી કથા ઐન્દ્રજાલિકનો અદ્ભુત પ્રસંગ નિરૂપે છે. એક દિવસ વિક્રમની રાજસભામાં વિદ્યાવિનોદ ચાલી રહ્યો છે. તેવામાં એક વૈતાલિક ત્યાં આવે છે. આશું કૌતુક બતાવશે – એમ વિચારતાં સભાજનો સમક્ષ, એક હાથમાં તલવાર અને બીજા હાથે મનોહર સુંદરી સાથે, કોઈક પુરુષ ત્યાં આવે છે. રાજાને પ્રણામ કરે છે, અને કહે છે કે આ સંસારમાં સ્ત્રી અને લક્ષ્મી એ સાર વસ્તુઓ છે, પણ હું પરસ્ત્રીથી પરાઙ્મુખ છે માટે હું તને વિનંતી કરું છું. હું ઈન્દ્રના કાર્ય માટે દેવદાનવયુદ્ધમાં જાઉં છું: તું મારી આ પત્નીને ત્યાં સુધી થાપણ તરીકે રાખ. આમ કહી રાજાની રજા લઈ તે ત્યાંથી સ્વર્ગમાં ચાલ્યો જાય છે. યુદ્ધના અવાજો સંભળાય છે. પછી પહેલાં તેનો એક હાથ, પછી પગ, પછી માથું ને શરીર પડે છે. પેલી સ્ત્રી રાજા પાસે અગ્નિપ્રવેશની રજા માગે છે. રાજાના સમજાવ્યા છતાં તે રોકાતી નથી. તે અગ્નિપ્રવેશ કરે છે. થોડાક સમય પછી પેલો પુરુષ આવે છે. રાજાનો ઉપકાર માની તેની પાસે પોતાની પત્નીની માગણી કરે છે. રાજા તેને જોઈ વિષાદ પામે છે. એ રાજાને કહે છે કે મારી પત્ની તારા અંત:પુરમાં છે. રાજા એને હકીકત સમજાવે છે પણ પેલો માણસ પોતાની સ્ત્રીને રાજાના અંત:પુરમાંથી લઈ આવે છે. રાજા સંકોચ પામી નીચું જુએ છે, પણ વૈતાલિક, આ તો ઈન્દ્રજાલ છે, તું વિષાદ ન કરીશ - એમ કહે છે. પ્રસન્ન થયેલો રાજા તેને પાંડ્યદેશના રાજા પાસેથી ખંડણી રૂપે આવેલું ધન - આઠ કરોડ સોનૈયા, મુક્તાફળના ત્રાણું તોલા - (તુલા) ઘોડા અને ૧૦૦ વારાંગનાઓ આપે છે.

---

* દેવદાસની કથા નં. ૪ અને શામળની કથા નં. ૨૦ પ્રકારાન્તરે આ પ્રકારની છે. જીવાનંદની ૨૯મી કથામાં એક ભાટ રાજા પાસે આવી ધનેશ્વર નામે એક રાજાની પ્રશંસા કરે છે અને કહે છે કે તેણે પોતાને અઢાર કરોડ સોનૈયા આપ્યા હતા. વિક્રમ તેને ખજાનચી સાથે પોતાના ભંડારમાં મોકલે છે અને તેને જેટલું જોઈએ તેટલું ધન લઈ જવા દે છે. લલ્લુલાલજીની ૨૯મી કથા પણ ઉપર્યુક્ત કથાનકને કેટલેક અંશે - દાન બાબતમાં - મળતી છે.

દેવમૂર્તિ આ સ્થાને વિક્રમ અને શનિશ્ચરની વિખ્યાત કથા આપે છે. એક દિવસ વિક્રમની રાજસભામાં વિદ્યાવિનોદ ચાલી રહ્યો છે, ત્યાં કયો ગ્રહ શ્રેષ્ઠ- તેની ચર્ચા નીકળે છે. પંડિતો જુદા જુદા અભિપ્રાયો આપે છે. એક પંડિત શનિને ગ્રહોનો રાજા ગણાવે છે. વિક્રમ એ મંદ તે શું કરવાનો હતો - એમ કહી તેની અવગણના કરે છે. શનિ પ્રગટ થાય છે અને કહે છે, "મને મંદ જાણીને તેં મારી અવગણના કરી છે, પણ હવે મારો પ્રભાવ જોજે". ત્યારપછી રાજાના રાજ્યમાં બાર વર્ષની ભયંકર આફત આવે છે. પોતાને લીધે રાજ્યને સહન કરવું પડે છે તે યોગ્ય નહીં એમ ગણી વિક્રમ રાજ છોડી તામ્રલિપ્ત નગરમાં જાય છે. ત્યાંનો શ્રીપતિ શેઠ તેનો સત્કાર કરે છે. ભોજન પછી આરામ લેવા પલંગમાં સૂતેલા રાજાની દૃષ્ટિ હંસાકૃતિ ટોડલા ઉપર ભરવેલા એક મોતીના હાર ઉપર પડે છે. એટલામાં એ હૂ આરસનો હંસ એ હાર ગળી જાય છે. વિક્રમ આશ્ચર્ય પામે છે ને તેને લાગે છે કે કોઈ સાચી વાત નહીં માને અને મને ચોર ઠરાવશે, એટલે ધમાલ થાય છે. લોકો વિક્રમને પકડે છે. તેને નગરના રાજા પાસે લઈ જવામાં આવે છે. રાજા તેને ચોર ગણી તેના હાથ કાપી નંખાવે છે. દુઃખી વિક્રમ એક તેલીને ત્યાં નોકરીએ રહે છે, અને બનાવટી હાથથી કામ ચલાવે છે. આમ સાડા સાત વર્ષ પસાર થઈ ગયા પછી શનિ વિક્રમને અનુકૂળ થાય છે. કામ કરતાં કરતાં વિક્રમ ગીત ગાય છે, એ સાંભળી રાજકુમારી મોહ પામે છે. વિક્રમને બોલાવે છે. વિક્રમ ચંડિકાની મંત્રસાધના કરે છે. પ્રસન્ન થયેલી ચંડિકા તેના હાથસાજા કરે છે. બેઉ ગાંધર્વવિધિથી પરણે છે. રાજા તે લગ્ન મંજૂર રાખે છે. પછી વિક્રમ શ્રીદત્ત શેઠને ત્યાં જમવા જાય છે, ત્યાં હંસ ગળી ગયેલો હાર વમન કરે છે. શેઠ નવાઈ પામી વિક્રમને પોતે અન્યાય કરેલો તે બદલ તેના ક્ષમા માગે છે. રાજાના ગાંભીર્યથી પ્રસન્ન થયેલો શનિ પ્રગટ થાય છે, અને તેને વરદાન આપે છે કે જે આપણી કથા વાંચશે તેને શનિની દશા નહીં નડે. પછી વિક્રમ નગરમાં જઈ રાજ્ય કરે છે.

અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર અહીંઆં આ બેઉથી જુદી કથા આપે છે. એક દિવસ વિક્રમ અને તેનો પ્રધાન જુગટું રમતા હતા. પ્રધાન એમાં ઘણું દ્રવ્ય હારે છે. વિદેશમાં જાય છે. ત્યાં એક સુંદર સરોવર પાસે સુવર્ણમય દેવપ્રાસાદ જુએ છે, અને ત્યાં પૂજા કરે છે. એક નાગકુમાર આવે છે. પેલો ભાટ માત્ર તેની પાછળ પાતાળમાં જાય છે. પાતાળમાં એક નગરમાં સ્ત્રીનું રાજ્ય છે. ત્યાં સ્વયંવર-મંડપમાં જાય છે. ત્યાં પાતાળકન્યાની શરત છે કે જે કઢાઈમાં પ્રવેશ કરીને નીકળે તેને પરણું ને રાજ્ય આપું. પ્રધાન રાજા પાસે આવે છે અને તેને વાત કહે છે. રાજા અને પ્રધાન પાતાળનગરમાં જાય છે. રાજા કઢાઈમાં ઝંપલાવે છે. સ્નાન કરી બહાર નીકળે છે. એટલામાં સ્ત્રી વરમાળ લઈ આવે છે. ત્યાં પેલો પન્નગ આવે છે, નિઃસાસો નાખે છે. ભાટ માત્ર તે રાજાને બતાવે છે કે આણે મને સ્થાનક દેખાડ્યું. રાજાને દયા આવે છે. પન્નગને નિઃસાસો મૂકવાનું કારણ પૂછે છે. પન્નગ જવાબમાં કહે છે કે ઘણો વખત દેવીની ભક્તિ કરી પણ આ સ્ત્રીને પામું એટલું સાહસ નહોતું. આજે મારી આશા નિરાશા-માં ફેરવાઈ ગઈ છે. રાજાએ તેને સ્ત્રી, રાજ્ય, રત્નો અને દ્રવ્ય આપ્યાં અને નગરમાં પાછો આવ્યો.

દેઈદાસની ૩૦મી કથામાં વિક્રમની રાજસભામાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ આવે છે. ને રાજાને કહે છે કે સિંહલદેશમાં એક પુરુષોત્તમ નામે બ્રાહ્મણ છે અને તે ગળતકોઢના રોગથી પીડાય છે, કોઈપણ ઔષધથી તેને આરામ થતો નથી. તેને સ્વપ્નમાં દેવીએ કહ્યું છે કે જો કોઈપણરીતે અમૃત મળે તો તે સાજો થાય. વિક્રમ વાસુકિની આરાધના કરવા લાગ્યો અને વાસુકિને એ ખબર પડી એટલે તરત ત્યાં આવ્યો. વિષની જ્વાળા નાખી અને રાજા મૂર્છા પામીને પડ્યો, પણ ગરુડ તેના ઉપર છાયા કરવા લાગ્યો એટલે રાજા જાગ્રત થયો. વિક્રમની સાહસિકતા અને પવિત્રતા જોઈ વાસુકિ ફરી ત્યાં આવ્યો અને વિક્રમને અમૃત આપ્યું. વિક્રમે તે પેલા બ્રાહ્મણને પાયું અને ચોપડ્યું. એટલે બ્રાહ્મણ સાજો થયો.

સંઘવિજય અહીંઆં વૈતાલિકની કથા આપે છે. તેમાં વેતાલભાટ અને વૈતાલિકને (કથાંક -૩૦) ભેગા કરી દે છે. કનોજ નગરીનો યોગેશ્વર અને કલારસિક વેતાલભાટ ઉજ્જયિનીમાં આવે છે. ત્યાં ગોગ નામની એક ગણિકા છે. એનો રિવાજ છે કે એના મકાન પાસેથી માણસ નગર ઉપર જેટલા ડંકા કરતો આવે તેટલા લાખ દીનાર ગણિકાને આપે. વેતાલ તો ઘણા ડંકા દે છે. આમાંથી તેને અને ગણિકાને પ્રીતિ થાય છે. ભાટ રાજસભામાં આવે છે અને રાજાને ઐન્દ્રજાલિકનો પ્રસંગ બતાવીને પ્રસન્ન કરે છે. વિક્રમ પ્રસન્ન થઈને પંડુ રાજા પાસેથી આવેલી નજરાણાની રકમ તેને આપે છે. વેતાલભાટ તે રકમ ગણિકાને આપી દે છે. ત્યારપછી એક દિવસ રાજા મધ્યરાત્રે ફરવા નીકળ્યો છે. ત્યાં એક માણસને ચિતાના અંગાર ઉપર ચણા શેકતો જુએ છે. અને તે વેતાલ છે એમ જાણે છે. તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે અને તેને ફરીથી પુષ્કળ દ્રવ્ય આપે છે.

શામળ આ સ્થળે ભર્તૃહરિની કથા આપે છે. એમાં ભર્તૃહરિ વિક્રમના મોટાભાઈ તરીકે રજૂ થાય છે. તે પોતાની રાણી અનંગસેનામાં આસક્ત છે. આ રાજા પ્રધાનને કે ભાઈને પણ મળતો નથી. એક દિવસ વિક્રમ ભર્તૃહરિના મહેલમાં જઈ અને સમજાવે છે. ભર્તૃહરિ બહાર જાય છે, તેથી રાણી ગુસ્સે થઈ એના કાન ભંભેરે છે અને વિક્રમને ભર્તૃહરિ કાઢી મૂકે છે. પછી અમરફળની પરંપરા સાથે સમાન કથા છે. વિક્રમ એક વખત વનમાં ભર્તૃહરિને મળે છે અને રાજ્ય કરવા વિનવે છે, પણ ભર્તૃહરિ એ સ્વીકારતા નથી. દરમિયાન વેતાલ નગરનો કબજો લે છે અને રોજ તેને એક માણસ ભક્ષ્ય તરીકે આપવાની શરતે ભર્તૃહરિ તેને શાંત કરે છે. વિક્રમ આવે છે અને વેતાલને ભક્ષ્ય તરીકે માણસ મોકલવાનો હોવાથી એક કુંભારના ઘેર રોકકળ થતી જુએ છે. (સરખાવો - જ્ઞાનચંદ્ર માણિક્યસુંદરની કથા) છેવટે વિક્રમ વેતાલને જીતે છે, ને ગાદીએ બેસે છે.

લલ્લુલાલજીની ૩૦મી કથામાં વિક્રમ એક રાત્રે તલવાર લઈ નગરચર્યા જોવા નીકળે છે. રસ્તામાં ચાર ચોર મળે છે, તેમાં એ ભળી જાય છે. તેમાંનો એક ચોર મુહૂર્ત જાણે છે, એક અદૃશ્ય રહી શકે છે, એક ગમે તેટલું મારવાથી મરતો નથી, અને એક પંખીઓની બોલી જાણે છે. વિક્રમ તેમને કહે છે કે ધન ક્યાં દાટેલું છે તે હું કહી શકું છું. બધા નીકળે છે. વિક્રમ પોતાનો જ ભંડાર બતાવે છે. એક શિયાળ બોલે છે કે આ ધન લેવામાં ભલું નથી, પણ કોઈ તે તરફ ધ્યાન દેતું નથી. પછી, ચોરો કપડાં ચોરવા જાય છે. ત્યાંથી વિક્રમ ખસી જાય

બીજાની વસ્તુની ચોરીમાં ભાગ લેવો તેને અયોગ્ય લાગે છે. બીજે દિવસે ઢોલ વાગે છે. છેવટે ચોર પકડાય છે. તેમને રાજા પાસે ખડા કરવામાં આવે છે. રાજા તપાસ શરૂ કરે છે અને ચોરો રાજા પોતાની સાથે હતા એમ કહે છે. રાજા તેમની સત્યપ્રિયતાથી ખુશ થઈ તેમને ધન આપી અને ચોરી છોડી દેવાનું વચન લઈ જવા દે છે.

બાકીના કથાકારો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

~~કથા-૩૨~~

કથા-૩૨

ક્ષેમંકરની ૩૨મી કથા વિક્રમના ધૈર્યની છે. ઉજ્જયિની નગરીમાં દાન્ત નામનો વેપારી છે. તે એટલો સમૃદ્ધ છે કે પોતાની પાસે કેટલું ધન છે એની પણ તેને ખબર પડતી નથી. એક દિવસ તે એક મનોહર સપ્તભૂમિ પ્રાસાદ બનાવરાવે છે અને યોગ્ય વાસ્તુક્રિયા કરી એક સારા મુહૂર્તે ત્યાં સૂવા જાય છે. રાત્રે 'પડુ, પડુ' એવો અવાજ થાય છે. શેઠ ભય પામે છે પણ તેને કોઈ દેખાતું નથી. પલંગમાં બેસે છે ત્યાં ફરી એવો જ અવાજ થાય છે. ત્રીજી વખત પણ એવો જ અવાજ થાય છે. આમ ત્રણ દિવસ ચાલે છે. છેવટે તે રાજા પાસે પોતાની મુંઝવણ રજૂ કરે છે. રાજા તેને પ્રાસાદ બનાવતાં ખર્ચેલું ધન આપીને પ્રાસાદ ખરીદે છે. પછી સંધ્યાસમયે તૈયાર થઈ ત્યાં જાય છે. ત્યાં તેને પણ એવો જ અનુભવ થાય છે. વીરરાજા 'પડુ, પડુ' ના જવાબમાં કહે છે કે 'જલ્દી પડ, વાર ન કરીશ.' એટલે એક સુવર્ણમયપુરુષ પડે છે, અને એનો અધિષ્ઠાતા દેવ પ્રગટ થઈ રાજાની પ્રશંસા કરી સ્વસ્થાને જાય છે.

દેવમૂર્તિ અહીં ઐન્દ્ર બલિકની કથા આપે છે (ક્ષેમંકરમાં કથા નં. ૩૦). અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તિકાર આ સ્થાને પુષ્પસેનની કથા આપે છે. આ કથા ક્ષેમંકરની સંસ્કરણની (કથા નં. ૨૭) કથાને લગભગ મળતી છે. અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તિકારની પુષ્પસેનની આ કથા નીચે પ્રમાણે છે.

વિક્રમની સભામાં એક ચકલો અને ચકલી આવે છે. ચકલી રાજાના રાજ્યનાં વખાણ કરે છે. ચકલો ગુસ્સે થઈ જાય છે, ને પુષ્પસેનની વાત કહે છે. એ પુષ્પસેન દરરોજ સૂર્યોદયે બ્રાહ્મણોને સો ગાયો દાનમાં આપતો. તેના આગળ વિક્રમનું રાજ્ય કંઈ વિસાતમાં નથી. આ સાંભળી વિક્રમને મૂર્છા આવે છે. સભા વિસર્જન કરી, ભટ્ટ માત્ર રાજાને એનું કારણ પૂછે છે. રાજાની વાત સાંભળી ભટ્ટ માત્ર ~~રાજાને એનું કારણ~~ પુષ્પાવતી જઈ, પુષ્પસેનની ચર્ચા જુએ છે. પાછા આવી રાજાને તે વાત સાચી છે એમ કહે છે. રાજા આગિયાને સાથે લઈ ત્યાં જાય છે. મધ્યરાત્રે જુએ છે તો પુષ્પસેન ચંડિકાના દહેરે જાય છે. ત્યાં આકાશથી વિમાન ઉતરે છે. પુષ્પસેન ચંડિકાના દહેરે જાય છે. ત્યાં આકાશથી વિમાન ઉતરે છે. પુષ્પસેન નમસ્કાર કરે છે. તે વરદાન આપે છે કે જા, ઉદય સુધી સિદ્ધિ થશે. પાછો વળી તે રાજા રાજદ્વારે ઊકળતી કઢાઈમાં ઝંપલાવે છે, બળી જાય છે. એટલે બાલાઆવી તેને નવો દેહ આપે છે. આ જોઈ વિક્રમ પાછો વળે છે, અને બીજે દિવસે પુષ્પસેનની પહેલાં પહોંચી જઈ તેલકઢામાં ઝંપલાવે છે. બાલા આવે છે. વિક્રમને વરદાન આપે છે. વિક્રમ માગી લે છે કે રાજાને આ કષ્ટ સિવાય પણ જીવે ત્યાંસુધી હંમેશાં જેવી માગે તેવી સો ગાય મળે. પછી પુષ્પસેન જાય છે, પણ વિમાન આવતું નથી. કઢામાં તેલ પણ નથી. તે

પામે છે, પણ પ્રધાન તેને વિક્રમાદિત્યની હકીકત કહે છે.

દેવીદાસની ૩૧મી કથામાં ચંપાનગરીનો ગરીબદાસ નામે એક દુઃખી માણસ વિક્રમને મળે છે. વિક્રમ તેને હકીકત પૂછે છે. જવાબમાં તે કહે છે કે હું ચંપાવતી નગરીનો છું. રાક્ષસે નગરીનો વિનાશ કર્યો છે. હું ગમે ત્યાં જઈશ તોપણ તેમને છોડશે નહીં. વિક્રમ તેની સાથે ચંપાવતી ગયો. રાક્ષસે વિક્રમને ~~મ~~ જોયો એટલે તેને મારી નાખવા હુમલો કર્યો, પણ વિક્રમે તેને જ મારી નાખ્યો. ગરીબદાસે વિક્રમ સાથે પુષ્પાવતી નામની કુંવરી પરણાવી ને વિક્રમ ઘેર ગયો.

← (આને પાને)*

શામળ આ સ્થાને રૂપાવતીની કથા આપે છે. નરપતિસિંહ નામે રાજાની હોંશિયાર પુત્રીને શિક્ષણ આપવા વિદ્યાનિધિ નામે શિક્ષકને નિમવામાં આવે છે. તેના શોભાનિધિ નામના પુત્ર સાથે તેને મૈત્રી થાય છે. તેમાં એકબીજાને પુસ્તકમાં કાગળ મૂકીને સમસ્યાઓ પૂછવાનો ક્રમ શરૂ થઈ જાય છે. શોભાનિધિની કુશળતાથી આકર્ષાયેલી રૂપાવતી તેની સાથે પરણવાનો નિશ્ચય કરે છે. બ્રાહ્મણ ગભરાય છે. રૂપાવતીના આગ્રહથી તેને મળે છે, સમજાવે છે, પણ રૂપાવતી પોતાનો નિશ્ચય બદલતી નથી. છેવટે બ્રાહ્મણ તેની સાથે ગાંધર્વવિવાહ કરે છે પણ વાત ગામમાં અને મહેલમાં ફેલાય છે. કુંવરી સદાવ્રત માંડે છે અને બ્રાહ્મણ સદાવ્રત લેવાને બહાને ત્યાં જાય એમ બેઉ મળે છે. રાજાને પણ કુંવરી છેતરે છે. છેવટે બ્રાહ્મણ અને કુંવરી આઠ દિવસે એક વખત મળવાનું ઠરે. ત્યાં એક સોનાના હરણને જતું જુએ છે. તે બાણ ઉઠાવે છે, પણ તે વિક્રમને કહે છે કે મને શાપને લીધે આવો હરણનો દેહ મળ્યો છે. આપનાં દર્શનથી હું શાપ-મુક્ત થાઉં છું, એમ કહી, દેહત્યાગ કરે છે. રાજા તેની પાછળ ઘણું દાનપુણ્ય કરે છે.

જીવાનંદની ૩૧મી કથા તદ્દન જુદી જ છે. ત્યાં વિક્રમ જ્યારે ઉત્તરસાધક થાય છે ત્યારે વેતાલ તેને એક વાત કહે છે કે હિમાલયની દક્ષિણે વિંધ્યવતી નગરીમાં સુવિચારક નામે એક રાજા હતો. તેને મયસેન નામે એક પુત્ર હતો. એક દિવસ મયસેન શિકાર માટે નીકળ્યો છે, અને નદીકિનારે એક બ્રાહ્મણને જુએ છે. તે તેને પોતાનો ઘોડો પકડવાનું કહે છે. બ્રાહ્મણ તેમ નથી કરતો એટલે રાજકુમાર તેને ચાબૂક મારે છે. આથી રાજા તેના હાથ કાપી નાખવા હુકમ કરે છે, પણ બ્રાહ્મણ રાજાની ન્યાયનિષ્ઠાથી પ્રસન્ન થાય છે અને કુમારને ક્ષમા આપે છે. વિક્રમ આ સૌમાં શ્રેષ્ઠ કોણ- એ કોયડાનો જવાબ આપે છે. તેની બુદ્ધિથી પ્રસન્ન થઈ વેતાલ તેને યોગીની લુચ્ચાઈ જણાવી દે છે, અને યોગીનો શિરચ્છેદ કરવાથી તેને અષ્ટમહાસિદ્ધિ મળશે એમ કહે છે.

બાકીના લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

કથા – ૩૨.

ક્ષેમંકરની ૩૨મી કથા લોહપુરુષની છે. એમાં વિક્રમના સત્યપ્રેમનું સુંદર નિરૂપણ છે. અહીંઆં અવંતી પાસેના ગામનો કોઈક વણિક પુત્ર અવંતીમાં વેપાર માટે આવે છે. ત્યાંનો રિવાજ જોઈ, આશ્ચર્ય પામી ઘેર જઈ પિતાને કહે છે કે અવંતીમાં જે કંઈ વેચાવા આવે છે, તે લોકો જલ્દી ખરીદી લે છે, અને સંધ્યાકાળે બાકી રહેલું રાજા ખરીદી લે છે. આ સાંભળી ધૂર્ત પિતા એક લોખંડનું પૂતળું બનાવરાવી તેને દારિદ્ર્ય નામ આપી અવંતીમાં જાય છે. પણ લોકો તેનું નામ અને એક હજાર દીનાર મૂલ્ય સાંભળી તે ખરીદતા નથી. સંધ્યા સમયે રાજાના હુકમથી તે ખરીદી ભંડારમાં પહોંચાડવામાં આવે છે. રાત્રે રાજ્યલક્ષ્મી વિક્રમ પાસે આવે છે અને તેં દારિદ્ર્ય ખરીદ્યું છે એટલે હું અહીંઆં ન રહી શકું એમ કહી રાજાની રજા લે છે. રાજા દારિદ્ર્ય ત્યજવા તૈયાર નથી. પછી ત્યાં વિવેક આવે છે. તે પણ રજા લે છે. સત્ય આવે છે ને રજા માગે છે. વિક્રમ કહે છે કે બધું જાય પણ સત્ય જાય તો જીવનનો અર્થ શો છે! તલવાર લઈ તે શિરચ્છેદ કરવા જાય છે. એટલે લક્ષ્મી અને વિવેક પણ પાછાં આવે છે ને રહે છે.

દેવમૂર્તિ આ સ્થળે જુદી કથા આપે છે. વિક્રમની રાજસભામાં એક વખત એક **કુંડ** આવે છે. રાજાને પાંચ રત્નો બતાવે છે. તે કહે છે કે આ રત્નો બુધથી રોહિણીમાં ઉત્પન્ન થયેલાં છે. રાજાના ઝવેરીઓ આ રત્નોનું મૂલ્ય આંકી શકતા નથી. પહેલાં તો વિક્રમ પોતાનું રાજ્ય છોડી

ભીમની ઈર્ષા કરે છે. એટલા માટે ઠપકો આપે છે. હવેથી એમ ઈર્ષા ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે છે. વિક્રમ રત્નો વિષે પૂછે છે એટલે બલિરાજ કહે છે કે પહેલાં શ્રી યુધિષ્ઠિરના ચાર ભાઈઓ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યા હતા. તેમાં ભીમ કુબેર સામે ગયો. ગભરાયેલા કુબેરે તેને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે હું તારા ઉપર ભ્રાતૃસ્નેહ રાખીશ પણ તું કૈલાસ ન આવીશ. મારી લક્ષ્મીથી હું તારો કોશ અક્ષય રાખીશ. ભાઈઓ દિગ્વિજય પછી પાછા આવે છે. યુધિષ્ઠિર ત્યારપછી બિંબસ્થાપના કરે છે. તે વખતે રોજરોજ ૮૮ હજાર સ્નાતકોને ભોજન પછી દાન આપે છે. આ રત્નો એમાંના છે, અને અમૂલ્ય છે. એની કિંમત થાય નહીં. કોશમાં રાખીશ તો કોશ સમૃદ્ધ થશે. આ પછી વિક્રમ રત્નો લઈ પાછો વળે છે.

અજ્ઞાત ગદ્ય વાર્તાકાર પણ અહીંઆં જુદી કથા આપે છે. પણ એ કથા અધૂરી છે. અને પંચદંડની કથા સાથે તેને સંબંધ છે. કથા આ પ્રમાણે છે: વિક્રમના નગરનો દેવીદાસ નામે બ્રાહ્મણ યાત્રા કરવા નીકળે છે. શાલિવાહનના નગરમાં જાય છે. ત્યાં એક બ્રાહ્મણકન્યાને જુએ છે. પોતે યાત્રા કરવાનું ભૂલી જાય છે. રાજા પાસે આવી તેને આ હકીકત કહે છે. રાજા ભાટની સાથે ત્યાં જાય છે. આ કન્યા વિષે તપાસ કરે છે. અને જાણવા મળે છે કે આ કન્યા રાજકુમારીની સખી હતી. એક દિવસ રાજદરબાર પાસે પરદામાં બેસી આ લોકો સોગઠાં રમતાં હતાં ત્યાં રાજસભામાં આવેલા એક ભાટે વિક્રમનાં વખાણ કર્યાં. તે સાંભળી આ કન્યાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે વિક્રમસાથે પરણવું. વિક્રમ બ્રાહ્મણ-કન્યાને દેવીદાસ સાથે પરણાવે છે. પોતે રાજકન્યાનો સ્વીકાર કરે છે, પછી પાછો વળે છે. માર્ગમાં કોઈ એક વનમાં એક પુરુષને આંખો મીંચીને કૂવા પાછળ ફેરા ફરતો જુએ છે. અને પોતે એની વાતમાં લોભ જણાયાથી કૂવામાં ઉતરે છે. ત્યાં એક વિશાળ ભવન અને એક દેવકન્યા જુએ છે. દેવકન્યા રાજાને ઓળખે છે, અને કહે છે: હું ઈન્દ્રસભામાં જાઉં છું; પણ તમે આ ઓરડાઓ ઉઘાડશો નહીં. તેના ગયા પછી રાજા એક ઓરડો ઉઘાડે છે, તેમાંથી ઐરાવત હાથી નીકળે છે. તેના પર બેસી વિક્રમ ઈન્દ્રસભામાં જાય છે. બીજી તરફ દેવકન્યાના નૃત્યથી પ્રસન્ન થઈ ઈન્દ્ર તેને પારિજાતની માળા ભેટ આપે છે. પછી રાજા પાછો વળે છે, થોડા સમયે દેવકન્યા પણ પાછી વળે છે. રાજાએ બારણું ઉઘાડેલું એ તે જાણી જાય છે અને રાજાને ઠપકો આપે છે. રાજા ફરી એમ નહીં કરવાનું કહે છે. બીજે દિવસે પણ દેવકન્યા ઈન્દ્રસભામાં જાય છે ત્યારે વિક્રમ બીજો ઓરડો ઉઘાડે છે. તેમાં એક સુંદર શાસ્ત્રયુક્તલક્ષણવાળો ઘોડો જુએ છે. ઘોડાની સૂચનાથી રાજા તેના ઉપર બેસી ઈન્દ્રસભામાં જાય છે. ઈન્દ્રાણીએ ઈનામ તરીકે દેવકન્યાની આપેલો હાર વેતાલની મદદથી રાજા લઈ લે છે. અહીંથી કથા અધૂરી છે.

દેઈદાસની કરમી કથામાં વિક્રમ અર્ધરાત્રિએ વનમાં જાય છે. ત્યાં તે એક ભોંયરું જુએ છે. તે ભોંયરામાં કેટલીક સુંદર સ્ત્રીઓ હતી. તેઓ તેને લોભાવવાના પ્રયત્ન શરૂ કરે છે. તેની સાથે શેતરંજ રમે છે. અને માથું હોડમાં મૂકે છે. જે જીતે તેને હારનાર માથું આપે. વિક્રમ અત્યંત ધારજપૂર્વક રમે છે અને તે જીતે છે. ત્યાં ચાર વીર પણ હોય છે. તે ચોરી કરવા જાય છે, અને પેલી સ્ત્રીઓને કહ્યું: ગમે તે છળ અથવા બળ કરીને આનું ચિત્ત વિકળ કરજો. એમના હાવભાવથી રાજા જરાપણ ડગતો નથી. સ્ત્રીઓ એની પ્રશંસા કરે છે. એને પ્રણામ કરીને જીવનદાન માગે છે. વિક્રમ એમની વિનંતી સ્વીકારે છે. તેઓ વિક્રમને ચાર વસ્તુઓ આપે છે: કંથા, દંડ, પાત્ર અને પાવડી. કંથામાંથી રત્નભંડાર ઝરતો હોય છે, પાવડીએ ચઢીને આખા જગતમાં ફરી શકાય તેમ હોય છે, દંડ ફેરવ્યાથી મરેલો માણસ જીવતો થઈ શકે, અને પાત્રમાંથી પાણી પ્રગટ થઈ શકે છે. વિક્રમ ચારે વસ્તુઓ લઈને જાય છે. એક અનાથ દરિદ્રી પુરુષ મળે છે તેને એ ચારેય વસ્તુઓ તે આપી દે છે.

આ સ્થાને શામળ મદનપચીસીની કથા આપે છે. એમાં કાશીમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણને સિદ્ધની કૃપાથી બે પુત્રો થાય છે. અને તે બાર વર્ષના થાય ત્યારે બેમાંથી એકને સિદ્ધ રાખે એવી શરત કરવામાં આવે છે. બેઉ બાળકોને સિદ્ધ પોતાને ત્યાં લઈ જાય છે. એની

એક છોકરાને પોતાની વિદ્યા શિખવે છે. તે દુબળો રહે છે. અભણ અલમસ્ત રહે છે. બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણી દુબળા પુત્રની ઈશારતથી દુબળાને જ પસંદ કરે છે. સિદ્ધને એમાં કપટનો વહેમ આવે છે એટલે તે પેલા બાળકની પાછળ પડે છે. બાળક પણ પોતાનો બચાવ કરે છે. બેઉ એક પછી એક જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ધારણ કરે છે. પહેલાં ચેલો કોળાનું બી બને છે. સિદ્ધ કોળું છરીથી ચીરે છે. એટલે તે વંટોળિયો બને છે. સિદ્ધ મન બને છે, ચેલો સાપ બને છે, ગુરુ ગરુડ બને છે. ચેલો અંધકાર બને છે, ગુરુ સોદાગર બની ચોકડું બદલી લે છે. શિષ્ય ઘોડામાં પેસી જાય છે, ગુરુ ઘોડાને ખૂબ દુઃખ દે છે. ઘોડો નદીએ પાણી પીવા જાય છે, ને માછલી બનીને પાણીમાં પેસી જાય છે, ગુરુ જાળ નાખી તેને પકડે છે. ચેલો ઉંદર બની જાળ કાપી નાસી જાય છે. ગુરુ બિલાડી બને છે, ચેલો કૂતરો બને છે. ગુરુ ચિત્તો બને છે, ચેલો હાથી બને છે, તો ગુરુ સિંહ બને છે, ત્યારે ચેલો પારો બની જાય છે અને સિદ્ધ મત્સ્ય બની જાય છે. ચેલો એક બાઈના ઘડામાં પેસી જાય છે. ગુરુ વટેમાર્ગુ બની બાઈને ત્યાં જાય છે. બાઈ પાડાને પાણી પાય છે, ગુરુ પાડાને વેચાતો લે છે. ચેલો એના છાણમાં કીડો બની બહાર નીકળે છે. ગુરુ છાણું સૂકવવા મૂકે છે. ચેલો કીડી થઈ નાસે છે. ગુરુ ચકલો થાય છે. ચેલો પોપટ બને છે, ગુરુ બાજ થાય છે. ચેલો એક રાણીના હારમાં મોતી થાય છે. ગુરુ વીંછી બની રાણીને કરડે છે અને રાણી હાર તોડી નાખે છે. ચેલો મંકોડો બને છે, ગુરુ કુકડો બને છે અને ચેલો પોપટનું રૂપ લઈ જગપુરના નૌતમ રાજાની કનકાવતી નામે પુત્રીના હાથ ઉપર બેસે છે. કુંવરી બાજને ઉરાડી મૂકે છે. પોપટને કુંવરી અભયવચન આપે છે. રાજાના દરબારમાં ગુરુ એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બની આવે છે, અને અત્યારે સ્વર્ગમાં શું થાય છે એવા પ્રશ્નના જવાબમાં, ત્યાં મોટું યુદ્ધ થાય છે, એમ કહે છે, અને બધાંની રજાથી પોતાની સ્ત્રી રાજાને સોંપી જોવા જાય છે. પછી થોડીવાત ઐન્દ્રજાલિકના જેવી (કથાંક-૩૦) છે. બ્રાહ્મણ પોતાની સતી થયેલી સ્ત્રીના બદલામાં કુંવરી પાસેનો પોપટ માગે છે. છેવટે કુંવરી પોપટ આપે છે. ગુરુ તરત બાજ બનીને ઉડતા પોપટની પાછળ પડે છે. પોપટ સિદ્ધવડની ડાળોમાં ભરાય છે. ગુરુ પોતાનું મૃત્યુ ત્યાં જ હોવાથી ત્યાં જઈ શકતો નથી, અને ચેલો સમાધિ ચડાવી શબરૂપે વડમાં ભરાઈ રહે છે. પછી વિક્રમ પાસે આવી ગુરુ એને ઉત્તરસાધક બનવાનું કહે છે. વિક્રમ શબને ગુરુ પાસે લઈ જાય છે. અને શબ દરરોજ રાત્રે તેને એક એક વાત કહે છે. એ દરેકે દરેક વાતમાં કોયડો હોય છે. વિક્રમને તેનો જવાબ આપવાની ફરજ પડે છે, અને વિક્રમનું મૌન આ રીતે તૂટવાથી શબ પાછું ઉડીને વૃક્ષ ઉપર ચાલ્યું જાય છે. આ પ્રમાણે ચોવિસ રાત્રિ સુધી ચાલે છે. છેવટે વિક્રમને શબ પચીસમી વાત કહે છે.

ચંદ્રાવતીના ચંડ નામના રાજાને પ્રતાપવંત નામે પુત્ર હતો. બેઉ શિકાર કરવા ગયા. ત્યાં બે સ્ત્રીઓનાં પગલાં જુએ છે, અને મોટાં પગલાંવાળીને બાપ તથા નાનાં પગલાંવાળીને પુત્ર પરણવાનું નક્કી કરે છે. પરંતુ મોટાં પગલાંવાળી પુત્રી અને નાનાં પગલાંવાળી માતા નીકળે છે. જો કે રાજા તો પોતાનું વચન પાળે જ છે. પણ મડુંનો પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ સ્ત્રીઓમાં છોકરાં એકબીજાનાં શાં સગાં થાય? રાજા આ કોયડાનો જવાબ આપી શકતો નથી. મડાને ઘેર લઈ જાય છે. તે રાજાને સિદ્ધની બદદાનતનો ખ્યાલ આપે છે. રાજા તેની સૂચના મુજબ વર્તી સિદ્ધને તેલકઢામાં નાખે છે, પણ તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, અને છેવટે તે સિદ્ધને જીવતો કરે છે. સિદ્ધ પોતાને જીવતો કરે છે. અને બધાંના મનનો મેલ નીકળી જાય છે. તેમ જ સૌ હળીમળીને રહે છે. આ પ્રમાણે શામળની કરમી કથાના અંતર્ગત પચીસ આડકથાઓ છે.

લલ્લુલાલજીની કરમી કથામાં વિક્રમના મૃત્યુ પછી સિંહાસન દાટવામાં આવ્યું તેની વાત છે. ભોજ પણ સિંહાસનને પાછું દટાવી દે છે અને તપ કરવા ચાલ્યો જાય છે.

જીવાનંદની કરમી કથામાં ભોજ અને વિક્રમ નરનારાયણના અવતાર છે એમ કરમી પૂતળી ભોજને કહે છે.

બાકીના બધા લેખકો મુખ્ય પરંપરાને અનુસરે છે.

—: ઉપસંહાર :—

વાર્તાઓના અંતમાં, ક્ષેમંકર આ પૂતળીઓ કોણ હતી અને સિંહાસનમાં એમને કેવી રીતે સ્થાન મળ્યું તેની હકીકત આપે છે તેમજ તે પૂતળીઓનાં નામ પણ આપે છે.

કેટલાક કવિઓએ, પૂતળીઓનાં નામોના ક્રમમાં ફેર કર્યો છે. પૂતળીઓ ભોજનો આભાર માને છે અને કહે છે: અમે ઇન્દ્રની પરિચારિકાઓ હતી. એક વખત સ્વર્ગમાં નંદનવનમાં એક મુનિ આવ્યા અને ઇન્દ્રે તેમની પૂજા કરી. એ મુનિનો મેલોઘેલો વેશ જોઈ અને તેમના શરીરમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ જોઈને અમે હસ્યાં. ઇન્દ્ર આ અવગણના જાણી ગયા એટલે અમને પથ્થરની પૂતળીઓ થઈ પૃથ્વી ઉપર પડવાનો શાપ આપ્યો. અમે ક્ષમા માગી, અમે શાપનો અનુગ્રહ પૂછ્યો એટલે ઇન્દ્રે કહ્યું કે તમે જ્યારે વિક્રમનાં ગુણગાન કરશો ત્યારે આ શાપમાંથી મુક્ત થશો. એ રીતે અમે આજે શાપમાંથી મુક્ત થયાં છીએ.

શામળ આ સ્થાને વાર્તાઓનો ટૂંકો ક્રમ આપે છે, અને છેવટે પોતાનો પરિચય આપે છે.

સુંદરજીએ અને ઘણાખરા જૈન કવિઓએ કૃતિઓને અંતે પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. કેટલાકે ગુરુ પરંપરા વર્ણવી છે. રચના સંવત આપ્યા છે, અને આ વાર્તાઓ ક્યાં લખાઈ તેનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે. વધારામાં શામળ પોતાના આશ્રયદાતા રખીદાસનો પ્રશંસાયુક્ત પરિચય આપે છે, આ વાર્તાઓને પુરાણ કહે છે અને ફલશ્રુતિ આપે છે.

કેટલાક કવિઓ પૂતળીઓને માટે રાધા, બાલા, અથવા પાંચાલી એવા શબ્દો વાપરે છે, પણ છેવટે કોઈને કોઈ રૂપમાં કાં તો વાર્તાને અંતે અથવા બધી વાર્તાઓના ઉપસંહારમાં લગભગ બધા પૂતળીઓનાં નામ ગણાવે છે.

આ ઉપરાંત સિદ્ધિસૂરિ, દેઈદાસ, રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકાર અને લલ્લુલાલજી તથા જીવાનંદ વિદ્યાસાગર જેવા લેખકોની 'સિં.બ.'ની કથાઓમાં, આ પૂર્વે જણાવ્યું તેમ ઠીક ઠીક વૈવિધ્ય અને વિભિન્ન પરંપરાનું અનુસરણ જોવા મળે છે. એમાં કેટલીક વખત પૂતળીઓનાં નામ અને ક્રમ જુદાં હોય છે અને જુદી કથા પણ હોય છે; તેનો પહેલી નજરે સંક્ષેપમાં ખ્યાલ આવે એટલા માટે દરેક

સર્જકે આપેલાં પૂતળીઓનાં નામ અને ક્રમનો આલેખ તથા કથાઓની તુલનાત્મક તાલિકા જુદાં આપ્યાં છે. (પૃ.૧૫૩)

[illegible] ક્ષેમંકરની કૃતિ ઘણી લોકપ્રિય હોવી જોઈએ. જુદા જુદા ગ્રંથ-ભંડારોમાં એની અનેક હસ્તપ્રતો મળે છે, તેમાંથી પાંચ પ્રતો હું મેળવી શક્યો છું. એમાંની એક પ્રતમાં શરૂઆતમાંજ પ્રાસ્તાવિક વાર્તાનું ભર્તૃહરિ અને વિક્રમની ઉત્પત્તિ દર્શાવતું લખાણ રજૂ થાય છે. ત્યારપછી ક્ષેમંકરની બીજી પ્રતિઓની જેમજ એમાં મંગલાચરણ અને વાર્તાઓની શરૂઆત થાય છે. જોકે આ વધારાનો ભાગ જૈન-પરંપરા કરતાં કંઈક અંશે જુદો પડે છે, અને તે સુંદરજીએ આપેલી પ્રાસ્તાવિક વાર્તાને મળતો છે. ક્ષેમંકરની પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તે પાછળથી કોઈએ ઉમેરેલો હશે.

આ વાર્તાઓનું સમગ્ર દર્શન એને અંગેના કેટલાક મુદ્દાઓ સ્પષ્ટ કરે છે. પહેલી વાત તો એ કે આ વાર્તાઓ અત્યંત લોકપ્રિય છે. એનાં કારણો અનેકવિધ છે. પહેલું તો પૌરાણિક સાહિત્ય કરતાં આ વાર્તાઓનો રસ જુદા પ્રકારનો છે. પૌરાણિક સાહિત્યમાં અને આ પ્રકારના વાર્તા-સાહિત્યમાં હેતુ જુદા હોય છે. પૌરાણિક સાહિત્ય મુખ્યત્વે ધર્મ, ધાર્મિકજીવન અને નૈતિક મૂલ્યોને લોકોના માનસમાં સ્થાપવા માટે રચાયું છે, અને તેને માટે કોઈક વ્યક્તિના જીવનને આધાર બનાવવામાં આવે છે. એટલે એમાંનો રસ મુખ્યત્વે ધર્મને લગતો હોય છે. આ વાર્તાઓમાં હેતુ મુખ્યત્વે મનોરંજન અને લૌકિકજીવનના નિરૂપણનો હોય છે. એટલે એકના રસને ધર્મરસ કહીએ તો બીજાના રસને સંસારીરસ કહેવો જોઈએ. પરિણામે લોકો, ખાસ કરીને સામાન્ય સમજવૃત્તિ, શક્તિ અને રુચિવાળા લોકો ધાર્મિક સાહિત્ય કરતાં આવા પ્રકારના સાહિત્યમાં વધારે રુચિકર વાતાવરણ જુએ તે સ્વાભાવિક છે. ઉપરાંત આવી વાર્તાઓ માનવ સ્વભાવનું ચિત્ર ઘણીવખત વફાદારીપૂર્વક રજૂ કરતી હોય છે અને માણસને માણસમાંજ સૌથી વધુ રસ હોય છે, એટલે પણ આવી વાર્તાઓ આકર્ષક નીવડે છે. સાથોસાથ જીવનને ઉપયોગી અનેક વિષયો પરત્વે આવા સાહિત્યમાં કેટલાંક સૈકડો વર્ષોના અનુભવ અને નિરીક્ષણને પરિણામે ઘડાયેલાં વિધાનો કે સુભાષિતો આપવામાં આવે છે. તેથી આવી વાર્તાઓ મનોરંજનની સાથે સાથેજ દુન્યવી ડહાપણનો ભંડાર પણ બની જતી હોય છે. આવાં વિધાનો, કોઈક વાર્તામાં બનતા પ્રસંગ અને

અને કોઈક પાત્રના વર્તનનો લાભ લઈ કરવામાં આવેલાં હોયછે. એટલે વાર્તામાં તેમનું અસ્તિત્વ સ્વાભાવિક લાગેછે, અને લોકોને એવાં વિધાનો વાર્તાના એક આવશ્યક ભાગ તરીકે ગણવાની ટેવ પડી હોયછે. તેથી એ વિષયાંતરો રસાસ્વાદમાં ~~મહત્ત્વની ટેવ પડી હોયછે.~~ ~~તેથી~~ બાધક ગણાતાં નથી. જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ કથાસાહિત્યમાં આવાં વિધાનોનું પ્રમાણ, લંબાણ અને વૈવિધ્ય વધતાં ગયાંછે, એમ ~~સ્પ~~ સ્પષ્ટ લાગેછે; અને તેથી વાર્તાઓનો વિસ્તાર પણ એટલા પ્રમાણમાં વધતો ગયો છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે સંસ્કૃતમાં પણ આ વલણ દેખાયછે. ક્ષેમંકર અને દેવમૂર્તિની કૃતિઓનું પૂર લગભગ સમાન છે, જ્યારે રામચંદ્રની કૃતિ એમની કૃતિઓ કરતાં લગભગ પાંચ ઘણી મોટીછે. મલયચંદ્ર પોતાની કૃતિ માત્ર ૩૭૪ કડીઓમાં આપેછે પણ એની પછીના બધા લેખકોની કૃતિઓ એની કૃતિ કરતાં તો મોટીછે. સિદ્ધિસૂરિ પણ પોતાની અત્યંત સરળ અને પ્રવાહી શૈલીને કારણે અનાયાસે ગ્રંથનો વિસ્તાર વધી જાયછે તે જાણવા છતાં એ પરિસ્થિતિ નભાવી લેછે, કદાચ આવકારતો પણ હોય. આથી આગળ આવતાં હીરકલશની કૃતિમાં લગભગ ~~આઠેક~~ એ પ્રમાણ મલયચંદ્રથી છ ઘણું થઈ જાયછે. શામળની કૃતિઓનો વિસ્તાર એટલો વિપુલ અને પથરાટવાળો બની જાયછે કે એણે પોતાની કૃતિને આપેલું 'પરમારથ-પુરાણ' નામ સાર્થક બનેછે, એટલુંજ નહીં પણ આગળ જણાવેલી વિસ્તૃત કૃતિઓ પણ એની આગળ વામણી લાગેછે.

આમ આ વાર્તા-ચક્રોનું આકર્ષણ વધતું જાયછે, અને જેમ આપણે સ્થળે સ્થળે અને ચકલે ચકલે પૌરાણિકની આખ્યાન-કથાઓ સાંભળવા મળતી લોકોની ઠઠ જામતી જોઈએ છીએ તેમ આ કથાઓ પણ ગુજરાતને દૂર દૂરને ખૂણે પહોંચી ગઈ જણાયછે.

આ વાર્તાઓમાંથી પ્રગટ થતું વિક્રમનું ચરિત્ર અને એના વ્યક્તિત્વની રેખાઓ અત્યંત આકર્ષક અને રંગભરી છે. પ્રાસ્તાવિક વાર્તામાં એનું જે ચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે તે રસપ્રદ છે. ઐતિહાસિક વિક્રમ ક્યો હતો અને ક્યારે થયો એનો નિર્વિવાદ ખ્યાલ હજી આપણને આવ્યો નથી પણ લોકહૃદયના વિક્રમને તો આપણે આ વાર્તાઓ દ્વારા ગાઢ પરિચયપૂર્વક ઓળખીએ છીએ. એ વિક્રમનું શૌર્ય અહીંઆં અનેક ગુણોમાંનો એક ગુણમાત્ર છે, અને વિક્રમનું વ્યક્તિત્વ કંઈક ધૂમ્મસ જેવું અસ્પષ્ટ અને આકર્ષક છે. એને એક મહાન અને પ્રજાપ્રેમી રાજા તરીકે વાર્તાઓમાં રજૂ કરવામાં આવ્યોછે.

પરોપકાર, પરદુઃખભંજન, ચારણભંગાનો અનુભવો, પારકાઓને માટે ભારેમાં ભારે સાહસ ખેડવાની વૃત્તિ, શૌર્ય, નીડરતા, સ્વાર્થત્યાગ, દાનશૂરતા એ બધું આ વિક્રમના વ્યક્તિત્વમાં સમાવિષ્ટ થાય છે. વિક્રમની આ ઉદારતાનો લાભ બધાંને મળે છે. લોકમાનસની વીરપૂજાની વૃત્તિ વિક્રમને આટલો બધો લોકપ્રિય બનાવે એ સ્વાભાવિક જ છે. વિક્રમ આ વાર્તાઓમાં મુખ્ય પાત્ર હોવા છતાં બીજાં પાત્રોની પણ અહીં ખોટ નથી. એમાં માનવસૃષ્ટિને જેટલું સ્થાન છે તેટલું જ માનવેતર સૃષ્ટિને પણ છે. એમાં ઇન્દ્રાદિ દેવોથી માંડીને અનેક પ્રકારનાં પાત્રો પ્રગટ થાય છે, અને વેતાલ, યક્ષ, રાક્ષસ, દૈત્ય, દેવી, દેવતા, નાગ, ગાંધર્વ, ચિરંજીવી પંખી જેવાં અનેક યોનિનાં પાત્રો પોતાનો ફાળો આપે છે. આથી આ વાર્તાઓનું વાતાવરણ જરા બદલાયું છે એટલે જન્મ જન્માંતરનો પ્રેમ પણ ઉમેરાય છે અને એની આકર્ષકતામાં કોઈને કોઈ રીતે ઉમેરો કરે છે. મધ્યકાલની સામાન્ય પ્રજા જે પ્રકારની માનસિક સંસ્કારિતાની કક્ષાએ હતી તેનો પણ આપણને એના ઉપરથી સારો એવો ખ્યાલ આવે છે, અને એનું સામાન્ય જીવન એમાં સ્થળે સ્થળે પ્રગટ થાય છે. જો કે આ કૃતિઓમાં જે જણાય છે તેમાંનું અમુક કર્તાના સમયનું હોવા સાથે બાકીનું કેટલુંક પૂર્વપરંપરામાંથી લેવામાં આવ્યું હશે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. સામાન્ય કોઈ કોઈ કૃતિમાં તે વખતનાં લોકોનાં નામ કેવાં હતાં તે પણ જણાય છે; એટલું જ નહીં પણ પ્રજાનો દેવો વિષેનો ખ્યાલ આમાંથી કંઈક સ્પષ્ટ થાય છે. લોકમાનસ ચમત્કારમાં, લોકોત્તર સંયોગોમાં, અકસ્માતમાં, નસીબવાદમાં અને જાદુની તથા જ્યોતિષની સૃષ્ટિમાં કેટલી શ્રદ્ધા ધરાવતું એ પણ આ વાર્તાઓમાંથી પ્રગટ થાય છે. કર્મફળ વિશેની તથા પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મ વિષેની દૃઢ માન્યતા હશે તે સ્પષ્ટ દેખાય છે. માનવજીવન ઉપર માનવેતર સૃષ્ટિની અસર અવશ્ય થતી હશે એવી શ્રદ્ધા પણ આ વાર્તાઓમાંથી ફલિત થાય છે. દેવ માણસ ઉપર પ્રસન્ન થઈ તેને સુખી કરી શકે અથવા રૂઠે તો તેને દુઃખી કરી મૂકે એવું લોકો માનતા હશે. રસસિદ્ધિ કે ફળ દ્વારા સુવર્ણ અથવા આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય, કોઈ વટી કે ગુટકા દ્વારા મણિ દ્વારા કે રત્ન દ્વારા મનવાંછિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય, કોઈ માણસ અદૃશ્ય થઈ શકે એવી માન્યતાઓ પણ અહીં પ્રગટ થાય છે. નાગ માણસની મદદે આવી શત્રુના સૈન્યને મૂર્છિત કરે અથવા અમૃત દ્વારા એને જીવંત બનાવે, સૂર્ય પ્રસન્ન થઈ રોજ ભાર સુવર્ણ ઝરતાં કુંડળ આપે અને એવી અસામાન્ય વસ્તુ માગણને આપી દેનાર પણ પડ્યા હોય એવું આ

કથાઓમાં બને છે. હરસિદ્ધિ માતા, ભગવાન શંકર, વેતાલ, કંકાલિની આદિની મદદથી અપૂર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય, અપૂર્વ પરાક્રમો કરી શકાય અને સહેજ પણ દિલ ચોર્યા વિના એ પરાક્રમોનું ફળ બીજાને આપી દેવાય, અને દેવ અને દાનવની સ્પર્ધા માનવ કરી શકે એ પણ એમાં બતાવ્યું છે. આત્મભોગ માગે તેવી અસાધ્ય વસ્તુને પણ સાધ્ય કરી શકે એ આમાં જોવા મળે છે. લોકો જ્યોતિષ, સામુદ્રિક, શિલ્પ, સંગીત, કૃષિ, આદિમાં રસ લેતા હોઈ વાર્તાઓમાં એને વિશેની માહિતી અપાય એ પણ અહીં દેખાય છે. ચમત્કારોની આ સૃષ્ટિમાં ટૂંકમાં કહીએ તો કશું અશક્ય નથી. અંજનદ્વારા વાંદરી કે બિલાડીમાંથી સ્ત્રી બનાવી શકાય છે કે તેથી ઉલટું પરિણામ લાવી શકાય છે, પશુપંખીઓની વાણી જાણનાર અને તેનો લાભ લેનાર, શુકનના શાસ્ત્રને બિનતે જાણનાર, ફળ-ફૂલ કરનાર, પવનપાવડીનો ઉપયોગ કરનાર, લાકડી, કંથા, દંડ વગેરેનું પ્રાબલ્ય પોતાના લાભમાં વાપરનાર અને ચિત્રમાં આલેખેલાં પાત્રો જીવતાં થાય એવા ચમત્કારો સર્જનારા પણ આ વાર્તાઓમાં છે.

એક મહત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે આ વાર્તાઓએ સમાજ ઉપર કેવા પ્રકારની અસર કરી હશે? એમ લાગે છે કે આ વાર્તાઓ મનોરંજનનું અને લોકશિક્ષણનું એક મહત્વનું સાધન બની હશે. આ વાર્તા-ચક્રો રચાવાં શરૂ થયાં તે વખતની લોકમાન્યતાઓના પડઘા એમાં પડ્યા હશે. જેમ આ વાર્તાઓ લોકમાનસને ઘડવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવતી હશે તેમ લોકમાનસ પણ કેટલેક અંશે આ વાર્તાઓને ઘડનારું બળ બન્યું હશે. કુશળ વાર્તાકાર પોતાના જમાનાની લોકરુચિને અનુકૂળ લાગે તેવા અંશો વાર્તાઓમાં કોઈ કોઈ સ્થળે ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સમાવતો પણ હશે. એટલે એક તરફથી જુદા જુદા વિષયો પરત્વે જનસમાજના પ્રચલિત ખ્યાલોને, જેમ આ કથાઓમાંથી પોષણ મળતું હશે કે અનુમોદન મળતું હશે એમ જનસમૂહમાં પ્રચલિત ખ્યાલો ધીમે ધીમે આવી કથાઓમાં પ્રવેશ પણ પામતા જતા હશે. સમસ્યાઓ અને ઉખાણાં પણ આ વાર્તાઓને વિકસાવવામાં સહાયભૂત થયાં છે. સમસ્યાઓ પ્રાચીન સમયથી લોકબુદ્ધિને કસવાનું એક મહત્વનું સાધન રહી છે, અને આ વાર્તાઓમાં પણ ઉત્તરોત્તર સમસ્યાઓ આપવાની વૃત્તિ વધતી ચાલી છે. શામળમાં એ વૃત્તિની પરાકાષ્ઠા જોવા મળે છે. અનેક પ્રકારનાં સામાન્ય વિધાનો અને સુભાષિતો લોકરુચિને ઘડવામાં તેમજ સદ્બોધ કથનમાં ઉપયોગી છે, પણ એ સાથે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે સમાજની રુચિને બળે આવાં વિધાનો ઘડાતાં પણ હશે. શક્તિશાળી કવિ, પોતાના જીવનના આદર્શોને,

કથાઓ દ્વારા લોકોના માનસમાં કલાત્મક રીતે ઠસાવતો હશે. સાથે જ ધાર્મિક માન્યતાઓના અને ધર્મના પ્રચારના સાધન તરીકે જેમ આખ્યાનો વપરાતાં તેમ આ કથાઓ પણ કેટલેક અંશે વપરાયેલી દેખાય છે. ખાસ કરીને જૈન કવિઓએ પોતાના ધર્મના આચારવિચારના રંગ આવી કથાઓને ચડાવ્યા છે. કેટલાક કવિઓએ પોતાના ધર્મને લોકપ્રિય બનાવવા માટે તેમ કર્યું છે એ સ્પષ્ટ છે. સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રેમ અને શૃંગારનું નિરૂપણ આવી કથાઓને રસિક બનાવવા માટે કરવામાં આવે છે તેમ અહીંઆં પણ થયું છે, છતાં આવી કથાઓનું મુખ્ય નિશાન તો લોકોને આઘાત ન થાય તેવી રીતે ભાન કરાવી વિલાસમાંથી સંસારની નિઃસારતાનું પાછા વાળવાનું છે. તેથી એમની કૃતિઓમાં જેમ શૃંગારનું નિરૂપણ આવે છે તેમ આવી ધર્મબોધક સામગ્રી પણ હોય છે; અથવા બીજી રીતે પાંચમા શતકમાં રચાયેલા પ્રાકૃત કથાગ્રંથ 'વસુદેવ હિંડી'ના કર્તા સંઘદાસગણિના શબ્દોમાં કહીએ તો, તેમનો ~~આશય~~ આશય શૃંગાર-કથાના વ્યપદેશથી ધર્મકથા કહેવાનો છે.

મૂળે આ લોકપ્રિય લોકસાહિત્ય 'લોકો' જેટલું જ અંતરંગી છે. 'લોકો'ના સ્વભાવ જેવું સરળ અને પારદર્શક તેમજ પારા જેવું ચંચળ અને પાણી જેવું પ્રવાહી છે. તે નિર્મૂળ જેવું છે, અને છતાંયે એની જડને મળ ઓતપ્રોતમાં જામી જતી હોય છે. નિયત ચોકઠાંઓ, બાંધેલી મર્યાદાઓ અને ઘડેલા આકાર એને પસંદ નથી. બુદ્ધિ ચાળી કલાએ નિર્મિત કરેલા જડ આકારોને એ ગાંઠતું નથી. અને છતાંયે કલાનાં ઉચ્ચ તત્ત્વો એમાં સંગરાયાં હોય છે. લોકવાર્તા, લોકકાવ્ય કે લોકનાટ્ય – ગમે તે પ્રકારના લોકસાહિત્યને એનો આખરી આકારજ હોતો નથી. લોકવાર્તાઓના સાગરમંથનમાંથી અર્વાચીન ટૂંકી વાર્તા ને નવલનાં રત્નો સાંપડ્યાં તેમ લોકગીતોમાંથી અર્વાચીન ગીત-રત્નો, જે સાહિત્ય ને કલાના સ્વરૂપે પોતાનો પ્રૌઢ આકારપિંડ ઘડી દીધો. તેના વિકાસની અવધિ આવી રહી. નવા વિકાસની માત્રા ત્યાં આગળ બઢતી પેઢીઓ જો એ અલ્પ, ઉત્ક્રાંતિના પંથમાં ઉત્તરોત્તર એના શિખર-સ્થાને સાચવી પ્રગતિય સાંસ્કારિક સૂક્ષ્મ સંપત્તિને શકે નહિ તો એનું માત્ર પતનજ શક્ય બને. લોકસાહિત્યની ઉન્નતિ અવનતિ, પ્રજાની જાગૃતિ — મૂર્છા પર અવલંબિત હોઈ, એ સદોદિત અવતરે છે ને પ્રજા દ્વારા અવતરી પ્રજાને નવનવા ઉન્મેષ દ્વારા જુજવાં રૂપે અવતાર આપે છે.

પશુપક્ષી ને માનવ જગતમાં, જે જીવની જીવનમર્યાદા લાંબી તેનો શૈશવકાળ પણ પરાવલંબન ને સંગોપનની દૃષ્ટિએ દીર્ઘ. લોક-સાહિત્ય દીર્ઘજીવી થવા જન્મેલું હોઈ એનો શૈશવકાળ પણ મોટી માવજત માગી લે છે. સંસ્કૃતિના ઉષઃકાળનું એ ગભિયારું જગત-સાહિત્ય હોવાને કારણે, માનવ જાતની મોટી જમાતને પ્રકાશ અને ઉષ્મા આપવાની એની શક્તિ આગવી અને અજોડ છે.

લોક-સાહિત્ય અંગેનાં આ બધાંજ વિધાનો 'સિં.બ'ને પણ અક્ષરશઃ લાગુ પડે છે. ગુણાઢ્યની પૈશાચી વાણીની વાર્તાઓનો દાટ કર્યો ? એનાં બીજ અને મૂળ ક્યાં ? ક્ષેમેંદ્રે એ પૈશાચીને સંસ્કૃત કરી પણ એ સંસ્કૃત બનતાં પોતાના આગવા અસલ સૌંદર્યને કેટલું જતું કરવું પડ્યું ? એમાં કેટલું નવું સૌંદર્ય ઉમેરાયું ? વાર્તાનો એ દડનો ધોધવો, ગ્રંથારૂઢ થતાં – સ્થિર આકાર પામતાં સરોવર બન્યું ને સોમદેવે એ સરોવરનો 'કથાસરિત્સાગર' બનાવી દીધો ને એ સાગરે વાદળાંરૂપે આકાશભરી જગત પ્લાવિત કર્યું. પણ વાર્તા- વાદળ વરસી વિશ્વને પ્લાવિત કરનાર આ સાગરનું મૂળ ઝરણ કયું ? એનું પ્રથમ બિંદુ કયા પેટાળ, પાતાળ, કે પથ્થરમાંથી પાગર્યું ? કઈ કઈ દિશામાંથી કથા-ઝરણ-નિનાદ ભળતાં એ સરિત્-સાગરનું મહાસંગીત પ્રગટ્યું ?

જેવી કથા 'કથાસરિત્સાગર'ની તેવીજ કથા લગભગ વિશ્વના બધાજ લોક-સાહિત્ય ગ્રંથોની. 'સિં.બ'નીજ વાત કરીએ તો - એ વિવિધ નવ અવતારે ગ્રંથારૂઢ થઈ તે પહેલાં અનેક પેઢીઓ સુધી તો લોકોના મનમાં અપ્તરંગી આકાર ધારણ કરી, બહુરૂપીની જેમ ઉત્તરોત્તર વેશપલટાજ કરતી હશે ! લોકમાનસે, પોતાની પ્રાપ્ત કે પરિવર્તિત પરિસ્થિતિ અનુસાર પોતાની અભિરુચિને અનુરૂપ વસ્ત્ર પલટા આપ્યા હશે ને પ્રાજ્ઞ-માનસે પણ સ્વીકાર-ત્યાગનું વિવેચનકાર્ય કરતાં કરતાં આ સર્જન-કાર્ય કર્યું હશે. જેમ વધુ લોકપ્રિય સાહિત્ય તેમ તેમાં રૂપાન્તર, કાયાપલટ, પરિષ્કાર, પ્રસંગોનાં મિશ્રણ - સંમિશ્રણ અને પદ- પાઠવિન્યાસો પણ વિશેષ. પ્રત્યેક પ્રકારના અને પ્રત્યેક દેશના લોક-સાહિત્યમાં સદા-સર્વત્ર આવું બનતું આવ્યું છે. 'સિં.બ'ની પણ એજ કથા.

ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં જેમ ભારતવર્ષની પ્રતિભા (Genius) તેના સ્વતંત્ર ને મૌલિક સ્વરૂપે વિકસી છે તેમ કવિતા ને લોકવાર્તા સાહિત્યમાં પણ તેણે આગવું કામણ કર્યું છે.

૮૭

આવાં વાર્તા-ચક્રોના અભ્યાસને અંતે એક કલાના વિવેચનનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે, અને તે એ કે આ બધી વાતો જેટલી નીતિના બોધને ખ્યાલમાં રાખીને લખાઈ છે તેટલી કલાના નિયમોને વફાદાર રહીને લખાઈ નથી. પશ્ચિમના કેટલાક વિવેચકોએ, ભારતના પ્રથમ પંક્તિના સાહિત્ય ગ્રંથ-મણિઓની પર્યેષણા, વિવેચનના પાશ્ચાત્ય ગજથી કરી છે એટલે કાં તો એ ગ્રંથ-મણિઓનું મૂલ્ય એમની રીતે ઓછું અંકાયું છે વા કેટલીક જગ્યાએ મૂળ કૃતિને અન્યાય પણ થવા પામ્યો છે. જીવનની જેમ સાહિત્ય પણ, મુખ્યત્વે પ્રાચીન હિંદીને મન અમુક ચોક્કસ ઉચ્ચ આશય માટે હતું. સાહિત્યનું પ્રયોજન કેવળ આનંદ, એ હિંદીને મન સાહિત્યની અધૂરી વ્યાખ્યા હતી. બ્રહ્માનંદ-સહોદર આનંદ અને કાન્તાસંમિત ઉપદેશનું પ્રતિપાદન ને નિરૂપણ કરનાર ભારતીય વિવેચકો ને સર્જકો — સાહિત્યને જીવનનું નહીં પણ જીવનને સાહિત્યનું ઉપાદાન લેખતા હતા. એમના વામન-વિરાટ પ્રત્યેક સર્જન પાછળ એક મંગલ-દૃષ્ટિ હતી. એ દૃષ્ટિ વિનાનું ગમે તેવું કમનીય રૂપ કારનું ને બાહ્ય આકર્ષણના અવગુંઠનમાં લપાયેલું સૌંદર્ય એમને મન મોંઘા-મૂલનું નહોતું. સાહિત્યનો અંત બોધક હોય તેનો તેમને વસવસો નહોતો, બલ્કે સાહિત્યનાની કોઈપણ કૃતિ જીવનનો કોઈને કોઈ અંતિમ મંગલ આશય ચરિતાર્થ કરતી હોય એ એની વિશેષતા લેખાતી. નિર્ભેળ કલાના નિયમોની અવગણના થતાં, સાહિત્યના ઉચ્ચ ગુણોની દૃષ્ટિએ, આવી કૃતિઓનો આંક સ્હેજે ઊણો ઊતર્યો છે, વા તેમાં યાંત્રિકતા ને નીરસતા ડોકાયાં છે એમ કલાના કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિવેચકોને લાગે છે પણ મહાસાગર જેવો જેનો આકાર છે એવાં રામાયણ, મહાભારતને માપવાને માટે કલાના ભિન્ન ગજ શોધવા રહ્યા.

વિક્રમ-વિષયક વાર્તાચક્રોમાં આ યાંત્રિકતા ને નીરસતાનો દોષ મહાભારત — રામાયણની તુલનાએ, અલબત્ત, અલ્પ પ્રમાણમાં દેખાય છે, છતાં પણ એ દોષ છે. ભારતીય વિવેચકોને મન તો એ કથાઓ દ્વારા, પરદુઃખભંજકતા, દાનવીરતા, બલિદાન અને પરાક્રમોના ગુણોનું સંકીર્તન અને સંક્રમણ થયું એટલે કલાકાર અને કથાકારનો સાત્વિક વાસના-મોક્ષ થઈ ગયો એમ સમજવાનું.

૨૩૧

આમ, વિક્રમવિષયક આ લોકપ્રિય ને વિખ્યાત વાર્તાચક્રની ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશોમાં જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા કલાકારો ને કથાકારોને હાથે થયેલી રચનાના આ તુલનાત્મક અભ્યાસ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે આ વાર્તાઓ લોકોને મનોરંજન પૂરું પાડવાની સાથે સાથે સામાજિક અને વ્યાવહારિક જ્ઞાન, ડહાપણ તથા જીવનના આદર્શોનો પણ ખ્યાલ આપતી હશે. અત્યારે અભ્યાસીને આ વાર્તાઓમાંથી મધ્યકાલીન યુગમાં ખૂબજ ફૂલેલા, ફાલેલા ને વિકસેલા સાહિત્યપ્રકારના સ્વરૂપનો અને તેની સાથેજ લોકમાન્યતા, સમાજ-સ્થિતિ અને તેના સાહિત્યમાંના પ્રતિબિંબનો ખ્યાલ આવે છે.

॥ऐ६०॥ श्रीसारदायनमः॥ समरि सुसामिणि सरसति देवि। विक्रमचरित्र कहुं संखेवि। मालवमंडण ओपण बार। धारानगरी तु विस्तार॥१॥
जेणी अधिपति गुणवेस। विदुर विक्रम वीरनरेस। कला कुतूहल कुतिग सुणइ। दान षडग स्फेदालिद्र हणइ॥२॥ राज करइ तिहां
श्री भोजराज। दान पुण्य करइ अविचल राज। उजेणी ढुकडु एक गाम। द्विज लोली वसइ तीणइ गामि॥३॥ रूपणपणा तेह सहि जघणुं
काम मास्यांनी एाछइ ऊणवीतणुं। खेत्र माहि बइठी बुंजिहां। मग ना सि माल तधालि तिहां॥४॥ तिः पतिस डीखेत्र हतणी। दूरथु
चडी टोरइ खेत्रधणी। तास सहि जप्रगटइ बइसही। देवाते डुइ प्रकाणुं पदी॥५॥ माला घउजव जतरइएया। रूप पणपणं तेआवइ
तेय। घोली काढइ सघला लोक। माहि लउ बोलइ ते सवि फोक॥६॥ वली चउइ तव घाडउ दार। उतरिया पुवइ टलइ विकार।
कटकई जाउ धारा धणी। आवि उजाति गजोवा रणी॥७॥ ब्राम्हण कहइ निदूणि भोजराज। मालइ जे तलइं चडे मा दाराउ सम्भ
द्विउं जाणउ कुं मनि हसउं। न विजाणुं ते कारण किस्युं॥८॥ राय अवीतिजो यू काम। मालइ चडिउ जाणुं आरं गाम। नगरदेस स्फं
स्फूपुराज। कोई अप्रख्वकी जइ काज॥९॥ उदारपणुं अधिकतस ह्तुं। वीतइ काइंक इकारणज तां। वस्तु वणउ माहिमा विषं
स्तरइ। जल दृते लष ल गृज वस्तरइ॥१०॥ धामइ धाज्ञ शास्त्र विस्तार। पात्र दान विस्तरइ अपार। तिम कोई बइ वस्तु विसेष। टा
लीलइ ते षत्र देव क॥११॥ मालादे वलिषणी उजास। सिंघासण देषइ अभिराम। बत्रीस पूतली एपरिवरि उबत्रीस हाधइ पुर
षडं करिउ॥१२॥ राय आव ऊं चुणि एह। वाम धिउं न विचालइ तेह। चेड कोतिम णिन अति पार। ऊबरज लका करइ
अपार॥१३॥ मदी ना घनडंम हितइ कहिउं। मयसाव सिंघासणारइ हेउ। न विजाणी इअबइक हितणुं। शांतिक पौष्टिक कीत
इघणुं॥१४॥ तिमकी यइं अलवइं चालीउ। धारानणी जाई रहिया लिउं। वाज्यां पांच शबद वाजित्र। अअमरविमाण ज़ि स्फं

પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર - વડોદરાની મલયચંદ્રકૃત 'સિંહાસન બત્રીસી' (ગુજ. ૧૫૮) હસ્તપ્રતનું આદિમ પૃષ્ઠ.

ऊकइ त्रिस्फ॥८२॥ सना समदा जहीइ कहइस्फ। ते भोजराज अगलि आइस्फ। तिहां रइं पासि स्फ आपणा देहा स्वर्गि
मनिन घी संदेह॥८३॥ ते अम अनुग्रह करउ आज। तूठी वर मागउ भोजराज। राय कहइ नि विमांगूं किस्फं। तूंठी ते वलतूं
बोलइ इस्फं॥८४॥ जि को इ विक्रमतणुं चरित्र। देवांगना से वाद पवित्र। सुणइ लणइ नित वाचइ जेअ। हृति करी तिल
बिलस्इ तेह॥८४॥ इसिउ वर देई जाइ निज वामि। भोजराजा राज करइ अविरामि। सिंघासणि बइसी ते देवइ स्फउ
दारघ आणी देव॥८५॥ भोजराज वर पालिउं राज। दान पुण्यना कीधां काम। दान गर्व आणि तु क स्फ। नहीं कोइ
महीं विक्रम जि सिउ॥८६॥ संवत पनरउ गणीसय एअ। वउपइ बंध रची उरयआ। मंडली कमग्रणाउपगार रंगइपू
याउ लन गरम जारि॥८७॥ पूंनिम गछि साधर तन सूरी। सीसम लइ चंद कहइ मति पूरि। लणसइ गुणसइ सुच
रितएअ। मन वंछित सुष लहीसइ तेय॥८८॥ इति श्री सिंघासण बत्रीसी चउपई समाप्तः

પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર - વડોદરાની મલયચંદ્રકૃત 'સિંહાસન બત્રીસી' (મૂળ પાઠ)ની હસ્તપ્રતનું અંતિમ પૃષ્ઠ.

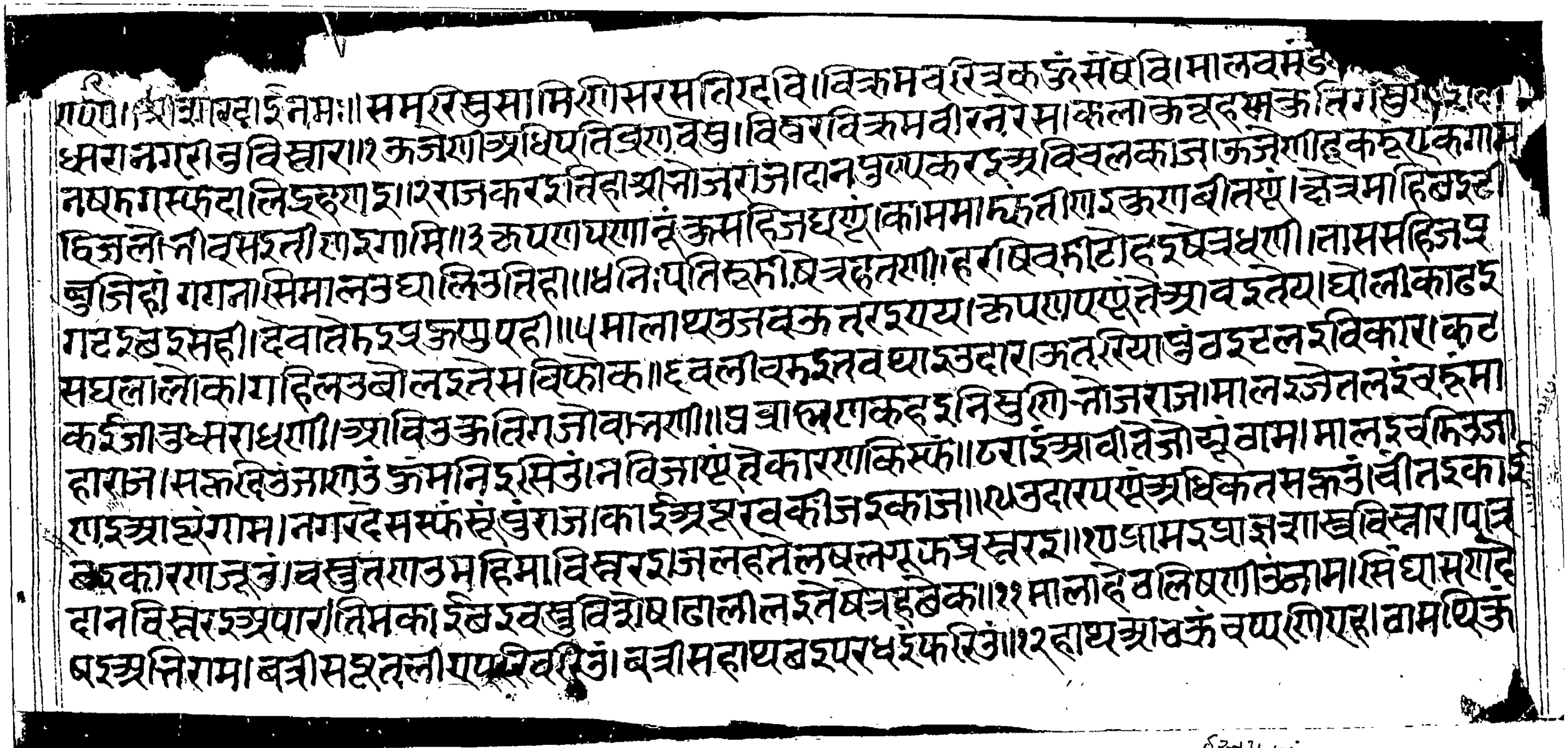

गणं॥ श्री सारदाइ नमः॥ समरिसु सामिणि सरसति देवि॥ विक्रम चरित्र कहुं संखेवि। मालवमंड
धरा नगरी उ विसार॥१ ऊजेणी अधिपति वरण वेस। विकर विक्रम वीर नरेस। कला केहद सकउ तिगहुं…
नषफ गस्फ दालिद्र हरा॥२ राज करइ तिहां भोजराजा दान पुण्य करइ अविचल काज। ऊजेणी हूं करू कगाम
दिजलोनी वसरली…॥३ रूपण पणा नूं उसदिजघरं। कामममा कृता… करण बीतणूं। हेत्रमा दिवस्ह
जुजिद्रो गयना सिमालउ घालिउ तिहां॥४ निःपति हमी बत्र हतणी॥ हरिष वधाटो दइ षम्र धणी। तासमदिजप
गटस्ब रसहो। देवा तेफ रइ ऊपु पहो॥५ माला थउ जवक नर राय। रूपणपणूं ते आव इतेय। घोलाकादर
सघला लोका यादिल उबोल इलेस विफोक॥६ वली वरुइतव था उदार। ऊतरिया… वइटल रविकार। कट
कईजा उ धराधणी। आवि उ कलिगजो वानणी॥७ ब्राह्मण कहइ निसुणि भोजराज। मालइ जेतलइं वरहमा
हाराज। सकदिउ जाणउं ऊमानि इसिउं। न विजाणं ते कारण किस्फै॥८ राइं आवी तेजो रूं गाम। मालइ वफिउजा
राइ आइगाम। नगर देस स्फ… उराज। काइं अइरव कीजइ काज॥९ उदारपणें अधिक तसकउं। वीतइका
…कारणा जूतं। वस्तुतणउ महिमा। विस्तरइ जलहतलख… फष स्तरइ॥१० …आमर आज्ञ राखविस्तार। पूत्र
दान विस्तर अपार। तिमका रेव रवस्तु विशेष। टालीलइ ते षत्र हूवेक॥११ मालादे वलिषणउ का मासिंघासण दे
बइस्स त्तिराम। बत्रीस हतली पप…। बत्रीस हाथ बइ परधइफरि उ॥१२ हाथ आचके चणणि पइ। वामणिउं

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી જૈન પુસ્તક ભંડાર (લીંબડી)ની મલયચંદ્રકૃત 'સિંહાસન બત્રીસી'ની હસ્તપ્રતનું આદિમ પૃષ્ઠ.

षुरपति दत्त ॥१५ उरावा रितु हूंजूं जे अवेत । पादरण कल्पन राजसरेत । दिव्यत्रा कीलग इतिम कइ हव । निजमं
तासणीष्या पी दवि ॥१६ हवं बंशतसिं हासणदिद्यौ । विक्रमन इजवप साउ जकिध तिहारजी इहन इहम आयस्फ ।
विक्रमन्नृपचरित्र ऊइजिस्फ ॥१७ सन्तासम दहजं हाइक रु इइ स्फ । तु नोजराज आगलि आइस्फ । तिका रइपा
मिस्फ आपणा देह । स्वगि गमनि नथी संदेह ॥१८ ते अहं अनुग्रह कउ आज । हूं वीवरमागम नोजराज । रायक
हइन विमार्गकिस्फ । उतवलइं बोल इइ स्फ ॥१९ जिकोण विक्रमतणु चरित्र । रदवागना संवाद पवित्र । उरा
इनराइ नितवाचइजेय । धृतिकीरति लबिल । हसइ तेह ॥२० इसिउ वररद इजा इ निजठामि । नोजराजा राजक
ह्मत्तिराम । सिंघासणि बइसीत देव । इस्फंउ दास्यआरा हव ॥२१ नोजराजि वरपालिउं राज । दानपुण्य नाक
धाकाज । दानगर्वन निआणिउ किस्फ । नहीं कोइ सहु विक्रम जिसिउ ॥२२ संवतपनर उगणी सइ एय । वउ
पइ बंधरची उ एह । मंफली कमग्रण उपगार । रंगइ रूपा उलनगर मझारि ॥२३ इति मग बिसाधरत नरहरी सी
समल इवं इकह इमति हरि । नरासइ पुराससइहु चरित्र नएय । मनवं बितसुषलेहि सइ तेय ॥२४ इति श्री सिं
घासनबत्रीसी चउपई समापतं ॥ श्रीरस्तु ॥ ग्रंथ चुपई च्यारिसइ पंचवीस ४२५ चुपई हुवइ एह
नाअक्षरकरता इ रातहना श्लोक बत्रीस आदरना श्लोक ग्रंथाग्र ६३७ ॥ कयावइसह ॥ श्री ॥ छः
संवत ... वर्षे वैशाष वदि ६ रवौ श्री कुकमसरग्रामे लिषितं रामदास कश्रीरस्तु ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं
... यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ लेषक पाठकयो शुभं भवतु ॥ कल्याणं भवतु ॥

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી જૈન પુસ્તક ભંડાર (લીંબડી) ની મલયચંદ્ર કૃત 'સિંહાસન બત્રીસી' ની હસ્તપ્રતનું અંતિમ પૃષ્ઠ.

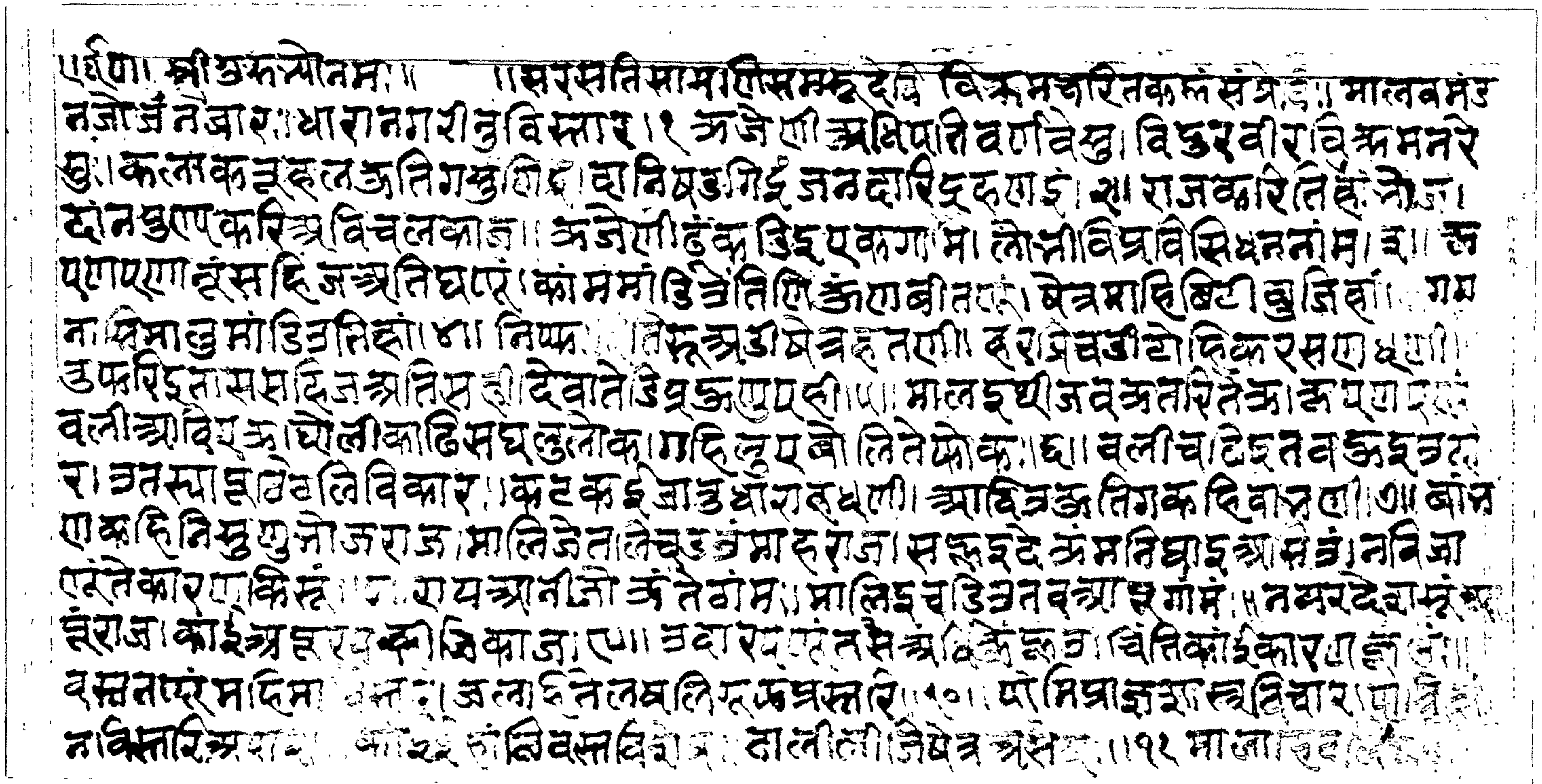
॥६०॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥सरसति सामणि सिर नामी देवि विक्रमचरित कहुं संखेवि ॥ मालवमंड
नजोअंनेजाय धारानगरीनु विस्तार ॥१ अजेणी अधिपति वर्णविसु विक्रमवीर विक्रमनरे
सु । कल्ला कलवकल अति गमु लीढ दानि पुडणिइं जनदारिद्र दलइ ॥२ राजकरितिहां भोजराय
दान पुण्य करि अविचल काज । अजेणीइ कडिइ एक गाम । तेहनी विप्रवि सिधन नाम ॥३ ऊ
पणि पणि हंस द्विज अति घणु । कामममां डिते तिणि आणी बीतणु । खेत्र माहि विटी चुहि रीहां ॥ गम
न ॥ समा चुमांडि तितिहां ॥४ निष्प ... तिहं अउ खेत्रह तणी । हरा अउबी तो द्विकार सणि पणी ॥
उपरि इतासम दिज अति मत्ती देवाते उपक्रणु पली ॥५ माल इथी जव ऊतरिते ऊ । ऊ पणि ...
वली आविरअ पोलीका ढिमघलु तोक । गदि लुपबोलि ते फोकः ॥६ वली चढिइ तव ऊइ उद्धा
र । उतस्या इविचलि विकार ॥ कटकइ आनुधारा भणी । आविउ अति गकदि वाजणी ॥७ बांभ
णिक हिनिस्तु गुभोजराज । मालि ऊतालेचउ अमारराज । स ऊइ देअंमति घाइ आमकं । न विजा
णुतेकार णकिसुं ॥ ... रायआनीलो अंतेठां म ॥ मालिइ चडि उत वात्रा इगाम ॥ ॥ नयरदेवा मूं क
हे राज । कोइ अहरणु कौ जिकाज ॥ ९ ॥ उवारत तन सेअविकीडुकुड । चिंति कोई कारण छै ... ॥
वस्नतणुं मदिम ... अलि हितिल बलि नृप प्रस्तारि ॥१०॥ धो मिसाञ्जहा विचारं । ...
न विचारि ... ओइइ तां छिविसविरो ... तालीती जिषेत्र ऊसे ... ॥११ मा जा ...

ભારતીય વિદ્યાભવન (મુંબઈ)ની મલયચંદ્રકૃત 'સિંહાસન બત્રીશી'ની હસ્તપ્રતનું આદિમ પૃષ્ઠ.

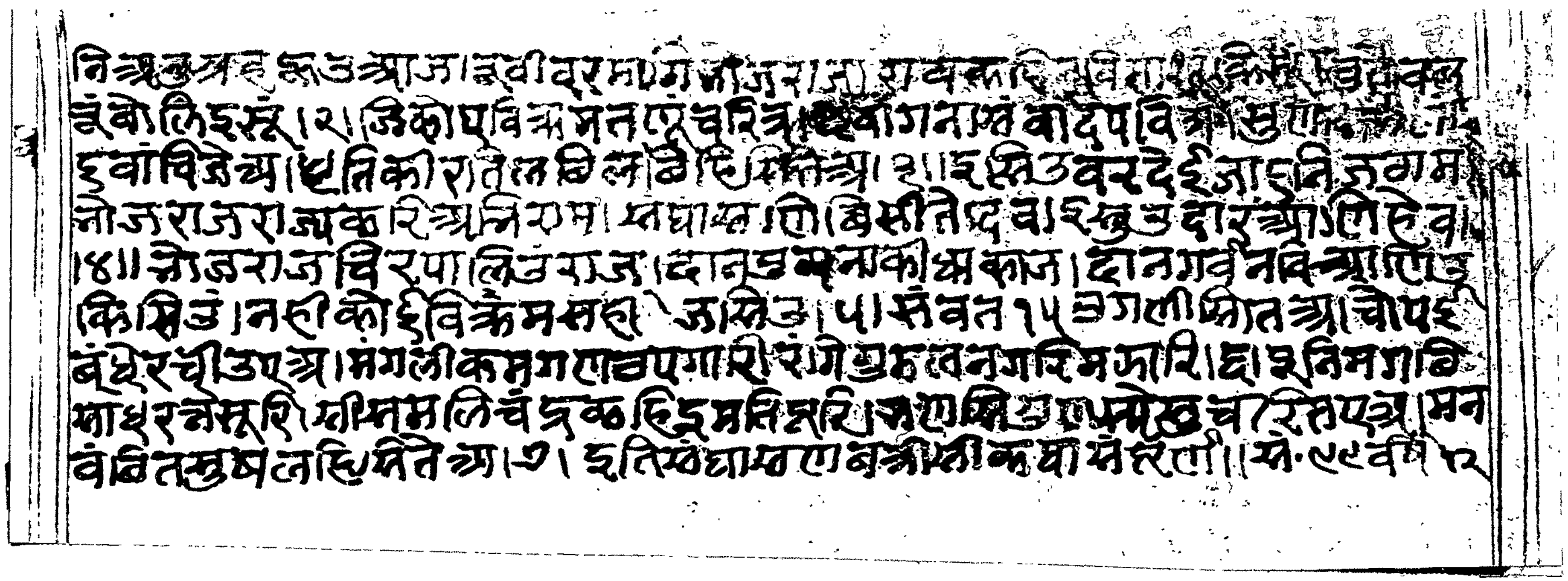

नि ऋतु अह हुउ आज । हवी वर मागि भोजराज । [illegible]
तं बोलिइ सहू ।२। जिको पवित्र संतपूं चरित्र । [illegible] वादपवित्र [illegible]
इ वांछित्र ।[illegible]ति कीरा तल छि लछि [illegible]। ३। इस्तउ वर देई जा [illegible] म
भोजराज राजु करि अतिराम । [illegible] । [illegible] सीतद वार [illegible] दार [illegible] वा
।४।। भोजराज चिर पालिउ राज । दानपुन्य [illegible] काज । दान गर्व नवि आणि
किसिउं । नही कोई विक्रम सरहु जासिउ । ५। संवत १५ [illegible] गली [illegible] त्र ।चोपई
बंधि रची उ[illegible] ।मंगलीक [illegible] पगारी संगे [illegible] नगरि मझारि ।६। इति [illegible]
माधर [illegible] सूरि [illegible] लिखं [illegible] मतिसरि [illegible] चारित्र पत्र । मन
वंछित सुख [illegible] ।७। इति सिंहासन बत्रीसी कथा संपूर्णा ।। सं. [illegible]

ભારતીય વિદ્યાભવન (મુંબઈ)ના મલયચંદ્રકૃત 'સિંહાસન બત્રીસી'ની, હસ્તપ્રતનું અંતિમ પૃષ્ઠ.

મલયચંદ્રકૃત - 'સિંબ'નો

પાઠાન્તર સહિતનો

મૂળપાઠ

॥ऍर्हं॥ श्रीसारदाय नमः।[1]

સમરિસું[2] સામિણિ સરસતિ દેવિ, વિક્રમ ચરિત્ર[3] કહું સંખેવિ।
માલવ મંડિણું[4] ચોયણું[5] બાર] ધારા નગરીનું[6] વિસ્તાર॥૧॥

ઊજેણી અધિપતિ વ્રાણ વેશું[7], વિદુર વિક્રમ વીરનરેસ।
કલા કુતૂહલ[9] કુલિગ સુણઈ[10], દાનખડગસ્યું[11] દાલિદ્ર હણઈ॥૨॥

રાજ કરઈ[12] તિહાં[13] શ્રી ભોજરાજ, દાનપુણ્ય[14] કરઈ[15] અવિચલ રાજ[16]।
ઉજેણી ઢૂકડું[17] એક ગામ, દ્વિજ[18] લોભી વસઈ/તીણઈ ગામિ॥૩॥

૧ ભા. શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ। ૨. ભા. સરસતિ સામણિ સમરૂ દેવિ ૩. ભા. ચરિત
૪ ભા. મંડન ૫ ભા. જોજંન ૬ લી. અને ભા. નગરીનુ ૭ ભા. વર્ણવેસુ
૮ ભા. વિદુરવીર વિક્રમ નરેસુ ૯ ભા. કતૂહલ ૧૦ ભા. સુણિઈ
૧૧ ભા. દાનિ ખડગિઈ જન દારિદ્ર હણઈં, લી ખડગસ્યુ ૧૨ ભા. કરિ ૧૩ લી. તિહા
૧૪ ભા. દાંન ૧૫ ભા. કરિ ૧૬ ભા. અને લી. કાજ ૧૭ ભા. ઢૂંકડિઈ
૧૮ ભા. લોભી વિપ્ર વિસિ ધનનાંમ

કૃપણપણાનૂં કુસહિજ[1] ઘણૂં, કાંમ[2]માચ્યાં તીણઈ કુણાબી તણૂં।
ક્ષેત્ર[3] માહિ છઈ ટીંબુ જિહૂં, ગગનાસિ માલઉ[4] ઘાલિઉ[5] તિહૂં[6]॥૪॥

નિઃપતિ[7] રૂડી[8] ખેત્રહ તણી, હરખિ ચડી ટોહઈ[9] ખેત્ર[10] ધણી।
તાસ[11] સહિજ પ્રગટઈ છઈ સહી, દેવા તેડઈ[12] પ્રહુણુ પહી॥૫॥

માલા[13] થઉ જવ ઊતરઈ[14] એય[15], કૃપણપણૂં[16] તે આવઈ તેય।
ઘોલિ કાઢઈ[17] સઘલાં[18] લોક, ગહિલઉ[19] બોલઈ તે સવિ ફોક॥૬॥

૧ ભા. સહિજ અતિ ઘણૂં ૨ ભા. કાંમ માંડિઉં તિણિ કુણાબી તણૂં, લી. માંડ્યૂં
૩ ભા. ખેત્ર માહિછિ ટીબુ જિહૂં ૪ ભા. માલુ ૫ ભા. માંડિઉ ૬ ભા. તિહા
૭ ભા. નિષ્પત્તિ ૮ ભા. રૂઅડી ૯ ભા. ટોહિ ૧૦ ભા. કરસણ
૧૧ ભા. ઉદ્ધરિઈ તાસ સહિજ અતિ સહી ૧૨ ભા. તેડિ ૧૩ ભા. માલાઈથી ૧૪ ભા. ઉતરિ
૧૫ ભા. તેઉ ૧૬ ભા. કૃપણપણું વલી આવિ એઉ ૧૭ ભા. કાઢિ ૧૮ ભા. સઘલુ
૧૯ ભા. ગહિલુએ બોલિ તે ફોક

વલી ચેડઈ[1] નવ થાઈ[2] ઉદાર, ઉતારિયા[3] પુડઈ[4] ટૂલઈ[5] વિકાર।
કટકઈ જાનુ ધારાધણી[6], આવિઉ કુલિગ જોવા[7] ભણી॥૭॥

બ્રામ્હણ[8] કહઈ[9] નિસુણિ[10] ભોજરાજ, માલઈ[11] જેતલઈ ચડ[12] માહારાજ।
સહૂ[13] દિઉં જાણઉં હું મનિ ઈસઉં[14], નવિ જાણું તે કારણ કિસ્યું[15]॥૮॥

રાય[16] આવી તે જોયૂ ઠામ[17], માલઈ[18] ચડિઉ જાણું[19] આપું ગામ।
નગર[20] દેસસ્યૂં સૂંપું રાજ, કાઈ[21] અપૂરવ કીજઈ[22] કાજ॥૯॥

૧ ભા. ચઢિઈ ૨ ભા. હુઈ ૩ લી. ઊતરિયા, ભા. ઉતરયા ૪ લી. પુંઠઈ, ભા. પૂઠિ
૫ ભા. ટલિ ૬ ભા. ધારાહ ૭ ભા. કહિવા ૮ લી. બ્રાહ્મણ, ભા. બાંભણ ૯ ભા કહિ
૧૦ ભા. નિસુણ ૧૧ ભા. માલિ જેતલિ ચડઉં માહરાજ ૧૨ લી. ચડૂ
૧૩ ભા. સહૂઈ દેઉં મનિ થાઈ અસિઉં ૧૪ લી. ઈસિઉં ૧૫ લી. કિસ્યું, ભા. કિસૂં
૧૬ લી. રાઈ, ભા. રાય ૧૭ ભા. જાઉં તે ઠાંમ, લી. તે જોયૂં ઠામ ૧૮ ભા. માલિઈ
૧૯ લી. જાણઈ આપૂં ગામ, ભા. નવ આપૂ ગાંમં
૨૦ ભા. નયર દેશસું આપું રાજ ૨૧ ભા. કાંઈ ૨૨ ભા. કીજિ

ઉદારપણું[1] અધિક તસ હૂઉં, ચીતઈ[2] કાંઈ[3] છઈ[4] કારણ જૂઉં।
વસ્તુ તણુઉ[5] મહિમા વિસ્તરઈ, જલહ[6] લેલ, ખલ[7] ગૂઝ પ્રસ્તરઈ[8]॥૧૦॥

પામઈ[9] પ્રાજ્ઞ શાસ્ત્ર વિસ્તાર,[10] પાત્રદાન[11] વિસ્તરઈ[12] અપાર।
તિમ[13] કાંઈ છઈ વસ્તુ વિસેખ, ટાલી[14] લઈ તે ખેત્રહ છેક ॥૧૧॥

માલા હેઠલિ ખણીઉ જામ[15], સિંઘાસણ દેખઈ[16] અભિરામ।
બત્રીસ પૂતલીએ[17] પરિવરિઉ,[18] બત્રીસ[19] હાથ છઈ પરઘઈ કરિઉ॥૧૨॥

૧ ભા. ઉદારપણઉં તસ અધિકું હૂઉ ૨ લી. ચીંતઈ, ભા. ચિંતિ ૩ લી. કાઈ ૪ ભા. પ્રતમાં નથી.
૫ ભા. વસ્તતણઉં મહિમા બિસ્તરિ, વ. વસુ વણઉ મહિમા વિસ્તરઈ ૬ ભા. જલહિ ૭ ભા. ખલિ
૮ ભા. પ્રસ્તરિ ૯ ભા. પાંમિ ૧૦ ભા. વિચાર ૧૧ ભા. પાત્રિદાંન ૧૨ ભા. વિસ્તરિ
૧૩ ભા. માં આ ચરણ નીચે પ્રમાણે છે:– 'કાંઈ ઈહાં છિ વસ્ત વિશેષ' વ. 'કાંઈ' ને 'વિસેષ'ને બદલે લી.માં 'કાઈ' અને 'વિશેષ' ૧૪ ભા. ટાલી લીજિ ખેત્ર અસેષ, લી. ઢાલી
૧૫ લી. ખણીઉં ૧૬ ભા. દેખિ ૧૭ ભા. પૂતલીઈં ૧૮ ભા. ફરિ પરવરિઉં
૧૯ ભા. બત્રીસ હાથિ પાખલિ કરિઉં

હાથ આઠ ઉંચપ્પણિ[1] એહ[2], ઠામ[3] થિકું[4] નવિ ચાલઈ[5] તેહ[6]।
ચંદ્રકાંતિ મણિ નઉ[7] અતિસાર, ઝળઝળ ઝલકા કરઈ[8] અપાર ॥૧૩॥

મહીનાથ[9] નઈ મહિતઈ[10] કહિઉં, સપ્રભાવ[11] સિંઘાસણ[12] રહિઉં।
નવિ જાણીઈ અછઇ[13] કહિતણું, શાંતિક પૌષ્ટિક[14] કીજઇ[15] ઘણું ॥૧૪॥

તિમ કીધઈં[16] અલવઈં[17] ચાલીઉં[18], ધારાભણી જાઈ[19] રથિ ઘાલિઉં[20]
વાજ્યાં[21] પાંચ[22] શબદ[23] વાજિત્ર, અમર વિમાણ[24] જિસ્યું[25] [1A] સુપવિત્ર ॥૧૫॥

૧ લી. ઊંચપ્પણિ, ભા. ઉંચપણિ ૨ ભા. એઉ ૩ ભા. ઠામિ ૪ ભા. થકુ ૫ ભા. ચાલિ
૬ ભા. તેઉ ૭ ભા. નું ૮ ભા. કરિ ૯ ભા. માહારાજનિ ૧૦ ભા. મંહિતિ
૧૧ ભા. સુરભાવિ ૧૨ ભા. સંઘાસણ ૧૩ ભા. છિ ૧૪ ભા. પુષ્ટિક ૧૫ ભા. કીજિ
૧૬ ભા. કીધિ ; લી. કીધઈ ૧૭ ભા. અલવિ ૧૮ ભા. ચાલીઉં ૧૯ ભા. અને લી. જાઈ
૨૦ લી. ઘાલીઉં ૨૧ ભા. વાજિ ૨૨ ભા. પંચ ૨૩ ભા. સબદ ૨૪ ભા. વિમાન
૨૫ ભા. જસિઉં

આગલિ થયઉ[1] રાઉ[2] પાલઉ[3] પલઈ[4], કુલિંગ જોવા માણસ મિલઈ[5]।
મોટાઈ[6] મહોછવી[7] આણ્યું[8] તેહ, નરવર મનિ[9] હિં વિમાસંઈ[10] એહ॥૧૬॥

સહસથંભ રાજસભા[11] કરૂં[12], ભલઈ[13] મહૂરતિ એ અલંકરૂં[14]।
તીર્થોદકિ[15] આણી ગાઢઉં ભરું, પટાભિષેક[16] હું નવલઉ કરૂ॥૧૭॥

ઉખધી[17] ત્રિણિસઈ[18] સા[ઠા][19] મિલી, ગોરોચંન[20] દધિ દુર્વા[21] ભલી[22]।
સર્ષપ[23] હરીતાલ[24] સોહગ દ્રવ્ય, સદાફૂલ ક્ષીરવૃક્ષ[25] ફૂલ[26] ભવ્ય॥૧૮॥

૧ ભા. થિઉ, લી. થઉ ૨ ભા. રાય ૩ ભા. પાલુ ૪ ભા. પુલિઈં ૫ ભા. મિલિઈ
૬ ભા. મોરિ લી. મોરઈ ૭ ભા. અને લી. મહોછવિ ૮ ભા. આંણિઉં ૯ ભા. મનિ
૧૦ ભા. વિમાસિઉં, લી. વિમાસઈ ૧૧ ભા. ધવલગ્રહ ૧૨ ભા. કરઉં ૧૩ ભા. ભણિં ૧૪ ભા. અલંકરઉં
૧૫ ભા. તિર્થોદિકિ ~~આ~~ ગઢા ભરું, લી. ગાઢઉં ભરૂં
૧૬ ભા. પિટાભિષેક નવલૂં કરું, લી. કરૂં ૧૭ લી. ઓખધી ૧૮ ભા. ત્રણસિ, લી. ત્રિણિસઈ
૧૯ ભા. સાઠાં ૨૦ ભા. અને લી. ગોરોચન ૨૧ ભા. દૂર્વા ૨૨ ભા. ભિલી; લી. ભેલી
૨૩ ભા. સર્ષપ ૨૪ ભા. અને લી. હરિતાલ ~~૨૫ ભા. ષીરવૃક્ષહ~~
૨૫ ભા. ષીરવૃક્ષહ ૨૬ ભા. 'ફૂલ' નથી.

પૃથિવી[1] સપ્ત દ્વીપીવતી[2], વ્યાઘ્રચર્મ લિખીઈ[3] શોભતી।
સૂહવી[4] સુંદર[5] સવિ સુતવતી[6], મંગલીક કરિવા આરતી॥૧॥

પરોહિત[7] મંત્રિ સેઠી સામંત, રાયરાણા નવિ લાભઈ[8] અંત।
છત્રીસ રાજકુલીએ[9] પરિઉ[10], જોવા લોક ઘણઉ તરવરઉ[11]॥૨॥

ઢલકઈ[12] ચમર ધરી જઈ[13] છત્રિ[14], આગલિ નાચઈ[15] પાઉલ[16] પાત્ર।
નાનાવિધ[17] તિહું દીજઈ[18] દાન[19], ગોરી ગંધર્વ કરઈ[20] ગીત[21] ગાન[22]॥૩॥

૧ વ. પૃથિકિ, ભા. પૃથવી ૨ ભા. અને લી. દ્વીપાવતી ૩ ભા. લખિઈ ૪ લી. સૂહવિ
૫ ભા. સુંદરિ ૬ ભા. સુતવતી ૭ ભા. પ્રોહિત ૮ ભા. લાભિ ૯ ભા. રાજકુલી
૧૦ ભા. પરવરિઉ, લી. પરિવરિઉ ૧૧ ભા. પરવરિઉ, લી. તરવરિઉ ૧૨ ભા. ઢલકિ
૧૩ ભા. જિ ૧૪ ભા. છત્ર ૧૫ ભા. નાચિ ૧૬ ભા. રાઉલી ૧૭ ભા. નાનાવિધિ
૧૮ ભા. દીજિ ૧૯ ભા. દાંન ૨૦ ભા. કરિ ૨૧ ભા. તવ
૨૨ ભા. અને લી. ગાંન

સગલ[1] સજાઈ સાથીઈં[2] ધરી, પરગટ[3] અભિષેક[4] વિધિ કરી।
જાં બઈસઈ[5] સિંધાસનિ[6] રુલિ, તીહું[7] કહઈ[8] પહુલી[9] પૂતલી ॥૨૨॥

માં[10] હો નરવર ઈંહાં[11] મ બઈસિ,[12] પાછઉ જઈ નઈ ઘરમાહિ પઈસિ[13]।
ઈણઈ[14] સિંધાસણિ[15] બઈસઈ[16] તેઉ[17], ઉદાર[18] વિક્રમ સરિખઉ[19] જેઉ[20] ॥૨૩॥

વગ[21] ઝાલઉ[22] સિઉ બોલઈ[23] રાઉ, ઉચિત દાન મુજ[24] લાખ સવાઉ।
માન[વિ]વાણી બોલ[25]ઇ ઈસી, દૈવત પણઈ[26] વાત કહઈ[27] હસી ॥૨૪॥

૧ ભા. અને લી. સયલ ૨ ભા. સાથિ, લી. સાથઈં ૩ ભા. પ્રગટ ૪ ભા. પટાભિષેક
૫ ભા. બિસઈં ૬ ભા. સંઘાસણિં ૭ ભા. તાં, લી. તાંહા ૮ ભા. કહિ, લી. કઈ
૯ ભા. અને લી. પહિલી ૧૦ લી. મા ૧૧ ભા. ઈંહાં ૧૨ ભા. બિસ ૧૩ ભા. પિસ
૧૪ ભા. ઈણિ, લી. ઈણઈં ૧૫ ભા. સંઘાસણિ ૧૬ ભા. બિસિ ૧૭ ભા. તેહ, લી. જેઉ
૧૮ ભા. રાજા ૧૯ ભા. સરીસુ ૨૦ ભા. જેહ ૨૧ ભા. બગ ૨૨ ભા. ટાલુ, લી. ઝાલિઉ
૨૩ ભા. બોલિ ૨૪ ભા. મુઝ ૨૫ ભા. બોલિ ૨૬ ભા. પણિ ૨૭ ભા. કહિ

કદર્યપણું કુંહુનઈં[1] અજાણ, આફણી[2] આપણું[3] [કરઈ વખાણ[4]]।
પરગુણ[5] બોલ્યઈ[6] ગિરૂય[7] ચડઈ[8], આપણા[9] ગુણ બોલઈ તુ ઈંદ્ર પડઈ॥૨૫॥

લગ્ન[10] તણી તુ વેલા ટલી, [લાજ્ય[11] ઉ બોલ[12]]ઈ નરવર વલી।
ઈસિઉં[13] સિંહાસણ[14] આપ્યું[15] કુણઈ[16], કિસ્યું[17] ઉદાર્યપણું[18] તે[19] ભણઈ[20]॥૨૬॥

પહિલી[21] સિંહાસણ[22] ઉતપતિ[23], [સાં]ભલિ નરવર પભણઈ[24] યુતિ[25]।
આદિનાથ સુત અવંતીકુમાર, અવંતી થાપી નગરી સાર॥૨૭॥

૧ ભા.માં 'કુંહુનઈં'ને બદલે 'તાએઅ' છે. ૨ ભા. આપહણી ૩ ભા. આપ ૪ ભા. કરિ
૫ ભા.માં 'પરગુણ' શબ્દજ નથી ૬ ભા. બોલિ ૭ ભા. ગુરૂ અડિ લી. ગિરૂયડિ ૮ ભા. ચડઈં
૯ ભા.માં આખી ઉત્તરપંક્તિ આમ છે: આપ વખાંણિઉં ઈંદ્રહ પડિઈં ૧૦ ભા. લગ્ગન ૧૧ ભા. લાજિઉ
૧૨ ભા. બોલિ ૧૩ ભા. અસ્યૂં ૧૪ ભા. સંઘાસણ ૧૫ ભા. આપિઉં, લી. આપ્યઉં
૧૬ ભા. કુણિઈ ૧૭ ભા. કિસ્યૂં ૧૮ ભા. ઉદારપણૂં ૧૯ ભા. નૃપ ૨૦ ભા. ભણિઈ
૨૧ ભા. પિહિલૂં, લી. પહિલૂં ૨૨ ભા. સંઘાસણની ૨૩ લી. ઉતપત્તિ ૨૪ ભા. પભણિઈ
૨૫ ભા. પુતિ, લી. પુત્તિ

ભર્તૃહર તિહાં[૧] રાજા હોઈ[૨], [લ]ઘુ[૩] બાંધવ[૪] વિક્રમ તૂં જોઈ।
પટ્ટ[૫] અભિષેક સમઈ[૬] જવ થયઉં[૭], રીસાવિઉ દેસાઉરિ ગયઉ[૮] ॥૨૮॥

અનંગસેના રાણીસુ[૯] જિ કહીઈ[૧૦], રૂપિઈ[૧૧] રંભ જમલિ હુ[૧૨] લહીઈ[૧૩]।
પ્રાપતિ પખઈ[૧૪] ઈસીન[૧૫] લ[હી]ઈ[૧૬], રાજા ઈસિઉં[૧૭] વિમાસઈ[૧૮] હીઈ[૧૯]॥૨૯॥

નયરી[૨૦] વસઈ[૨૧] તીણઈ[૨૨] બ્રામ્હણ એક, વિ[1B]ભવ પખઈ[૨૩] તસ[૨૪] ગયઉ[૨૫] વિવેક।
ભવનેશ્વરી[૨૬] અરાધિ[૨૭] દેવિ, માંગઈ[૨૮] વર બે[૨૯] કર જોડે વિ ॥૩૦॥

૧ લી. તિહા ૨ ભા. હુોઈ ૩ ભા. લુઘ ૪ ભા. બંધવ ૫ ભા. પટાભિષેક ૬ ભા. સમય
૭ ભા. ભયુ ૮ ભા. ગયુ ૯ ભા. તસુ ૧૦ ભા. કહીંઈ ૧૧ ભા. રુપિ, લી. રૂપઈં
૧૨ ભા. સોઈ, લી. કુણ ૧૩ ભા. કહીંઈ ૧૪ ભા. પખેઈ, લી. પખઈ ૧૫ ભા. નવિ
૧૬ ભા. લહીંઈ ૧૭ ભા. ઈસૂં ૧૮ ભા. વિમાસિ ૧૯ ભા. હીઈ ૨૦ ભા. નયર ૨૧ ભા. વસિ
૨૨ ભા. તિહું ૨૩ ભા. પખિ, લી. પખઈ ૨૪ ભા. તસુ ૨૫ ભા. ગયુ
૨૬ ભા. ભુવનેસ્વરી, લી. ભુવનેશ્વરી ૨૭ ભા. અને લી. આરાધી
૨૮ ભા. માગિ, લી. માગઈ ૨૯ ભા. બિ

તુઠી[1] તુ[2] સુણિ સામિણિ[3] વાત, અજરામર પદવી દઈ[4] માત।
આપિઉ[5] ફલ લીધઉં[6] કરે[7] કરી, ધરી[8] આવંતા[9] વિમાસણું[10] ફરિ[11]॥૩૧॥

હું[12] દારિદ્રી યાચક વલી, અજરામર[13] કહિ પૂરિસુ[14] રુલિ[15]।
એ તઉ[16] આપું[17] પૃથિવીપાલ[18], તે જીવાડઈ[19] બાલગોપાલ॥૩૨॥

આવી વાડવ નરવર દી[ઈ], મહિમા કહી આપઈ[20] તે[21] લીઈ[22]।
રાઈ[23] તે ફલ રાણિ[24] દિધ્ધ, વાલ્હેસરિબણી[25] તીણઈ[26] લિધ્ધ॥૩૩॥

૧ ભા. અને લી. લુઠી ૨ ભા. તૂં ૩ ભા. સામણિ ૪ ભા. દિ ૫ ભા. આપ્યુ, ૬ ભા. લીધું
૭ લી. કરિ ૮ ભા. અને લી. ધરિ ૯ લી. આવતાં ૧૦ વડોદરા પ્રતમાં વીનાણું છે. ભા. અને
લી. પ્રતનો 'વિમાસણું' પાઠ રાખ્યો છે. ૧૧ ભા. ફરી, લી. ફિરી ૧૨ ભા. હૂં ૧૩ ભા. અજરામરિ
૧૪ ભા. પૂરિસું ૧૫ ભા. રલિ, લી. રુલી ૧૬ ભા. જુ ૧૭ ભા. આપૂં ૧૮ ભા. પ્રથવીપાલ
૧૯ ભા. જીવાડિ ૨૦ ભા. આપિ ૨૧ ભા. લવ ૨૨ ભા. લીઈ ૨૩ ભા. રાઈનિ
૨૪ ભા. આણિ ૨૫ ભા. વાલ્હેસરી ૨૬ ભા. તિણિ

રાણી આપઈ પુલાર લીઈ, તે વારાતિનઈ જાઈ દિઈ ।
તીણિઈં વિમાસ્યું હૂં પાપણી, લોકનડિસુ જાણે સાપણી ॥૩૪॥

એહવું ફલ નરેશ્વર ઘટઈ, રાઈ તપાસ્યું તુ ઊંમટઈ।
તિહૂં થિકુ વઈરાગ્યઉ ભોગ, રાઈં લીધઉં સંયમ યોગ ॥૩૫॥ *

અવંતીરાજ તે સૂનું થયૂં, અગનિ વેતાલિ આવી આશ્રયૂં।
નવલા રાજા બઈસા રીઈ, વેતાલઈં તે પણ મારીઈ ॥૩૬॥

૧ ભા. આપિ ૨ ભા. પુલારિહૂ, લી. પુંલાર ૩ ભા. લીઈ
૪ ભા.માં આખો પાઠ આમ છે: 'પુંલાર જઈ ગુણિકા દીઈ' અને લી.માં 'વારાતિ'ને બદલે 'વારાઈતિ' છે.
૫ ભા. તીણીઈ, લી. તીંણીઈં ૬ ભા. વિમાસ્યૂં ૭ ભા. અને લી. પાપિણી ૮ ભા નડસિ
૯ ભા. જાણિ ૧૦ ભા. અને લી. સાપિણી ૧૧ ભા. તપાસિઉં ૧૨ ભા. ઉમટિઈં
૧૩ ભા. તિહિં, લી. તિહા ૧૪ ભા. ઉપનુ ૧૫ ભા. વૈરાગવિજોગ ૧૬ ભા. રાય ૧૭ ભા. લીધું
૧૮ ભા. જોગ ૧૯ ભા. અવયંતિ ૨૦ ભા. માં 'તે' નથી ૨૧ લી. સૂંનું ૨૨ ભા. વેતાલ
૨૩ ભા. નવલુ ૨૪ ભા. બિસારીઈ
૨૫ ભા. પ્રતમાં આખો પાઠ આમ છે: 'તિણિ વેતાલ તે મારીઈ.'

* ભારતીય વિદ્યાભવન (મુંબઈ)ની હસ્તપ્રત 'સિં.બ.ભા.' વડોદરા અને ભાંડારકરની હસ્તપ્રત 'સં.બ' કરતાં નીચે આપેલી ષટ્-પંક્તિઓ વધારે છે, આગળ પણ કડી નં. ૫૩ અને ૨૫૨ પછી આવી વધારાની પંક્તિઓ આવે છે.

ઈસ્યઈ[1] અવસરિ વિક્રમ આવીઉ, મહિલઈં[2] જઈ[3] નઈં[4] બોલાવીઉં।
અવધૂત ભણી ન ઉલખઈ[5] કોઈ, ઈસ્યું[6] રાજ[7] કાંઈ[8] સૂંનું[9] હોઈ॥૩૭॥

વેતાલ વાલિકર[10] તુમ્હે[11] મનિ ધરું[12], તુ[13] કવહુઈ રાજા મૂંહનઈં કરું।
સાહસીક ભણી દીધું રાજ, સુખઈં[14] ભોગ ભોગવૂં[15] હૂં[16] આજ[17]॥૩૮॥

સાંજ[18] સમઈં[19] નિજ સિજ્યાં[20] પાસિ, બલી[21] પકવાન[22] કરિ[23] વાસ્યું[24] વાસ[25]।
અગર કપૂર કસ્તૂરી ઘણી, ઉખેવઈ[26] ઊજેણી ધણી॥૩૯॥

૧ ભા. અસિ ૨ ભા. મહલુ, લી. મહિલંઈ ૩ ભા. જાઈ ૪ ભા. માં નથી ૫ ભા. ઉલખિ
૬ ભા. ઈસિઉં ૭ ભા. અને લી. માં 'રાજ', વૂ માં 'રાજા' છે. ૮ ભા. કાં, લી. કાઈં
૯ ભા. અને લી. માં સૂનૂં ૧૦ ભા. વાલ, લી. વ્યલિકર ૧૧ ભા. તુહ્મે, લી. તુમ્હે
૧૨ ભા. ધરો ૧૩ ભામાં આખો પાઠ આમ છે: તુ કહિ મૂહનિ રાજા કરો ૧૪ ભા. સૂખિ
૧૫ ભા. ભોગવુ ૧૬ ભા. માં નથી, લી. હું ૧૭ ભા. રાજ ૧૮ લી. સાજ ૧૯ ભા. સમિ ૨૦ ભા. સિય્યા
૨૧ ભા. અને લી. બલિ ૨૨ ભા. પકવાન, લી. પકવાનિ ૨૩ ભા. તુહ્મે ૨૪ ભા. વાસુ
૨૫ ભા. વાસિ ૨૬ ભા. ઊખિવિ, વૂ માં ઉખવઈ છે અને લી. માં ઉખેવઈ છે. લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

ખડગ કાઢી રહિઉ[1] ભૂપાલ, તુ વિકરાલ આવ્યઉ[2] વેંતાલ[3]।
બલ[4] આરોગી તૂઠઉ[5] તેહ[6], રાજ દીધઉ[7] મઈ[8] તૂંહનઈ[9] એહ[10]॥૪૦॥

ભગતિ[11] કરે નિત મૂંઝનઈ ઈસી, આંતરિક્ષ[12] વેતાલ હૂઉ વસી।
વ્યાહણા[13] માહિઈં[14] નરવર નિરખીઉ[15], મંત્રી વર્ગ[16] સઘલઉ[17] હરખીઉ[18]॥૪૧॥

નિતનિત[19] લીહું કુણિ આવઈ ભૂત, બલિ કીધાં[20] આહાર બહૂત।
એકવાર પૂછિઉં[21] એતલું, મુજ આઉખૂ[22] કહિ કે તલું ॥૪૨॥

૧ ભા. રહીઉ ૨ ભા. આવિઉ ૩ ભા. અને લી. વેતાલ ૪ ભા. બલિ ૫ ભા. તૂઠો, લી. તૂંઠઉ
૬ ભા. તેઉ ૭ ભા. અને લી. દીધૂં ૮ ભા. મિ ૯ ભા. તૂંહનિ ૧૦ ભા. એઉ
૧૧ ભા. માં આખો પાઠ આમ છે: ભગતિ કરિ મૂહનિ નિત ઈસી, લી.માં 'મૂઝનઈ' છે.
૧૨ ભા. માં બીજું ચરણ આ પ્રમાણે છે: અંતરક્ષિ થિઉ બો લિહુસી લી.માં અંતરિક્ષ
૧૩ ભા. વ્યાહુણા ૧૪ ભા. માહિ ૧૫ ભા. નરખીઉ ૧૬ ભા. વર્ગ ૧૭ ભા. સઘલુ
૧૮ ભા. હર્ખીઉ ૧૯ ભા. માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: નિતનિત ઈમ આવિત ભુત
૨૦ ભા. કીધી લીહું – ભા. માં લીહું વધારાનો છે. ૨૧ ભા. પૂછઉં
૨૨ ભા. આયુખૂં

વરસ[ત] સત એક[1] આઉ[2]જ[3] તુઝ, ભૂપ ભણઈ[4] જિ સૂંચ્ય[5] આઉઝ[6]।
એકઈ[7] ઊણઉં[8] કઈ આગલૂદેવ, નવાણૂ એકોતેર હેવ ॥૪૩॥

તેલ કૂલિરિ[9] કલસી પાચવણી[10], આજ ન કીધી તે સા[11] ભણી।
ઊણૂં અધિકૂં[12] ન થાઈ[13] દેવ, તુ તુંહૂંનઈ[14] મઈ[15] ટાલિઉં[16] હેવ[17]॥૪૪॥

ખાંડૂં[18] લઈ[19] ઉલાલઈ[20] હાથી[21], મૌંટી[22] છઈ[23] તું[24] આવિ નબાધિ।
સાહસીક ભણી સૂંપઉં[25] રાજ, અવસરિ સમરિયા[26] સુરિસું[27] કાજ॥૪૫॥

૧ ભા. માં નથી ૨ ભા. આય, લી. આયુ ૩ ભા. છિ ૪ ભા. ભણિ ૫ ભા. સૂન્ય ૬ ભા. થયામુઝ
૭ ભા. માં આખી પંક્તિ આમ છે: કિ નવાણુ એકોતેર દેવ।
આયુ ઈણી પરિ કરો મુઝ હેવ॥
૮ લી. ઊણઉં, વ. માં 'કુપણું' છે. ૯ ભા. કૂલરિ ૧૦ ભા. પાંચસણી, લી. પાચતણી
૧૧ ભા. અને લી. સ્યા ૧૨ ભા. અધિકૂં, લી. અધિકું ૧૩ ભા. થાઈ, વ. ખાઈ
૧૪ ભા. તુહનિ ૧૫ ભા. મિ ૧૬ ભા. ટાલી ૧૭ ભા. સેવિ ૧૮ ભા. ખાંડૂં, વ. થોડૂં
૧૯ ભા. લેઈ ૨૦ ભા. ઊલાલિ ૨૧ ભા. હાથિ ૨૨ ભા. મૌંટીં ૨૩ ભા. છઉં
૨૪ ભા. માં નથી ૨૫ ભા. સૂંપઉ, લી. સૂંપ્યઉ ૨૬ ભા. સમરે ૨૭ ભા. કરસૂં

વર દેઈ[1] નઈં[2] પ્રેત પહુતઉ[3], મહિલઈ[4] માંડિઉ[5] રંગ બહુતઉ[6]।
પટાભિષેક[7] કીઉ મહારાજ, વિક્રમ રંગિ કરઈ[8] તિહું રાજ ॥૪૬॥

યોગી[9] આવ્યો[10] એકવાર[11], ભૂપતિ[12] નઉ અતિ કરઈ કઈ[?A]વાર।
સુરવીર[13] તૂં સાહસી સિધ્ધ, પર ઉપગાર કરણ પર સિધ્ધ॥૪૭॥

પ્રારથિયાં[14] નવિ પહિડઈ[15] કિમ્હઈ[16], તું[17] કાંઈ માંગૂં[18] તૂં[19] કહું ઈ[20]।
વિક્રમ કહઈ[21] કાંઈ[22] વાર માગિ, કાજ કરી તૂં મારગ[23] લાગિ॥૪૮॥

૧ ભા. દેઈ ૨ ભા. નિ ૩ ભા. પહૂત ૪ ભા. મહિલિ ૫ ભા. મંડિઉ ૬ ભા. બહુત
૭ ભા. પટાભખેક ૮ ભા. કરિ ૯ ભા. જોગી, પછી 'એક' વધારાનો ૧૦ ભા. આવિઉ
૧૧ ભા. તિણિવારિ ૧૨ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: ભૂપતિ તેહનિ કરિ જુહાર
૧૩ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: તૂં સુરાતન સાહસીક સુધ્ધ ૧૪ ભા. પારથીઆ ૧૫ ભા. પિહિડિ
૧૬ ભા. કિમિઈ ૧૭ ભા. હું ૧૮ ભા. માગૂં ૧૯ ભા. તૂંહ ૨૦ ભા. કહિઈ ૨૧ ભા. કહે
૨૨ ભા. કાંઈ છતૂં; લી. કાંઈ હૂતું ૨૩ ભા. અને લી. મારગિ

માહુરાજ[1] મંત્ર સાધન કાજ, ઉત્તર[2] સાધિક થાવું આજ ।
મહિનાથિ[3] માનિઉં[4] તે[5] વયણ, મસાણ મહિં[6] લેઈ ગયો[7] રયણિ[8] ॥૪૯॥

વટશાખા[9] એક લંબિઉ જેય[10], આણિ[11] નરવર શબ તૂં લેય ।
તું[12] યોગી[13] માંડઈ[14] મંત્ર જાપ, પૃથિવીપતિ[15] તિહાં થયઉ[16] નિષ્પાપ[17] ॥૫૦॥

જગતપતિનૂં[18] જાણી કષ્ટ, કથા કહી નિશિ[19] ગમઈ[20] વિશિષ્ટ[21] ।
વેતાલ-પંચવીસી તું[22] હૂઈ, વ્યાહાણું[23] થયઉ[24] વાત કહઈ[25] જૂજૂઈ[26] ॥૫૧॥

૧ ભા. માહુરિ ૨ ભા. ઉત્તર, લી. ઉત્તર ૩ ભા. મહીનાથિ, લી. મહિનાથિ ૪ ભા. માંની
૫ ભા. તસ ૬ ભા. માહિ ૭ ભા. ગઉ ૮ ભા. રયણ, લી. વયણિ ૯ ભા. શાખાવૃક્ષ
૧૦ ભા. તેઉ ૧૧ ભામાં બીજું ચરણ આમ છે: આણ્યુ નરવર તુહમે શબ એહ ૧૨ ભા. તુ
૧૩ ભા. જોગી ૧૪ ભા. માંડિઉ ૧૫ ભા. પ્રથવીપતિ ૧૬ ભા. ભયુ ૧૭ લી. નિઃપાપ
૧૮ ભા. અવનીપતિનૂં ૧૯ ભા. નિ ૨૦ ભા. ગમિ ૨૧ ભા. વશષ્ટ ૨૨ ભા. તિહાં
૨૩ ભા. વ્યાહણિ ૨૪ ભા. થિ ૨૫ ભા. કહિ ૨૬ ભા. જૂઈ

રાજન કુડકપાલી[૧] એહ[૨], બત્રીસ[૩] લક્ષણુની બલિ લેહ।
કરી સોવન-પુરુસુ[૪] સાધસ્યઈ[૫], ધીરિમ[૬], પાપઈ તે બાધસ્યઈ॥૫૨॥ *

બીજી રાતિઈ[૭] યોગી[૮] જેય[૯], આહુતિ કરીનઈ[૧૦] સાધ્યઉ[૧૧] લેય[૧૨]।
પુરૂષોત્તમ[૧૩] તે પુરિસુ હેમ, રાજભુવન[૧૪] લેઈ આવ્યઉ[૧૫] ક્ષેમ[૧૬]॥૫૩॥

જાણી અથિર લછિ[૧૭]નઈ રાજ, પૃથિવી[૧૮] ઉરણ[૧૯] કરઈ[૨૦] માહારાજ।
આંકિઉં[૨૧] સંવછર[૨૨] આપણઉં[૨૩], ચિહું[૨૪] સએ સતિરિ તુમ્હ વીર તણઉ॥૫૪॥

૧ ભા. કૂર ૨ ભા. જેહ ૩ ભા.માં બીજું ચરણ આમ છે: બત્રીસ લક્ષણ બલિ દેસિ લેઅ
૪ ભા. પુરસિઉ ૫ ભા. સાધસિ ૬ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: નીલજ પાવી તે બાધસિ
૭ ભા. રાતિ ૮ ભા. જોગી ૯ ભા. જેહ ૧૦ ભા. નિ ૧૧ ભા. નાખિઉ ૧૨ ભા. તેહ
૧૩ ભા. પુરષોતમિ ૧૪ ભા. રાજભુવનિ ૧૫ ભા. આવિઉ ૧૬ ભા. ખેમ ૧૭ ભા. લછિનું
૧૮ ભા. પ્રથ્વી ૧૯ ભા. ઉરણ ૨૦ ભા. કરિ ૨૧ ભા. આંકિઉ ૨૨ ભા. સંવત્સર
૨૩ ભા. આપણુ ૨૪ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: ચિહુંસિ સતરે રચિઉ વીર તણુ

* ભારતીય વિદ્યાભવન (મુંબઈ)ની મલયચંદ્રકૃત 'સિં.બ'માં
આ પછી વધારાની પદ્ય-પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

દાનં[1] પુણ્ય[2] જાણીનઈ[3] ઈંદ્ર, દૈવતં[4] પાહિં[5] સત્વિઉ નરેન્દ્ર[6]।
બત્રીસ પૂતલીએં[7] સંજુત્ર[8], આપ્યઉં[9] સિંઘાસનં[10] સુપવિત્રા।।૫૫।।

પટાભિષેક[11] નવલઉ[12] કરી, ઈંદ્રાર્પિત[13] આસણ અલંકરી।
વિજયા કહઈ[14] સુણિ[15] હે[16] ભોજરાજ, ઈણિ પરિ વિક્રમ કરતુ રાજ।।૫૬।।

એકવાર[17] રાય કટકઈ કરઈ, પઈઠાણપુરિ પારણી[18] સાંચરઈ[19]।
સાલિવાહન રાઉ[20] કરઈ[21] અકૃત્ય, વિક્રમાદિત્ય નઈ[22] હુઉ[23] મૃત્ય[24]।।૫૭।।

૧ ભા. દાંન ૨ ભા. દેવુ ૩ ભા. જાણીનિ ૪ ભા. દેવતા ૫ ભા. માહિ ૬ ભા. સુરેન્દ્ર
૭ ભા. પૂતલીઈ ૮ ભા. સંજુત, લી. સંજુત્ત ૯ ભા. આપિઉ ૧૦ ભા. સંઘાસણ ૧૧ લી. પટ્ટાભિષેક
૧૨ ભા. નવલુ ૧૩ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે:- આપ્યું આસણ તે અલંકરી
૧૪ ભા. ભણિ ૧૫ ભા. સુણઉ ૧૬ ભા. માં નથી.
૧૭ ભા. માં પૂર્વપદ આમ છે: રાય એકવાર કટકે કરિ ૧૮ ભા. પારણ ૧૯ ભા. સંચરિ
૨૦ ભા. રાય ૨૧ ભા. કરિ ૨૨ ભા. નિ ૨૩ ભા. હુઉ ૨૪ ભા. અને લી. મૃત્યુ

પટરાણી સાતમાસ નઉ[1] ગર્ભ[2], આપિઉ[3] ઉદર વિદારી દર્ભ।
આપણ પઈ[4] નૃપ[5] સાથિઈં[6] ગઈ, વસૂધા[7] વિક્રમસેનની હુઈ[8]॥૫૮॥

સંઘાસણી[9] નવિ બઈસઈ[10] કોઈ, વ્યોમાંગણિ[11] વાણી તવ[12] હોઈ।
સપવિત્ર ભૂમિ ભંડારુ એહ[13], બઈસવા[14] યોગ્ય નહીં કો તેહ॥૫૯॥

હિવડાં[15] લઈ સિંહાસણું[16] લિધ્ધ, અમ્હે[17] પણ બઈસવા ન દીધ્ધ।
સહિજિ ઉદારપણૂં[18] સુણિ[19] સાર, ઉજેણી[20] રાજ્ય કરઈ[21] એકવાર॥૬૦॥

૧ ભા. ૦નુ ૨ ભા. ગર્ભ ૩ ભા. માં ઉત્તરપદ આમ છે: ઉદર વિદારી આપિઉ ડિંભ
૪ ભા. ૦પિ ૫ વ. નવિ ૬ ભા. સાથિ, લી. સાથઈં ૭ ભા. વિસુધા ૮ ભા. હૂઈ
૯ ભા. સિંહાસણિ, લી. સિંઘાસણિ ૧૦ ભા. બિસઈ ૧૧ ભા. વ્યોમંગણી
૧૨ ભા. તે ૧૩ ભા. એઉ
૧૪ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: બિસવા યોગિ નહી તે કોઈ
૧૫ ભા. હિવણાં ૧૬ ભા. સંઘાસણ
૧૭ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: બિસવા નઈ પણિ અહ્મે ન દિધ્ધ
૧૮ ભા. ઊદારપણઈ ૧૯ ભા. સહી ૨૦ ભા. ઊજેણી ૨૧ ભા. કરિ

રાજસભા[૧] એક દીન આવીઉ, બોલઈ નહીં હીણ લે દીખીઉ[૨]
સહસ દીનાર અપાવ્યઉ[૩] રાય, લુહઈ[૪] લિહાથઉ[૫] કિમ્હઈ[૬] ન જાય[૭]॥૬૧॥

બોલાવ્યઉ[૮] લેઈ[૯] બોલઈ[૧૦] સિઉં[૧૧], લાજઈ[૧૨] માણ[૨B] કમાડ દીધું જિસ્યું[૧૩]
દસ સહસ દીધા દીનાર, કવિત કહઈ[૧૪] લક્ષ આપઈ[૧૫] અપાર[૧૬]॥૬૨॥

રાઈ[૧૭] પૂછિઉં પંડિત કહઈ[૧૮], સુકુલ બ્રાણઉં[૧૯] આગલ[૨૦] નિરવહઈ[૨૧]
લેઈ[૨૨] ઉપરિ લિ[૨૩] કહઈ[૨૪] પ્રબંધ, બહુશ્રુત[૨૫] મહિતાનુ સંબંધ॥૬૩॥

૧ ભા. માં આખી પંક્તિ આમ છે: રાજસભાઈ એકણિ દીન, આવી બોલિ હીનસ્ય દીન.
૨ લી. દેખીઉ ૩ ભા. અપાવિઉ ૪ ભા. લુહિ ૫ ભા. લિહુંથિઉ ૬ ભા. કિમહિ
૭ ભા. જાઈ ૮ ભા. બોલાવિઉ ૯ ભા. લે ૧૦ ભા. બોલિઈ ૧૧ ભા. સિઉ
૧૨ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: લાજ કમાડલે દિધઉં લિસ્યુ ૧૩ લી. જિસ્યું ૧૪ ભા. કહિઈ
૧૫ ભા. આપિ ૧૬ ભા. સાર ૧૭ ભા. રાય ૧૮ ભા. કહિ ૧૯ ભા. સુકલિણુ લી. સુકુલીણઉ ૨૦ ભા. અને
લી. આગલિ ૨૧ ભા. નરવહિ ૨૨ ભા. તે ૨૩ ભા. માં નથી, લી. લે ૨૪ ભા. કહિ ૨૫ ભા. બહુશ્રુલ

250

પુરી વિશાલા રાજાનંદ, વિજયપાલ સુત કરઈ[1] આણંદ।
ભાનુમતિ રાણી નઈ[2] તે દખિ, બહુશ્રુત[3] અહિતો[4] અતિહિ વિસિષ[5]॥૬૪॥

રાણીસ્યું[6] સભાઈ બઈસઈ ભૂપ, મંત્રિ[7] કહઈ[8] ઈમ દીસઈ[9] વિરૂપ।
લિસ્યુંરૂપ[10] ચીતારઈ[11] કઉ[12], સારદાનંદન કહ્યઉ[13] પૂછીઉ[14]॥૬૫॥

રાણીરૂપ અલિખિઉ[15] કિસ્યું[16], તિલક પખઈ[17] સોહઈ[18] છઈ[19] જિસ્યું[20]।
વિકલપ[21] વસ્યું મંત્રિ વાત કહી, સારદાનંદન મારિંવઉ[22] સહી॥૬૬॥

૧ ભા. કરિ ૨ ભા. રાણી અતિ ઈછ, લી. રાણીઈ તે દખિ ૩ ભા. બહૂશ્રુત
૪ ભા. અહિતુ ૫ ભા. શરષ ૬ ભા. માઁ પૂર્વપદ આમ છે: * રાણીસૂં બિસિ ભૂપ
૭ ભા. મંત્રી ૮ ભા. કહિ ૯ ભા. દીસિ ૧૦ ભા. લિસિઉ ૧૧ ભા. ચીત્રારિ ૧૨ ભા. કીઉ, લી. કીઉં
૧૩ ભા. કહ્યિ, લી. કહ્યઈ ૧૪ ભા. પૂછીઉ ૧૫ વ માં અકંછઈ, ભા. અલિખિઉ, લી. આવ્યું
૧૬ ભા. કિસિઉં ૧૭ ભા. પખિ ૧૮ ભા. સોહિઈ ૧૯ ભા. છિ ૨૦ ભા. લિસ્યૂ
૨૧ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: વિકલપ વાત મંત્રિનિ કહી ૨૨ ભા. મારે

મહિલઈ[1] મનિહિં[2] વિમાસી લાજ, અણવિમાસ્યું[3] નવિ કીજઈ[4] કાજ।
સહિકાર છેદઈ[5] નૃપ[6] સંતાપ, પુરોહિત[7] હણઈ કીઉ[8] પશ્ચાત્તાપ[9]॥૬૭॥

નુલ[10] હણી ઊઆટી હોઈ, અતિ અંદોહ હણઈ[11] પંખીઈ।
સહિસાલકા રિઈ[12] રાયનઈ[13] રોસ, પછઈ[14] પણ અમ્હનઈ આવઈ દોસ॥૬૮॥

ધરિઆણિ[15] ભુંઈરઈ[16] ગોપવ્યઉ[17], કિસ્યું[18] કરી ભૂપતિ કોપવ્યઉ[19]।
હુવઈ[20] એકવાર અપશકુન અપાર, પારધી પુહુતુ[21] રાજકુમાર[22]॥૬૯॥

૧ ભા. મહિલિ ૨ ભા. મનિ ૩ ભા. ૦ વિમાસ્યૂં ૪ ભા. કીજિ ૫ ભા. છેદિ ૬ ભા. મનિ
૭ ભા. પરોહિત ૮ ભા. કીધઉ ૯ ભા. પશ્ચાતાપ ૧૦ વ. અને લી. ચઉલ, ભા. નુલ
૧૧ ભા. હણિ ૧૨ ભા. સહસાકારિ ૧૩ ભા. રાયનુ
૧૪ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: પછિ અંહ્મનિ પણિ આવિ દોશ ૧૫ ભા. આણી
૧૬ ભા. ભૂહરિ ૧૭ ભા. ગોપવિઉ ૧૮ ભા. કિસિ ૧૯ ભા. કોપવિઉ
૨૦ ભા. માં પુર્વપદ આમ છે: એક વારિ ઉપશુકન અપાર ૨૧ ભા. પુહતુ ૨૨ ભા. રાજકુમારિ

સુંદરે[1] કેડઈ[2] રાજા[3] અટવી[4] પડિઉ, વાઘ દેખી[5] તરું[6] ઊપરિ[7] ચડિઉ ।
અદષ્ટાયક[8] વ્યંતર સંક્રમ્યઉ[9], વાનર[10] થઈ તિહાં રમિઉ ॥૭૦॥

માનવાણી બોલઈ[11] ઈસ્યું[12], આવિ ઊપહિરું[13] મંજીહુસિ[14] કિસ્યું[15]
વાઘ. તલઈ[16] બઈસી[17] જઈ[18] રહિઉ, રાતિ પડઈ[19] વાનર[20] બોલ[21] કહિઉ ॥૭૧॥

નિદ્રા કરિ મુઝ[22] ખોલઈ[23] મિત્ર, મુઝ[24] વિશ્વાસ કરે તલિ શત્રુ ।
નિદ્રા[25] ભરિત સ બોલઈ વાઘ, એહનિ[26] ભક્ષ્ય[27] એવડઉસ્યું[28] આઘ ॥૭૨॥

૧ ભા. સુહર ૨ ભા. કેડિ ૩ ભા. માં નથી ૪ લી. અટવીઈ ૫ ભા. દેખીનિ ૬ ભા. તરૂ ૭ ભા. અરિ
૮ વ. માં 'યંક વ્યંત સંક્રમ્યઉ' પાઠ છે, લી.નો પાઠ રાખ્યો છે. ભા. અધિષ્ઠાયક ૯ ભા. સંક્રમ્યુ
૧૦ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: વાંનર એક વૃક્ષિ તિણિ ભમિઉ ૧૧ ભા. બોલિ ૧૨ ભા. અસિઉં
૧૩ ભા. ઉપહરઉ ૧૪ લી.અને વ. પ્રતમાંથી હિસિ, ભા. બીહસિ ૧૫ ભા. કિસિઉં ૧૬ ભા. તલિ ૧૭ ભા. બિસી
૧૮ ભા. જનિ ૧૯ ભા. પડી ૨૦ ભા. વાંનરનિ ૨૧ ભા.માં નથી ૨૨ ભા. અને લી. મુઝ ૨૩ ભા. ખોલિ
૨૪ ભામાં બીજું ચરણ આમ છે: મ કરિ વીસાસ તલિછિ શત્ર ૨૫ ભા.માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: નિદ્રા આવી બોલિ વાઘ
૨૬ ભા. દિઈ ૨૭ ભા. ભક્ષ ૨૮ ભા. એવડુસૂં

માનવ નઉ[1] નવિ[2] કીજઈ[3] વિશ્વાસ, મુજ[4] તુજ[5] પૂરિ[6] આહારે[7] જ આસ ।
વિશ્વાસઘાત ન કરૂં તે કહ્ઈ[8], તું[9] મૌનવ્રત[10] કરી નઈં[11] રહ્ઈ[12]॥૭૩॥

કુંયર[13] બોલઈ[14] વાનર પુત્ત[15], વાઘ ભણઈ[16] હો[17] સુણિ નર ઉત્ત[18]।
નખી નદી[19] નઉ[20] નહી વિશ્વાસ, નારિ રાજકુલી[21] શૃંગ હુઈં[22] જાસ॥૭૪॥

એહનઈ[23] નાખિ[24] ભોજન હું[25] લહુ, તુંહનઈ[26] જાતાં[27] કાંઈ નવિ કહુ[28]।
ભમલિ[29] કુમરિ તે મેહલિઉ જેહ, ડાલી વિલગ્ગી[30] રહિઉ તેહ[31]॥૭૫॥

૧ ભા. મનહૂતાણુઉ ૨ ભા. ન ૩ ભા. કીજિ ૪ ભા. મુઝ ૫ ભા. તુઝ ૬ ભા. પૂજિ
૭ ભા. સઘલી ૮ ભા. કહિ ૯ ભા. તુ ૧૦ ભા. મૌન્યવ્રત ૧૧ ભા. તે ૧૨ ભા. રહિં ૧૩ ભા. કૂંઅર
૧૪ ભા. બોલિ ૧૫ ભા. ૦સુત્ત ૧૬ ભા. ભણિ ૧૭ ભા. સુણિહો ૧૮ ભા. રાઉત્ત ૧૯ ભા. નદીનખી
૨૦ ભા. ૦નુ ૨૧ ભા. ૦કુલ ૨૨ ભા. હોઈ ૨૩ ભા. એ ૨૪ ભા. નાંખિઉ, લી. લાખિ
૨૫ ભા. માં 'હું' નથી ૨૬ ભા. તૂં ૨૭ ભા. જાતાં ૨૮ ભા. કહું
૨૯ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: વેગિ કુમરી નાખ્યુ જેલ લિ ૩૦ ભા. વિલગ્ગી ૩૧ ભા. તેતલિ

લાજ્યું[1] કુંઅર પ્રતિઈં કોપિઈં કહઈ, તાહરું[2] કરમ કીધઉં તૂં સહઈ ।
'વિસેમિરા'[3] ભણાવ્યું[4] ઈસ્યું[5], ગહિલઉં[6] થિઉ[7] નવિ[8] બોલઈ[9] સિસ્યું[10]॥૭૬॥

વાઘ દેખીનઈ[11] ત્રસ્ત તુરંગ, રાય દેખીનઈં[12] કરઈ[13] કુરંગ ।
જોતુ હીંડઈ[14] વગડઈ જામ, ગહિલઉ[15] થયઉ[16] પુત્ર દેખઈ[17] તામ[18]॥૭૭॥

બાપઈં[19] પૂછિઉં આ સ્યું દહઈ, 'વિસેમિરા' વલતૂં[20] કહઈ[21] [3A]
મંત્ર મૂલી કીધા ઉપચાર, તુ વસુધાહિવ[22] કહઈ[23] વિચાર॥૭૮॥

૧ ભા. માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: લાજિઉ કુંઅરિ અનિ કપિ કહિ
૨ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: તાહરો કીધું તૂંહજ સહિ ૩ ભા. વિસ્યેમેરા વ. અને લી. માં વિસેમેરા
૪ ભા. ભણાવિઉ ૫ ભા. અસિઉ ૬ ભા. ગિહિલુ ૭ ભા. થઈ ૮ ભા. નિ ૯ ભા. બોલિ ૧૦ ભા. સિસ્યુ
૧૧ ભા. દેષીનિ ૧૨ દેષીનિ ૧૩ ભા. કરિ ૧૪ ભા. હીડિ ૧૫ ભા. ગિહિલુ ૧૬ ભા. સિઉ ૧૭ ભા. દેખિઈ
૧૮ ભા. તાંમ ૧૯ ભા. માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: 'બાપિં પૂછિઉં અઉ આ સિઉં દહિ' ૨૦ ભા. વલતુ
૨૧ ભા. કહિ ૨૨ ભા. વિસુધાધિપ, લી. અને વ. માં 'વસુધહુવ' હતું તેનું 'વસુધાહિવ' રાખ્યું છે. ૨૩ ભા. કરિ

સારદાનંદન જઉ[1] આજ[2] હું તં[3], કિમ અંગજ ગહિલું[4] થયઉ[5] રહતં[6] ।
પણિ. પાપીઈ મઇં[7] મારિઉ, મહિલઈં[8] શોક કરતુ વારિઉ[9] ॥૭૯॥

નગરમાહિ પડહુ વાઇઉ, અર્ધરાજ દીજઈ[10] ભાઈઉ,
કુમર શરીરૈં[11] નિરામઈ કરઈ[12], સારદાનંદનં[13] ચિત્તિ[14] તે[15] ધરઈ[16] ॥૮૦॥

મહિલા[17] નઈં કહિઉં[18] નૃપ[19]ઇમ કહું[20], મુઝ[21] ઘરિ આવી ઉપચારૈં[22] લહુ ।
સાત વરસની કન્યા[23] જેહ[24], કુમરનઈં[25] નીરોગ[26] કરિસ્યઈ[27] તેહ[28] ॥૮૧॥

૧ ભા. જુ ૨ ભા. આજજ ૩ ભા. હુત ૪ ભા. ગહિલુ ૫ ભા. થિઉ ૬ ભા. રહિત ૭ ભા. મિ, વ. માં નથી. ૮ ભા. મહતુઈ ૯ ભા. વારીઉ ૧૦ ભા. દીધુ ૧૧ ભા. સરીર ૧૨ ભા. કરિ ૧૩ ભા. સારદાનંદનનિ ૧૪ ભા. ચિત્ત ૧૫ ભા. માં નથી ૧૬ ભા. ધરિ ૧૭ ભા. મહિતિ ૧૮ ભા. ભણિઉં ૧૯ ભા. નઈ વ. માં 'ઈમ' નથી, લી. માં છે. ૨૦ ભા. કહિઉ ૨૧ ભા. રહ્મ ૨૨ ભા. ઉપધ ૨૩ ભા. કંન્યા ૨૪ ભા. જેઅ ૨૫ ભા. કુમરનિ ૨૬ ભા. ગુણ ૨૭ ભા. કરિસિ ૨૮ ભા. લેઅ

રાજા સુત આણીનઈ રહિઉ, પરચયિમાંહિ[1] બોલ જાઈ[2] કહિઉ।
ચિહું શ્લોકે થઈ અક્ષર[3] ચ્યારિ, તેં[4] મેહલાવ્યાં[5] તીણી વારિ॥૮૨॥

विश्वासप्रतिपन्नानाम्[6] वंचने का विदग्धता।
अङ्कमारुह्य सुप्तानाम् हन्तुं किं नाम पौरुषम्॥
सेतुम् गत्वा समुद्रस्य गंगासागरसंगमे।
ब्रह्महा मुच्यते पापाँ मित्रद्रोही न मुच्यते॥
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च स्तेनो विश्वासघातकः।
चत्वारो नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ॥
राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि।
देहि दानं सुपात्रेषु गृही दानेन शुध्यति॥
ग्रामे वसति कुमारी वनस्थं चरितं खलु।
कपि व्याघ्रमनुष्याणां कथं जानाति बालिके॥
देवगुरु प्रसादेन जिह्वाग्रे मे सरस्वती।
तेनाहं नृप जानामि भानुमत्यास्तिलं यथा॥

૧ ભા. પરીઅચિ, લી. પરીયચિ ૨ ભા. જે ૩ ભા. અષ્યર ૪ ભા. માં નથી
૫ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: 'મેલ્હાવ્યા તિણિ ઈણિ વિચાર'
૬ વ. અને લી. પ્રતમાં, ઉપરના છ સંસ્કૃત શ્લોકની પ્રથમજ પંક્તિ આપેલી છે, ભા. માં આખા શ્લોક આપેલા છે. વાતની દષ્ટિએ 'વિસેમિરા' વાળા પ્રથમ ચાર શ્લોકનુંજ મહત્ત્વ છે.

259

કુમરઈ[1] કહિઉં[2] નિજ વૃત્તાંત[3], તીણઈં[4] નરવર ચમકયઉ[5] ચિંતિ[6]।
ગામિ રહિતાં[7] જાણિઉં[8] કેમ[9], ભૂપ ભાનુમતિ[10] તીલક[11] જેમ[12]॥૮૩॥

પરીચયિ[13] પાછિ[14] કીધી જામ, પંડિતનઈં[15] તવ કિધ્ધ[16] પ્રણામ।
મહિલાનુ[17] અતિ કરઈ[18] વખાણ[19], બ્રહ્મહત્યા[20] ટાલી તૂં જાણ॥૮૪॥

ઈસી કથા તે વિક્રમ સૂણી[21], કોટિ દ્રવ્ય[22] દઈ રીઝયા ભણી।
ઈસ્યઉ[24] ઊધાર[25] હુઈ[26] ભોજરાજ, તુ સિંધાસણિ[27] બઈસુ[28] આજ॥૮૫॥

૧ ભા. કુમરિ ૨ ભા. કહીઉ ૩ ભા. વૃતાંત ૪ ભા. તીણિ ૫ ભા. ચમકિ ૬ ભા. ચિતિ ૭ ભા. વસંતી ૮ ભા. જાણિઉ, લી. અને વ.માં 'જાવઉં' છે. ૯ ભા. કિમ ૧૦ ભા. ભાનૂંમતી ૧૧ ભા. તિલક, લી. તલક ૧૨ ભા. જિમ ૧૩ ભા. પરીઅછિ ૧૪ ભા. પાછી ૧૫ ભા. પંડિતનિ ૧૬ ભા. કીધ ૧૭ ભા. મહિલાનૂં ૧૮ ભા. કરિ ૧૯ ભા. વખાણ ૨૦ ત્રણે પ્રતોમાં ચોથું ચરણ આમ છે: વ. 'બ્રહત્યાટાલી તૂંણ' લી. 'બ્રહ્મહત્યા ટાલી તૂં જાણ' ભા. બ્રહ્મહત્યા ટાલી તિજાણ. લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૨૧ ભા. સુણી ૨૨ ભા. કોડિ ૨૩ ભા. દિ ૨૪ ભા. અસિઉ ૨૫ ભા. ઉદાર ૨૬ ભા. હુઈ ૨૭ ભા. સંધાસણિ ૨૮ ભા. બિસુ

[કથા - ૨]

વલી મહૂરતિ બીજઈ[1] રાય, સિંઘાસણિ[2] બઈસવા[3] સજ થાય[4] ।
બીજી બોલઈ[5] વિજયા ઈસ્યું[6], બઈસિ[7] રાજા જઉ[9] વિક્રમ જિસ્યું[10] ||૮૬||

એકવાર ઉજેણી ધણી, ચાલ્યુઉ[11] કુલિગ જોવા ભણી ।
તસું[12] તીરઈં આવી નઈ એક, કહઈ[13] કુલિગ સુણિ નરવર છેક ||૮૭||

ચિત્રકૂટ ગિરિ[વરિ][14] વનસાર, નદી એક તિહાં વહઈ[15] અપાર ।
પુણ્યવંત[16] જે[17] કરઈ[18] સનાન, તસ[19] દેહઈ[20] જલ દૂધ સમાન ||૮૮||

૧ ભા. બીજિ ૨ ભા. સંઘાસણ ૩ ભા. બિસવા ૪ ભા. થાઈ ૫ ભા. બોલિ
૬ ભા. ઈસ્યૂં ૭ ભા. બિસિ ૮ ભા. દાંન, લી. રાજ ૯ ભા. હુઈ ૧૦ ભા. જસિઉ
૧૧ ભા. ઓકલ્યા ૧૨ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: તે માહિ કહિ આવીનિ એક
૧૩ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: કહઈ કુલિગ સુણિ નરવર છેક
૧૪ ભા. નરવર વ. માં એકલું ૧૫ ભા. વહિ ૧૬ ભા. પુન્યવંત ૧૭ ભા. માં 'નરજે' છે.
૧૮ ભા. કરિ ૧૯ ભા. તેહનિ ૨૦ ભા. દેહી

પાપી અંગિ જલ કાજલ[1] જસ્યું[2], તિહાં એક દેવલ[3] દેવે[4] વસ્યું[5] ।
સાધક એક જપહોમ કરઈ[6] જાપ, તસ[7] દેહઈ જલ દુધ સમાન ॥૮૯॥

કુલિંગ સુણિ[8] નૃપ તિહઈ[9] આવીઉ, સ્નાન કરી[10] પુણ્યવંત[11] ભાવીઉ ।
સાધક[12] પૂછિઉ કે તુ કાલ, જપ કરતાં[13] શત વરસ ભૂપાલ ॥૯૦॥

દેવિ[15] નમી શિર[16] છેદઈ[17] રાઈ[18], ત્યાં દેવતા[19] તે[20] પ્રત્યક્ષ થાય[21] ।
વહિલી જૂઠી તૂં[22] કાંઈ[23] મુજ[24] માત, સાધક નઈ[25] નહી[26] તે[27]સી વાત[28] ॥૯૧॥

૧ ભા. કજલ, લી. કાજલિ ૨ ભા. જસૂં, લી. જિસ્યું ૩ ભા. દેઉલ ૪ ભા. દેવિ ૫ ભા. વસુ ૬ ભા. કરિ
૭ ભા. માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: દેવ ન લૂસિ કાંઈ પાપ ૮ ભા. સુણી ૯ ભા. તિહું ૧૦ ભા. કીધિ
૧૧ ભા. પુન્યવંત ૧૨ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: રાજા પૂછિ કહુ કેતુ કાલ ૧૩ ભા. કરતા
૧૪ ભા. સુ ૧૫ ભા. દેવ ૧૬ ભા. સિર ૧૭ ભા. છેદિ ૧૮ ભા. રાય ૧૯ ભા. દેવતાં ૨૦ ભા. માં નથી
૨૧ ભા. થાઈ ૨૨ ભા. માં નથી. ૨૩ ભા. માં નથી ૨૪ ભા. મુઝનિ ૨૫ ભા. સાધકનિ ૨૬ ભા. નહી
૨૭ ભા. તેસી ૨૮ ભા. વાત, લી. સાઘાત, વ. સાંઘાત. ભા. નો 'તેસી વાત' પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

290

ભાવસિધ્ધિ એકમનુ નહીં[1], તુ કહિનઈં[2] હું[3] તુંસૂં[4] કાહીં[5] ।
રાઉ[6] કહઈવરે[7] બ્રાહ્મણ[8] દીઠ, કાજ કરી અસ્થાન[9] આવીઉ[10] ॥૯૨॥

ઈસઉં[11] સ[3B]હિજ[12] જઉ[13] ભૂપતિ હોય[14], તું[15] સિંઘાસણ[16] સાહમૂં[17] જોય[18]।
વિજયા તણું વચન સાંભલિઉ[19], મલય[20] કહઈ[21] તે[22] મહૂરત ટલિઉ[23]॥૯૩॥

[કથા - 3]

નવઈ[24] મહૂરતિ ત્રીજઈ[25] રાય, સિંઘાસણ બઈસવા[26] સજ થાયૌ[27]
જઈતિ[28] બોલઈ પૂતલી તે ઈસ્યું, બઈસિ[29] દાનિ[30] જઉ[31] વિક્રમ જિસ્યુ[32]॥૯૪॥

૧ ભા. નહી ૨ ભા. કહુમિ ૩ ભા. અહ્મે ૪ ભા. તુસ્સૂં ૫ ભા. કિહીં ૬ ભા. રાઈ ૭ ભા. કહિ
૮ ભા. બ્રાહ્મણ ૯ ભા. થાનકિ ૧૦ ભા. આવિઉ ૧૧ ભા. અસિઉં, લી. ઈસ્યું ૧૨ ભા. સાહસ ૧૩ ભા. તુ
૧૪ ભા. અને લી. હોઈ ૧૫ ભા. તુ ૧૬ ભા. સંઘાસણ ૧૭ ભા. સાહમૂં ૧૮ ભા. જોઈ ૧૯ ભા. સાંભલિઉં
૨૦ ભા. મલય, વ. વલીય, લી. વિલય ૨૧ ભા. કહિ ૨૨ ભા. માં નથી ૨૩ ભા. ટલિઉં ૨૪ ભા. નવિ ૨૫ ભા. ત્રીજિ
૨૬ ભા. બિસવા ૨૭ ભા. થાઈ ૨૮ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: જયવંતી તવ બોલિ અસિઉં
૨૯ ભા. બિસિ ૩૦ ભા. દાન ૩૧ ભા. હોઈ ૩૨ ભા. જસૂં

એકવાર ઉજેણી ધણી, કરઈ[1] ચીંતિ[2] મનમાહિં[3] અતિ[4] ઘણી ।
અથિર લછિનઉં[5] લીજઈ[6] ભોગ, દાન પુણ્ય કરી[7] કીજઈ[8] યોગ[9] ॥૯૫॥

માંડિઉ[10] ઉછવ દેવા[11] કાજ[12], તેડા[13] ઓકલિયા[14] માહારાજ[15] ।
ક્રિયા કલા વિદ્યા તપ પાત્ર, દાન[16] દીઉં[17] જિહાં[18] દુર્બલ[19] ગાત્ર ॥૯૬॥

વરણ અઢાર કરનવિ વેદિઈં[20], આહ્વોન[21] કરી સવિ સુર તેડીઈં[22] ।
ગામનગર ક્ષેત્રપાલ[23] રક્ષાપાલ[24], સ્વર્ગ[25] પાતાલ દસઈ[26] દિગ્પાલ[27] ॥૯૭॥

૧ ભા. કરિ ૨ ભા. ચિંતાતે, લી. ચીંત ૩ ભા. મનસિઉં ૪ ભા.માં નથી ૫ ભા. લછીનુ
૬ ભા. લીજિ ૭ ભા.માં નથી ૮ ભા. કીજિ ૯ ભા. શુભયોગ ૧૦ ભા. માંડિઉ
૧૧ ભા. દેવા, વ. અને લી. દેવી ૧૨ ભા. અને લી. કાજિ ૧૩ ભા. તેડી ૧૪ ભા. ઓકલીઆ
૧૫ ભા. અને લી. માહારાજિ ૧૬ ભા. દાંન ૧૭ ભા. દીજિ ૧૮ ભા. જે ૧૯ ભા. કૃસિ
૨૦ ભા. વેદીઈ ૨૧ વ. અને લી. માં 'આહ્વોવ' છે, ભા. આવ્યાહન ૨૨ ભા. તેડીઈ
૨૩ ભા. ખેત્રપાલ ૨૪ ભા. રખવાલ ૨૫ ભા. સ્વર્ગ ૨૬ ભા. દસિ ૨૭ ભા. દિગપાલ

સુર નૂંહું તરવાં[1] ગ્યા[2] નર[3] બહૂ[4], તેણઈ[5] લેઈ[6] આવઈ[7] સહૂ ।
જલદેવતિ સાગરપતિ ધણી[8], ગયઉ[9] વિપ્ર લેઈ તે ધણી ॥૯૮॥

ગંધ દ્રવ્ય અક્ષત આરોપ, તવી તોયધિ[10] કહ્યઈં[11] માગઈ નિરોપ।
પ્રત્યખિ[12] થ્યો[13] અંબુધિ[14] લીણીઉ, વિક્રમ ભગતઈં[15] હુ[16] પ્રણીઉ[17] ॥૯૯॥

અજ્હનઈં[18] નથી વિસારઉ/નાથ[19], રતન[20] ચ્યારિ[21] લિઉ ઉડઉ[22] હાથ।
અમ્હ[23] વલ્લભનઈં[24] એ આપયો[25], થિર કરી[26] પ્રીતિ ભલિ[27] થાપયો[28]॥૧૦૦॥

૧ ભા. નરવા ૨ ભા. ગયા ૩ ભા. સુર ૪ ભા. બહૂ, લી. બહુ, વ. વહુ ૫ ભા. તેણે
૬ ભા. લેઈ ૭ ભા. આવ્યું ૮ ભા. ભણી ૯ ભા. ગયુ ૧૦ ભા. તો ઈધિ ૧૧ ભા. માં નથી
૧૨ ભા. પ્રત્યક્ષ ૧૩ ભા. થયુ ૧૪ ભા. અંબુધિ ૧૫ ભા. ભગતિ ૧૬ ભા. હું
૧૭ ભા. પ્રીણીઉ ૧૮ ભા. અહ્મનિ ૧૯ ભા. વીસરતુ, લી. વીસારતુ ૨૦ ભા. રત્ન
૨૧ ભા. ચ્યાર ૨૨ ભા. ઉડુ, લી. ઓડઉ ૨૩ ભા. અહ્મ ૨૪ ભા. વલ્લભનિ
૨૫ ભા. આપજો ૨૬ ભા. કરીનિ ૨૭ ભા. માં નથી ૨૮ ભા. થાયજો

એકઈ[1] મનવંછિત[2] હુઈ[3] દ્રવ્ય, બીજઈ[4] લહીઈ ભોજન ભવ્ય।
ત્રીજઈ[5] ચતુરંગ સેન સુજાંણું[6], ચુથઈ[7] આભરણહ[8] સુવખાણું[9]॥૧૦૧॥

રતન[10] લેઈ પાછઉ[11] આવીઉ, પુણ્ય[12] મહોત્સવ[13] પૂરું[14] થીઉ[15]।
પ્રભાવ કહી[16] તે આપ્યા સ્થાન, દક્ષણા ભણી ભૂપતિ કહઈ[17] પયાણ॥૧૦૨॥

એક રતન[18] પણિ તૂંહનઈ[19] હૂઉં[20], કુટુંબ[21] તણું મન છઈ[22] જૂજૂઉં[23]।
પત્નિ[24] પુત્ર વધૂ તસ કહઈ[25], દ્રવ્ય તણુઉ[26] લેતાં મન વહઈ[27]॥૧૦૩॥

૧ ભા. એક ૨ ભા. મનાંવંછિત ૩ ભા. હોઈ ૪ ભા. બીજિ ૫ ભા. ત્રીજિ ૬ ભા. સુજાંણ ૭ ભા. ચુથિ
૮ ભા. આભરણ, વ. આભરણાહ, લી. આભરણાહ ૯ ભા. સુપ્રમાણ ૧૦ ભા. રતન
૧૧ ભા. પાછો, વ. પછઉ, લી. પાછઉ ૧૨ ભા. પુન્ય ૧૩ ભા. મહોછવ ૧૪ ભા. પૂરો
૧૫ ભા. થયુ ૧૬ ભા. આપ્યા તે ૧૭ ભા. કહિ ૧૮ ભા. રતન ૧૯ ભા. તુહનિ
૨૦ ભા. હૂઉ ૨૧ ભા. કુટંબ ૨૨ ભા. છિ ૨૩ ભા. જૂજૂઉ ૨૪ ભા. પત્ની
૨૫ ભા. કહિ ૨૬ ભા. તણૂં ૨૭ વહિ

બેટઉ[1] કહઈ[2] જીણઈ[3] લાભઈ[4] સૈન્ય, ગ્રહિણાં[5] ભણી વહૂ[6] ભાષઈ[7] દૈન્ય।
ભોજનદાયક ઘરિણી[8] લીઈ, કુટંબ કલહઈં[9] જઈ[10] પાછઉ[11] દીઈ[12]॥૧૦૪॥

રાઈ આપ્યાં[13] ચ્યારઈ[14] લાસ, કુટંબ[15] તણી તુ પુગી આસ।
ઈસ્યું[16] ઉદારય[17] હુ[18] ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિ[19] બઈસુ[20] આજ[21]॥૧૦૫॥

[કથા - ૪]

નવઈ[22] મહુરતિ[23] સુથઈ[24] રાઈ[25], સિંઘાસણી[26] બઈસવા[27] સજ થાઈ।
અપરાજિતા[28] તે બોલઈ[29] ઈસ્યું[30], બઈસિ[31] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યું॥૧૦૬॥

૧ ભા. બિટઉ ૨ ભા. કહિ ૩ ભા. જિણિ ૪ ભા. લાભિ ૫ ભા. ગહણા ૬ ભા. બહુ ૭ ભા. ભાખિ, વ. ભાખાઈ લી. ભાખઈ ૮ ભા. ઘરણી ૯ ભા. કુલહ ૧૦ ભા. જે ૧૧ ભા. પાછા, લી. પાછં ૧૨ ભા. દીઈ ૧૩ ભા. આપ્ય ૧૪ ભા. ચારિ ૧૫ વ. પ્રતમાં 'કુણબટની પુગી આસ' એવો ભ્રષ્ટ પાઠ છે. લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૧૬ ભા. અસિઉ ૧૭ ભા. ઉદાર ૧૮ ભા. હોઈ, લી. હુઈ ૧૯ ભા. સંઘાસણિ ૨૦ ભા. બિસુ ૨૧ ભા. રાજ ૨૨ ભા. નવિ ૨૩ ભા. મહૂરતિ ૨૪ ભા. સુધિ ૨૫ ભા. રાય ૨૬ ભા. સંઘાસણ ૨૭ ભા. બિસવા ૨૮ ભા. માં નથી. ૨૯ ભા. બોલિ ૩૦ ભા. અસિઉં ૩૧ ભા. માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: કૃતજ્ઞપણૂં છિ વિક્રમ જસિઉં

૨૭૮

ઊજેણી નૃપ પુરિ[1] આસ , એક બ્રાહ્મણ[2] તિહાં વિદ્યાવાસ ।
સંતતિ[3] નહીં[4] સુંદરિ[5] પભણુંતિ, ગોત્રદેવિ[6] આરાધઉ[7] કંત ॥૧૦૭॥

તૂંઠી[8] તુ[9] તીણઈ[10] માગ્યઉ[11] પુત્ર,[12] નામ[13] દીધૂં તેહનું[14] દેવદત્ત[15] ।
અન્નપ્રાશન[16] કીઉં[17] ચૂડાકર્મ, વ્રત[18] બંધેવા ગૃહનુ ધર્મ્મ ॥૧૦૮॥

જાણઈ[19] ચઉદઈ[20] વિદ્યા તતા,[21] તીરથ[22] કરવા ગ્યા[23] તસ પિતા। [4A]
યજ્ઞકર્મ હોમ કરિવા[24] સજ થયઉ,[25] ઈંધણ[26] લેવા આપણી[27] ગયઉ[28] ॥૧૦૯॥

૧લી. પુરઈ ૨ ભા. બ્રાહ્મણ ૩ ભા. સંતિતિ ૪ ભા. નહી ૫ ભા. સૂંદરિ ૬ ભા. ગોત્રદેવ્યા
૭ ભા. આરાધિન ૮ ભા. તુઠી ૯ ભા. તો ૧૦ ભા. તેણિ ૧૧ ભા. માગિંઉ ૧૨ ભા. પુત્ર, લી. પુત્ત
૧૩ ભા. નામજ ૧૪ ભા. તિહિ ૧૫ ભા. દેવદત્ત ૧૬ ભા. અંન્નપ્રાસન ૧૭ ભા. કીઉં
૧૮ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: વ્રત બંધ વીવાહ ગ્રહીનુ ધર્મ ૧૯ ભા. જાણિ
૨૦ ભા. ચૌદહ, લી. ચઉદઈ ૨૧ ભા. તતા ૨૨ ભા. તીર્થ ૨૩ ભા. ગયુ ૨૪ ભા. કાજિ ૨૫ ભા. થયુ
વ. ધાયઉ, લી. થયઉ ૨૬ ભા. ઈંધણ ૨૭ ભા. આપોપિ, લી. આપણિ ૨૮ ભા. ગયુ

વાટ દેખાડી કીઉ ઉપગાર, આવર્જઉ[1] દ્વિજ રાઈં[2] અપાર ।
નગરિ આવ્યાં[3] નૃપ દઈ[4] બહુ[5] માન[6], સભાઈં[7] બઈઠઉ[8] નૃપ[9] કરઈ[10] વખાણ ॥૧૧૦॥

દેવદત્ત મનિ[11] તસુ સુપ્રમાણ, મન શુધિઈ[12] રાઉ[13] કરઈ[14] વખાણ।
કઈ[15] કારિમું પરીક્ષા[16] ભણી, રાજકુંયર[17] ઉલવીઉ મતિ ઘણી ॥૧૧૧॥

જોઈ[18] તા નવિ લાભઈ[19] જામ, કાંઠલું[20] વેચલુ દીઠિ લાભ ।
નામાંકિત[21] ઉલખીઉ તેહ[22], સાહી આણિઉ[23] વાડવ એહ[24] ॥૧૧૨॥

૧ ભા. આવર્જિઉ ૨ ભા. રાજ ૩ ભા. આવ્યા ૪ ભા. દિઈ ૫ ભા. બહૂ ૬ ભા. દાંણ ૭ ભા. સુભા ૮ ભા. બિઠો ૯ ભા. માં નથી. ૧૦ ભા. કરિ ૧૧ ભા. માં 'મનિતસુ'ને બદલે 'ચીતવઉ' ૧૨ ભા. સુધિ ૧૩ ભા. રા ૧૪ ભા. કરિ ૧૫ ભા. કિ ૧૬ ભા. પરિક્ષા ૧૭ ભા. રાજકુંયરિ ૧૮ ભા. જોતાં ૧૯ ભા. લાભિ ૨૦ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: કાંઠલુ વેચાલુ દીઠિ લાંભ, વ. અને લી.માં 'કાવલઉ' છે. ભા.નો 'કાંઠલુ' પાઠ રાખ્યો છે. વ. અને લી.ના 'દી'ને બદલે ભા.નો 'દીઠિ' પાઠ રાખ્યો છે.
૨૧ ભા. નામાંકિત ૨૨ ભા. તેઅ ૨૩ ભા. આંણિઉ ૨૪ ભા. એઅ

રાઈ[1] પુછિઉં[2] એસ્યું[3] કીઉં, લોભ લગઈ[4] અપંત્ર[5] જિ[6] કીઉં ।
હિણી[7] પુત્ર[8] મઈં[9] દીધૂં[10] એહ[11], કરું[12] નરવર હુવઈં[13] જાણઉં[14] તેહ[15] ॥૧૧૩॥

ભુપિ[16] સભા ભાણી કીધી દેહિ, મારું[17] વિનડી[18] સુલી દેહિ ।
એહ ઉપગાર ઉસીકલ કેમ, પસાઉ કરી પુહુચાડો[19] ખેમિ ॥૧૧૪॥

બ્રાહ્મણું[20] આણી આપિયઉ[21] પુત્ર, પરીક્ષા જોઈ નવિ કરું[22] અપત્ર ।
ઈસિઉં[23] કૃતક્ષપણું ભોજરાજ, તું[24] સિંઘાસણું[25] બઈસુ[26] આજ ॥૧૧૫॥

૧ ભા. રાઇ ૨ ભા. પૂછિઉં ૩ ભા. એસિઉં ૪ ભા. લગિ ૫ ભા. અને લી. અપત્ર
૬ ભા. 'જિ કીઉં' ને બદલે 'ચીતવિઉ' ૭ ભા. અને લી. હુણી ૮ ભા. પૂત્ર ૯ ભા. મિ
૧૦ ભા. લીધુ, લી. લીધૂં ૧૧ ભા. એઅ ૧૨ ભા. કરિઉ ૧૩ ભા. હિવ ૧૪ ભા. જાણુ
૧૫ ભા. જેઅ ૧૬ ભા. ભૂપતિ ૧૭ ભા. મારો ૧૮ ભા. વિરનડી ૧૯ ભા. પુહુચાડુ
૨૦ ભા. બ્રાહ્મણિ ૨૧ ભા. આપિઉ ૨૨ ભા. કરૂ ૨૩ ભા. અસિઉ ૨૪ ભા. તુ
૨૫ ભા. સંઘાસણિ ૨૬ ભા. બિસુ

[કથા - ૫]

નવઈ[1] મહૂરતિ પાંચમઈ[2] રાઈ[3], સિંધાસણ[4] બઈસવા[5] સજ[6] થાઈ[7] ।
પાંચમી ઘોષા[8] બોલઇ ઈસ્યું[9], ગંભીરપણું જઉ[10] વિક્રમ જિસ્યું[11] ॥૧૧૬॥

એકવાર નયરી[12] ઊજેણી[13], લીધૂં[14] રતન[15] અમુલિક[16] તેણી[17] ।
પૂછિઈ નૃપ[18] વ્યવહારિ[19] વલી[20], રતન[21] કોઈ[22] છઈ[23] ભલૂં[24] મુજ[25] રુલી[26] ॥૧૧૭॥

અંધારઈ[27] અજૂઆલૂં[28] વહઈ[29], કોરિ દ્રવ્ય તેહનઉ[30] તે લહઈ[31] ।
એવા[32] દસ[33] માહરઈ[34] આવાસી[35], પાઠવી પુરુષ[36] આણાવઈ[37] પાસિ॥૧૧૮॥

૧ભા. નવિ ૨ ભા. પંચમિ ૩ ભા. રાય ૪ ભા. સંઘાસણુ ૫ ભા. બિસેવા, વ. બાઈસવ, લી. બઈસવા ૬ ભા. માં નથી
૭ ભા. જાઈ ૮ ભા. બોલિ ઘોષા ૯ ભા. ઈસૂં ૧૦ ભા. છિ ૧૧ ભા. જસૂં ૧૨ ભા. નયર ૧૩ ભા. ઊજેણિ ૧૪ ભા. લીધ
૧૫ ભા. રત્ન ૧૬ ભા. બહુમુલિક ૧૭ ભા. તેણિ ૧૮ ભા. નૃપિ ૧૯ ભા. વિવહારીઉ ૨૦ ભા. રુલી ૨૧ ભા. રત્ન
૨૨ ભા. કઈ, વ. કા, લી. કોઈ ૨૩ ભા. માં નથી ૨૪ ભા. ભલૂં ૨૫ ભા. છિ ૨૬ ભા. વલી
૨૭ ભા. અંધારિ ૨૮ ભા. અજૂઆલૂં ૨૯ ભા. વહિ ૩૦ ભા. માં નથી ૩૧ ભા. સંગ્રહિ ૩૨ ભા. એહવા ૩૩ ભા. દશ
૩૪ ભા. અમારિ ૩૫ ભા. આવાસિ ૩૬ ભા. પુરષ ૩૭ ભા. આણાવિ

દસ કૌડિ[1] તેહનઈં[2] પહિલૂં[3] દીઈ[4], પુરુષ[5] પ્રતિજ્ઞા[6] એહ્વી[7] કીઈ[8] ।
ચિહું દિહાડે[9] આવૂં માહારાજ, ઈસી[10] રાઉલી આણ[11] મુજ[12] સિરિ[13] આજ ॥૧૧૯॥

રતન લેઈ નઈ[14] ~~પાછ~~ પાછઉ[15] વલીઉ[16], નદીપૂરિ આવી[17] તે[18] ધલિઉ ।
તારું[19] એક દીઠઉ[20] ઉત્તુંગ[21], નદી ઊતારિ પુરુષ[22] સુચંગ ॥૧૨૦॥

પાણીનું[23] તાં નહીં વિસાસ, તારૂ કહઈ[24] જઉ[25] જીવીત[26] આસ ।
દસઈ[27] ર[ત]ન બાધી[28] દિન ચ્યારિ, આપી[29] પાંચ મેહલૂં[30] ઊતારિ ॥૧૨૧॥

૧ ભા. કોટિ ૨ ભા. માં નથી ૩ ભા. પિહિલું ૪ ભા. દીધ ૫ ભા. પુરષિ ૬ ભા. પ્રતજ્ઞા ૭ ભા. એહવી ૮ ભા. કીધ ૯ ભા. દિહાડિ ૧૦ ભા. માં નથી ૧૧ વ. માં 'આણ' ને બદલે કેવળ 'અ' છે. ૧૨ ભા. મુઝ ૧૩ ભા. સરિ ૧૪ ભા. જય ૧૫ ભા. પાછો ૧૬ ભા. વિલઉ ૧૭ ભા. આવૂં ૧૮ ભા. તુ ૧૯ ભા. તારો ૨૦ ભા. દીઠો ૨૧ ભા. ઊતંગ, લી. ઉત્તંગ ૨૨ ભા. માં 'મુઝ નવરંગ', વ. માં 'પુરુ સુચંગ' છે, લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૨૩ ભા. નું પ્રથમ ચરણ આમ છે: પાણીનું નવિ કીજિ વીસાસ ૨૪ ભા. કહિ ૨૫ ભા. જુ ૨૬ ભા. જીવતિ ૨૭ ભા. દશાઈ ૨૮ ભા. બાંધી; વ. પ્રતમાં અધૂરા શબ્દો છે ને 'બીધી' વંચાય છે. લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૨૯ ભા. આપિ ૩૦ ભા. મેલ્હઉ

ઇણી[1] રીતઇં[2] તે નર ઉતરી[3], પાંચ રતન આપ્યૌં[4] પ્રસ્તરી |
પાંચ રતન પરિ[5] કહઇ[6] સુજાણ, નવિ દીજઇ[7] તુ ભાજઇ[8] આણ ||૧૨૨||

તેહઇ[9] તેહનઇં[10] દીધાં[11] સાર, મલય[12] કહઇ[13] મોરઉ[14] ઉદાર[15] |
સિંઇ[16] ગંભીરપણૂં ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણી[17] બઇસઉ[18] આજ ||૧૨૩||

[કથા - ૬]

નવઇ[19] મહુરતિ[20] છટ્ઠઇ[21] રાય, સંઘાસણી[22] બંઇસવા[23] સજ[24] થાય[25] |
મુંજ[26] ધોયા તે બોલઇ[27] ઇસ્યું[28], બઇસિ[29] દાનિ[30] જઉ[31] વિક્રમ જિસ્યું[32] ||૧૨૪||

૧ <u>ભા.</u> ઈણિ ૨ <u>ભા.</u> રીતિ ૩ <u>ભા.</u> ઊતરી ૪ <u>ભા.</u> આપ્યાં ૫ <u>ભા.</u> માં નથી ૬ <u>ભા.</u> કહિ ૭ <u>ભા.</u> દીજિ ૮ <u>ભા.</u> ભાજિ ૯ <u>ભા.</u> તેહૂ ૧૦ <u>ભા.</u> તેહનિ ૧૧ <u>ભા.</u> દીધા ૧૨ <u>ભા.</u> મલઇ ૧૩ <u>ભા.</u> કહિ ૧૪ <u>ભા.</u> મોરો ૧૫ <u>ભા.</u> ઊચાર ૧૬ <u>ભા.</u> ઈસૂં, <u>લી.</u> ઈસિઉં ૧૭ <u>ભા.</u> સંઘાસણિ ૧૮ <u>ભા.</u> બિસો, <u>લી.</u> બઇસુ ૧૯ <u>ભા.</u> નવિ ૨૦ <u>ભા.</u> મહુરતિ ૨૧ <u>ભા.</u> છઠિ ૨૨ <u>ભા.</u> સંઘાસણ ૨૩ <u>ભા.</u> બિસૈવા ૨૪ <u>ભા.</u>માં નથી ૨૫ <u>ભા.</u> જાઇ ૨૬ <u>ભા.</u> મુંજધોયા, <u>લી.</u> મુંજ ધોયા ૨૭ <u>ભા.</u> બોલિ ૨૮ <u>ભા.</u> અસૂં ૨૯ <u>ભા.</u> બિસિ ૩૦ <u>ભા.</u> દાંન ૩૧ <u>ભા.</u> માં નથી ૩૨ <u>ભા.</u> માં 'હોઇ જસિઉં'

ઊજેણી શ્રી વિક્રમરાય, રાયરાણા જસું[1] સેવઈં[2] પાય |[4B]
વસંતઈં[3] સમઈ[4] આવ્યઉ[5] એકવાર, વનપાલક આવી કરઈ[6] જુહારૈં[7] ||૧૨૫||

વનિ મોરયાં[8] સોહઈં[9] સહિકારૈં[10], વણસ[ઈ][11] ફૂલી ભાર અઢાર|
બીજ પૂર જંબીરૈં[12] નારિંગ[13], નાલિકેરિ[14] કંકોલ[15] લવિંગ[16] ||૧૨૬||

અશોક[17] ચંપક તાલ તમાલ, કુંદ મચકુંદ કેતકી જમાલ |
દમનક કરણી[18] – કદલી વેલિ, મરૂઉ પાડલ પારધિ બેલ[19] ||૧૨૭||

૧ ભા. અને લી. જસ ૨ સેવિ ૩ ભા. વંસંત ૪ ભા. સમિ ૫ ભા. આવિઉ
૬ ભા. કરિ ૭ ભા. જઉહાર ૮ ભા. અને લી. મુરયા ૯ ભા. માં નથી
૧૦ ભા. સોહિકાર ૧૧ ભા. વણુસિ, વ. માં વણુસ છે. લી. વણુસઈ
૧૨ ભા. જંબુ ૧૩ ભા. નારંગ ૧૪ ભા. નાલિકેલિ
૧૫ ભા. કંકોલિ ૧૬ ભા. લિંવંગ ૧૭ ભા. અસોક
૧૮ ભા. કદલીકરણી ૧૯ ભા. મેલિ

ઉપવનનું[1] છઈં[2] ઈસિઉં[3] સુરુપ[4], ક્રીડા કરિવા[5] ચાલિઉ ભૂપ ।
સાથિંઈ[6] પટરાણિ[7] પરિવાર[8], વારાઈતિ[9] નવિ લાભઈ[10] પાર ॥૧૨૮॥

હાસ્ય[11] લાસ્ય[12] હાવભાવ વિલાસ, વિભ્રમ ચતુરપણું છઈ[13] જાસ ।
સંગીત[14] કુતુહલના લક્ષ કરઈ, કદલીહર કુલિંગ મન ભરઈ[15] ॥૧૨૯॥

તાપસ એક તિસઉ[16] પેખી[17] રાય, મોહજાલ[18] અતિ[19] ચિંતા થાઈ ।
સારિંગ[20] લોચના સંસાર માહિ[21] સાર, રાય આગલિ આવી કહઈ[22] વિચાર ॥૧૩૦॥

૧ ભા. ઉપવનનું ૨ ભા. છિ ૩ ભા. ઈસુ ૪ ભા. સરૂપ, લી. સ્વરૂપ ૫ ભા. કરવા
૬ ભા. સાથિ ૭ ભા. પટરાણી ૮ ભા. પરવાર ૯ ભા. વારાઉત ૧૦ ભા. લાભિ
૧૧ ભા. લાસ્ય ૧૨ ભા. હાસ્ય ૧૩ ભા. છિ
૧૪ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આ પ્રમાણે છે: 'સંગીતક દોલન કેલિ કરિ' લી. માં આમ છે:
'સંગીત કુતૂહલાના લક્ષ્ય કરઈ ૧૫ ભા. ભરિ ૧૬ ભા. તિહાં, લી. તિસ્યુઈ ૧૭ ભા. પેખિઉ
૧૮ ભા. મોહજાલિ ૧૯ ભા. તસ ૨૦ ભા. સારંગ લોચના ૨૧ ભા. સંસારી ૨૨ ભા. કહિ

તૂઠી દેવી ઈમ કહઈ[1] દેવ, વંછિત વિક્રમ દેસ્યઈ[2] હેવ।
પ્રભૂ[3] ચીંતઈ[4] ભાગ્ય[5] પરિણામ[6], વારાયતિ[7] તસ[8] દીઈ[9] અભિરામ[10] ॥૧૩૧॥

પુરી[11] થાપી રાજા અભિષેક, ઈછી[12] પુરી દીધઉ દેસ[13] અનેક[14]।
ઈસઉં[15] ઉદારપણું હુઈ[16] જઉ[17] ભોજરાજ, તુ સિંધાસણિ[18] બઈસ[19] ન રાજ[20]॥૧૩૨॥

[કથા-૭]

નવંઈ[22] મહુરતિ[22] સાતમઈ[23] રાઈ[24], સિંઘાસણિ બઈસવા સજ થાઈ।
લીલાવતી પૂતલી કહઈ [ઈ] સ્યું; બઈસિ સત્ત્વ જઉ વિક્રમ જિસિઉ॥૧૩૩॥

૧ ભા. કહિ ૨ ભા. દેસિ ૩ ભા. પ્રભ ૪ ભા. ચિંતિ ૫ ભા. ભાગ્ય
૬ લી. પરિમાણ ૭ ભા. વારાઉત ૮ ભા. સુત ૯ ભા. દીધી ૧૦ ભા. નામ
૧૧ ભા. પુર ૧૨ ભા. અને લી. ઈછા ૧૩ ભા. દેશ ૧૪ ભા. એક
૧૫ ભા. અસું, લી. ઈસિઉં ૧૬ ભા. માં નથી ૧૭ ભા. માં નથી
ભા. સીંઘાસણિ ૧૯ ભા. બિસુ ૨૦ ભા. આજ ૨૧ ભા. વલી
ભા. મહૂરતિ ૨૩ સાતમી ૨૪ ભા. વાર

ઊજેણી વિક્રમ[1] નૃપ[2] હોઈ,[3] સાતઈ[4] વ્યસને[5] ન[6] સેવઈ[7] કોઈ।
આપાપણાં[9] ન ઉલંઘઈ[10] આચાર, કીજઈ[11] ધર્મ તત્વ[12] સુવિચાર[13]॥૧૩૪॥

કીરતિ[14] વાંછો[15] પાપહ ભીતિ,[16] પર ઉપગાર ધરઈ[17] સહૂ પ્રીતિ[18]।
લોભ નહી સાચૂ[19] ભાખીઈ,[20] પર ઉપવાદ વદતા[21] રાખીઈ ॥૧૩૫॥

ધનનામા[22] વ્યવહારિ[23] જિહાં, જે જોઈઈ[24] તે પામીઈ[25] તિહાં।
વિત તણું[26] નવિ જાણીઈ પાર, એકવાર મનિ કરઈ[27] વિચાર ॥૧૩૬॥

૧ ભા. શ્રીવિક્રમ ૨ ભા. માં નથી ૩ ભા. હોઈ ૪ ભા. સાત ૫ ભા. વસન
૬ ભા. નવિ ૭ ભા. સેવિ ૮ ભા. કોઈ ૯ ભા. આપણુ પણું ૧૦ ભા. લંઘિ
૧૧ ભા. કીજિ ૧૨ ભા. ધર્મતત્વનુ ૧૩ ભા. વિચાર ૧૪ ભા. કીર્તિ
૧૫ ભા. વાંછિ ૧૬ ભા. ભીતિ ૧૭ ભા. ધરિ ૧૮ ભા. ચિંતિ ૧૯ ભા. સાચું
૨૦ ભા. ભાખીઈં ૨૧ ભા. વદન ૨૨ ભા. ધનનામિ ૨૩ ભા. વિવહાર
૨૪ ભા. જોઈ ૨૫ ભા. પામિ ૨૬ ભા. તણું ૨૭ ભા. કરિ

અહિલોકનૂં[1] ભલૂં[2] કાજ જ કીધ, પરલોકનૂં[3] સંબલ નવિ લીધં[4]।
દાનપુણ્યે[5] પગરણ ભલૂં[6] કરી, તીરથે[7] કરઈ[8] થઈ[9] દેસંતરી[10] ॥૧૩૭॥

સાગર માહિ શ્રીદ્વીપ વિસ્તાર, ચંદ્રશિલા[11] બાંધ્યઉ[12] સસાલે[13]।
દેવલ[14] પાસઈં[15] દેવલાં[16] કિધ્ધં[17], દિવ્ય પુરુષ[18] સ્ત્રીરૂપ પ્રસિધ્ધ॥૧૩૮॥

સિરધડ[19] જૂઉં તે કારણ કિસ્યા, અક્ષર વાંચઈ પાટિઈં ઈસ્યા।
સત્વવંત સિર છેદી જેય[20], બલિ દેસ્યઈ[21] તુ જીવસ્યઈ[22] એય[23]॥૧૩૯॥

૧ ભા. ઈહલોકનૂ ૨ ભા.માં નથી ૩ ભા. પરલોક ૪ ભા. કીધ ૫ ભા. ન્પુન્ય ૬ ભા. ભલ
૭ ભા. તીર્થ ૮ ભા. કર ૯ ભા. થૈ ૧૦ ભા. દેશાંતરી ૧૧ ભા. નસિલા ૧૨ ભા. બાંધિઉ
૧૩ ભા. સરસાર ૧૪ ભા. દેઉલ ૧૫ ભા. પાસિ ૧૬ ભા. દેવલ ૧૭ ભા. કીધં ૧૮ ભા. વિના પુરુ
પુરષ ૧૯ ભા.માં આખી પંક્તિ પ્રથમ આ પ્રમાણે છે: સિરી પૂજા કમલ કરિ વસુ,
સિલ પાટિ અખિર વાંચિ ઈસુ,
૨૦ ભા. જેઅ ૨૧ ભા. દેશિ ૨૨ ભા. લહિવંછિત ૨૩ ભા. એઅ

પુરી આવી તે કહીઉં[1] સરૂપ, અચિરજ[2] ભણી તિહાં આવ્યા[3] ભૂપ |
સિરૈં[4] છેદી બલિ દઈ[5] જેતલઈં[6], તૂંહી[7] કર સાહઈ[8] તેતલઈં[9] ||૧૪૦||

વરિ[10] એહનઈ[11] જીવિત[12] દિઉ તુમ્હે[13], પરીક્ષા ભણી કરી[14] માયા અમ્હે[15] |
દેવી [5A] કહઈ[16] તૂં[17] સુપુરિસ[18] ધીર, મેદની મંડન[19] તૂં[20] બાવન વીર ||૧૪૧||

ઈસ્યું[21] ધીર્યપણૂં[22] જઉ[23] રાજન હોઈ, હું[24] સિંઘાસણ[25] આહમૂં જોઈ |
પૂતલી તણૂં વચન સાંભલિઉં, મલય[26] કહઈ[27] તે[28] મહુરત[29] ટલિઉં ||૧૪૨||

૧ ભા. કહિ ૨ ભા. અચરિજ ૩ ભા. આવિઉ ૪ ભા. શિર ૫ ભા. દિ ૬ ભા. જેતલિ
૭ ભા. તુહી ૮ ભા. સાહિઈ ૯ ભા. તેતલિ ૧૦ ભા. વર ૧૧ ભા. એહનિ
૧૨ ભા. દેવન ૧૩ ભા. તુહ્મે ૧૪ ભા. મયા કરી ૧૫ ભા. અહ્મે ૧૬ ભા. કહિ
૧૭ ભા. તું ૧૮ ભા. સપુરિસ ૧૯ લી. મેદિની ૨૦ ભા. માં નથી ૨૧ ભા. ઈસિઉ
૨૨ ભા. ધીરપણૂં ૨૩ ભા. માં નથી ૨૪ ભા. તુ ૨૫ ભા. સંઘાસણ ૨૬ ભા. મલઈ
૨૭ ભા. કહિ ૨૮ ભા. માં નથી ૨૯ ભા. મહૂરત

[કથા - ૮]

નવઈ[૧] મહૂરતિ[૨] આઠમિ[૩] રાઇ, સિંઘાસણું[૪] બઈસવા સજ થાય।
આઠમી[૫] જઈવતી[૬] બોલઈ[૭] ઈસઉં[૮], બઈસ[૯] દાનિ[૧૦] હુઈ[૧૧] વિક્રમ જિસ્યુઉ[૧૨]॥૧૪૩॥

એકવાર નરરાય[૧૩] આપણા, કુલિગ જોવા મોકલ્યા ઘણા।
એક[૧૪] તેહુ આહુલ્યઉ[૧૫] ગયઉ કાસમીરિ, માહુંત[૧૬] સરોવર નઈ[૧૭] રહીઉ તીરિ[૧૮]॥૧૪૪॥

વ્યવહારિઈ[૧૯] કરાવ્યું[૨૦] તેહ[૨૧], જલન રહઈ[૨૨] ~~ષોડી~~ ષોડિ[૨૩] મોટી એહ।
આકાસવાણી[૨૪] હુઈ[૨૫] એકવાર, બત્રીસ લક્ષણું રૂધીર[૨૬] અપાર॥૧૪૫॥

૧ ભા. નવૂં ૨ ભા. મહૂરત ૩ ભા. માં 'આઠમિ રાય' ને બદલે 'આવિ જેતલિ' છે, લી. આઠમઈ
૪ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: ભોજરાજ આવિ તેતલિ, લી. સિંઘાસણિ ૫ ભા. માં નથી ૬ ભા. જેવંતી ૭ ભા. બોલિ
૮ ભા. ઈસિઉ, લી. ઈસિઉં ૯ ભા. બિસિ, લી. બઈસિ ૧૦ ભા. દાન ૧૧ ભા. વિક્રમ હુઈ ૧૨ ભા. જસિઉ
૧૩ ભા. રાયનર ૧૪ ભા. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: તે માહિ એક ગયુ, કાસમીર ૧૫ લી. માહિલ્યઉ ૧૬ ભા. માહ
૧૭ ભા. માં નથી ૧૮ ભા. તીર ૧૯ ભા. વિવહારીઈ ૨૦ ભા. કરાવિઉ, લી. કરાવ્યું ૨૧ ભા. તેઅ
૨૨ ભા. રહિ ૨૩ ભા. મોટી ષોડિજ ૨૪ ભા. આકાશ૦ ૨૫ ભા. હૂઈ ૨૬ ભા. રુધિર

બલિ કીધઇ[1] થિર[2] જલ થઈ[3] રહ્યઈ[4], તુ વ્યવહારિ[5] સવિ સેખઈ[6] કહ્યઈ[7]।
પુરુસઈ[8] સોનાં[9] છઈ[10] દસ ભાર, લોક જિમઈ[11] જિહાં સત્રૂકાર[12] ॥૧૪૬॥

બત્રીસ લક્ષણ નરધરૈ[13] એહ[14], આપાઉ[15] આપઈ કોન લીઈ તેહ।
કોઇ ન[16] લીઈ[17] તે પુરુસુ[18] તિસિઉ[19], આવી નૃપ નઈ[20] બોલ કહિઉ[21] ઈસઉ[22] ॥૧૪૭॥

નૃપ આવ્યઉ[23] સરૈ[24] બોલઈ[25] હુસી, જો દેવતા બલિ માગઈ ઈસી।
તે પ્રીણઉ[26] ઈમ[27] કહી શિરૈ[28] લૂંહાઈ[29], તિમ દેવતા કરૈ[30] સાહી ભણઈ[31]॥૧૪૮॥

૧ ભા. કીધિ ૨ ભા. જલ થિર ૩ ભા. થઈનિ ૪ ભા. રહિઉ ૫ ભા. વિવહારી ૬ ભા. સેવકનિ ૭ ભા. કહિ
૮ ભા. પુરસિ ૯ ભા. સોવન ૧૦ ભા. છિ ૧૧ ભા. જમિ ૧૨ ભા. સત્રુકાર ૧૩ ભા. સધિરનર ૧૪ ભા. એસ
૧૫ ભા. આપુ, લી. આપઉ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: આપુ શ્રી ગુ લઈ નર એસ ૧૬ ભા. મ ૧૭ ભા. લિ
૧૮ ભા. પુરિસુ ૧૯ ભા. અસુ ૨૦ ભા. નૃપનિ ૨૧ ભા. કહિ ૨૨ ભા. અસિઉ ૨૩ ભા. આવી ૨૪ ભા. સરિ
૨૫ ભા. બોલિ ૨૬ ભા. પ્રાણીઉ ૨૭ ભા. એમ ૨૮ ભા. સરિ ૨૯ ભા. લુણિ
૩૦ ભા. સિર ૩૧ ભા. ભણિ

સત્યવંત તુંઠી[1] વરમાગી, જલ પૂરી સર મારગિ લાગિ।
કહિનઈં[2] ઈમ કહિસ્યઈ[3] વિક્રમ વાત, તિમ[4] દેખી હરિખ્યઉ[5] જનં[6] સંઘાત॥૨૪૯॥

ઈસિંઉં[7] ધીરક્રપણું[8] રાજન હોઈ, નુ સિંઘાસણ[9] સામૂં[10] જોઈ[11]।
પૂતલીતણૂં[12] વચન[13] સાંભલિઉં[14], મલય[15] કહઈ તે મહૂ[ર]ત ટલિઉ॥૨૫૦॥

[કથા-૯]

નવઈ[16] મહૂરતિ નવમઈ રાય, સિંઘાસણિ[17] બઈસવા[18] સજ થાય[19]।
જયસેના[20] તે[21] બોલઈ[22] ઈસિઉં[23], બઈસિ દાન જુઉ[24] વિક્રમ જસિઉ[25]॥૨૫૧॥

૧ભા. તુઠી ૨ ભા. કેહિનિ ૩ 'ઈમ કહિસ્યઈ' ને બદલે ભામાં 'મસિ' ૪ ભા. ઉત્તમ ૫ ભા. હરખિઉ ૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. ઈસિઉ ૮ ભા. અને લી. ધીરક્રપણૂં ૯ ભા. સંઘાસણિ ૧૦ ભા. બિસિ ૧૧ ભા. સોઈ ૧૨ ભા. પૂતલીનું ૧૩ ભા. વચણ ૧૪ ભા. સાંભલી ૧૫ ભા.માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: 'ગયુ રાજા તવ પાછો વલી' ૧૬ ભા.માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: 'વલિનુમી મહૂરતિ ભોજરાજ' ૧૭ ભા. સંઘાસણ ૧૮ ભા. બિસવા ૧૯ ભા.માં 'સજ થાય' ને બદલે 'કાજિ' છે. ૨૦ ભા. મયણસેના ૨૧ ભા. તિહાં ૨૨ ભા. બોલિ ૨૩ ભા. આજ ૨૪ લી. જઉ ૨૫ લી. જિસિઉ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: વિક્રમ સરિસુ હોઈ ભોજરાજ

ઉજેણીઈ[1] વિક્રમનઉ[2] વાસ, ત્રિપુઃષ્કરે[3] પુરોહિત[4] છઈ[5] તાસ।
તેહનઈ[6] સુત કમલાકર નામ, મૂરિખ[7] ભણી પિતાં[8] સીખ[9] દીઈ તામ ॥૧૫૨॥

વછ વિદ્યા વિણ નઉ[10] હુઈ[11] શોભ[12], વિદ્યાનુ અતિ કીજઈ[13] લોભ।
સીખ સુણી કાસ્મીરિ[14] આવીઉં, પંડિત એક જઈ[15] આરાધીઉ ॥૧૫૩॥

સારસ્વત[16] દીધઉ[17] મયા કરી, વલતુ આવ્યઉ[18] કાંતિપુરિ[19]।
નરમોહિની કન્યા [લિહું] એક[20], રૂપ[21] દીઠઈ[22] મોહઈ[23] અનેક ॥૧૫૪॥

૧ ભા. ઉજેણીઈ ૨ ભા. વિક્રમવાસ ૩ ભા. ત્રિપુષ્કર ૪ ભા. પરોહિત ૫ ભા. નામિ
૬ ભા. તેહનિ ૭ ભા. મૂરખ ૮ ભા. માં નથી ૯ ભા. સીખવીઈ૦
૧૦ ભા. નુ ૧૧ ભા. હિ ૧૨ ભા. સોભ ૧૩ ભા. કીજિ ૧૪ ભા. કાસમીર
૧૫ ભા. અતિ ૧૬ ભા. સારસ્વતી ૧૭ ભા. દીધૂ ૧૮ ભા. આવિઉ
૧૯ ભા. કાંતિપુરી ૨૦ ભા. અને લી. માં છે; વ. માં નથી ૨૧ ભા. રૂપિ
૨૨ ભા. દીઠિ ૨૩ ભા. અને લી. મોહીઈ

રતિ[1] કહઈ[2] રહઈ ઘરિ એકઈં[3] તાસ, મારઈ પ્રેતં[4] ન પૂજઈ આસ ।
કમલાકર નઈં[5] ગમઈ[6] તે[7] રૂપ,[5B] આવીનઈ[8] વીનવીઉ ભૂપ ॥૧૫૫॥

નૃપ[9] જોઈ નરનઉ[10] સંહાર[11], રાક્ષસ હણીઉ[12] ન લાગી વાર ।
કંન્યા[13] કહઈ[14] હો વિક્રમવીર[15], કદઘસ ટાલી સાહસ ધિર[16] ॥૧૫૬॥

આમઈં[17] આપ્યઉં[18] તુજનઈ[19] દેહ, રાઉ[20] કહઈ[21] મ કરઉ[22] સંદેહ ।
જઉ[23] કાંઈ[24] તુમ્હંનઈં[25] માહરી લાજ[26], તુ કંમલાકર[27] વરિ[28] તૂં આજ ॥૧૫૭॥

૧ ભા. રતિન ૨ ભા. માં નથી ૩ ભા. એકઈ ૪ લી. પ્રત ૫ ભા. નનિ ૬ ભા. ગમિઉ
૭ ભા. તસ ૮ ભા. આવીનિ ૯ ભા. નૃપિ ૧૦ ભા. નરનું ૧૧ ભા. સંધાર ૧૨ ભા. હણિઉ
૧૩ ભા. કન્યા ૧૪ ભા. ભાણઈ ૧૫ વ. અને લી. નવિર ૧૬ ભા. નધીર ૧૭ ભા. આમિ
૧૮ ભા. આપિઉ ૧૯ ભા. તુજનિ ૨૦ ભા. રાય ૨૧ ભા. ભણઈ ૨૨ ભા. કરિ, લી. કરુ
૨૩ ભા. જુ ૨૪ ભા. માં નથી ૨૫ ભા. તુહનિ ૨૬ ભા. માહરી
૨૭ ભા. કમલાકર ૨૮ ભા. વરવુ

તે લેહનઈ[૧] દેઈ[૨] આવ્યઉ[૩] ગામિં[૪], ઈસિઉ[૫] હુઈ[૬] તુ બઈસિ[૭] ઈણિઈ[૮] ઠામિ।
પૂતલીતણૂં[૯] વચન સાંભલિઉ[૧૦], મલયૂ[૧૧] કહઈ તે મહૂરતિ રલિઉં॥૧૫૮॥

[કથા-૧૦]

નવઈ[૧૨] મહૂરતિ દસમઈ રાય, સિંઘા[સ]ણિ બઈસવા સ[જ] થાય।
મદનસેના તે બોલઈ ઈસ્યું, બઈસિ દાનિ જઉ વિક્રમ જિસઉ[૧૩]॥૧૫૯॥

ઊજેણી નઈ[૧૪] ઉપવન[૧૫] જાણું[૧૬], યોગી[૧૭] એક આવ્યઉ[૧૮] સુ પ્રમાણ।
જં[૧૯] પૂછી જઈ તં તે કહઈ, રાય પુરુષ[૨૦] તસ પરીક્ષા લહઈ[૨૧]॥૧૬૦॥

૧ભા. તેહનિ ૨ ભા. દે ૩ ભા. આવ્યુ ૪ ભા. ગાંમિ ૫ ભા. ઈસ્યુ ૬ ભા. હોઈ ૭ ભા. બિસિ ૮ ભા. ગાંમથી
૯ ભા. તણા ૧૦ ભા. સાંભલી ૧૧ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: મહૂરતિ તણિ સમિ ગયુ વલી. લી.માં મલયિં
૧૨ ભા.માં આખી કડી આ પ્રમાણે છે: વલી મહૂરતિ દશમિ તિણિવારિ, મદનસેના તે બોલિ નારિ,
ઈણિ સંઘાસણિ બિસિ જેઅ, વિક્રમ સરીસુ હોઈ તેહ.
૧૩ લી. જિસિઉ ૧૪ ભા. નિ ૧૫ ભા. અને લી. ઉપવનિ ૧૬ ભા. જાણિ ૧૭ ભા. જોગી ૧૮ ભા. આવિઉ
૧૯ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: જે જે પૂછિઈ તે તે કહિઈ ૨૦ ભા. પુરુષ ૨૧ ભા. લહિ

તત્વવંત[1] ભણી તેડિઉ સેઠ[2], નિરીહ ભણી તું[3] નાવિઉ[4] જેહ[5] |
નૃપ તેડી[6] ડીલઈ[7] આવીનઈ[8] નમઈ[9], અષ્ટાંગ યોગ[10] દેખી મનિ[11] ગમઈ[12] ||૧૬૧||

યમ નિયમાસનિ[13] પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર લણાં[14] એ નામ |
ધ્યાન સમાધિ યોગ અષ્ટાંગ, વિચાર સુણી નૃપ ઉલટીઉં[15] અંગ ||૧૬૨||

તુસીનઈ[16] ફલ આપઈ[17] તેણું[18], નીરોગપણું નૃપ થાઈ[19] એણું[20] |
મારગિ જાતાં[21] માગ્યા[22] રાઈ, કુષ્ટ વિરાધીઈ[23] તું[24] દયા થાઈ ||૧૬૩||

૧ ભા. તત્વવંત ૨ ભા. તેહ, લી. તેચ ૩ ભા. તુ ૪ ભા. નાવઈ ૫ ભા. એહ
૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. ડીલિ ૮ ભા. તિહાં ૯ ભા. નમિ ૧૦ ભા. પ્રણામ
૧૧ ભા. દેખીનિ ૧૨ ભા. ગમિ ૧૩ ભા. નિયમાસન ૧૪ ભા. ધારણા
૧૫ ભા. ઉલટિઉ ૧૬ ભા. તુસીનિ ૧૭ ભા. આલિઉં, લી. આપ્યઉં ૧૮ ભા. તેણિ
૧૯ ભા. થયાઈ ૨૦ ભા. એણિ ૨૧ ભા. જાતાં ૨૨ ભા. માગિઉં ૨૩ ભા. વિરાધી
૨૪ ભા. ભણી

ફલ ખાધઈ[1] થયઉ[2] નીરોગી[3] દેહ[4], બઈ[સિ][5] સિઘાસણ[6] જઉ[7] ગણું એહ[8]|
પૂતલી તણુઉ[9] વચન[10] સાંભલીઉ[11], મિલય[12] કહઈ તે મહૂરતિ[13] રલિઉં[14] ||૧૬૪||

[કથા - ૧૧]

અગ્યારમઈ[15] મહૂરતિ રાય, સિંધાસણ બઈસવા સજ થાય[16]|
મદનમંજરી બોલઈ ઈસ્યું[17], બઈસિ દાનિ જઉ વિક્રમ જિસિઉ ||૧૬૫||

એકવાર[18] શ્રી વિક્રમ ભૂપ, ભૂમંડલનૂં[19] જોઈ સરૂપ|
ગિરિ ગુહ્વરે[20] [લહુ][21] તલિરહિઉ[22] સુણઈ[23], ચિરંજીવી[24] પંખીઉ જં[25] ભણઈ[26] ||૧૬૬||

૧ ભા. ખાધું ૨ ભા. થયુ ૩ ભા. અને લી. નીરોગ ૪ ભા.માં નથી ૫ ભા. બિસિ ૬ ભા. સંઘાસણિ, લી. સિંઘાસણિ
૭ ભા. એ ૮ ભા. જોગ ૯ ભા. અને લી. તણૂં ૧૦ ભા. વચણ ૧૧ ભા. સાંભલી
૧૨ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: ઘરિ પુહુતુ ભોજ નીયમનિ રલી ૧૩ લી. મહૂરત ૧૪ લી. રિલ્યું
૧૫ ભા.માં આખી કડી આમ છે: નવિ મહૂરત ઈગ્યારમી વાર, મદનમંજરી બોલિ તિણિ વાર,
એણિ સંઘાસણિ બિસિ જેહ, વિક્રમ સરીખુ હોઈ તેહ.
૧૬ લી. થાઈ ૧૭ લી. ઈસ્યઉં ૧૮ ભા. બાર ૧૯ ભા. નુ ૨૦ ભા.માં નથી ૨૩ ભા. સુણિ ૨૪ ભા. ચિરજીવી ૨૫ ભા. જે
૨૬ ભા. ભણિ

માહોમાહિં[1] તે બોલઈ[2] ઈસઉં[3], સુણિવાનઈ[4] કુણિ દીઠઉં[5] કિસિઉ[6] ।
કાંઈ[7] અપૂરવ કીજઈ[8] વાત, એક દુર્ષ[9] ધરતું[10] કહિઈ[11] સુણિ તાત ॥૧૬૭॥

આગરદીપિ[12] એક રાક્ષસ[13] રાય[14], મંદિરિ[15] પ્રતિઈં[16] માણસ એક ખાઈ ।
ગત ભવ[17] મિત્રનઈ[18] છઈ[19] એક મિત્ર[20], રાક્ષસ[21] થયઉ[22] આજ તેહનું[23] રાજ ॥૧૬૮॥

રાય સુણી યોગ પાદુકા ચડી, આવિઉ તીણઈ[24] દ્વીપિ ઊપડિ ।
મરણ તણઈ[25] ભુંઈં[26] ઓંખૂં[27] વદન, શિલાઈં[28] બઈઠઉં[29] એતાદસ[30] દિન[31] ॥૧૬૯॥

૧ ભા. ૦માહિ ૨ ભા. બોલિ ૩ ભા. ઈસૂં, લી. ઈસિઉં ૪ ભા. સુણવાગએ ૫ ભા. દીઠઉ
૬ ભા. કિસિઉં, લી. કિસ્યું ૭ ભા. કાંઈ ૮ ભા. કુલિગ ૯ ભા. દોહી ૧૦ ભા. નુ
૧૧ ભા. કહિ, લી. કહઈ ૧૨ ભા. ૦દીપ ૧૩ ભા. રાખિસ ૧૪ લી. રાઈ ૧૫ ભા. મંદિર ૧૬ ભા. પ્રતિ
૧૭ ભા. ભવિ ૧૮ ભા. મિત્રનિ ૧૯ ભા. છિ ૨૦ ભા. પુત્ર ૨૧ ભા. રાખિસ ૨૨ ભા. થિઉ
૨૩ ભા. તેહનિ ૨૪ ભા.માં 'દ્વીપ તીણિ ઉપડી' ૨૫ ભા. તણિ ૨૬ ભા. ભુઈ, લી. ભુઈં ૨૭ ભા. ઓખુ
૨૮ ભા. શિલા ૨૯ ભા. બિઠો જિહાં ૩૦ ભા. ભલા ૩૧ ભા. દિન

જા હો તુઝ[1] થાં[2] નિકિ હું રહિઉ, અરે[3] કુણ તુ[4] તીણઈ[5] બોલજ કહિઉ।
તીણઈ[6] કણવારઈ[7] કે હું[8] કાજ, આવ્યઉ[9] રાતે[10][6A]ઈ રાક્ષસ[11] રાજ ॥૧૭૦॥

તીણી[12] પૂઠઈ[13] નરવર[14] ચાલીઉ[15], પાવડીસું[16] જે રથ વાલીઉ।
ઈસિઉં[17] ધીરઠપણૂં જઉ[18] ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિં[19] બઈસું[20] આજ ॥૧૭૧॥

[કથા — ૧૨]

નવઈ[21] મહૂરતિ બારમઈ રાય, સિઘાસણિ બઈસવા સજ થાય।
શૃંગારકલિકા બોલઈ ઈસઉં, બઈસિ દાનિ જઉ વિક્રમ જિસિઉ॥૧૭૨॥

૧ ભા. તું ૨ ભા. થાંનકિ ૩ ભા. કાં અરિ ૪ વ. કુણમૂં, ભા. કુણ તુ ૫ ભા.માં નથી ૬ ભા. તિણિ
૭ ભા. કણવારિ ૮ ભા. કેહૂ ૯ ભા. આવ્યુ ૧૦ ભા. રાતિ ૧૧ ભા. રાખ્યસરાજ ૧૨ ભા. તિણિ ૧૩ ભા. પૂઠિ
૧૪ ભા. નરવઈ ૧૫ ભા. ટાલીઉ ૧૬ ભા.માં બીજું ચરણ આમ છે: પાવડીનું રથ નિજ વાલીઉ ૧૭ ભા. ઈસૂં
૧૮ ભા. હોઈ ૧૯ ભા. સંઘાસણિ ૨૦ ભા. બિસુ
૨૧ ભા.માં આખી કડી આ પ્રમાણે છે: નવિ મહૂરતિ બોલિ બારમિ, શ્રૃંગાર કલિકા બોલી સમિઈ,
વિક્રમ સરીસઉ હુઈ જેહ, ઈણિ સંઘાસણિ બિસિ તેહ।

પુરી ઊજેણી વિક્રમ જિહાં, ભદ્રસેન[1] વ્યવહારી[2] તિહાં ।
પુત્ર પુરંદર લીલાવંત, પિતા પછિ[3] [લછિ][4] વિલસંતિ ॥૧૭૩॥

સર્ગ[5] સાંગીજે વારિઉ લેહ, અસદવરુ નવિ કીજઈ[6] એહ[7] ।
લછિ પખઈ[8] નવિ આનઈ[9] કોઈ, લછિઈં[10] આન મુહુત્ત ઈમ[11] હોઇ ॥૧૭[illegible]

તે બોલઈ[12] હીયડઈ[13] નવિ ખરું[14], વિલવિલસી[15] દેસાઉરિ[16] ફિરિઉ[17]
મિલયા ચલ[18] પાસઈ[19] પુર[20] ચલઈ[21], રોતી રાતિ[22] અબલા[23] સંભલઈ ॥૧૭૫॥

૧ <u>વ</u>. અને <u>લી</u>. માં ભદ્રસેના છે, <u>ભા</u>. ભદ્રસેન ૨ <u>ભા</u>. વિવહારી ૩ <u>ભા</u>. પાછી ૪ <u>ભા</u>. અને <u>લી</u>. માં છે, <u>વ</u>. માં નથી. ૫ <u>ભા</u>. અને <u>લી</u>. માં સગેસાણીજે ૬ <u>ભા</u>. કીજિ ૭ <u>ભા</u>. લેઅ ૮ <u>ભા</u>. પાખિ ૯ <u>ભા</u>. આનિ ૧૦ <u>ભા</u>. લછિ ૧૧ <u>ભા</u>. અતિ ૧૨ <u>ભા</u>. અને <u>લી</u>. બોલ ૧૩ <u>ભા</u>. હીયડિ ૧૪ <u>ભા</u>. ધરિઉ ૧૫ <u>ભા</u>. અને <u>લી</u>. વિડકી ૧૬ <u>ભા</u>. દેશા૦ ૧૭ <u>ભા</u>. ફરિઉ ૧૮ <u>ભા</u>. મલયા૦ ૧૯ <u>ભા</u>. પાસિ ૨૦ <u>ભા</u>. પુરિ ૨૧ <u>ભા</u>. વલિ ૨૨ <u>ભા</u>. રાનિ ૨૨ <u>ભા</u>. રાનિ ૨૩ <u>ભા</u>. અબલ ૨૪ <u>ભા</u>. સાંભલિ, <u>લી</u>. સાંભલઈ

લોક કહિનાલિ[1] પૂછિઉં કુણ રોઈ, નિત[2] રોઈ[3] ન કો તે જોઈ ।
ભઈભીત સોઈ[4] સંઘલઉ[5] લોક, એટાલઈ[6] કુણ પુણ્યસિલોક[7] ॥૧૭૬॥

પુરવિરિ[8] આવી પ્રભુનઈ[9] કહિઉં,[10] નૃપ આવ્યઉ[11] તિહાં[12] નવિ સાંસહિઉં[13] ।
રુદન[14] આવી[15] સુણઈ[16] હરખીઉ, નિશ્ચિયરે[17] સ્ત્રી નડતુ રાખીઉં[18] ॥૧૭૭॥

ઝૂઝ કરીનઈ[19] મારિઉ તેહ, કાં બે સૂડઈ[20] કાંઈ[21] મુજ[22] એહ ।
હું[23] વ્રહ્મણી[24] એ મુજ ભરતાર, રાક્ષસ થઈનઈ[25] માડિઉ માર[26] ॥૧૭૮॥

૧ ભા. કન્હિ, લી. કહલિ ૨ ભા. અને લી. માં નિતનિત ૩ ભા. રડિ, લી. રડઈ ૪ ભા. અને લી. સૂઈ
૫ ભા. સઘલુ, લી. સઘલઉ ૬ ભા. ટાલિ ૭ ભા. પુણ્યસલોક, વ. પુણ્ય મિલોક, લી. પુણ્યસિલોક
૮ ભા. પુરંદર, લી. પુરવરિ ૯ ભા. પ્રભુનિ ૧૦ ભા. કહિઉ ૧૧ ભા. આવિઉ ૧૨ ભા. માં નથી
૧૩ ભા. સાંસહિઉં ૧૪ વ. અને લી. માં ઉદયન ૧૫ ભા. માં નથી ૧૬ ભા. સુણીનિ ૧૭ ભા. નિસચર
૧૮ ભા. નિરખીઉ ૧૯ ભા. કરીનિ ૨૦ ભા. સૂડિ ૨૧ ભા. કાં ૨૨ ભા. ઝુઝ ૨૩ ભા. હૂં
૨૪ ભા. વ્રાહ્માણી ૨૫ ભા. થઈનિ ૨૬ ભા. મારિ

ગત ભવિ એ મુજ ઉપરિ રત્ત[1], પણિ[2] હું એહસ્યું[3] અતિહિં[4] વિરત્ત ।
વરઈ[5] વિડઈ[6] તીણઈ[7] પાપ, સુપરિસ[8] લઈ[9] ટાલિઉ સંતાપ ॥૧૭૯॥

કાંઈ[10] વલતુ [તુ]જ કરું[11] ઉપગાર, હેમરંક[12] ભરિયા[13] નવભૃંગાર[14] ।
અપુંત્રિણી[15] તુ રાઈં[16] લીધ, લલક્ષણ પુરંદર નઈ[17] નૃપ કીધ[18] ॥૧૮૦॥

ઈસિઉં[19] ઉદારપણું જઉ[20] ભોજરાજ[21], તુ સિંહાસણિ[22] બઈસુ[23] આજ[24] ।
[પૂતલી તણઉં[25] વચન[26] સાંભલિઉ[27]], મિલય[28] કહઈ તે મહૂરતિ ટલઉ ॥૧૮૧॥

૧ ભા. અને લી. રત્ત ૨ લી. પણ ૩ ભા. એહસૂં ૪ ભા. અતિ ૫ ભા. વિર ૬ ભા. વિનરડિ, લી. વિનડઈ
૭ ભા. તિણિ ૮ લી. સુપુરિસ ૯ ભા. તિ ૧૦ ભા. કાંઈ ૧૧ ભા. માંનથી ૧૨ ભા. હેમઘટિત
૧૩ ભા. માં નથી ૧૪ ભા. નવા ભૃંગાર, વ. નવભૃંગાર ૧૫ ભા. અને લી. અપુત્રિણી
૧૬ ભા. રાય ૧૭ ભા. પુરંદરનિ ૧૮ ભા. દીધ ૧૯ ભા. અસિઉ ૨૦ ભા. જુ ૨૧ ભા. હોઈ
૨૨ ભા. સંઘાસણિ ૨૩ ભા. બિસિ ૨૪ ભા. સોઈ ૨૫ ભા. તણૂં ૨૬ ભા. વયણ ૨૭ ભા. સાંભલી
૨૮ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: ભોજ પુહતુ નિય ઘરિ રલી

[કથા - ૨૩]

નવઈ[1] મહૂરતિ ભેરમિં[2] રાયં[3], સિંઘાસણિં[4] બઈસવા[5] સજ[6] થાયં[7]।
રતિપ્રિયા[8] પૂતલી બોલઈ[9] ઈસિઉં, બઈસિ[10] દાન જઉ વિક્રમ જિસ્યું ઉ॥૧૮૨॥

એકવાર શ્રી વિક્રમરાય, મહીયલિ[11] જોવુ જોવું[12] જાય[13]।
નદી કંઠિ દેઉલ અભિરામ, ખાતિ[14] કરઈ[15] ડાહ્યા લીણઈ[16] ઠામિ॥૧૮૩॥

ધર્મ્મશાસ્ત્ર તણઉ[17] કરઈ[18] વિચાર, પણિ[19] કાંઈ હિવ નવિ ધાર।
વિક્રમિ[20] કહીઈ[21] તત્વ જિ[22] મર્મ[23], પર ઉપગાર જિવ દયાં[24] ધર્મ॥૧૮૪॥

૧ ભા. નવિ ૨ ભા. આવિ, લી. ભેરમઈ ૩ ભા. રાઈ ૪ ભા. સંઘાસણ ૫ ભા. બિસિવા ૬ ભા. મોંભધી
૭ ભા. જાઈ ૮ ભા. રિતિપ્રિયા ૯ ભા. બોલિ
૧૦ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છેઃ બિસો ભોજ વિક્રમ હુઈ જસિઉ ૧૧ ભા. મહીયમાહિ ૧૨ ભા. માં 'જોવું' એકવાર છે. ૧૩ ભા. જાઈ ૧૪ ભા. ગોઠિ ૧૫ ભા. કરિ ૧૬ ભા. લિણિ ૧૭ ભા. ધર્મશાસ્ત્રનુ
૧૮ ભા. કરિ ૧૯ ભા. માં બીજું ચરણ આમ છે: પણિ કાંઈ નવિ હુઈ નરધાર ૨૦ ભા. વિક્રમ
૨૧ ભા. કહીઉં ૨૨ ભા. તત્વનુ ૨૩ ભા. મર્મ્મ ૨૪ ભા. જીવદ આ

૩૦૯

જેહે[1] વખાણિઉ અતિ લે રાય[2], નદી પૂરીએ[3] તાણિઉ[4] જાઈ ।
સાથઈ[5] સુંદર રૂપ[6] અપાર[7], ધાઉ ધાઉ ભાઈ[8] પૂર અપાર ॥૧૯૫॥

સંભલીનઈ[9] નવિ ધાયા લેહ, વિક્રમિ જાઈનઈ[10] કા[ઢ]ીયા[11] લેહ[12] ।
કામિત દાયક[13] મૂલી દિધ્ધ, પર ઉપગાર ભણી તે લીધ્ધ[14] ॥૧૯૬॥

જાતા[15] દાલિદ્રી[16] એક મિલ્યઉ[17], પુરિ મનોરથ હૂં અતિ રુલિઉ[18] ।
આપી મૂલી કીઉ ઉપગાર, બઈ[સિ][19] સિંઘાસણિ[20] ઈસઉ[21] ઉદાર ॥૧૯૭॥

૧ ભા. તિહિ, લી. લેહે ૨ ભા. રાઈ ૩ ભા. પૂરએ ૪ ભા. તાણિઉં ૫ ભા. સાથિ
૬ ભા. સ્વરુપ ૭ ભા. આર ૮ ભા. ભાઈઉ ૯ ભા. સાંભલીનિ, લી. સાભલીનઈ ૧૦ ભા. જેઈનિ
૧૧ ભા. કાઢ્યાં ૧૨ ભા. બેઅ ૧૩ ભા. કમિક દાયક ૧૪ ભા. લીધ્ધિ, વ. લીધ
૧૫ ભા. જાતાં ૧૬ ભા. દારિદ્રી ૧૭ ભા. મલિઉ ૧૮ ભા. રલિઉ
૧૯ ભા. બિસિ ૨૦ ભા. સંઘાસણિ ૨૧ ભા. અસિઉ, લી. ઈસિઉ

[કથા - ૧૪]

નવઈ[1] મહુરતિ[2] ચઉદમઈ[3] રાયં[4], સિઘાસણિ[5] બઈસવા[6] સજં[7] થાય[8]।
નરમોહિની બોલઈ[9] તે[10] ઈસ્યું[11], બઈસિ[12] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યુઉં ॥૧૮૮॥

ઉજેણી[13] સું[14] વિક્રમ રાઈ[15], કુતિગ જોવા ધસમસ થાઈ ।
ભમતુ વનિ[16] પ્રાસાદિ[17] પઈટ્ઠૂ[18], નમિઉ સિધ્ધ[19] કોઈ બઈઠઉં[20] દિટ્ઠૂ[21]॥૧૮૯॥

તે કહઈ[22] નિસુણઉ[23] વિક્રમદેવ, કિહાંથ્યા[24] આવ્યા તે[25] કહુદેવ[26] ।
જાણું[27] તુ કિમં[28] માહરૂં નામ, કહિ[29] દીઠઉં[30] ઉજેણી ઠામ ॥૧૯૦॥

૧ ભા. નવિ ૨ ભા. મહૂરતિ ૩ ભા. ચૌદમી ૪ ભા. વાર ૫ ભા. સંઘાસણિ ૬ ભા. બિસેવા
૭ ભા. મોંનથી ૮ ભા. સાર, લી. થાઈ ૯ ભા. બોલિ ૧૦ ભા. તવ ૧૧ ભા. ઈસિઉં ૧૨ ભા.માં ચોથું ચરણ
આમ છે: બિસિ ભોજ વિક્રમ હોઈ જસિઉ ૧૩ ભા. ઊજેણી ૧૪ ભા. તુ ૧૫ ભા. જાઈ, વ. રાય, લી. રાઈ
૧૬ ભા. વન ૧૭ ભા. પ્રાસાદ ૧૮ ભા. પયદ ૧૯ ભા. સિંધ ૨૦ ભા. બઈઠઉ ૨૧ ભા. દિઠ
૨૨ ભા. કહિ ૨૩ ભા. નિસાણુ ૨૪ ભા. કિહાંથી ૨૫ ભા. તુમ્હે ૨૬ ભા. દેવ ૨૭ ભા. જાણિઉં
૨૮ ભા.માં કિમ તુમ્હે ૨૯ ભા. ભણિ ૩૦ ભા. દીઠો

રાજ મૂકી[1] કાંઈ[2] ભૂપતિ[3] ભમઉ[4], વાટઈ[5] વિઘંન[6] કાંઈ[7] તે આંગમ્યું।
રાય[8] કહઈ[10] જીણઈ[11] દીધઉ[12] રાજ, ચિંતા[13] કરઈ[14] દેવ[15] તું[16] આજ ॥૧૯૧॥

આગઈ એક રાઉત[17] રડબડઈ[18], નિદ્રા ભણી વડ હેઠલિ પડઈ[19]।
પાંચ[20] યક્ષ[21] કહઈ[22] આવઉ[23] આજ, પુરૈ[24] રાખીઈ જાણઈ જીઈ કાજ ॥૧૯૨॥

આપણ નઈં[25] કીધઉ ઉપગાર, રાજ દીજઈ[26] એહનઉ[27] આચાર।
પુત્રરહિત પ્રભૂ ગિઉ[28] પરલોકિ, પંચદિવ્ય આડિ[29] દિવ્યલોકિ[30] ॥૧૯૩॥

૧ ભા. મૂંડી ૨ ભા. કા ૩ ભા. ભુલતિ ૪ ભા. ભમિ ૫ ભા. વાટિ ૬ ભા. વિઘન ૭ ભા. તે કાં
૮ ભા. આગમિ ૯ ભા. રાઈ ૧૦ ભા. કહિ ૧૧ ભા. જિણિ ૧૨ ભા. દીધઉં ૧૩ ભા. તે ચિંતા ૧૪ ભા. કરસિ
૧૫ ભા. અને લી. દૈવ ૧૬ ભા.માં નથી ૧૭ ભા. આઉત ૧૮ ભા. રડવડિ ૧૯ ભા. પડિઈ ૨૦ ભા. પાંચિ
૨૧ ભા. જક્ષ ૨૨ ભા. કહિ ૨૩ ભા. આવિઉ
૨૪ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: તું રાય રાખિ કીઅ જિણિ કાજ ૨૫ ભા. આપીનિ
૨૬ ભા. દીજિ ૨૭ ભા. એહનુ ૨૮ ભા. ગયુ ૨૯ ભા. માંડિઉ ૩૦ ભા. લોક

માહિ અધિષ્ટ[1] રાજસુ દિધ્ધં[2], સીમાં[3] આવી ઢોઉં[4] કિધ્ધં[5] |
સારપાસિં[6] રાણીસ્યું[7] રમઈ[8], શત્રુહણી રમયો[9] જિમ ગમઈ[10] ||૧૯૪||

રાય કહુઈ[11] વઉ[12] તે ચક્ષ, દીઈ હુરઈ[13] તેહુજિ[14] પર લક્ષ |
પાસાં[15] ટાલિ[16] મ કરિ ચીંત[17] એચ[18], દૈવે[19] ઘોલ્યા વઈરી તેચ ||૧૯૫||

એહું[20] કથા લીણઈ[21] સિધ્ધઈં[22] સુણી, ચીંતારતન[23] દિધ્ધં[24] તે ભણી |
આરગિ ચોર નઈં[25] દીધૂં[26] એહું[27]। ઈસ્યા હોઉં[28] અલંકરું[29] એહ ||૧૯૬||

૧ ભા. અને લી. અધિષ્ટી ૨ ભા. દિધ ૩ ભા. સીમાડે, લી. સીમાડા ૪ ભા. અને લી. ઢોઉ, વ. ટોઉ
૫ ભા. કિધ ૬ ભા. સારપાસે ૭ ભા. રાણસૂં ૮ ભા. રમિ ૯ ભા. રમેયો ૧૦ ભા. ગમિઈ
૧૧ ભા. કહિ ૧૨ ભા. વડ ૧૩ ભા. હુરિ ૧૪ ભા. તે ૧૫ ભા. પાસા ૧૬ ભા. ઢાલિ ૧૭ ભા. ચીત
૧૮ ભા. એહ ૧૯ ભા.માં ઉત્તર પદ આમ છે: દૈવિ વિરી ઘાલ્યા તેઅ ૨૦ ભા. એ ૨૧ ભા. લિહિ
૨૨ ભા. સિધ્ધઈ ૨૩ ભા. ચિંતા રત્ન ૨૪ ભા. આપિઉં ૨૫ ભા. ચોરનિ ૨૬ ભા. દીધું
૨૭ ભા. તેઅ ૨૮ ભા. હુઉ ૨૯ ભા. અલંકરે

[કથા- ૧૫]

નવઇ મહૂરતિ પનરમઇ[1] રાયં[2], સિંઘાસણું[3] બઇસવાં[4] સંજ થાયોં|
ભોગવિધિ[6] પૂલલી બોલઇ[7] [ઇ]રસ્યું, બઇસિં[8] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યુ||૧૯૭||

ઊજેણી પુરં[10] વિક્રમ ભૂપ, સુમિત્ર મિત્ર તસં[11] અતિહિ સરૂપ|
તીરથ કરતાં[12] દેસાઉરે[13] ભમઇ[14], ઈંદ્ર અવતારિ[15] આદિ જિણ ભમઇ||૧૯૮||

કરી ભગતિ જવ આવિ ઘુકલિ, દેઉલે તેલ કડાહ કલકલિ |
મદન સંજીવની રાજ જ કરિ, જે ઝંપાવિ તેહુનિ ઘરિ ||૧૯૯||

ઈસી વાત તીણઇ[17] તે[18] સુણી[19], આવ્યો[20] લેઈ[21] ઊજેણી ધાણી[22]|
મિત્ર કાજિ ઝંપાવ્યાં[23] અંડ, વડતલી[24] નાખીઉ આમિષ ખંડ||૨૦૦||

૧ ભા. પનરમી ૨ ભા. વાર ૩ ભા. સંઘાસણિ ૪ ભા. બિસિ ૫ ભા.માં 'સજ થાય'ને ઠેકાણે 'તિહિ વાર' ૬ ભા. ભોગનિધિ ૭ ભા. બોલિ ૮ ભા. ઇસિઉં ૯ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: બિસિઉ ભોજ વિક્રમ હોઇ જસિઉં વૃ.માં આ પ્રમાણે છે: બઇસ દાન જઉ વિક્રમ જિસ્યું, લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૧૦ ભા. પુરી ઊજેણી, લી. ઊજેણી પુરી ૧૧ ભા. માં નથી ૧૨ ભા. અને લી. કરતુ ૧૩ ભા. દેશાઉરિ ૧૪ ભા. ભમિ ૧૫ ભા. અવતારિ ૧૬ ભા. નમિ ૧૭ ભા. તીણિ ૧૮ ભા.માં નથી ૧૯ ભા. સુણી ૨૦ ભા. આવિઉ, લી. આવ્યઉ ૨૧ ભા. લેઅ ૨૨ ભા. ભણી ૨૩ ભા. ઝંપાવિઉ, લી. ઝંપાવ્યું ૨૪ ભા.માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: ચડચડાટ થયુ આમિખ ખંડ

લુહી[1] સીરીઈ[2] સીચ્યાંઉ[3] અમી, પામ્યાઉ[4] રૂપ પરીક્ષ્યા[5] ગામી |
આપિઉં[6] રાજ આપણસ્યું[7] લાસ, આપાવિઉ[8] મિત્રનઈ[9] પૂરી આસ ||૨૦૧||

ઈસિઉં[10] ઉદારપણૂં ભોજરાજ, જુ[11] સિંઘાસણિ[12] બઈસુ[13] આજ[14] |
[પૂતલી લાગઉ[15] વચન[16] સાંભલિઉં[17]], મિલયં[18] કહુઈ તે મહૂરતિ ટલઉ ||૨૦૨||

[કથા-૧૬]

નવઈ[19][7A] મહૂરતિ સોલમઈ રાય, સિંઘાસ[ણિ] બઈસવા સજ થાય[20] |
પ્રભાવતી તે બોલઈ ઈસ્યું, બઈસિ દાનિ નઉ વિક્રમ જિસ્યું[21] ||૨૦૩||

૧ભા. લુહી ૨ ભા. સુરીઈ, લી. સુરીઈ ૩ ભા. સીચિઉ, લી. સાંચ્યઉ ૪ ભા. પાંમી, લી. પામ્યઉ ૫ ભા. પરીક્ષા ૬ભા. આપિઉં ૭ ભા. આપણિસુ ૮ ભા. અને લી. અપાવિઉ ૯ ભા. મંત્રિનિ ૧૦ ભા. અસિઉં ૧૧ ભા. જુ હોઈ ૧૨ભા. સંઘાસણિ ૧૩ ભા. બિસિ ૧૪ ભા. સોઈ ૧૫ ભા. વાણા ૧૬ ભા. વયણ ૧૭ ભા. સાંભલી ૧૮ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે:– રાય ગયુ નિજ મંદિર વલી
૧૯ભા.માં આખી કડી આ પ્રમાણે છે: નવિ મહૂરતિ શ્રી ભોજરાજ, સિંઘાસણિ બિસિવા કાજિ |
સોલમી કથા પ્રભાવતી કહિ, બિસિ ભોજ વિક્રમ કર હુવિ ||
૨૦ લી. થાઈ ૨૧ લી. ઈસ્યું

૩૦૭

ઊજેણી[1] પુરી વિક્રમરાય, વઈરી[2] તણી[3] વિહુંડઈ[4] રાય[5] ।
ચતુરંગ દલિ[6] કહિં[7] દિસિ[8] જયકરી, આવ્યઉ[9] નયરિ[10] જિસ્યું[11] કેસરી ॥૨૦૪॥

એકવાર[12] તપવનિ સાંચરઈ, વસંત મહોછવ[13] ક્રડા[14] કરઈ[15] ।
નિરતઈં[16] નાચઈ[17] રૂપમ[18]-નપાત્ર, કદલીહુરે[19] ગહિગહીયાં[20] ગાત્ર ॥૨૦૫॥

મોહ ઊતારિયા નઈ[21] માહારાજ[22], ધર્મ[23] અધિકારિ પૂછિઉ[24] કાજ ।
તે કહઈ[25] સંસારમાહિં[26] એહજિ[27] સાર, જે આપણો[28] કરઈ[29] ઉધ્ધાર[30] ॥૨૦૬॥

૧ ભા. પુરી ઊજેણી ૨ ભા. વિરી ૩ ભા. તણા ૪ ભા. વિહુંડિ ૫ ભા. ઠાય ૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. દહ ૮ ભા. દસિ ૯ ભા. આવિઉ ૧૦ ભા. નયર ૧૧ ભા. જસિઉ ૧૨ ભા. માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: ઉપવનિ એકવાર સંચરિ ૧૩ ભા. મહોત્સવ ૧૪ ભા. અને લી. ક્રીડા ૧૫ ભા. કરિ ૧૬ ભા. નિરતિ, લી. નિરૂપમ ૧૭ ભા. નાચિ ૧૮ ભા. નરુપમ ૧૯ ભા. કદલીહુરિ ૨૦ ભા. ગહગહીઈ ૨૧ ભા. ઊતારિવાનિ ૨૨ ભા. મહારાજ ૨૩ ભા. ધર્મ ૨૪ ભા. પૂછિ ૨૫ ભા. કહિ ૨૬ ભા. સંસારિ ૨૭ ભા. એહજ ૨૮ ભા. આપણુ ૨૯ ભા. કરિ ૩૦ ભા. આધાર

ચંચલ[૧] લચ્છી યોવનરૂપ, આઉખાનઉ[૨] અથિર સરૂપ ।
ઈંદ્રીજેય[૩] સાધઇ જે તત્ત્વ, સિધસુખ સાધઇ તે મહાસત્ત્વ ॥૨૦૭॥

સુણી[૪] ઈસ્યું[૫] લસં[૬] દીધૂં માન, આઠ કોડિ સોનઈયાં[૭] દાનિં[૮]।
શાસનં[૯] સોલઈ ઈસ્યું ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિં[૧૦] બઈસ[૧૧] આજ ॥૨૦૮॥

[કથા - ૧૭]

નવઈ[૧૨] મહૂરતિ[૧૩] સતરમિ રાય[૧૪], સિંઘાસણિ બઈસવા[૧૫] સજ[૧૬] થાયૌ[૧૭]
સપ્રભા[૧૮] પૂતલી બોલઈ[૧૯] ઈસ્યું[૨૦], બઈસિ[૨૧] દાન જઉ વિક્રમ જિસ્યું ॥૨૦૯॥

૧ભા. માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: ચંચલ યૌવન લછી રૂપ ૨ ભા. અભિમાનુ ૩ ભા. માં બીજી પંક્તિ આ પ્રમાણે છે: ઈંદ્રીપંચ જે સાધિ તત્ત્વ, સર્વ સુખ સાધિ તેહજ સત્ત્વ ૪ ભા. સુણી ૫ ભા. ઈસૂં ૬ ભા. લવ ૭ભા. સોનઈઆ ૮ ભા. દાંન ૯ ભા.માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: સાસન સોલ અસૂં ભોજરાજ ૧૦ ભા. સિંઘાસણિ ૧૧ ભા. બિસુ, લી. બઈસુ ૧૨ ભા. નવિ ૧૩ ભા. મહૂરતિ ૧૪ ભા. સતરિમિ ૧૫ ભા. બિસેવા ૧૬ભા. માં નથી ૧૭ ભા. જાઈ ૧૮ ભા. સુપ્રભા ૧૯ ભા. બોલિ ૨૦ ભા. અસિઉં ૨૧ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: બિસિ ભોજ વિક્રમ હોઈ જસૂં

ચંદ્રશેખર[1] નૃપ વિક્રમ શત્રુ[2], સભામાહિ બોલઈ[3] ચંડી પુત્ર ।
મેં[4] ગણ ધરાધર રિધ્ધિ મુહુજોઈ, વિતરણિ રહ્યઈ[5] તે[6] વિરલઉ[7] કોઈ ॥૨૧૦॥

સુણીવાત નૃપ મનિ[8] તે[9] વસ્યું[10], કહિનય[11] ભટ્ટ[12] કોઈ[13] વીર[14] છઈ[15] ઈસિઉ[16] ।
પર ઉપગાર કરણ દાતાર, કહિ તે વિક્રમનઉ[17] અવતાર ॥૨૧૧॥

વિક્રમ સમ થાઉં[18] મનિ ધરઈ[19], દેવતાતણું આરાધન કરઈ[20] ।
તુઠી તૂ[21] તીણઈ[22] માગ્યાં[23] ઈસ્યું[24], સ્વામિનિ[25] અષ્ઠાયધન દઈ[26] તિસ્યું[27] ॥૨૧૨॥

૧ભા. ચંદ્રશેખર ૨ ભા. શત્રુ ૩ ભા. બોલિ ૪ ભા.માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: મગ્ગણ ધરાધોરણિ મુહુ જોઈ;
વ. માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: મગણધર રિધ્ધિ મુહુ જોય; લી.માં ત્રીજું ચરણ ઉપર પ્રમાણે છે.
૫ભા. રહિ ૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. વિરલુ ૮ ભા. વિક્રમમનિ ૯ ભા. માં નથી ૧૦ ભા. વસિઉં
૧૧ભા. અને લી. કહિન ૧૨ ભા. ભટ ૧૩ ભા. કો ૧૪ ભા.માં નથી ૧૫ ભા. અછિ ૧૬ ભા. અસિઉ
૧૭ ભા. નુ ૧૮ ભા. થાવઉં, લી. થાવું ૧૯ ભા. ધરિ ૨૦ ભા. કરિ ૨૧ ભા. તુ ૨૨ ભા. તિણિ
૨૩ ભા. માગિઉં, લી. માગ્યું ૨૪ ભા. ઈસ્યૂં ૨૫ ભા. સ્વામિનિ ૨૬ ભા. દિ ૨૭ભા. તિસ્યૂં

અગનિકુંડ[1] આહિ ઝંપા દેસિ, દેવિ કહઈ[2] નિતધન તુ[3] લેસિ[4]।
નિતુ[5] નિતુ નવું[6] થાસઈ[7] તુઝ દેહ, સાચ[8] કરી એ[9] નહી સંદેહ॥૨૧૩॥

નિત[10] નિત રાજા[11] તે નરવહઈ[12], ભાટવાત એ વિક્રમ કહઈ[13]।
નૃપ ચીંતઈ[14] ઉપગાર વિશિષ્ટ, પણિ નૃપ નઈ[15] માહા[16] નિતનિત[17] કષ્ટ॥૨૧૪॥

યોગ-પાવડીઈ[18] પુહુતુ[19] તિહાં, ઝંપાવઈ[20] પાવક કુંડ છઈ[21] જિહાં[22]।
પ્રત્યક્ષ[23] થઈ[24] દેવા[25] માહારાજ, તુઠી માગિ[26] [વછ][27] તૂ[28] આજ॥૨૧૫॥

૧ ભા. ૦કુંડ ૨ ભા. કહિ ૩ ભા. માં નથી ૪ ભા. લેશ ૫ ભા. અને લી. નિતનિત ૬ ભા. નવું ૭ ભા. તુઝ થાસિ ૮ ભા. સત્વિ, લી. સત્ય ૯ ભા. માં નથી ૧૦ ભા. નિતનિત ૧૧ ભા. જાઈ ૧૨ ભા. નરવહઈ ૧૩ ભા. કહિઈ ૧૪ ભા. ચિંતઈ ૧૫ ભા. નિ ૧૬ ભા. માં નથી ૧૭ ભા. સદા સદા ૧૮ ભા. પાવડીઈ ૧૯ ભા. પુહુતુ ૨૦ ભા. ઝંપાદિઈ, લી. ઝંપાવઈ ૨૧ ભા. માં નથી ૨૨ ભા. તિહાં ૨૩ ભા. પ્રતક્ષ ૨૪ ભા. થઈ ૨૫ ભા. અને લી. દેવતા ૨૬ ભા. માંગિઈ તૂ ૨૭ ભા. વંછિત; વ. માં પાઠ તૂટેલો છે; લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે ૨૮ ભા. માં માંગિઈ સાથે — જુઓ ૨૬

રાય[1] કહઈ[2] એ ચંદ્રનરેસ, અગનિકુંડનુ[3] ટલિઉ[4] પ્રવેસ[5] ।
વંછિત દેજે ઈણઈ[6] વરદાનિ, ઈસ્યા હુ[7] તુ બઈસુ[8] ઈણિ[9] સ્થાનિ[10] ॥૨૧૬॥

[કથા-૧૮]

નવઈ[11] મહૂરતિ અઢારમઈ[12] રાય, સિંઘાસણુ[13] બઈસવા[14] સજ[15] થાય[16]।
ચંદ્રવતી તે[17] બોલઈ[18] ઈસ્યુંઉ[19], બઈસિ[20] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યુઉ[21]॥૨૧૭॥

ઉજેણી પુરિ[22] વિક્રમ જિહૂં[23], વૈદેસક[24] એક[25] આવ્યઉ લિહૂં ।
રાજા પૂછઈ[26] [7B] અચિરજ[27] એહ, પરદેસી કહઈ[28] સુણિ નૃપ તેહ ॥૨૧૮॥

૧ ભા. રાઈ ૨ ભા. કહિ ૩ ભા. અનિલ૦ ૪ ભા. ટાલિ ૫ ભા. પ્રવેશ ૬ ભા. ઈણિ ૭ ભા. હુઈ ૮ ભા. બિસુ ૯ ભા. માં નથી. ૧૦ ભા. થાનિ ૧૧ ભા. નવિ ૧૨ ભા. શ્રી ભોજરાજ ૧૩ ભા. સંઘાસણિ ૧૪ ભા. બિસેવા ૧૫ મૂળના 'સજ થાય' ને બદલે ભા.માં 'કાજિ' ૧૬ લી. થાઈ ૧૭ ભા. તિહૂં ૧૮ ભા. બોલિ ૧૯ ભા. અસૂં, લી. ઈસિઉં ૨૦ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: – બિસિ ભોજ વિક્રમ હોઈ જસિઉં ૨૧ ભા. જસિઉં, લી. જિસ્યુ ૨૨ ભા. નપુરી ૨૩ ભા. તિહૂં ૨૪ ભા. વિદેસિક, લી. વૈદેશિક ૨૫ ભા. આવિઉ એક ૨૬ ભા. પૂછિ ૨૭ ભા. આચરિજ ૨૮ ભા. કહિ ૨૯ ભા. એહ

ઉદયાચલ[1] ચૂલા[2] સુરસદન, અછઈ[3] એક સુર પ્રહસિત વદન।
તેહ આગલિ સર છઈ સામ સાલ[4], ચંદ્રકાંતિ મણિબધ્ધ[5] વિશાલ॥૨૧૯॥

તેહ માહઈ[6] સોનાનઉં[7] થંભ, ઊપરિ સિંધાસન[8] વિષ્કંભ।
સૂર્ય ઉદય જલધિઉં[9] નીસરઈ[10], મુડઈ મુડઈ[11] ઊંચૂં[12] વિસ્તરઈ[13]॥૨૨૦॥

બિપુહર વેલા થાઈ યામ[14], સૂરિજ[15] મંડલિ[16] પુહચઈ[17] લામ[18]।
નમલઈ[19] સૂરિજિ[20] તેહૂ નમઈ, આધિમ લઈ[21] જલિ[22] પઈસી[23] શમઈ[24]॥૨૨૧॥

૧ ભા. ઉદઆચલ ૨ ભા. ઈલા ૩ ભા. અછિઈ ૪ ભા.સામિસાલ ૫ ભા. બધ ૬ ભા. માહિ
૭ ભા. સોનાનુ ૮ ભા. સિંધાસન ૯ ભા. જલિધિઉ ૧૦ ભા.નીસરિ ૧૧ ભા. મુડઈ
૧૨ ભા. ઊંચઈ ૧૩ ભા. વિસ્તરિ ૧૪ ભા. જામ ૧૫ ભા. સૂર્ય ૧૬ ભા. મંડલિ
૧૭ ભા. પુહચિ ૧૮ ~~ભા.~~ વ. અને લી.માં લિહૂં છે, ભા. માં લામ છે.
૧૯ ભા. નમલિ ૨૦ ભા. સૂરિ ૨૧ ભા. આધમતિ
૨૨ ભા. જલ ૨૩ ભા. પિસી ૨૪ ભા. શમિ

323

પાપ વિનાશક તીરથ એહ[1], યોગ-પાવડી ચડી[2] આવિઉં[3] તેહ[4]।
ઉદયાચલિં[5] દીઠઉ તે થંભ, બઈઠઉ ચડી તે ગિરૂ આરંભ ॥૨૨૨॥

શનિ શનિ સૂરજ[6] મંડલે[7] ગયઉં[8], તીણઈ[9] તાપઈ[10] અતિ આકુ[ટ]લિ[11] થયઉં[12]।
સાહસિ તુંઠઉ[13] સવિતા તેય[14], અમૃતઈ[15] સીચ્યઉ[16] સજ થ્યાઉ[17] એહ ॥૨૨૩॥

તપ ન[18] તણી સ્તુતિ તીણઈ[19] કીધ્ધ[20], બાર હેમઝર[21] કુંડલ દીધ્ધ[22]।
મુડઈ મુડઈ આવ્યઉ[23] ઠામિ*, ચાલઈ[24] ચતુર આપણઈ[25] ગામિ ॥૨૨૪॥

૧ ભા. એમ , ૨ ભા. વડિ ૩ ભા. આવ્યુ ૪ ભા. તેમ
૫ ભા.માં બીજી પંક્તિ આ પ્રમાણે છે: ઉદયચલ તે દીઠઉ ચડી, ગુરુ આરંભ હુઆ દડવડી ૬ ભા. સૂર્ય
૭ ભા. અને લી. મંડલિ ૮ ભા. ગયુ ૯ ભા. તિણિ ૧૦ ભા. તાપિ ૧૧ ભા. આકુલિ ૧૨ ભા. થયુ
૧૩ ભા. તુઠઉ ૧૪ ભા. તેઅ ૧૫ ભા. અમૃત ૧૬ ભા. સીચિઉ ૧૭ ભા. થયુ, લી. થ્યઉ ૧૮ ભા. સ્તપન
૧૯ ભા. તીણિ ૨૦ ભા. કિધ્ધ, ૨૧ ભા. હેમજ ૨૨ ભા. દિધ્ધ, ૨૩ ભા. વલી આવ્યા
૨૪ ભા. ચાલિ ૨૫ ભા. એ આપણિ

યાચક્રિ[1] યાચ્યઉ[2] પુરિન આસ, બેહૂ કુંડલ દીધાં તાસ ।
ઈસ્યુઉ[3] ઉદારય[4] જઉ[5] હુઈ[6] ભોજરાજ, તુ સિંધાસણિ બઈસુ આજ ॥૨૨૫॥

[કથા - ૧૯]

ઉગણીસમઈ[8] મહૂરતિ રાય, સિંધાસણિ[9] બઈસવા[10] સજ થાયૈ[11]।
મદનસેના તે બોલઈ[12] ઈસ્યું[13], બઈસિ[14] દાનિ[15] જઉ[16] વિક્રમ જિસઉ[17]॥૨૨૬॥

ઉજેણીપુરી[18] વિક્રમ રાજ[19], સદાચાર નરૈ[20] તિહૂં[21] જસ કાજિ ।
પતિવ્રતા પાલઈ[22] સવિનારિ, લોક જાઈ આઊખા પારિ ॥૨૨૭॥

૧ભા. યાચિક્રિ ૨ ભા. યાચિઉ ૩ ભા. અસિઉ ૪ ભા. ઉદારય ૫ ભા.માં નથી ૬ ભા. હોઈ
૭ભા. બિસુ ૮ ભા.માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: નવઈ મહૂરતિ ઉગણીસમિ રાય ૯ભા. સિંઘાસણ
૧૦ ભા. બિસવા ૧૧ ભા. થાઈ ૧૨ ભા. બોલિ ૧૩ ભા. અસિઉં ૧૪ ભા. બિસ ૧૫ ભા. દાન
૧૬ ભા. વિક્રમ હુઈ ૧૭ ભા. જસિઉં, લી. જિસિઉ ૧૮ ભા. ઉજેણી
૧૯ ભા. શ્રી વિક્રમરાય ૨૦ ભા. નિરતિ ૨૧ ભા.માં નથી ૨૨ ભા. પાલિ

વૃક્ષ સદા ફૂલ સુફલ[1] સનેહ, વસુહાં[2] વાંછિયાં[3] વરસઈ[4] મેહ।
સર્વસસ્ય, ભુમિ[5] પામઈ ભીતિ, અતિ[6] પુજા નિત ધરાઈ ચીંત[7] ॥૨૨૮॥

ધરમતણું[8] આણઈ[9] વિશ્વાસ, સુગુરૂ[10] સેવા, પાત્ર દાનની આસ।
રાજનીતિ વ્યવહાર[11] પ્રવૃત્તિ, પરમાતમ ચિંતા જન વૃત્તિ[12] ॥૨૨૯॥

ઈસી રીતિ તે[13] પાલઈ[14] રાજ, વનપાલક વીનવ્યું[15] માહારાજ[16]।
સુયર એક કરઈ[17] વનિહિ વિણાસ, સુણીયં[18] ભુપતિ કેડઈં[19] જાયં[20] તાસ ॥૨૩૦॥

૧ ભા. સુફલ ૨ ભા. વસુધાં ૩ ભા. વાંછયા ૪ ભા. વરસિ ૫ ભા. અને લી. ભુમિ, વ. માં 'ભુપિ' છે. ૬ ભા. અતિથ પુજા ૭ ભા. ચિંતિ ૮ ભા. ધર્મ્મતણુ
૯ ભા. આણિ ૧૦ ભા. સગુરુ૦ ૧૧ ભા. વિવહાર ૧૨ ભા. ચિંતિ
૧૩ ભા. જ ૧૪ ભા. પાલિ ૧૫ ભા. આવિઉ ૧૬ ભા. મહારાજ
૧૭ ભા. વનિ કરિ વિણાસ ૧૮ ભા. સુણી ૧૯ ભા. કેડિઈ
૨૦ ભા. અને લી. જાઈ

કેડઈં કેડઈં[1] ગિરિતટિ ગયઉ[2], કમાડ સંપુટ[3] દેખી સજ થયઉ[4]।
ઘોડઉ છાડી[5] પઈસઈ[6] જિહાં, અંધારઈ[7] કરિ સાંચરિઉ[8] તિહાં ॥૨૩૧॥

કનક કલસ[9] ઝબ[10] ઝાકઝમાલ, દેખઈ[11] નરવર મંદિર સાલ[12]।
સપતભૂમિ ધવલહર[13] પ્રાસાદ, નગર સ્વર્ગસ્યું[14] કરઈ[15] વિવાદ॥૨૩૨॥

જોઈ[16] રાજ ભુવનિ જવ જાઈ, પુરુષોત્તમ પોલીઉ તેણઈ[17] ઠાઈ।
દેખી જાણઈ[18] બલિ દાતાર, તેણ[19] નગર અતિ સોભા સાર॥૨૩૩॥

૧ ભા. કેડિ કેડિ ૨ ભા. ગયુ ૩ ભા. સંપર ૪ ભા. થયુ, વ. થાય, લી.માં 'થયઉ' છે જે પ્રાસની દૃષ્ટિએ ઉચિત લાગતાં રાખ્યું છે. ૫ ભા. છંડિ ૬ ભા. પિસઈ ૭ ભા. અંધારૂં ૮ ભા. સંચરિ ૯ ભા. ૦કલશ ૧૦ ભા. મૂળના 'ઝબ ઝાક ઝમાલ'ને સ્થાને ભા.માં ઝલકિ કમાલ ૧૧ ભા. દેખિ ૧૨ ભા. માલ ૧૩ ભા. ધવલહર ૧૪ ભા. સ્વર્ગસિઉં ૧૫ ભા. કરિ ૧૬ ભા. જોતુ ૧૭ ભા. તીણિ ૧૮ ભા. મણિ ૧૯ ભા. ભણૂં, લી. તણૂં

પ્રતીહારસ્યું બલિ દાનવ[1] નમ્યઉ[2], સુપુરુસ[3] ભણી તેહ[4A][4] નઈ[5] તે ગમ્યઉ[6] ।
કલિકાલના દાનેશ્વર[7] નઉ[8] દેવ, આવઉ[9] વિક્રમ કહુ[10] કાઈ[11] હેવ ॥૨૩૪॥

તુમ્હ[12] દર્શનિ[13] આજ[14] હૂયા[15] સનાથ, કિસ્ની ભગતિ કરૂં નરવઈ[16] નાથ ।
નીરોગ કર[17] રસ એઅ રસંગ, હેમ સિધ્ધિ કર[18] લઈ[19] તૂ[20] અભંગ ॥૨૩૫॥

વાટઈ[21] બ્રાહ્મણ એક જિ મિલ્યઉ, પુત્રસહીત[22] પ્રારથઈ[23] નૃપ કલિઉ ।
બિહુ[24] રસ સિધ્ધિ માહિ જા વડજાણિ, શરીર આરોગ્ય[25] હુઈ[26] તે આણિ[27] ॥૨૩૬॥

૧ ભા. દાંનવનિ ૨ ભા. નમિઉં ૩ ભા. સપુરસ ૪ ભા. તેહનિ ૫ ભા. અનિ ૬ ભા. ગમિઉં ૭ ભા. દાનસર
૮ ભા. માં નથી ૯ ભા. આવિઉ, વૂ. અને લી.માં 'આવઉ' ૧૦ ભા. હૂં ૧૧ ભા. કાઈ ૧૨ ભા. તુહ્મ ૧૩ ભા. દરસણિ
૧૪ ભા. માં નથી ૧૫ ભા. હૂઆ ૧૬ ભા. નરવિ ૧૭ ભા.માં ત્રીજું ચરણ આમ છે: નીરોગ કરિ સિ એહ રસાંગ ૧૮ ભા. કરિ
૧૯ ભા. લિઈ ૨૦ ભા. તું ૨૧ ભા. માં પ્રથમ ચરણ આ પ્રમાણે છે: વાટિ જાતાં બાહિરિ બ્રાહ્મણ મલિઉ
૨૨ ભા. સહિત ૨૩ ભા. પ્રાર્થિ ૨૪ ભા. બિહૂ ૨૫ ભા. આરોગિ ૨૬ ભા. હોઈ
૨૭ ભા. અને લી. માં 'આણિ' છે; વૂ. માં 'આણિઉ' છે. પ્રાસની દૃષ્ટિએ લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

સુત સોવન[1]-દાયક[2] તે લીઈ, કલહ કરંતા બેહૂ[3] લીઈ[4] |
ઈસિઉ[5] ઉદારપણૂં[6] જઉ[7] હુઈ[8] ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિ[9] બઈસ[10] આજ||૨૩૭||

[કથા - ૨૦]

નવઈ[11] મહૂરતિ વીસમઈ[12] રાય, સિંઘાસણિ[13] બઈસવા[14] સજ થાય[15]|
મૃગનયના તે બોલઈ[16] [ઈ]સ્યું[17], બઈસિ[18] દાનિ[19] જઉ[20] વિક્રમ જિસ્યું ||૨૩૮||

ઉજેણી થિઉ[21] વિક્રમ વીર[22], ચાલિઉ કુલિગ જોવા ધીર |
શ્રી નિવાસ પુરિ બાહિરિ વાસ[23], કાપડી સ્યારિ વાત કરઈ વાદિ[24]||૨૩૯||

૧ ભા. સોવન ૨ ભા. પણિ ૩ ભા. બિહૂ ૪ ભા. દીઈ ૫ ભા. અસિઉ ૬ ભા. ઉદાપણિ પણૂં
૭ ભા. માં નથી ૮ ભા. હોઈ ૯ ભા. સંઘાસણ ૧૦ ભા. બિસઉ, લી. બઈસુ ૧૧ ભા. નવિ
૧૨ ભા. જાસમિ ૧૩ ભા. સંઘાસણ ૧૪ ભા. બિસવા ૧૫ ભા. અને લી. થાઈ
૧૬ ભા. બોલિ ૧૭ ભા. અસિઉ, લી. ઈસિઉં ૧૮ ભા. બિસ ૧૯ ભા. દાન
૨૦ ભા. વિક્રમ હોઈ જસિઉ ૨૧ ભા. હુયુ ૨૨ વ઼ુ. માં વિર છે. ભા. અને લી. વીર
૨૩ ભા. પ્રાસાદ ૨૪ ભા. લાં વાદ

આખણિ કીધાં[1] તીરથ બહુ[2], મહીયલિ કુલિગ જોયાં[3] સહૂ ।
કનક કૂટ ગિરિ યોગી[4] લેયૅ[5], ત્રિકાલનાથ નવિ[6] દીઠઉ લેયૅ[7] ॥૨૪૦॥

ન જવાઈ વિસમા ગિરિ ભણી, ઈર્સિ[8] વાત નરવરિ તિહાં સુણી ।
યોગ-પાદુકા ચટકીઉ તિહાં ગયઉ[9], લઉ[10] યોગી રુલીયાત[11] થયઉ[12] ॥૨૪૧॥

પમાસન[13] પૂરેવિ સદક્ષ[14], નાગાવંશ નિવેસિત[15] ચક્ષૂ[16] ।
દૃઢ આસણિ[17] બઈઠઉ[18] ધરઈ[19] ધ્યાન[20], ગુણવંત જાણઈ[21] ગિરૂઉં[22] ગ્યાન[23] ॥૨૪૨॥

૧ ભા. કીધા ૨ ભા. બેહૂ ૩ ભા. જોયા ૪ ભા. જોગી ૫ ભા. જેય ૬ ભા. તવિ
૭ ભા. લેઅ ૮ ભા. ઈસી ૯ ભા. ગયું ૧૦ ભા. માં 'લઉ યોગી' ને બદલે 'જોગી દેખી' છે
૧૧ ભા. રલીઆઈતિ, લી. રુલીયાયત ૧૨ ભા. થયુ ૧૩ ભા. અને લી. પદમાસન
૧૪ ભા. સુદક્ષ ૧૫ ભા. નિવેશિ ૧૬ ભા. ચક્ષ ૧૭ ભા. આસન
૧૮ ભા. બિઠો ૧૯ ભા. ધરી ૨૦ ભા. ધ્યાન ૨૧ ભા. જાણીઈ
૨૨ ભા. ગિરૂઉ ૨૩ ભા. ગ્યાન

320

ભગતઈ[1] યોગી[2] પ્રણમ્યું જિસઈ[3], કહિં[4] વિક્રમ ઈહું[5] આવ્યઉ[6] કિસઈ[7]।
ભૂપ કહઈ[8] તુમ્હે[9] દર્શન[10] ભણી, ભલી ક્રિયા[11] દીઠી તુમ્હે[12] તણી॥૨૪૩॥

યોગી[13] તૂંઠઉ[14] નૃપનઈં[15] દીયઈ[16], કંથા,ખડી[17], દંડ તે લીઈ[18]।
સેન લિખીઈ[19] જઈ[20] ખડીઈ કરી, દંડ[21] ફરસઈ[22] ચાલઈ[23] તે ફિરી[24]॥૨૪૪॥

વામ[25] હસ્તિ[26] જઉ[27] કીજઈ[28] ફરસ[29], તતક્ષણિ[30] તે થાઈ અદૃશ્યો[31]
કંથા ખંખેરિ[32] ધન નિધાન[33], વસ્ત્રાભરણ પડઈ[34] અસમાન॥૨૪૫॥

૧ ભા. ભગતિ ૨ ભા. પ્રણમ્યુ જોગી ૩ ભા. જિસિઈ ૪ ભા. વહિ ૫ ભા. તૂં ૬ ભા. આવિઉ ૭ ભા. કિસિઈ
૮ ભા. કહિ ૯ ભા. તુહ્મ ૧૦ ભા. દરસણ ૧૧ ભા. ક્રીયા ૧૨ ભા. તુહ્મ ૧૩ ભા. જોગી ૧૪ ભા. તૂઠો
૧૫ ભા. નૃપતિ ૧૬ ભા. અને લી. દીઈ ૧૭ વ. અને લી. આખડી, ભા. ખડી ૧૮ ભા. લિઈ ૧૯ ભા. લખી
૨૦ ભા. જિ ૨૧ ભા. દંડિ ૨૨ ભા. ફરસિ ૨૩ ભા. ચાલિ ૨૪ ભા. વલી ૨૫ ભા. વાંમ ૨૬ ભા. હસ્ત
૨૭ ભા. જુ ૨૮ ભા. કીજિ ૨૯ ભા. ફરસ ૩૦ ભા. તતક્ષણ ૩૧ ભા. અદૃશ
૩૨ ભા. ખંખાલિ, લી. ખંખરેઈ ૩૩ ભા. દ્યાંન ૩૪ ભા. પાડિ

યોગી[૧] મોકલાવી નઈ[૨] વિલિઉ[૩], ચિહુ પઈસતું[૪] પુરુષ[૫] એક[૬] મિલ્યઉ[૭]।
આગ્રહ[૮] કરી નઈ પૂછઈ ભૂપ, પુરુષંઈ કહિઉં સર્વ સરૂપ॥૨૪૬॥

પૂછંઉતું[૯] તે[૧૦] કહઈ[૧૧] મહારાજ, ગોત્રીએ લીધૂં[૧૨] માહરું[૧૩] રાજ।
તેહ[૧૪] પ્રતઈં[૧૫] કાંઈ[૧૬] ચાલઈ[૧૭] નહીં[૧૮], પ્રાણ છાંડૂં છઉં[૧૯] દુખઈ[૨૦] કહીં[૨૧]॥૨૪૭॥

[૪૭] કથા બાંધણી

વસ્તુ[૨૨] ત્રિણિ[૨૩] તે[૨૪] આપિ તાસ, રાજ દેઈ પ્રભૂ[૨૫] પૂરી[૨૬] આસ।
ઈસ્યું[૨૭] ઉદારપણૂં જઉ[૨૮] હુઈ ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિ[૨૯] બઈસુ[૩૦] આજ[૩૧]॥૨૪૮॥

૧ ભા. જોગી ૨ ભા. તનિ ૩ ભા. વલિઉ ૪ ભા. પિસંતુ ૫ ભા. પુરુષજ ૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. મલિઉ ૮ ભા. માં આ બીજી પંક્તિ જ નથી, તેને બદલે ૬૧મી કડીની પ્રથમ પંક્તિ છે. આ એકેકેક પંક્તિનો ગોટાળો ૬૨મી કડી સુધી ચાલે છે. ૯ ભા. પૂછિઉ ૧૦ ભા. તવ ૧૧ ભા. કહિ ૧૨ ભા. લીધું ૧૩ ભા. અહ્મ ૧૪ ભા. તે ૧૫ ભા. પ્રતિ ૧૬ ભા. કાંઈ ૧૭ ભા. ચાલિ ૧૮ ભા. નહીં ૧૯ ભા. હૂં ૨૦ ભા. દુખિ ૨૧ ભા. સહી ૨૨ ભા. વસ્ત ૨૩ ભા. ત્રણ્ય ૨૪ ભા. તવ ૨૫ ભા. પ્રાણ ૨૬ ભા. પૂરિ ૨૭ ભા. ઈસિઉં ૨૮ ભા. માં નથી ૨૯ ભા. સંઘાસણિ ૩૦ ભા. બિસઉ ૩૧ ભા. માં ૬૨મી કહ કડીમાં બીજી પંક્તિ આ પ્રમાણે છે:
ઈસિઉં કહિ તિહાં પૂતલી, સુણીઉં ભોજ રહિ ઈસૂં વલી।

326

[કથા-૨૧]

એક[1] વીસમઈ મહૂરતિ રાય, સિંહાસણિ[2] બઈસવા[3] સજ થાય[4] |
લવણવતી[5] લાઁ[6] બોલઈ[7] ઈસ્યું[8], બઈસિ[9] દાનિ[10] જઉ[11] વિક્રમ જિસ્યુ[12] ||૨૪૯||

ઉજેણીપુરી[13] વિક્રમરાય, મંત્રીસ[14] બુધિસાગર જાઉ[15] |
મતિસેખર[16] પરણાવ્યુ[17] મૂઢ, પિતા સીખામણ દઈ[18] લસ પ્રૌઢ ||૨૫૦||

વિદ્યા વિણ નવિ લાભઈ માન, વિદ્યા વિણ કોઈ[19] ન દીઈ દાન |
વિદ્યા કાજિ દેસાઉરિ[20] ગયઉ[21], ભણી કરી[22] [ઘર][23] સાહુમું[24] થયઉ[25] ||૨૫૧||

૧ ભા. એકવીસમિ ૨ ભા. સંઘાસણિ ૩ ભા. બિસવા ૪ ભા. થાઈ ૫ ભા. ચલણાવતી ૬ ભા. નુ
૭ ભા. બોલિ ૮ ભા. ઈસિઉં ૯ ભા. બિસિ ૧૦ ભા. દાંન ૧૧ ભા. હુઈ ૧૨ ભા. જસિઉં
૧૩ ભા. ઉજેણીઈ ૧૪ ભા. બુધિસાગર મંત્રીસ્વર, લી. મંત્રીસર ૧૫ ભા. કાઈ
૧૬ ભા. મતિસાગર ૧૭ ભા. પરણામિ ૧૮ ભા. તસદીઈ ૧૯ ભા. કો ૨૦ ભા. દેશાઉરિ
૨૧ ભા. ગયુ ૨૨ ભા. વિદ્યા ૨૩ વ. માં 'ભણી કરી રસ હેમુ થયઉ' છે. લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.
૨૪ ભા. અને લી. સાહુમુ, વ. સહુમુ ૨૫ ભા. થયુ

વલતુ દેઉલિ સુતુ જામ, વાસું[1] રહી[2] થઈ સુરી આવી તામ[3] ।
બિવહુર વેલા માડિઉં[4] નૃત્ય, અઠઈ[5] અપછર કરઈ[6] સુકૃત્યં[7] ॥૨૫૨॥ *

ઈસી વાત નૃપ આગલિ કહી, આવી તિહાં[8] રાઈ[9] જોયું[10] રહી ।
જાતા તિણઈ[11] પુરિ[12] તેઓ[13] ભૂપ, ઝંપાવી તસ જોય[14] સરૂપ ॥૨૫૩॥

મહાનગર તીણઈ[15] જોયૂં[16] રહી[17], દેવે[18] તે બોલાવઈ[19] જિસઈ[20] ।
સાહસીક અમ્હે[21] કરમી[22] પહૂત, ઈણઈ[23] રાજઈ[24] ભોગવિ ભોગ બહૂત ॥૨૫૪॥

૧ ભા. સર ૨ ભા. માહિ ૩ વ. અને લી.માં 'તિહાં' છે, ભા. માં 'તામ' છે. પ્રાસની દૃષ્ટિએ 'તામ' ઉચિત લાગે છે. ૪ ભા. માં ડિ ૫ ભા. આઠિ, લી. આઠઈ ૬ ભા. કરિ ૭ ભા. સુકૃત
૮ ભા. માં નથી. ૯ ભા. રાઈ ૧૦ ભા. જાઉં ૧૧ ભા. તિણિ ૧૨ ભા. પરિ ૧૩ ભા. તેડિઉ
૧૪ ભા. અને લી. જોઈ ૧૫ ભા. તિણિ ૧૬ ભા. જોયું ૧૭ ભા. જસિ, લી. સહી ૧૮ ભા. અને લી. દેવી
૧૯ ભા. બોલાવિ ૨૦ ભા. તસઈ ૨૧ ભા. અહ્મ ૨૨ ભા. કરમિ
૨૩ ભા. ઈણિ ૨૪ ભા. રાજિ

* ભારતીય વિદ્યાભવન (મુંબઈ)ની મલયચંદ્રકૃત 'સિં.બ'માં આવતી વધારાની પદ્ય-પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે.—

પ્રથમ જિણંદની પૂજા કરિ, ગીત-નાદિ ઘન જનમન હરિઈ ।
પ્રભાતિ થતાં તેહનિ કહિઉં, આવિ સાથિ જુ મન ગહિગહિઉં ॥
સાથિઈ સર સમીપિ ગયુ જામ, ઝંપ દેઈ તે પુહતી તામ ।
બીહનું[+] બહનું પાણી દેખિ, નિમજ રહિઉ જિમ ચિત્ર અલેખિ ॥

ભૂપ ભણઈ[1] આગઈ છઈ[2] રાજ, કુણ તુમ્હે[3] ઈહાં[4] રહુ[5] કેહાં[6] કાજ[7] |
તે કહઈ[8] અમ્હ મહાસિધ્ધિ[9] અમ્હે[10], ડીડાનગર રતન લિઉ તુમ્હે[11] ||૨૫૫||

મહાપ્રભાવ આડપણિ લીધ, વારઈ[12] જાતાં[13] યાચક દીધ |
ઈસિઉં[14] ઉદારપણૂં[15] હુઈ[16] ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણ[17] બઈસઉ[18] આજ[19]||૨૫૬||

[કથા-૨૨]

બાવીસમઈ[20] મહૂરતિ રાય[21], સિંઘાસણિ[22] બઈસવા[23] સજ થાય[24]|
સોભાગ સુંદરિ[25] બોલઈ[26] ઈસિઉં, બઈસિ[27] દાનિ[28] જોઉ[29] વિક્રમ જિસ્યું[30]||૨૫૭||

૧ ભા. કહિ ૨ ભા. છિ ૩ ભા. તુહ્મે ૪ ભા. આહાં ૫ ભા. રહુ ૬ ભા. કેહ ૭ ભા. કાજિ ૮ ભા. કહિ
૯ ભા. મહા॰ ૧૦ ભા. અહ્મે ૧૧ ભા. તુહ્મે ૧૨ ભા. વારિઈ ૧૩ ભા. જાતાં ૧૪ ભા. ઈસૂં
૧૫ લી. ઉદારપણૂં ૧૬ ભા. માં નથી ૧૭ ભા. સંઘાસણિ ૧૮ ભા. બિસુ ૧૯ લી. આજિ
૨૦ ભા. બાવીસમિ ૨૧ લી. રાઈ ૨૨ ભા. સંઘાસણિ ૨૩ ભા. બિસવા ૨૪ લી. થાઈ
૨૫ ભા. સોભાગમંજૂરી ૨૬ ભા. બોલિ ૨૭ ભા. બિસ ૨૮ ભા. દાન ૨૯ ભા. વિક્રમ હોઈ
લી. જઉ વિક્રમ ૩૦ ભા. જસૂં, લી. જિસ્યુ

ઊજેણી થયઉ[1] વિક્રમવીર, દેસાઉરે[2] કરઈ[3] સાહસધીર |
કુલિગ જોવુ ગ્યું[4] પ્રાસાદિ, સ્તવઈ[5] ભાવઈ[6] શ્રી દેવ[7] યુગાદિ ||૨૫૮||

રંગમંડપિ[8] જઈ[9] બઈઠઉ[10] જિહાં, દેસાંતરી[11] એક આવ્યઉ[12] તિહાં |
કરતી[13] ગોઠિ[14] કહઈ[15] તે[16] ઈસ્યું[17], રાજ-લક્ષણ તુઝ મનિ[18] તાં વસ્યુ ||૨૫૯||

રાજ છંડિ કાં ભમઇ[19] પરદેસિ[20], કુલિગ જોવા વસું વિદેસિ[21] |
ભૂપ ભણઈ[22] કાર્યાતુર[23] જિસ્યું[24], તું હુઈ[25] પણિ[26] તાં દીસઈ[27] ઈસિઉં[28] ||૨૬૦||

૧ભા. થિઉ ૨ ભા. દેશાઉરિ ૩ ભા. કરિ ૪ ભા. ગયુ ૫ ભા. સ્તવિ ૬ ભા. અને લી. ભાવિ
૭ ભા. તેશ્રી યુગાદિ ૮ ભા. રંગમંડપ ૯ ભા. જઈ ૧૦ ભા. બિઠો ૧૧ ભા. દેશાંતરી
૧૨ભા. આવિઉ, લી. આવ્યુ ૧૩ ભા. કરતાં ૧૪ ભા. ગોઠિ ૧૫ ભા. કહિ ૧૬ ભા. માં નથી
૧૭ ભા. ઈસ્યુ ૧૮ ભા.માં 'તાંતનિ વસ્યુ' ૧૯ ભા. ભમિ ૨૦ ભા. પરદેશિ
૨૧ ભા. વદેશિ ૨૨ ભા. કહિ ૨૩ ભા. કાર્યાતર ૨૪ ભા. જિસ્યું ૨૫ ભા. તુહિ
૨૬ ભા. પણ ૨૭ ભા. દીસિ ૨૮ ભા. તિસ્યુ

૩૨૫

તે કહિ સુણિ[1] તું અંગત[2] જાણું[3], કામાક્ષા[4] દેવીનૂં ઠાણું[5]।
આહું[6] નીલગિરિ વિવરે[7] છઈ[8] જેહ[9], કામાક્ષા[10] કહઈ[11] અંતિ ઉઘાડઈ[12] તેય[13]॥૨૬૧॥

તેહ[14] આહિઈ[15] રસ સોના[16] તણઉ[17], બાર વરસ જાપ[18] કીધઉ[19] ઘણઉ[20]।
પણિ[21] તે નવિ ઊઘડઈ[22] દૂયાર[23], ભૂપ કહઈ[24] ચાલઉ[25] જોઈ ઈ વિચાર॥૨૬૨॥[૧A]

સૂતુ[26] દેવ-ભુવનિ[27] જઈ ભૂપ, સુહુણઈ[28] દેવઈ[29] કહિઉં સરૂપ[30]।
બત્રીસ લક્ષણું[31] નર જો[32] બલઈ[33] હોઈ, તું[34] તે બાર ઊઘાડસઈ[35] સોઈ[36]॥૨૬૩॥

૧ ભા.માં નથી ૨ ભા. અંગિ, લી. અંગિત ૩ ભા. સુજાંણુ ૪ ભા. કામખ્યા દેવીનુ ૫ ભા. ઠાંણુ
૬ ભા. આહ ૭ ભા. વિવરિ ૮ ભા. છિ ૯ ભા. જેઅ ૧૦ ભા. કામખ્યા, લી. કામાખ્યા ૧૧ ભા.માં નથી
૧૨ ભા. ઊઘડિ ૧૩ ભા. તેઅ ૧૪ ભા. તે ૧૫ ભા. આહિ, લી. આહુઈ ૧૬ વ. અને લી. સોભા, ભા. સોના
૧૭ ભા. તણુ ૧૮ ભા. જપ ૧૯ ભા. કીધુ ૨૦ ભા. ઘણુ ૨૧ ભા.માં નથી ૨૨ ભા. ઉઘડિ ૨૩ ભા. દૂઆર
૨૪ ભા. કહિ ૨૫ ભા.માં નથી ૨૬ ભા. સુતુ ૨૭ ભા. ०ભવનિ ૨૮ ભા. સુહણિ ૨૯ ભા. દેવિ ૩૦ ભા. સ્વરૂપ
૩૧ ભા. ०લક્ષણિ ૩૨ ભા.માં નથી, લી. જઉ ૩૩ ભા. અને લી. બલિ ૩૪ ભા.માં નથી ૩૫ ભા. ઊઘાડું ૩૬ ભા. તૂં જોઈ

સૂતુ મૂંકી[1] છેદઈ[2] સીસ, હાથિ સાહી સુર દઈ[3] આસીસ।
વર દેવરાવી સિધ્ધિનઈ[4] સિધ્ધિ[5], ઈમહુઉ[6] તે[7] ચતુરૅ સુબુધ્ધિ॥૨૬૪॥

ચંદ્રકાંતા પૂતલી બોલઈ ઈસિંઉ, બઈસિ દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યું॥૨૬૫॥

[કથા-૨૩]

ત્રેવીસમઈ[9] મહૂરતિ રાય, સિંઘાસણિ[10] બઈસવા[11] સજ થાય[12]।
સૂર્યકાંતા[13] બોલઈ[14] ઈસ્યું[15], બઈસિ[16] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યું॥૨૬૬॥

૧ ભા. મૂકી ૨ ભા. છેદિ ૩ ભા. દિઈ ૪ ભા. તેહુનિ ૫ ભા. સિધિ ૬ ભા. હોઈ
૭ ભા. તુ ૮ 'ચતુર સુબુધ્ધિ'ને બદલે ભા.માં 'બિસુ બુધિ' ૯ ભા. ત્રેવીસમિ
૧૦ ભા. સંઘાસણિ ૧૧ ભા. બિસવા ૧૨ ભા. થાઈ ૧૩ ભા. ચંદ્રિકાપૂતલી ૧૪ ભા. બોલિ
૧૫ ભા. ઈસ્યૂં, વ. ઈસઉં, લી.નો પાઠ અર્થને પ્રાસની દૃષ્ટિએ ઉચિત
૧૬ ભા.માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે:
'બિસિ સાહસ વિક્રમ હોઈ જસિઉં'

એકવાર શ્રી વિક્રમરાઉ, દુસપનં[1] દેખી કરઈ[2] વિસાઉ ।
ત્રિણિ દિવસ મોકલઉં[3] ભંડાર, કીધઉ પડહ તાણઉં[4] સંવારૈં[5] ॥૨૬૭॥

એકવાર જસ[6] જે[7] જં ગમઈ[8], તે તે[9] લેઈ જાઉ[10] તુમ્હે[11] ।
ઈસિઉં[12] ઉદારપણૂં[13] જઉ[14] ભોજરાજ[15], તુ સિંધાસણિ[16] બઈસુ[17] આજ ॥૨૬૮॥

[કથા - ૨૪]

ચઉવીસમઈ[18] મહૂરતિ રાય, સિંહાસણ[19] બઈસવા[20] સજ થાય[21] ।
હંસગગાનં[22] પૂતલી[23] બોલઈ[24] ઈસ્યું[25], બઈસિ[26] દાનિ[27] જઉ[28] વિક્રમ જિસ્યું[29] ॥૨૬૯॥

૧ ભા. દુસ્વીન ૨ ભા. કરિ ૩ ભા. મોકલુ ૪ ભા. તણિ ૫ ભા. સંચારિ, લી. સંચાર ૬ ભા. જેહનિ ૭ ભા. માં માત્ર જે, લી. જંજં ૮ ભા. ગમિઈ ૯ ભા. માં બીજો 'તે' નથી ૧૦ ભા. જાઈ ૧૧ ભા. તિણિ સમઈ ૧૨ ભા. ઈસ્યુ ૧૩ ભા. ઉદાર ૧૪ ભા. હુઈ, લી. 'જઉહુઈ' ૧૫ ભા. મહુરાજ ૧૬ ભા. સંધાસણું ૧૭ ભા. બિસુ ૧૮ ભા. ચુવીસમિ ૧૯ ભા. સંધાસણિ, લી. સિંહાસણિ ૨૦ ભા. બિસવા ૨૧ ભા. થાઈ ૨૨ ભા. હંસગમની ૨૩ ભા. તે ૨૪ ભા. બોલિ ૨૫ ભા. અસિઉં ૨૬ ભા. બિસ ૨૭ ભા. દાન ૨૮ ભા. હુઈ ૨૯ ભા. જસિઉં

નગર પુરંદર ધનપતિ સેઠિ[1], ચિહું બેટા ઉપરિ સમ દેઠિ[2] ।
કોટીધજ વ્યવહારિયાં[3] તેયં[4], અંતિ કહઈ[5] ચિહું બેટા [ભેયઉં][6] ॥૨૭૦॥

ચ્યારઈ[7] રહિયો[8] માહિ જિ[9] મિલી, ઈમ કરતાં નવિ પુજઈ[10] રુલી ।
કલસ ચ્યારિ હવિયાં[11] છઈ[12] અમ્હ[13], નાંમીકિત[14] તે લેયો[15] તુમ્હ[16] ॥૨૭૧॥

સીખ દેઈ[17] પામ્યઉ[18] સુરધામ, કલહ કરી જુયા[19] થયાં[20] તામ[21] ।
આપાપણા તે જોઈ કામ, એકઈ માટી દેખઈ[22] તામ ॥૨૭૨॥

૧ ભા. સેઠ ૨ ભા. સોમ૦ ૩ ભા. વિવહારીઉ ૪ ભા. તેઅ ૫ ભા. કહિ ૬ વ. માં નથી; લી. માંથી લીધું છે, ભા. એઅ ૭ ભા. ચ્યારિ ૮ ભા. રહિવો ૯ ભા. જ ૧૦ ભા. પુજિ
૧૧ ભા. હવીઆ ૧૨ ભા. ઈહાં ૧૩ ભા. અહ્મ, લી. અમ્હે ૧૪ ભા. નામાંકિત
૧૫ ભા. લેજયો ૧૬ ભા. અને લી. તુમ્હે ૧૭ ભા. દેઈ ૧૮ ભા. પાંમિઉ, વ. પામ્ય, લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૧૯ ભા. જૂઆ ૨૦ ભા. થઆ ૨૧ ભા. જામ ૨૨ ભા. દેખિ

બીજઈ[1] અસ્તિ, ત્રીજઈ[2] અંગાર, ચઉથઈં[3] કુભિં[4] કૂકસા અપારં[5]।
પરમારથ નવિ જાણઈ[6] જેયં[7], ઘણાં[8] પૂછઈયાં[9] કોય[10] ન કહઈ[11] ભેય[12]॥૨૭૩॥

વિક્રમ સભાઈં[13] જઈ[14] પૂછિઉં[15] લીણઈ[16], તિ[17] નેરથાણું[18] પણી[19] ન હુઉ[20] કુણઈ[21]।
અહિઠાણું[22] પહિઠાણું[23] પુર[24] સંપત્ત[25], ઈસઈ[26] અવસરિ તિહાં અસંભમ વત્ત॥૨૭૪॥

વિપ્ર દોઈં[27] ભગિની અવધારિ, રૂપઈ[28] રંભ તણુઉ[29] અવતાર[30]।
બાલરંડિ[31] દીઠી દેવતા, હુઉ ગર્ભ[32] તે સુરદેવતા॥૨૭૫॥

૧ ભા. બીજિ ૨ ભા. ત્રીજિ ૩ ભા. ચુથિ ૪ ભા. કલસિ ૫ ભા. અસાર ૬ ભા. જાણિ ૭ ભા. તેઅ ૮ ભા. ઘણાઈ ૯ ભા. પૂછા, લી. પુછિયા ૧૦ ભા. કો ૧૧ ભા. કહિ ૧૨ ભા. ભેઅ ૧૩ ભા. ૦સભા ૧૪ ભા. જાઈ ૧૫ ભા. પુછિઉ ૧૬ ભા. લીણિ, વ. માં કાણઈ છે, લી. નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૧૭ ભા. તે ૧૮ ભા. નિરણિ,
લી. નિરણય ૧૯ ભા. પણિ ૨૦ ભા. હૂઉ ૨૧ ભા. કેણિ ૨૨ ભા. ઈણિઠાણિ ૨૩ ભા. પહિઠાણિ ૨૪ ભા. પુરિ ૨૫ ભા. સંપત્તિ ૨૬ ભા. ઈસિઈ ૨૭ ભા. દોઈ ૨૮ ભા. રૂપિ ૨૯ ભા. તણિ ૩૦ ભા. આકારિ ૩૧ ભા. બાલરંડ ૩૨ ભા. ગર્ભ

જે[૧] બંધવ મેહલી[૨] જાઈં[૩] જામ, નાગકુમાર સુરં[૪] કરઈ[૫] સામ |
પુત્ર હુઉ[૬] તે[૭] સાલિવાહન[૮] નામં[૯], કુંભકારં[૧૦] ઘરિ કીધઉં[૧૧] ઠામ[૧૨] ||૨૭૬||

રાજ[૧૩] સ[1B]ભાઈં જઈ પૂછઈ[૧૪] તેહ[૧૫], આવી કહઈ[૧૬] સાલિવાહન[૧૭] [ભેચ][૧૮] |
માટી છઈ[૧૯] તેહનઈ[૨૦] ભૂંઈં ભારં[૨૧], સોવન વાસ જિહાં અંગારં[૨૨] ||૨૭૭||

દ્વિપદ ચતુષ્પદ[૨૩] અસ્થિપ્રધાનં[૨૪], કુકસ[૨૫] છઈ[૨૬] તસ[૨૭] સઘલા ધાનં[૨૮] |
બાપઈં[૨૯] દીધા છઈં[૩૦] સમભાગ, તુમ્હે[૩૧] લીઉ[૩૨] જિહાં[૩૩] જેહવઉ ભાગ ||૨૭૮||

૧ <u>ભા.</u> જિ ૨ <u>ભા.</u> મેલ્હી ૩ <u>ભા.</u> જાઈ ૪ <u>ભા.</u> સાર ૫ <u>ભા.</u> કરિ ૬ <u>ભા.</u> હુઉ ૭ <u>ભા.</u>માં નથી ૮ <u>ભા.</u> સાલિવાહ ૯ <u>ભા.</u> નાંમ ૧૦ <u>ભા.</u> કુંભકારિ ૧૧ <u>ભા.</u> કીધું ૧૨ <u>ભા.</u> ગામ ૧૩ <u>ભા.</u> રાજસભા ૧૪ <u>ભા.</u> પૂછિ ૧૫ <u>ભા.</u> તેઅ ૧૬ <u>ભા.</u> કહિ ૧૭ <u>ભા.</u> સાલવાહન ૧૮ <u>વ.</u>માં નથી, <u>લી.</u> ભેચ, <u>ભા.</u> ભેઅ ૧૯ <u>ભા.</u> છિ ૨૦ <u>ભા.</u> તેહનિ ૨૧ <u>ભા.</u> ભુમિ, <u>લી.</u> ભુંકૂં ૨૨ <u>ભા.</u> છિઈ અંગાર ૨૩ <u>ભા.</u> ચતુપદ ૨૪ <u>ભા.</u> અસ્થિભંડાર ૨૫ <u>ભા.</u>માં 'કુકસ' આગળ 'પ્રધાન' શબ્દ છે. ૨૬ <u>ભા.</u> છિ ૨૭ <u>ભા.</u> તેહનાં ૨૮ <u>ભા.</u> ધાન ૨૯ <u>ભા.</u> બાપિ ૩૦ <u>ભા.</u> છિ ૩૧ <u>ભા.</u> તુહેમ ૩૨ <u>ભા.</u> લિઉ ૩૩ <u>ભા.</u> જેહવું જિહાં

તે પ્રીછી પહુલા[૧] નિજ ગામિ, વિક્રમિ[૨] સુણિ[૩] તેડાવ્યા[૪] તામ।
બુધિવંત બેટડે[૫] કિસ્યું[૬] સમાતે, નાવ[૮] હૂયા[૯] તેડા સઈ[૧૦] સાત ॥૨૭૯॥

કાલ[૧૧] કરી[૧૨] આકૂણી[૧૩] આવિસ્યઈ[૧૪], સ્વામિ[૧૫] થિકુ[૧૬] રૂડુ[૧૭] ભાવિસ્યઈ[૧૮]।
રાઈ આવી તે વીટિઉં ગામ, નિવાહિ[૧૯] રે કઈ નાસઈ મામ॥૨૮૦॥

આટીના ઘોડા[૨૦] ગજ ઘડિયા[૨૧], રામતિ ભણી રથ પાયક[૨૨] જડયા।
નાગ પ્રભાવઈ[૨૩] ચાલ્યા તેય[૨૪], ઝૂઝઈ[૨૫] અંગો અંગઈ[૨૬] એય[૨૭]॥૨૮૧॥

૧લી. પુહુલા ૨ ભા. વિક્રમ ૩ ભા. સુણી ૪ ભા. તેડાવિ ૫ ભા. બાલિક ૬ ભા. માં નથી
૭ ભા. સુમાત ૮ ભા. નાવઈ ૯ ભા. હુઆ ૧૦ ભા. સિ ૧૧ ભા. કાજહુ ૧૨ ભા. ભણી
૧૩ ભા. આપહણી ૧૪ ભા. આવિસિઈં ૧૫ ભા. ઠાંમિ ૧૬ ભા. થુ ૧૭ ભા. રુડું
૧૮ ભા. ભાવસિઈ ૧૯ ભા. માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: 'નિરવહે રાજા જાસિ માંમ'
૨૦ ભા. ગજઘોડા ૨૧ ભા. ઘડ્યા ૨૨ ભા. પાઈક ૨૩ ભા. પ્રભાવિ ૨૪ ભા. તેઅ
૨૫ ભા. ઝૂઝિ ૨૬ ભા. અંગોઅંગિ ૨૭ ભા. એઅ

૩૩૩

વિક્રમ[૧] કટક નાગિ[૨] નિસિ ડસ્યું[૩], વાસુકિ[૪] સમરૂં[૫] નૃપમનિ વસિયઉં[૬]।
અમૂલ[૭] આપ્યઉં[૮] તૂઠઉં[૯] તે ફણી, લેઈ આવઈ[૧૦] સાહમુ સેન[૧૧] ભણી॥૨૮૨॥

મારગિ[૧૨] પુરુખ[૧૩] પ્રાથઈ[૧૪] રહી, સ્યું જોઈઈ તે આપુ[૧૫] સહી।
અમૂલ માગિઉં પૂછઈ[૧૬] એહ[૧૭], કહું[૧૮] કણહિં મોકલીયા તુમ્હ॥૨૮૩॥

સાલીવાહનનૂં[૧૯] લીધૂં[૨૦] નામ, વઈરી[૨૧] છઈ[૨૨] પણિ આપ્ય[૨૩] કામ[૨૪]।
વાચ[૨૫] ભણી તે દીધઉં[૨૬] તાસ, સત્વઈં[૨૭] વાસુકિ[૨૮] પૂરી આસ॥૨૮૪॥

૧ લી. વિક્રમિ ૨ વ. અને લી. નામિ, ભા. નાગિ ૩ ભા. ડસિઉ ૪ ભા. વાસગ ૫ ભા. સમરું ૬ ભા. વસિઉ ૭ ભા. અમૂલ્ય ૮ ભા. આપિઉં ૯ ભા. તૂઠો ૧૦ ભા. આવિ ૧૧ વ. સન, ભા. સેના, લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૧૨ ભા. માર્ગિ ૧૩ ભા. પુરુષ ૧૪ ભા. પ્રાર્થિ, લી. પ્રારથઈ ૧૫ ભા. આપું ૧૬ ભા. પૂછિઈ ૧૭ ભા. તેઅ ૧૮ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: કુણિં મોકલ્યા અહ્મ કહો તેઅ લી.માં કહુ કુણહિં મોકલીયા તુમ્હે ૧૯ ભા. ૦નુ ૨૦ ભા. લીધઉં ૨૧ ભા. વિરી ૨૨ ભા. છિ ૨૩ ભા. અને લી. આપ્યા ૨૪ ભા. કાંમ ૨૫ ભા. વાચા ૨૬ ભા. આપ્યું ૨૭ ભા. સત્વિ ૨૮ ભા. વાસગ

કટક રાયનૂં સહૂ[1] સજ થયૂં[2], નાગ[3] નગરિ મનિ અતિ ગહિગહિઉં।
ઈસ્યું[4] ઉદારપણૂં[5] જઉ[6] હુઈ[7] ભોજરાજ, તુ સિંઘા[સ]ણ[8] બઈસું[9] આજ ॥૨૮૫॥

[કથા - ૨૫]

પંચવીસમઈ[10] મહૂરતિ રાય, સિંઘાસણિ[11] બઈસવા[12] સજ થાય[13]।
વિદ્યપ્રભા[14] તે બોલઈ[15] ઈસિઉં[16], બઈસિ[17] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસઉં[18] ॥૨૮૬॥

ઉજેણી[19] શ્રીવિક્રમ આણ[20], ચ્યારિ લક્ષ ચોતિખનઉ[21] જાણ।
જોસી આવી દઈ[22] આસીસ, બઈસારી[23] વિપ્રહૂં[24] નામિઉં[25] સીસ ॥૨૮૭॥

૧ ભા. સહૂઈ ૨ ભા. થયું, વ. થાયૂ, લી.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ૩ ભા.માં બીજું ચરણ આમ છે: 'નામ નર સહૂઈ ગહિગહિઉ' ૪ ભા. ઈસિઉ ૫ ભા. ઉદાર ૬ ભા. માં નથી ૭ ભા. હોઈ ૮ ભા. સંઘાસણિ, લી. સિંઘાસણિ ૯ ભા. બિસઉ ૧૦ ભા. પંચવીસમિ ૧૧ ભા. સંઘાસણિ ૧૨ ભા. બિસવા ૧૩ ભા. થાઈ ૧૪ ભા. વિજૂપહા, લી. વિદ્યુપ્રભા ૧૫ ભા. બોલિ ૧૬ ભા. અસૂં
૧૭ ભા. માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: બિસિ ભોજ ધીરપણૂં વિક્રમ જસિઉ ૧૮ લી. જિસ્યું
૧૯ ભા. અને લી. ઉજેણી ૨૦ ભા. જાણ ૨૧ ભા. ચોતિષનુ ૨૨ ભા. દિ ૨૩ ભા. બિસારી ૨૪ ભા. વુહ ૨૫ ભા. નામિ

રાય કહઈં[1] તું[2] જાણઈ[3] કિસ્યું[4], ત્રિહું[5] ભુવનમાહિ વરતઈ[6] જિસઉં[7]।
ચંદ, સૂર્ય[8], ગ્રહ, નક્ષત્રચાર, ઉદય[9] અસ્ત[10] જાણું અતિચારૈ[11] ॥૨૮૮॥

બાર [વર]સ થાઈ[12] દુર્ભિક્ષ, એ જાણે તાં[13] તુઝ કહું ભક્ષ[14]।
રાય કહઈ[15] ચાલઉં[16] રાજનીતિ[17], પ્રજા પીડિ[18] હું[19] ન ધરૂં[20] ચીંતિ[21] ॥૨૮૯॥

પુણ્ય કાજ[22] આરંભ ન ભંગ, પાપવૃત્તિ[23] ન કરૂં ન[24] કુરંગ[25]।
અકરાકર ન કરૂં[26] બ્રહ્મદ્વેષ[27], નિરાધાર ઉપદ્રવ નિવિસેષ ॥૨૯૦॥

૧ ભા. કહિ ૨ ભા. તૂં ૩ ભા. જાણિ ૪ ભા. કિસિઉં ૫ ભા. ત્રિહું ૬ ભા. વરતિ
૭ ભા. જસિઉં, લી. જિસિઉં ૮ ભા. સૂર ૯ ભા. ઉદિ ૧૦ ભા. અસ્ત
૧૧ ભા. અતીચાર ૧૨ ભા. થાસિ ૧૩ ભા. માં નથી ૧૪ ભા. ભક્ષ ૧૫ ભા. કહિ
૧૬ ભા. ચાલૂં ૧૭ ભા. રાજરીતિ ૧૮ ભા. પીડ ૧૯ ભા. માં નથી ૨૦ ભા. સહું
૨૧ ભા. ચીંતિ ૨૨ ભા. પુન્યકાજિ ૨૩ ભા. પાપવૃત્તિનુ ૨૪ ભા. માં નથી
૨૫ ભા. રંગ ૨૬ ભા. કરૂં ૨૭ ભા. વિહ્મદ્વેષ

અસત્ય સ્વરૂપ[૧] ન ભાખું મર્મ,[૨] અનાથ કલહ કરિવા[૩] નહીં[૪] ધર્મ ।
દેવલ[૫]-પ્રતિમા ભંગ એ[૬] પાપ, આહુ[૭] રૂષિનઉં[૮] ન કરૂં સંતાપ ॥૨૯૧॥

૩૬ વર્ણ વ્યવસ્થા[૯] અતિક્રમ નહીં,[૧૦] ઇુ દુર્ભિક્ષ[૧૧] [10/A] હોસઈ[૧૨] કહુ કિહીં[૧૩] ।
જોસી કહઈ[૧૪] સુણિ[૧૫] યોગ અમંદ, રોહિણી સકટ[૧૬] ભેદી જઈ[૧૭] ચંદ॥૨૯૨॥

કવિ મંગરાલ[૧૮] ગૃહિ આવ્યઉ[૧૯] જિંમઈ,[૨૦] બાર વરસ દુર્ભિક્ષ હુઈ તિમઈ[૨૧]।
ઈમ કરતાં તે પડિઉ દુકાલ, દાન, ધર્મ્મ[૨૨] અતિ કરઈ[૨૩] ભૂપાલ॥૨૯૩॥

૧ ભા. પ્રરૂપ ૨ ભા. મર્મ્મ ૩ ભા. કરવા ૪ ભા. નહી, લી. નહીં
૫ ભા. દેવલા ૬ ભા. ન ૭ ભા. મહુ ૮ ભા. રુષિ ૯ ભા. વિવસ્થા
૧૦ ભા. નહીં ૧૧ લી. દુર્ભિક્ષ્ય ૧૨ ભા. કહીહોસિ ૧૩ ભા. કહી ૧૪ ભા. કહિ
૧૫ ભા. સુણ ૧૬ ભા. ભેદ ૧૭ ભા. જવ ૧૮ ભા. મંગલ, લી. મંગલર
૧૯ ભા. આવિ ૨૦ ભા. જમઈ ૨૧ ભા. તમઈ ૨૨ ભા. કર્મ ૨૩ ભા. કરિ

તુહુઈ[1] ન[2] વરસઈ[3] જલધર જામ, પ્રજા પીડિ[4] દુઃખિત[5] નૃપ તામ[6] ।
સિરિ[7] છેદી જલધર બલિ કરઈ[8], તૌ પરતક્ષ તે બંહુઈ[9] ધરઈ[10] ॥૨૯૪॥

તુઠઉ[11] તીણઈ[12] વર માગ્યઉ[13] તીમ[14], દુર્ભિક્ષ દેસી[15] ન[16] હોસઈ[17] કીમ ।
વરદાનઈ[18] દુર્ભિક્ષ નહીં[19] આજ, ઈસ્યા[20] હુતુ બઈસુ ભોજરાજ ॥૨૯૫॥

[કથા - ૨૬]

છવીસમઈ[21] મહુરતિ રાય, સિંઘાસણિ[22] બઈસવા[23] સજ થાયૌ[24]
આનંદપ્રભા તે[25] બો[લઈ][26] ઈસ્યું[27], બઈસિ[28] દાનિ[29] જઉ[30] વિક્રમ જસ્યઉં ॥૨૯૬॥

૧ ભા. તુહિ ૨ ભા. માં નથી ૩ ભા. વરસિ ૪ લી. પીડિ ૫ ભા. નૃપ દુઃખિત ૬ ભા. તામ ૭ ભા. શીર ૮ ભા. કરિ ૯ ભા. બાંહિ, લી. બાહુઈ ૧૦ ભા. ધરિઈ ૧૧ ભા. તુઠિ ૧૨ ભા. તેણિ ૧૩ ભા. માગિઉ ૧૪ ભા. ઈમ ૧૫ ભા. દેસિ ૧૬ ભા. મ ૧૭ ભા. હોસુ ૧૮ ભા. વરદાનિ ૧૯ ભા. મહોસિ ૨૦ ભા. માં ચોથું ચરણ આમ છે: ઈસુ ઉદાર હોઈ ભોજ આજ ૨૧ ભા. છવીસમિ ૨૨ ભા. સંઘાસણિ ૨૩ ભા. બિસવા ૨૪ ભા. થાઈ ૨૫ ભા. માં નથી ૨૬ ભા. બોલિ ૨૭ ભા. ઈસૂં ૨૮ ભા. બિસિ ૨૯ ભા. દાન ૩૦ ભા. માં 'જઉ વિક્રમ જસ્યઉં' ને બદલે 'વિક્રમ હોઈ જસૂં' પાઠ છે.

સોધર્મ્મી[1] સભાઈં[2] બોલઈ[3] ઈંદ્ર, વિક્રમ સરિષઉ[4] નથી[5] નરેન્દ્ર[6]।
દાનમાન[7] સત્ય[8] સાહસ-ધીર[9], પરઉપગાર કરઈ[10] તે[11] વીર॥૨૯૭॥

પરસંસા ન સહઈં[12] કોઈ દેવ, પરીખ્યા[13] કરિવા આવઈ[14] હેવ।
ઈસઈ[15] અવસરિ અશ્વઈ[16] અપહરિઉ, એકાકી અટવીઈં[17] નૃપ ફિરઉ॥૨૯૮॥

ધેનુરૂપ[18] એક રહ્યઉ[19] એહ[20], કાદવ માહિ ખૂચવીઉ[21] દેહ।
નૃપ દેખી હીંસારવ[22] કરિ, હઈઈ[23] છાંડિ[24] પ્રભૂ[25] લિહિ સંચરઈ[26]॥૨૯૯॥

૧ ભા. અને લી. સૌધર્મી ૨ ભા. સભાઈ ૩ ભા. બોલિ ૪ ભા. સરીખુ ૫ ભા. નહી ૬ ભા. નરિંદ
૭ ભા. દાનિમાનિ ૮ ભા. સરીખુ ૯ ભા. સૂર ૧૦ ભા. કરણ ૧૧ વ. તે વીર, લી. સાહુસધીર, ભા. બુધિપૂર
૧૨ ભા. સહિ ૧૩ ભા. પરીક્ષા ૧૪ આવિ ૧૫ ભા. અસિ ૧૬ ભા. અશ્વિ ૧૭ ભા. અટવી
૧૮ ભા. ધેનરૂપે ૧૯ ભા. રહીઉ, લી. રહિઉ ૨૦ ભા. દેવ ૨૧ ભા. ખૂચવિ
૨૨ ભા. રંભારવ ૨૩ ભા. હિઈ ૨૪ ભા. છંડી ૨૫ ભા. પ્રભુ
૨૬ ભા. સંચરિ

પંકિ[1] થિકી[2] જવ કાઢઈ[3] પાયં[4], સીહુ થઈ બીજેરું[5] ધાયં[6] ।
રક્ષા[7] ભણી રાઉ રાતિઈં[8] રહિઉ, પ્રતિક્ષ[9] થઈ સુરિ[10] વૃત્તાંત[11] જ[12] કહિઉ ॥૩૦૦॥

કામગવી તીણી[13] આપી[14] જેય[15], પંથી[16] યાચક[17] નઈ દીધી[18] તેય[19] ।
ઈસિઉ[20] ઉદારપણૂં ભોજરાજ[21], તુ સિંઘાસણિ[22] બઈસુ[23] આજ ॥૩૦૧॥

[કથા – ૨૭]

સતાવીસમઈ[24] મહૂરતિ રાય, સિંઘાસણિ[25] બઈસવા[26] સજ થાય[27] ।
રત્નપ્રભા[28] તે બોલઈ[29] ઈસ્યું[30], બઈસિ[31] દાનિ[32] જઉ[33] વિક્રમ જિસ્યું[34] ॥૩૦૨॥

૧ ભા. પંક ૨ ભા. થકી ૩ ભા. કાઢિ ૪ ભા. ગાઈ ૫ ભા. બીજુ સુર ૬ ભા. ધાઈ, લી. ધાઇ ૭ ભા. રક્ષા ૮ ભા. રાતિ ૯ ભા. પ્રતક્ષ, લી. પ્રત્યક્ષ ૧૦ ભા. સુર ૧૧ ભા. વૃતાંત ૧૨ ભા. માં નથી ૧૩ ભા. તેણિ, લી. તીણઈ ૧૪ વ. અને ભા.માં આવી, લી. આપી ૧૫ ભા. જેહ ૧૬ ભા. પથિ, લી. અને વ.માં પેથી. ભા.નો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.
૧૭ ભા. યાચકનિ ૧૮ ભા. આપી ૧૯ ભા. તેહ ૨૦ ભા. ઈસુ ૨૧ ભા. હોઈ ભોજરાજ ૨૨ ભા. સંઘાસણ ૨૩ ભા. બિસુ ૨૪ ભા. સતાવીસમિ ૨૫ ભા. સંઘાસણ ૨૬ ભા. બિસવા ૨૭ ભા. થાઈ ૨૮ ભા. ચંદ્રકાંતા ૨૯ ભા. બોલિ ૩૦ ભા. અસૂં ૩૧ ભા. બિસ ૩૨ ભા. દાન ૩૩ ભા. જઉ વિક્રમ ૩૪ ભા. જસૂં

ઊજેણી થયઉ[1] વિક્રમરાય, કુલિગ જોતુ જોતુ જાઈ ।
દેવભુવનિ નર એક તસ[2] મિલિઉ, દાલિદ્રઈં[3] રવિતલિ અતિ રુલિઉ[4] ॥૩૦૩॥

કછોટઈ[5] કીધઈ[6] અતિ દીન, પ્રભૂ[7] પૂછઈં[8] તું કુણ ઈમ હીર્ન[9] ।
જુઈ રમી મઈ[10] હારિઉં સહુ[11], કૃપા કરું[12] અમ્હ[13] ઊપરિં[14] બહુ ॥૩૦૪॥

*પર ઉપગાર કરું[15] જઉ[16] દેવ, કાજ[17] એક કરુ માહરું[18] હેવ ।
રાઈ[19] કહઉ[20] જઉં[21] છાંડઈ[22] [નૂ[23] જૂ[24]] જૂય[25], કાજ કરિ[26] આપું[27] હું[28] તેય[29] ॥૩૦૫॥

૧ ભા. થિઉ ૨ ભા. જ ૩ ભા. દારિદ્રઈ ૪ ભા. રિલિ ૫ ભા. કછોટિ ૬ ભા. કીધિ ૭ ભા. પ્રભિ
૮ ભા. પૂછિઈ, લી. પૂછિઉં ૯ લી. હીંન ૧૦ ભા. નિ, લી. મઈં ૧૧ ભા. અને લી. સહૂ ૧૨ ભા. કરિ
૧૩ ભા. અહ્મ ૧૪ ભા. ઊપરિ ૧૫ ભા. કરઉ ૧૬ ભા. જુ ૧૭ ભા. કરો કાજ એક ૧૮ ભા. માહરૂં
૧૯ ભા. રાય ૨૦ ભા. કહિ ૨૧ ભા. જુ, લી. જઉ ૨૨ ભા. છંડિઈ, લી. માડઈ, વ. માંડઈ
*ભા. પરથી પાઠ ફેરવી રાખ્યો છે. ૨૩ ભા.માં નથી ૨૪ ભા.માં નથી, લી. હૂં ૨૫ ભા. જૂઅ
૨૬ ભા. કરીને ૨૭ લી. આપૂં ૨૮ ભા.માં નથી, લી. હૂં ૨૯ ભા. તૂઅ

પતગારી[1] નૃપનઈ[2] કહિઉં[3] કાજ, રતનમાલ[4] પરજાતિ[5] જા[6] આજ।
મનૈ-સિધિ દેહલાનૂં છઈ[8] ભુવન, આગલિ કુપ છઈ[9] એક[10] મહંત[11]॥૩૦૬॥

પાંપણિ[12] તણી પરિ મિલઈ[13] [10B] તે[14] વાર[15], લઘુલાઘવ પણઈ[16] પઈસી[17] દ્વારિ[18]।
કાઢીનઈ[19] સુરી કરાવિ[20] સનાન[21], બત્રીસ-લક્ષણ પુરુષ[22] નિદાન[23]॥૩૦૭॥

નીસત[24] જાણીમઈ[25] ન થાઈ જેય[26], તૂ[27] ઈમ કરી અમ્હ[28] આપાવિ એય[29]।
રાઈ[30] તેહનૂં કીધૂં[31] કાજ, ઈસિ[32] હુ[33] તુ બઈસઉ[34] ભોજરાજ[35]॥૩૦૮॥

૧ ભા. પરિખરી ૨ ભા. નૃપનિ ૩ ભા. કહીઉં ૪ ભા. રતનસી ૫ ભા. પરવતિ ૬ ભા. જાં ૭ ભા. મનસૂધિ ૮ ભા. માં નથી ૯ ભા. છિ ૧૦ ભા. ઈક ૧૧ ભા. મન્ત, લી. મહન્ત ૧૨ ભા. પાંપણિ, વ. અને લી. પાપિણિ ૧૩ ભા. મિનઈ ૧૪ ભા. માં નથી ૧૫ ભા. બાર ૧૬ ભા. લઘલાઘ વીપણિ ૧૭ ભા. પિસી ૧૮ ભા. વારિ ૧૯ ભા. નિ ૨૦ ભા. સુરી કરાવિ, વ. અને લી. કરોઈ સુરી ૨૧ ભા. સનાન, વ. અને લી. સમાન ૨૨ ભા. વર ૨૩ ભા. બલિદાન ૨૪ ભા. નીસત, વ. અને લી. નીસર ૨૫ ભા. મિ ૨૬ ભા. તેમ ૨૭ ભા. માં નથી ૨૮ ભા. અહ્મ ૨૯ ભા. એમ ૩૦ ભા. રાઈ ૩૧ ભા. કીધુ ૩૨ ભા. ઈસા, લી. ઈસ્યા ૩૩ ભા. હોઈ ૩૪ ભા. બિસુ ૩૫ ભા. આજ

[કથા - ૨૮]

૩૪૨

અઠાવીસમઈ[1] મહૂરતિ રાય, સિંઘાસણિ[2] બઈસવા[3] સજ થાય[4]।
રૂપકાંતા બોલઈ[5] ઈસ્યું[6], બઈસિ દાનિ જઉ વિક્રમ જિસિઉ॥૩૦૯॥

ઈછાઈ[8] આબાવનિ[9] પુહુત[10] ભૂપ, વિદેસિક[11] સ્યારિ કહઈ[12] સરૂપ[13]।
પૂરવ[14] દિસિ[15] પુરવર વેતાલ[16], શોણિત પ્રિયા દેવી વિકરાલ॥૩૧૦॥

આમિખ[17] વાછઈ[18] તે નરતણૂં, સુપ્રભાવ જાણી લહઈ[19] તે[20] ઘણૂં।
સૂંનઈ[21] બલિ[22] કાજિ નર લીઈ, ચૈદિ_સિકા[23] દેખી તસ દીઈ॥૩૧૧॥

૧ ભા. અઠાવીસમિ ૨ ભા. સંઘાસણ ૩ ભા. બિસવા ૪ ભા. અને લી. થાઈ ૫ ભા. તે બોલિ
૬ ભા. ઈસિઉં ૭ ભા.માં ચોથું ચરણ આમ છે: બિસિ સાહસ વિક્રમ હુઈ જસિઉં ૮ ભા. બહિ
૯ ભા. અંબાવનિ ૧૦ ભા. પુહુતુ ૧૧ ભા. વિદેશિક, લી. વૈદેશિક ૧૨ ભા. કહિ ૧૩ ભા. સ્વરૂપ
૧૪ ભા. પૂર્વ, લી. પૂરવ ૧૫ ભા. દિશ, વ. દિસિ, લી. દિસિ ૧૬ ભા. વેતાલ, વ. વેતાલ, લી. વેતાલ
૧૭ ભા. આંમિખ, લી. આમિખ ૧૮ ભા. વાંછિ, લી. વાંછઈ ૧૯ ભા. લહિ ૨૦ ભા. અતિ
૨૧ ભા. સૂનિ ૨૨ લી. બલ ૨૩ ભા. વૈદેશિક, લી. ચૈદસિકા

અમ્હે[1] તિહાં યા બાકા નરનાથ, એહે[2] વાત જાણઈ[3] જગનાથે[4]।
રાયે[5] સુણી[6] તિહાં આવ્યુ જામ, વૈદેશિક[7] નઈ[8] પૂછઈ[9] તામ ॥૩૧૨॥

~~સ્ના~~ સ્નાન કરી કંઠિ કુસુમહ[10] માલ, ધુજો[11] વછૂટી[12] જોઈ ભૂપાલ।
વાજિત્ર વાજતે[13] આણિઉ તેય[14], દયા લગિઈ[15] મેહલાવ્યા[16] એય[17]॥૩૧૩॥

સઈ[18] હુથઈ[19] સર[20] છેદઈ[21] જામ, લૂહી સુરી[22] વર દેઈ[23] તામ।
જીવહિંસા[24] ટાલી ભોજરાજ[25], ઈસિં[26] હું[27] લુ જઈસુ[28] ભોજરાજે[29]॥૩૧૪॥

૧ ભા. અમ્હે, લી. અમ્હે ૨ ભા. અને લી. એહ ૩ ભા. જાણિ ૪ ભા. નરનાથ ૫ ભા. રાઈ
૬ લી. સુણી ૭ ભા. આવિ ૮ ભા. વૈદિશિક એક ૯ ભા. શાહિઉ, લી. પૂછઈ ૧૦ ભા. કુસમ
૧૧ ભા. અને લી. ધૂજિ ૧૨ ભા. વિછૂટિ ૧૩ ભા. વાજતિ ૧૪ ભા. તેઅ ૧૫ ભા. લગિ, લી. લગઈ
૧૬ ભા. મેલ્હાવિઉ, લી. મેહલાવ્યઉ ૧૭ ભા. એઅ ૧૮ ભા. સિ ૧૯ ભા. હુથિ ૨૦ ભા. સિર ૨૧ ભા. છેદિ
૨૨ ભા. દેવી ૨૩ ભા. દિ ૨૪ ભા. જીવહૂંસા ૨૫ લી. ભોજરોજિ ૨૬ ભા. અને લી. ઈસ્યા
૨૭ ભા. હુઈ ૨૮ ભા. જિસ્યુ ૨૯ ભા. આજ

[કથા- ૨૯]

ઉગણત્રીસમઈ[1] મહૂરતિ રાય, સિંઘાસણિ[2] બઈસવા[3] સજ થાયૅ[4]।
દેવાણંદા તે બોલઈ[5] ઈસ્યુંઉ[6], બઈસિ[7] દાનિ[8] જઉ[9] વિક્રમ જિસઉં[10]॥૩૧૫॥

ઊજેણી શ્રી વિક્રમરાય[11], એક[12] આવ્યઉ[13] સામુદ્રિક[14] જાણ।
પદમાંકિત[15] પગલા વનિ દેખિ, રાય[16] હુઈ[17] એણઈ[18] લક્ષણ[19] વિશેષિ॥૩૧૬॥

પદચારી એકલ[20] કુણ[21] એય[22], પગિપગિ જાઉ[23] જોઈએ[24] તેય[25]।
કબાડી દેખી[26] વિખવાદ ભયઉ[27], વિક્રમ જોઈ[28] કાલમુહું[29] થયઉ[30]॥૩૧૭॥

૧ ભા.માં પ્રથમ ચરણ આમ છે: નવિ મહૂરતિ ઉગણ ત્રીસમિ રાઈ ૨ ભા. સંઘાસણ ૩ ભા. બિસવ ૪ ભા. થાઈ ૫ ભા. બોલિ ૬ ભા. ઈસૂં, લી. ઈસ્યુ ૭ ભા. બિસિ ૮ ભા. દાન ૯ ભા. વિક્રમહોઈ ૧૦ ભા. જસિઉં, લી. જિસ્યુ ૧૧ ભા. ૦રાણુ ૧૨ ભા. ઈક ૧૩ ભા. આવિઉ, લી. આવ્યુ ૧૪ ભા. સામુદ્રિકનુ ૧૫ ભા. પદમાંકિત ૧૬ ભા. રાઈ ૧૭ ભા. હોઈ ૧૮ ભા. ઈણિ ૧૯ લી. લક્ષણિ ૨૦ ભા. અને લી. એકલુ ૨૧ ભા. કુલ ૨૨ ભા. એહ ૨૩ ભા. જાયુ, લી. જાઉં ૨૪ ભા. જોઉ, લી. જોઉં ૨૫ ભા. તેહ ૨૬ ભા. દેખિ ૨૭ ભા. ભયુ ૨૮ ભા. જોઈ ૨૯ ભા. અને લી. કાલમુહુ ૩૦ ભા. થયુ

રાંઈ[1] પૂછિઉં[2] કારણ કિસ્યું[3], સામુદ્રિક કૂડં[4] કહઈ[5] ઈસ્યું[6] ।
લક્ષણ-સંપુન્ન[7] કબાડી દિઠુ, કુલક્ષણ રાજ[8] કરઈ[9] તૂં[10] બઈઠુ ॥૩૧૮॥

રાઉ[11] કહઈ[12] વલી વિસેષ[13] વિમાસિ, તે કહઈ[14] કાગપગ[15] તાલૂઈ[16] વાસો[17]।
જઉ[18] હુઈ[19] તુ સવિ લક્ષણ ફોક, રાંઈ[20] તેડ્યો[21] તે જોઈ લોક ॥૩૧૯॥

કણક-યોગિ દિઠઉ[22] કાગપાગ[23], ન્યાઈ[24] એહ સિરિ[25] ઝૂલી લાગ।
સર્વ સુલક્ષણ[26] હુઈ[27] જઉ દેહ, કરકૂ[28] યત્ર[29] વામ[30] પાસઈ[31] ન સંદેહ ॥૩૨૦॥

૧ ભા. અને લી. રાઈ ૨ ભા. પૂછિઉ ૩ ભા. કિસું ૪ ભા. અને લી. કૂડૂં ૫ ભા. હુઈ ૬ ભા. કિસું
૭ ભા. સંપન ૮ ભા. તૂં રાજ, લી. રાજિ ૯ ભા. કરિઈ ૧૦ ભા. માં 'તૂં' રાજ સાથે ૧૧ ભા. રાય
૧૨ ભા. કહિ ૧૩ ભા. વિસેખિ ૧૪ ભા. કહિ ૧૫ ભા. કાકપદ ૧૬ ભા. ભાલૂં ૧૭ ભા. વાસિ
૧૮ ભા. જુ જુ ૧૯ ભા. હોઈ ૨૦ ભા. રાઈ ૨૧ ભા. તેડિઉ ૨૨ ભા. દીઠો ૨૩ ભા. વાયસ
૨૪ લી. ન્યાઈં ૨૫ ભા. સરિ ૨૬ ભા. કુલક્ષણ ૨૭ ભા. જઉહોઈ ૨૮ ભા. કરમૂ, લી. કરકૂ
૨૯ ભા. આત્ર ૩૦ ભા. વાંમ ૩૧ ભા. પાસ ઈં

જુ તે સઘલાં[1] લક્ષણ થાઈ, છુરી લેઈ વિદારઈ[2] કાય[3] |
પ્રાણઈં[4] લીણઈ[5] રાખિઉ[6] રાઈ[7], સર્વ[8] ભણી સહી છઈ[9] એણઈં[10] ઠાયાં[11]||૩૨૧||

કહીઉ[12] એહવઉ એહ સંબંધ, રાજાઈ સાંભલિઉ[13] પ્રબંધ|
ઈસ્યું[14] ઉદારપણું[15] ભોજરાજ[16], જુ સિં[11 A]ઘાસણિ[17] બઈસઈ[18] આજ||૩૨૨||

[કથા - 30]

નવઈ[19] મહૂરતિ [ત્રીસમઈ][20] રાય[21], સિંઘાસણિ[22] બઈસવા[23] સજ થાય[24]|
દેવપ્રિયા[25] તે બોલઈ[26] ઈસ્યું[27], બઈસિ[28] દાનિ જઉ વિક્રમ જિસ્યું[29]||૩૨૩||

૧ભા. લક્ષણ સઘલા ૨ ભા. વિદારિ ૩ ભા. ન્યાઈ, લી. કાઈં ૪ ભા. પ્રાણિ ૫ ભા. તીણિ ૬ ભા. રાખીઉં ૭ ભા. રાય ૮ ભા. સત્વ, લી. સવ ૯ ભા. છિ ૧૦ ભા.માં નથી ૧૧ ભા. ઠાઈ ૧૨ ભા.માં આ પંક્તિ નથી ૧૩લી. સાભલિઉ ૧૪ ભા. ઈસુ, લી. ઈસ્યા ૧૫ ભા. ધીરપણું ૧૬ ભા. હોઈ ભોજરાજ ૧૭ ભા. સંઘાસણ ૧૮ ભા. બિસિઉ, લી. બઈસુ ૧૯ ભા. નવિ ૨૦ ભા. ત્રીસમિ ૨૧ ભા. રાઈ ૨૨ ભા. સંઘાસણ ૨૩ ભા. બિસવા ૨૪ ભા. અને લી. થાઈ ૨૫ ભા. દેવપ્રીયા ૨૬ ભા. બોલિ ૨૭ ભા. ઈસ્યુ ૨૮ ભા.માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છેઃ બિસિ ભોજ વિક્રમ હોઈ જસુ ૨૯ લી. જિસ્યા

રાજ કરઈ[1] ઉજેણી[2] રાય, વૈતાલિક[3] એ[4] સેવઈ[5] પાય[6]।
કહી બ્રહ્માઁ[7] મુહિ[8] ઈસી નરેસ[9], કલા અપુરવ જોઉ[10] રેસ[11]॥૩૨૪॥

રાય[12] પ્રતિઈ[13] કહિ કરીય[14] પ્રણામ, માહરઈ[15] જાવૂં સુરપતિ ઠામિ[16]।
હૂં સેવક સુરપતિ નઉ[17] ઈહૂં[18] વસૂં[19], કાજ[20] પડઈ[21] જાઉં તિહૂં ॥૩૨૫॥
અવર જિસ્યું[22] જોઈ[23] જવ વિવેક, લવ કરવાલ કરઈ[24] આઘઉ[25] એક।
ડાવઈ[26] કરિ કામિણિ[27] તે ધરઈ, દેવાંગના[28] રૂ[પ] અણુસર[ઈ][29] ॥૩૨૬॥

૧ ભા. કરિ ૨ ભા. અને લી. ઊજેણી ૩ ભા. વેતાલ ૪ ભા. એકલસ ૫ ભા. સેવિ ૬ ભા. પાઈ
૭ ભા. બ્રહ્માઉ ૮ ભા. માં નથી ૯ ભા. આસીસ ૧૦ ભા. જોઈ ૧૧ ભા. ઈસ
૧૨ ભા. રાઈ ૧૩ ભા. પ્રતિતે ૧૪ ભા. કરીય ૧૫ ભા. માહિ ૧૬ ભા. ઠામ
૧૭ ભા. સુરપતિનુ ૧૮ ભા. ઓહુ, લી. ઈહુઁ ૧૯ ભા. માં નથી ૨૦ ભા. સંકટ, લી. કાજિ
૨૧ ભા. પડીઉ ૨૨ ભા. ઈસિઉં ૨૩ ભા. જવ જોઈ ૨૪ ભા. માં નથી ૨૫ ભા. આવ્યઉ
૨૬ ભા. ડાવિઈ ૨૭ ભા. કામણિ ૨૮ ભા. દેવાગના ૨૯ ભા. અણુસરિઈ

દેવ દાણવ હુઈ[1] છઈ[2] સંગ્રામ, અમ્હે[3] હિવડાં[4] જાવા તિહાં ઠામે[5]।
તાં[6] લગઇ[7] રાખઉ[8] તુરુણી દેવ, પરંરમણી બંધવ[9] હું હેવ ॥૩૨૭॥

તેહ ભણી તાહરું[10] વિસાસ, સ્ત્રી લંછીની[11] કે[12] આસ।
કુઠામિ મૂકઈં[13] વિણસઈ[14] તેય[15], થાપિણિ[16] મોસઉ[17] મ કરિસિ એય[18] ॥૩૨૮॥

કલત્ર ભલાવી ગિઉ[19] સુરવાસિ[20], સહૂ ઊઠી[21] જોઈ આકાશિ[22]।
હાકોહાક[23] તિહાં સુણીઈ સાદ, સહી વાહેં[24] ગલઈ હુઈ વિવાદ[25]॥૩૨૯॥

૧ ભા. હોઈ ૨ ભા. છિ ૩ ભા. અહ્મ ૪ ભા. હવડાં ૫ ભા. ઠાંમ ૬ લી. તા
૭ ભા. લગિ ૮ ભા. તુંરણી રાખુ, લી. તુરુણી ૯ ભા. બંધવનૂ ૧૦ ભા. તાહરો
૧૧ ભા. લાછિની, લી. લછીની ૧૨ ભા. અને લી. કેહી ૧૩ ભા. મૂકી, લી. મૂંકઈ
૧૪ ભા. વણસિ ૧૫ ભા. તેઅ ૧૬ ભા. થવણી ૧૭ ભા. મોસુ ૧૮ ભા. એહ ૧૯ ભા. ગયુ
૨૦ ભા. સુરપાણિં ૨૧ ભા. જોઈ ઊંચૂ ૨૨ ભા. ચડી આકાસિ ૨૩ ભા. હુક્કો હુકિક ૨૪ લી. વાચં
૨૫ ભા.માં ઉત્તરપદ આ પ્રમાણે છે: સુર અસુર સહી હોઈ વિવાદ

ક્ષણ[૧] એક અંતરિ તસ[૨] હાથ પડિઉ, અબલા ઉલખીઉ[૩] કર[૪] ચડિઉ।
વલી પડિઉ તે બીજઉ હાથ, પાગ ખંડ દોઈ બાંધઈ[૫] માથ[૬]॥૩૩૦॥

ઈમ કરતાં તસ[૭] સિરઈ આવીઉ, કંત મરણ સહીઈ[૯] ન[૧૦] ભાવીઉં[૧૧]।
પરલોક-બંધવ પાવક અમ્હ[૧૨], છઈ[૧૩] નરવર એ[૧૪] યુગાલૂં તુમ્હ[૧૫]॥૩૩૧॥

ધણી સાંધઈ[૧૬] જાઉં નિસંદેહ[૧૭], પ્રાણઈ[૧૮] અબલા બાલિઉ દેહ।
શોક[૧૯] કરઈ[૨૦] રાઉ[૨૧] સભાઈ[૨૨] બઈઠઉ[૨૩] જિહાં, તાં[૨૪] તે પાયક આવ્યઉ[૨૫] તિહાં॥૩૩૨॥

૧ ભા. ખિણ ૨ ભા. હાથિ તસ ૩ ભા. ઉલખીઉ ૪ ભા. તુકરિ ૫ ભા. બાંધિ
૬ ભા. બાથ, લી. નાથ ૭ ભા. તે ૮ ભા. સર ૯ ભા. અને લી. સહી
૧૦ ભા. મનિ, લી. ઈમ ૧૧ ભા. ભાવીઉ ૧૨ ભા. અહ્મ ૧૩ ભા. છિ
૧૪ ભા. યુગ લૂંએ ૧૫ ભા. તહ્મ ૧૬ ભા. સાથિ, લી. સાથઈ
૧૭ ભા. નસંદેહ ૧૮ ભા. પ્રાણિ ૧૯ ભા. સોક ૨૦ ભા. કરિ ૨૧ ભા. આં નથી
૨૨ ભા. સભા ૨૩ ભા. બિઠો ૨૪ ભા. તાં ૨૫ ભા. આવિઉ

હરખઈ[૧] વીનવીઉ[૨] માહારાજ[૩], તુઝ[૪] પસાઈ[૫] સુર[૬] કીધઉં[૭] કાજ ।
જય ભણી[૮] સુરપતિ બધ[૯] પસાઉ, આણઉ[૧૦] અમ્હ અબલા રાયા રાઉ ॥૩૩૩॥

રાજલોક મનિ વસ્યું[૧૧] વિખાદ, નૃપ બોલતાં[૧૨] ન ઉપડઈ[૧૩] સાદ।
કાંઈ[૧૪] રાજન વાહિઉ સંસારિ, અંતેઉર[૧૫] માહિ ઘાલી[૧૬] નારી[૧૭] ॥૩૩૪॥

તુંહઈ[૧૮] સરિખા જઉ[૧૯] ઈમ[૨૦] કરઈ[૨૧], તુ લોકેસર[૨૨] સ્યું મનિ[૨૩] ધરઈ[૨૪]।
પ્રજા કહઈ[૨૫] કાઠ કાધા[૨૬] તીણઈ[૨૭], અંતેઉર માહિ[૨૮] ઘાલી[૨૯] ઈણઈ[૩૦] ॥૩૩૫॥

૧ભા. હરખિ ૨લી. વીનવીઉ ૩ ભા. મહારાજ ૪ ભા. તમ્હ ૫ ભા. પસાય, લી. પસાઈ ૬ ભા.માં નથી ૭ ભા. સીધું ૮ભા. જયજય ૯ ભા. લઘ ૧૦ ભા.માં ચોથું ચરણ આ પ્રમાણે છે: 'અહ્મ અબલા આણુ રાય રાઉ' ૧૧ભા. વિસિઉ ૧૨ ભા. બોલંતાં ૧૩ ભા. ઊપડિ ૧૪ ભા. કાંઈ, લી. કાંઈં ૧૫ ભા. અંતેઉરિ ૧૬ ભા. કાં ઘાલિ ૧૭ ભા. નારિ ૧૮ ભા. તુ ૧૯ ભા. જુ ૨૦ ભા. એમ ૨૧ ભા. કરિઈ ૨૨ વ.માં લોકે મરસ્યુ, લી. લોકે સરસ્યુ, ભા. લોકેસરિ ૨૩ ભા. સુમન ૨૪ ભા. ધરિઈ ૨૫ ભા. કહિ ૨૬ ભા. ખાધા, લી. ખાધાં ૨૭ ભા. ઈણિ, લી. ઈણઈ ૨૮ ભા. માંહિ ૨૯ ભા. ઘાપી ૩૦ ભા. કીણિ

સાદ કરી તેડૂં[1] મહારાજ, આવી અબલાં મેહલી[2] લાજ ।
હેઠઉ[3] મુહ[4] ઘાલી રાઈ રહુઈ[5], તુ વેચાલીક[6] એહવૂં[7] કઈ[8] ॥૩૩૬॥ [11B]

માંહો[9] નરવર મ કરિ વિખાદ, એ ઈંદ્ર[10] તણઉ[11] ઉદમાદ[12] ।
તુ[13] પરનારિ સહોદર સહિ, ભુમંડલિ તલિ[14] રેહણ[15] રહી ॥૩૩૭॥

તિણઈ[16] કલાગનિ રંજી[17] દેવ, સ્યું[18] દેઉ[19] ઈસ્યું[20] વિમાસઈ[21] હેવ ।
ઈસઈ[22] અવસરિ નરસ્યુ[23] જ્યઉ[24] રાઉ[25], સેવકનઈં[26] કહઈ[27] પાણી પાઉ[28] ॥૩૩૮॥

૧ભા. તેડિઉ ૨ભા. મેલ્હી ૩ ભા. હેઠો ૪ ભા. ઘાલી રાય મુહ, લી. મુહ ધાતી રાય ૫ ભા. રહિઈ
૬ ભા. વેતાલિક, લી. વૈતાલિક ૭ ભા. એહવૂં ૮ ભા. કહિ, લી. કહઈ ૯ લી. મા ૧૦ ભા. ઐંદ્રજાલ
લી. ઈન્દ્રજાલ ૧૧ ભા. તણુ ૧૨ ભા. ઉનમાદ ૧૩ ભા. તૂં ૧૪ ભા. તલિ ૧૫ ભા. રેહણં
૧૬ ભા. તીણિ ૧૭ ભા. રંજિઉ ૧૮ ભા. સિઉ ૧૯ ભા. દેઉ ૨૦ ભા. ઈસિઉં ૨૧ ભા. વિમાસિ
૨૨ ભા. ઈસિ ૨૩ ભા. નરસિઉ ૨૪ ભા. થઉ, લી. થયુ ૨૫ ભા. રાયે
૨૬ ભા. સેવકનિ ૨૭ ભા. કહિ ૨૮ લી. દઉં

ભાજન[1] વિત[2] લાગી પરિ સછ[3], હલુઉં[4] દીન યાચક સ્યું[5] લુછ ।
સીતલ સુલ આલિંગન[6] જેમ, મધુરું[7] બાલક[8] બોલઈ[9] તેમ[10] ॥૩૩૯॥

પાડલ પલાસ[11] કેલિ[12] લવિંગ[13], ચંદન ઘનસાર સુસુગંધ[14] ।
કમલ કેતકી હુઈ[15] વાસિઉં[16] જિસિઉં, પાણી પીવા આવિઉ[17] ઈસિઉં[18] ॥૩૪૦॥

ઈસઈ[19] ચિંતિ[20] બોલઈ[21] એક ભાટ, પાણિ માગ્યઉં[22] તે[23] સ્યાં[24] માટિ ।
મુખકમલિ[25] તુઝ[26] સરસતિ વસઈ[27], અધર શ્રોણી[28] માનસ[29] ઉલ્લસઈ[30] ॥૩૪૧॥

૧ ભા. સાજણ ૨ ભા. અને લી. મિત્ત ૩ ભા. સ્વછ ૪ ભા. હલુઉં ૫ ભા. યાચક જિસ્યુ ૬ ભા. આલિંગ ૭ ભા. મુધરૂં ૮ ભા. બાલિક ૯ ભા. બોલિઈ ૧૦ ભા. કેમ ૧૧ ભા. એલોસીર ૧૨ ભા. માંનથી ૧૩ ભા. લવંગ ૧૪ ભા. કુડસ સલંગ, લી. ઘસુ સુગંધ ૧૫ ભા. વાસિત હોઈ ૧૬ ભા. જસ્યૂં ૧૭ ભા. આપઉં, લી. આણિઉં ૧૮ ભા. ઈસૂં, લી. ઈસિઉં ૧૯ ભા. ઈસિ ૨૦ ભા. ઉચિત ૨૧ ભા. એક બોલિ ૨૨ ભા. માગિ, લી. માગ્યઉં ૨૩ ભા. તૂં ૨૪ ભા. અને લી. સ્યા ૨૫ ભા. મુખ ૨૬ ભા. તૂં ૨૭ ભા. વસિઈ ૨૮ ભા. શ્રેણિ, વ. અને લી. શોણિત ૨૯ ભા. અને લી. માનસ, વ. માનવ ૩૦ વ. ભવસઈ, લી. ઉલ્લસઈ, ભા. ઉલ્હસિ

323

સમુદ્રથ્યં[1] છઈ દક્ષણ કરે[2] દેવ, વાહિની વાસઈ[3] કરઈ[4] તુમ્હ[5] સેવ।
આઠ કોડિ સોવિન[6] સંયુત્ત[7], આણઉં લોલા મોતી તત્ત[8]॥૩૪૨॥

પંચાસ મયગયલં[9] મયમત્ત, અશ્વ અયુત વારાયતં[10] ચત્ત[11]।
શત સંખ્યા[12] તે અતુર અપાર, પંડીઈ નૃપિ[13] દીધઉં[14] દંડ સાર॥૩૪૩॥

પોલીઈ[15] આવી કહિઉં ઈસ્યું, રાય તણઈ ચિત્તિ નવિ તે વસ્યું।
ઉચિત ભણી અપાવ્યું માહારાજિ, લીણઈ સીઝઈ સઘલા કાજ॥૩૪૪॥

૧ ભા. અછિઈ, લી. ઇચ્છઈ ૨ ભા. કરિ ૩ ભા. પાસઈ ૪ ભા. કરિ ૫ ભા. તુમ્હ ૬ ભા. સોવન ૭ ભા. સંજુત્ત ૮ ભા.માં આ આખું ચોથું ચરણ ઘસાઈ ગયું છે, વંચાતું નથી. ૯ ભા. અને લી. મયગલ ૧૦ ભા. વારાઉતિ ૧૧ ભા. રત્ત, લી. યત્ત ૧૨ ભા. સંરવ્યા, ૧૩ ભા. નૃપ ૧૪ ભા. દંડ દીધઉ, લી. દીધઉ દંડ ૧૫ ભા.માં ત્રીસમી કથાનો અહીં અંત આવે છે. વ. અને લી.માં કથાનો અંત કરમી કડીએ આવે છે. ભા.ની ૫૮ની કડી આ પ્રમાણે છે:

ઉચિત ભણી આપ ઈ માહારાજ, ઈસ્યાં અવિચલ કીધાં રાજ;
ઈસ્યૂં ઉદાપણું હોઈ ભોજરાજ, તુ સંધાસણ બિસૂ આજ.

લેઈ રાજ ભુવન ધિકુ નીકલઈ[1], દાન સહિત ગણિ કાસ્યું મિલઈ ।
વેસ્યાનઈં સૂપિઉં સપલંગ, રાઈ[2] વચનિ આપિઉં અવિહડ રંગ ॥૩૪૫॥

વલી[3] ઉચલી લે વિક્રમ ભણી, હીઈ બુધિ[4] આઠવનુ ધણી ।
વિક્રમ નઈ કહુઈ લુસ્યઁ[5] આજ, હુવઈ દાન દિઉ નુ સીઈઝઈ[6] કાજ ॥૩૪૬॥

॥ ઉર અંતર વાહ્ણ ॥૬૧॥ ॥૩૪૭॥

૧ લી. નીંકલઈ ૨ લી. રાત્રિ ૩ લી. વલીઉવલી
૪ લી. બુધ્ધિ ૫ લી. લૂસ્યું ૬ લી. સીઝઈ

રાજા દઈ તેહનઈ ઘણૂં દાન, તીણઈ[1] લાધૂં ઈઅલ[2] બહુ માન |
ઈસિં[3] ઉદારપણૂં ભોજરાજ, તુ સિંઘાસણિ બઈસિં[4] આજ||૩૪૮||

[કથા – ૩૧]

એકત્રીસમઈ[5] મહૂરિતિ[6] રાય, સિંઘાસણિ[7] બઈસવા[8] સજ થાયઁ[9]|
પદમાવતી બોલઈ[10] ઈસ્યું[11], બઈસિ[12] દાનિ[13] વિક્રમ જિસ્યું[14]||૩૪૯||

ઉજેણી[15] દીવુ[16] સેઠિ[17] વસઈ, સંપતિ[18] સસ્યાં[19] નિવિ[20] ઉલસઈ[21]|
સોમદત્ત સુત[22] તસ વર્ણવૂં, એક ધવલહર[23] કરાવઈ[24] નવૂં ||૩૫૦||

૧ લી. ભણઈ ૨ લી. વલી ૩ લી. ઈસ્યું ૪ લી. બઈસું ૫ ભા. એકત્રીસમિ ૬ ભા. અને લી. મહૂરતિ ૭ ભા. સંઘાસણ ૮ ભા. બિસિવા ૯ ભા. અને લી. થાઈ ૧૦ ભા. તે બોલિ
૧૧ ભા. ઈસિઉ ૧૨ ભા. બિસિ ૧૩ ભા. ભોજ ૧૪ ભા. હોઈ જસિઉ
૧૫ ભા. અને લી. ઉજેણી ૧૬ ભા. દંત ૧૭ ભા. સેઠ ૧૮ ભા. સંપત્તિ
૧૯ ભા. સંખ્યા, લી. સસ્યા ૨૦ ભા. અને લી. નવિ ૨૧ ભા. ઉલ્હસિ ૨૨ ભા. તસુ સુત ;
લી. સુત તસુ ૨૩ ભા. ધવલગૃહ ૨૪ ભા. કરાવૂં

૩૫૬

પુષ્પારિકે[1] પહિલું[2] આરંભ, વલી પુષ્પારકિ[3] કવીઉ[4] થંભ[5] |
ભારઈં[6] તોરણ પૂતલિં[7] નિવેસ, પુષ્પારકિં[8] કીધઉ[9] પરવેસ[10] ||૩૫૧||

પુઢિઉ[11] પહિલૂં[12] રાત્રિઈ[13] જામ, પડું પડું[14] કુશબદ[15] હુઈ તામ[16] |
ભયભીત[17] આવી નૃ [૨૨A]પનઈ[18] કહઈ[19], આવાસ દેઈ લાગૂં ધન[20] લહઈ[21] ||૩૫૨||

રાત્રઈં[22] આવી સુતુ[23] ભૂપ, નિદ્રા[24] દીઠઉ[25] પણિ નિસ્યુ[26] સરૂપ[27] |
પડિ પડિ રાઈં[28] કહિઉં જિમઈં[29], સોના પુરિસ્યું[30] પડિઉ[31] તિમઈ[32] ||૩૫૩||

૧ પુષ્પારકિ ૨ ભા. અને લી. પહિલુ ૩ લી. પુષ્પારકિ ૪ ભા. દવીઈ ૫ ભા. ભંથ ૬ ભા. ભારૂર ૭ ભા. પૂતલી ૮ લી. પ્રતમાં 'તોરણ પૂતલિ નિવેસ' એટલું તૂટી ગયું છે. ૯ લી. પુષ્પારકિ ૧૦ ભા. કીઉ ૧૧ ભા. પરવેશ ૧૨ ભા. પહિલુ ૧૩ ભા. રાત્રિં ૧૪ ભા. પડૂં પડૂં ૧૫ ભા. કુ સબદ ૧૬ ભા. તાંમ ૧૭ લી.માં શરુની અર્ધી પંક્તિ તૂટી ગઈ છે. ૧૮ ભા. નૃપનિ ૧૯ ભા. કહિ ૨૦ ભા. ધનધન લાગું ૨૧ ભા. લહિ ૨૨ ભા. રાત્રિ ૨૩ ભા. સૂતુ ૨૪ ભા. નિદ્રં ૨૫ ભા. દીઠઉં ૨૬ ભા. નસિઉં ૨૭ ભા. સ્વરૂપ ૨૮ ભા. પ્રભુ ઈ ૨૯ ભા. જાંમ લી. જિહ જિમઈ ૩૦ ભા. પુરસુ ૩૧ ભા. પડીઉ ૩૨ ભા. તામ

૩૫૭

પુરિં સાસ્યું[1] દીધઉં[2] આવાસ, સેઠિ[3] તણી જાત્રું[4] પૂરઈ[5] ઇસ્યા[6]।
ઈસ્યું[7] ઉદારપણું[8] ભોજરાજ, તું[9] સિંઘાસણિ[10] બઈસુ[11] આજ ॥૩૫૪॥

કથા - ૩૨

બત્રીસમઈ[12] મહુરતિ રાય[13], સિંઘાસણિ[14] બઈસવા[15] જાય[16]।
રતનપૂતલી[17] બોલઈ[18] ઈસ્યું[19], બઈસિ[20] દાનિ[21] જઉ[22] વિક્રમ જિસ્યું[23]॥૩૫૫॥

ઉજેણી[24] પાસઈ[25] એકઈ[26] ગામિ[27], પુરિખ[28] સુણી નગરીનું[29] નામ।
જે આવઈ[30] તે સહુ[31] વેચાય[32], સાંઝઈ[33] રહુલે[34] રાઉલિ લેવાઈ[35]॥૩૫૬॥

૧ ભા. પુરુ સાસ્યૂં ૨ ભા. અને લી. દીધઉં ૩ ભા. સેઠ ૪ ભા. પ્રતિપ્રહિ ૫ ભા. પૂરિ ૬ ભા. અને લી. આસ ૭ ભા. ઈસૂં ૮ ભા. ઉદાપણૂં, વ. અને લી.માં 'ઉદારપ' પછી પૂર્વપદ પૂરું થતું નથી. બીજી કથાઓના અંત-સામ્ય પરથી શબ્દ પૂર્તિ કરી છે. આગળ પણ ૯ ભા. અને લી.માં 'તુ સિંઘા'- એટલું જ છે. ૧૦ ભા. સંઘાસણ ૧૧ ભા. બિસુ ૧૨ ભા. બત્રીસમિ ૧૩ ભા. રાઈ ૧૪ ભા. સંઘાસણુ ૧૫ ભા. બિસવા ૧૬ ભા. સજ થઈ ૧૭ ભા. પદમની પૂતલી લી. બે વાર રતનાપૂતલી-રૂપૂતલી ૧૮ વ. અને લી.માં 'બોલઈ ઈસ્યું' નથી, ઉમેરી લીધું છે. ભા. બોલિ ૧૯ ભા. અસિઉં ૨૦ ભા. બિસિ ૨૧ ભા. ભોજ ૨૨ વ. અને લી. માં 'જસિઉ વિક્રમ જિસ્યું' નથી ઉમેરી લીધું ભા. વિક્રમ હોઈ ૨૩ ભા. જસિઉ ૨૪ ભા. અને લી. ઊજેણી ૨૫ ભા. પાસિ ૨૬ ભા. એક ૨૭ ભા. ગામ ૨૮ ભા. પુરખ ૨૯ ભા. નગરી ૩૦ ભા. આવિઈ ૩૧ ભા. સહૂઈ ૩૨ ભા. વેચાઈ ૩૩ ભા. સાંઝિ ૩૪ ભા. રહિતુ, લી. રહૂઈ તે ૩૫ ભા. વરાઈ

૩૫૮

ધૂર્ત[1]-પુરુષ[2] લોહનું[3] કરી, ઉજેણી માહઈં[4] વેચાઈ[5] ફિરી[6] |
સહસ્સ દીનાર મૂલ તસ કહઈ[7], દારિદ્ર[8] ભણી તે કોઈ[9] નવિ લહઈ[10] ||૩૫૭||

સાઝઈ[11] રાઈ[12] ધન દેઈ[13] લીધૂં દેવિ, ભંડારમાહિં[14] નિવેસ્યું[15] લેય[16] |
રાતઈ[17] રાજલ છી[18] નીસરઈ[19], રાઈ[20] મોકલાવી પંથિ સાસરઈ[21] ||૩૫૮||

ક્ષણ એકઈં[22] આવીઉ વિવેક, અમ્હે[23] જાઉં[24] રહઈ[25] દારિદ્ર એક |
તે લોહની[26] વાટઈં[27] ચાલીઉં[28], સત્ત્વે[29] રાજા[30] બોલાવિઉ[31] ||૩૫૯||

૧ ભા. ધુત્તિ ૨ ભા. પુરુષિ ૩ ભા. લોહડાનું ૪ ભા. માહિ ૫ ભા. વેચાણ, લી. વેચઈ ૬ ભા. ફરી ૭ ભા. કહિઈ
૮ ભા. દરિદ્ર ૯ ભા. કો ૧૦ ભા. લહિઈ ૧૧ ભા. સાંઝઈ ૧૨ ભા. રાય ૧૩ મૂળના 'ધન દેઈ લીધૂં દેવિ' ને બદલે
ભા. માં 'લીધુ ધન દેઅ' ૧૪ લી. માહિં ૧૫ ભા. નિવેસ્યુ ૧૬ ભા. લેઅ ૧૭ ભા. રાતિ ૧૮ ભા. ૦લછિ ૧૯ ભા. નીસરિઈ,
લી. નીસરઈ ૨૦ ભા. રાય ૨૧ ભા. સંચરિ ૨૨ ભા. એકિ ૨૩ ભા. અહ્મે ૨૪ ભા. જાસૂં
૨૫ ભા. રહિસ્યઈ ૨૬ ભા. તિણી ૨૭ ભા. વાટિ ૨૮ ભા. અને લી. ચાલીઉ
૨૯ ભા. સત્વિઈ આવી ૩૦ ભા. રાઉ [illegible] ૩૧ ભા. અને લી. બોલાવીઉ

3૫૯

અમ્હે[1] જાઉં છઉં[2] નરવર આજ, તુમ્હે[3] જાતાં[4] જાઈ[5] સ્યું કાજ।
સત્ય[6] કરી શરે[7] છેદઈ[8] જામ, આં આં કરી નઈ[9] સાહઈ[10] તામ॥૩૬૦॥

હું[11] સાહું છુઉં[12] તુઝ સાહસ ખેમિ, વિવેકસ્યું[13] લછી[14] કરઈ[15] સેમિ[16]।
ઈસ્યું[17] સત્ય[18] જઉં[19] હુઈ[20] ભોજરાજ[21], તુ સિંધાસણિ[22] બઈસું[23] આજ॥૩૬૧॥

ઈમ[24] બત્રીસ કથા એ કરી, વિક્રમનૃપના ગુણ વિસ્તરી।
ભોજ સભા આવી જય વરી, દિવ્યરૂપ ધરતી સાંચરી॥૩૬૨॥

૧ ભા. અહ્મે ૨ ભા. ધૂ, લી. છઉં ૩ ભા. તહ્મિ ૪ ભા. અને લી. જાતા ૫ ભા. દીવીસિઉં ૬ ભા. સત્યિઈ, લી. સત્યિ ૭ ભા. સિર ૮ ભા. છેદિ ૯ ભા. કરિ ૧૦ ભા. સાહીઉ ૧૧ ભા.માં પ્રથમ ચરણ આ પ્રમાણે છે: હૂં રહિઉ પણિ સાહસ મચિલિ ૧૨ લી. છું ૧૩ ભા. વવેકસૂં ૧૪ ભા. લાછિ ૧૫ ભા. કરજ્યો ૧૬ ભા. ગેલિ ૧૭ ભા. ઈસિઉં ૧૮ ભા. સત્વ ૧૯ ભા.માં નથી ૨૦ ભા. હુઈ ૨૧ લી. અને વ.માં 'ભોજે' હતું ત્યાં 'ભોજરાજ' કર્યું છે. ૨૨ ભા. સંઘાસણિ, વ. અને લી.માં 'સિંધાણી' હતું ત્યાં 'સિંધાસણિ' કર્યું છે. ૨૩ વ. અને લી.માં 'બઈસુ આજ' મૂળમાં નહોતું ત્યાં ઉમેર્યું છે. ભા. બિસુ ૨૪ ભા.માં આખી ૭૬ મી કડીજ નથી.

340

ચલ કુંડલ આભરણ વિશાલ[૧], ભોજ પ્રતિઈં[૨] કહઈ[૩] વચન રસાલ।
તુઝ પસાંઈ[૪] શાપ અનુગ્રહઈ[૫] ભૂપ, અમ્હે[૬] આપણા હિવઈ[૭] પામ્યાં[૮] રૂપ॥૩૬૩॥

તુમ્હે[૯] કુણ કહિ[૧૦] તુતુમ્હ[૧૧] શાપ[૧૨], કિમ અનુંગ્રહ[૧૩] એવડું[૧૪] એ વ્યાપ[૧૫]।
તે કહઈ[૧૬] અપછર બત્રીસ, ઈંદ્ર આગ્યા કરું[૧૭] હો ઈસ[૧૮]॥૩૬૪॥

એકવાર નંદનવનિ પત્ત, મલિન દેખિ[૧૯] દુર્બલ મુનિ પત્તં[૨૦]।
નિંદી હસી સ્વર્ગે[૨૧] સંપત્ત, હુઉ શાપ[૨૨] એ સુરપતિ દત્ત॥૩૬૫॥

૧ ભા. વિસાલ ૨ ભા. પ્રતિ ૩ ભા. વચન કહિ ૪ ભા. પસાઈ, લી. પસાઈં
૫ ભા. સાપાનુગ્રહ ૬ ભા. અહ્મે ૭ ભા. હિવ ૮ ભા. પામ્યાં
૯ ભા. તુહ્મે, લી. તુમ્હે ૧૦ ભા. કહિવુ ૧૧ ભા. તમ ૧૨ ભા. શ્રાપ
૧૩ ભા. અનુગ્રહનુ ૧૪ ભા. પડતુ ૧૫ ભા. એ વ્યાપ ૧૬ ભા. કહિ ૧૭ ભા. કરૂં
૧૮ ભા. અને લી. ઈસ ૧૯ ભા. દેખિઈ ૨૦ ભા. સુત્ત
૨૧ ભા. સ્વર્ગિ, લી. સ્વર્ગિ ૨૨ ભા. શ્રાપ

૩૬૯

દુરાચારિ[1] તુમ્હે[2] હુયો[3] અચેત, પાહુણ કલ્પ[4] નહીં[5] જ સચેત[6]।
દિવ્યશક્તિ લગઈ[7] તિમ હુઈ[8] હેવ, નિજ સિંહાસણિ[9] થાપી દેવિ॥૩૬૬॥

તુહઈ[10] ને[11] સિંહાસણું[12] દિધ્ધ[13], વિક્રમ નઈ જવ પસાઉ[14] જ કિદ્ધ।
તિહારઈ[15] અજ્જુનઈ[16] ઈમ આભાસ્યું[17], વિક્રમ ભૂપ ચરિ[૧૨૪]ત્ર હુઈ જિસ્યું[18]॥૩૬૭॥

સભા[19] સમક્ષ જહીંઈ[20] કહુઈ[21] ઈસ્યું[22], તું[23] ભોજરાજ અગલિ[24] આઈસ્યું[25]।
તિહારઈ[26] પામિસ્યું[27] આપણા દેહ, સ્વર્ગિ[28] ગમન નહી સંદેહ॥૩૬૮॥

૧ ભા. દુરાચારે ૨ ભા. તુહ્મે ૩ ભા. હોયો ૪ ભા. કલપ ૫ ભા. સહી ૬ ભા. સચેત ૭ ભા. લગિ ૮ ભા. હુઈ ૯ ભા. સંઘાસણે ૧૦ ભા. તુંહો ૧૧ ભા. માં નથી ૧૨ ભા. સંઘાસણ ૧૩ ભા. દિઈ લિધ્ધ ૧૪ ભા. સુપસાઉજ ૧૫ ભા. તિવારિ ૧૬ ભા. અજુનિ ૧૭ ભા. આભાસિઉ ૧૮ ભા. જસૂં ૧૯ ભા. સુભા ૨૦ ભા. જહિંઈ, લી. જહીંઈ ૨૧ ભા. કહિ ૨૨ ભા. સ્યુ ૨૩ ભા. માં નથી ૨૪ ભા. અને લી. આગલિ ૨૫ ભા. ઉલ્હસિઉં ૨૬ ભા. તિવારિ ૨૭ ભા. પાંમસિઉ ૨૮ ભા. સ્વર્ગાગમનિ

૩૬૨

તે[1] અમ્હ અનુગ્રહ હૂઉ આજ, તૂંઠી[2] વર માગઉ[3] ભોજરાજ।
રાય કહઈ[4] નિવિ[5] માંગૂં[6] કિસ્યું[7], તૂઠી[8] તે[9] વલતું બોલઈ[10] ઈસ્યું[11] ॥૩૬૯॥

જિ કોઈ[12] વિક્રમ તણું[13] ચરિત્ર, દેવાંગના સંવાદ પવિત્ર।
સુણઈ[14] ભણઈ[15] નિત[16] વાચઈ[17] જેય[18], ધૃતિ, કરીતિ[19], લછિ લહઈ[20] તેહ[21] ॥૩૭૦॥

ઈસિઉં[22] વર દેઈ જાઈ નિજ ઠામિ[23], ભોજરાજા[24] રાજ[25] કરઈ[26] અભિરામ।
સિંઘાસણિ[27] બઈસી[28] તે દેવ, ઈસ્યું[29] ઉદારથ[30] આણી[31] હેવ ॥૩૭૧॥

૧ ભા.માં 'તે અમ્હ' વંચાતું નથી. ૨ ભા. તૂઠી ૩ ભા. માગિ ૪ ભા. કહિ ૫. ભા. અને લી. નવિ ૬ ભા. અને લી. માગૂં ૭ ભા. કિસૂં ૮ ભા. તુઠિ, લી. તુ ૯ ભા. માં નથી ૧૦ ભા. બોલિ ૧૧ ભા. ઈસૂં ૧૨ ભા. કોએ ૧૩ ભા. તણૂં ૧૪ ભા. સુણિઈ ૧૫ ભા. ભણિઈ ૧૬ ભા.માં નથી. ૧૭ ભા. વાંચિ ૧૮ ભા. જેઅ ૧૯ ભા. અને લી. કીરતિ ૨૦ ભા. લહિસિ લી. લહિસઈ ૨૧ ભા. તેઅ ૨૨ ભા. અને લી. ઈસિઉ ૨૩ ભા. ઠામ ૨૪ ભા. ભોજરાજ ૨૫ ભા. રાજ્ય ૨૬ ભા. કરિ ૨૭ ભા. સંઘાસણિ ૨૮ ભા. બિસી ૨૯ ભા. ઈસુ ૩૦ ભા. ઉદાર, લી. ઉદારથ ૩૧ ભા. આણિ

૩૫૩

ભોજરાજિ[1] વરે[2] પાલિઉં રાજ, દાનપુણ્યનાં[3] કીધાં[4] કામ[5] ।
દાન-ગર્વ નવિ આણિઉ[6] કસ્યું[7], નહીં[8] કોઈ[9] સહી[10] વિક્રમ જિસિઉં[11]॥૩૭૨॥

સંવત પનરે[12] ~~ઉ૯~~ ઉગણીસય[13] એય[14], ચઉપઈ[15] બંધે[16] રચીઉ એય[17] ।
મંગલીકે[18] મગગાણું[19] ઉપગારે[20], રંગઈ[21] ગૂથાડલ[22] નગરે[23] મઝારિ॥૩૭૩॥

પૂનિમ[24] ગછિ સાધ રતનસૂરી[25] સીસ મલઈચંદ[26] કહઈ[27] મતિ પૂરિ ।
ભણસઈ[28] ગુણસઈ[29] સુચરિત એય[30], મનવંછિત સુખ લહીસઈ[31] તેય[32]॥૩૭૪॥

ઇતિ શ્રી સિંઘાસણ બત્રીસી ચઉપઈ સમાપ્તઃ

૧ ભા. ભોજરાજ ૨ ભા. થિર ૩ ભા. ષુન્યના ૪ ભા. કીધા ૫ ભા. કાજ ૬ વ. માં આણિઉ, ભા. અને લી.માં નવિ આણિઉ ૭ ભા. કિસિઉં, લી. કિસ્યુ ૮ ભા. નહી ૯ ભા. કોઈ ૧૦ ભા. વિક્રમ સહી ૧૧ ભા. જસિઉ, લી. જિસિઉ ૧૨ ભા. ૧૫, ૧૩ ભા. ઉગણીસિ, લી. ઉગણીસઈ ૧૪ ભા. તેઅ ૧૫ ભા. ચોપઈ ૧૬ ભા. બંધે ૧૭ ભા. એઅ લી. એહ ૧૮ ભા. મંગલીક વ. અને લી. મંડલીક ૧૯ ભા. મગણ ૨૦ ભા. ઉપગારિ ૨૧ ભા. રંગિ ૨૨ ભા. ગુડલ, લી. ગૂંથાડલ ૨૩ ભા. નગરિ ૨૪ લી. પૂંનિમ ૨૫ ભા. રતનસૂરિ લી. રતનસૂરિ ૨૬ ભા. મતિચંદ ૨૭ ભા. કહિઈ ૨૮ ભા. ભણસિ ૨૯ ભા. ગુણસ્યે ૩૦ ભા. એઅ ૩૧ ભા. લહિસિ, લી. લહિસઈ ૩૨ ભા. તેઅ

મલયચન્દ્ર કૃત

' સિંહાસન બત્રીસી ચઉપઈ ' નો

અર્વાચીન ગુજરાતી અનુવાદ :-

૩૬

(૧) સ્વામિની સરસ્વતી દેવીને હું સ્મરું છું અને સંક્ષેપમાં 'વિક્રમચરિત્ર' કરું છું. માલવદેશને શોભાવનાર ધારાનગરી, બાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે.

(૨) ઉજ્જયિનીના વીર અને શાની અધિપતિ રાજા વિક્રમને વર્ણવીશ, (જે) કલામાં કુતૂહલવાળો, કૌતુકને સાંભળનારો છે અને દાનરૂપી ખડ્ગથી દારિદ્રને હણે છે.

(૩) ત્યાં શ્રી ભોજરાજ રાજ્ય કરેછે. તે દાનપુણ્ય કરેછે ને તેનું રાજ્ય અવિચલ છે. ઉજ્જયિની પાસે એક ગામ છે. તે ગામમાં એક લોભી બ્રાહ્મણ વસે છે.

(૪) તેને કૃપણપણાનું ઘણું દુઃખ હતું એટલે તેણે ખેતરનું કામ શરૂ કર્યું. ખેતરમાં એક ઊંચો ટેકરો હતો ત્યાં ખુલ્લામાં (ઊંચો) માળો ઘાલ્યો.

(૫) ખેતરનું ઉત્પન્ન ઘણું જ સારું હતું. તેથી ખેતરનો માલિક હર્ષપૂર્વક (માળે) ચડીને પંખીઓને ઉડાડતો હતો. તેને મનમાં સુખ પ્રગટે છે અને પરોણાઓને અને મુસાફરોને આપવા તેડે છે.

(૬) માળાથી જ્યારે એ ઉતરે છે ત્યારે તેનામાં કંજુસાઈ આવેછે. બધા લોકોને તિરસ્કારે છે અને નિરર્થક ઘેલું અને ફોગટ બોલે છે.

(૭) વળી (માળે) ચઢે છે ત્યારે ઉદાર થાયછે ઉતર્યા પછી એ ફેરફાર ચાલ્યો જાયછે. ધારાપતિ (ભોજ) સૈન્ય સાથે જતા હતા તે આ કૌતુક જોવા માટે આવ્યા.

(૮) બ્રાહ્મણ કહેછે : 'હે ભોજરાજ! સાંભળો, જ્યારે હે મહારાજ! હું માળે ચઢું છું ત્યારે હું મનમાં એમ જાણું છું કે બધું આપી દઉં, પણ તેનું કારણ શું છે તે જાણતો નથી.'

(૯) રાજાએ આવીને તે સ્થળ જોયું. માળે ચઢ્યો એટલે જાણ્યું કે (દાનમાં) ગામ આપી દઉં. નગર અને દેશ સાથે રાજ્ય સોંપી દઉં અને કાંઈક અપૂર્વ કાર્ય કરું.

(૧૦) તેને વધારે ઉદારતા પ્રગટ થઈ. એ વિચાર કરેછે કે કૈંક જૂદું જ કારણ છે. આ વસ્તુનો મહિમા વિસ્તાર પામેછે, જેમ જલમાં તેલ અને ખલ માણસોને કહેલી ગુહ્ય વાત ફેલાય છે.

(૧૧) જેમ પ્રાજ્ઞ માણસ પાસે શાસ્ત્ર વિસ્તાર પામેછે ને સુપાત્રને કરેલું દાન વિસ્તાર પામેછે

તેમ આ કંઈ વિશિષ્ટ વસ્તુ છે. તેણે (રાજા ભોજે) એ ખેતર તેની પાસેથી આખું યે લઈ લીધું.

(૧૨) જ્યારે માળા નીચે ખોદ્યું ત્યારે એક સુંદર સિંહાસન જોયું. એ બત્રીસ પૂતળીઓવાળું હતું અને તેનો ચારે બાજૂનો પરિઘ બત્રીસ હાથનો હતો.

(૧૩) તે આઠ હાથ ઊંચું હતું અને તે સ્થળેથી ખસતું ન હતું. (તે) ચંદ્રકાંત મણિનું અને અત્યંત ઉત્તમ હતું, અને ઝળહળી રહ્યું હતું.

(૧૪) રાજાને મંત્રીએ કહ્યું, ' આ સિંહાસન પ્રભાવવાળું લાગે છે. કોનું છે તે આપણે જાણતા નથી. એને માટે શાંતિ અને પુષ્ટિકારક કાર્યો કરો. '

(૧૫) એમ કર્યું ત્યારે (તે) દેવના વિમાન જેવું સુપવિત્ર સિંહાસન સહેલાઈથી ખસ્યું. ધારાનગરી તરફ લઈ જવા માટે તેને રથમાં મૂક્યું. પાંચશબ્દ કરનારાં વાજિંત્રો વાગ્યાં.

(૧૬) રાજા આગળ પગ-પાળો ચાલવા લાગ્યો. માણસો કૌતુક જોવા એકઠા થયા. મોટો મહોત્સવ કરીને તેને આણ્યું અને રાજાએ મનમાં આમ વિચાર્યું :-

(૧૭) સહસ્ત્ર સ્થંભવાળી રાજસભા બનાવું અને સારા મુહૂર્તમાં તેને શણગારું. તીર્થોદક આણીને તેનો સંપૂર્ણ અભિષેક કરું. એમ હું નવીન પ્રકારનો પટ્ટાભિષેક કરું.

(૧૮) માણસો ઔષધિઓ ભેગી કરી. ગોરોચન, દહીં, અને સુંદર દુર્વા લાવ્યા. સરસવ, હરીતાલ અને સૌભાગ્ય દ્રવ્યો, સદાફલ, ક્ષીરવૃક્ષનાં ભવ્ય ફળ આણ્યાં.

(૧૯) તે (સભાગૃહમાં) પૃથ્વીના સાતે દ્વીપ અને વ્યાઘ્રચર્મને સુંદર રીતે ચીતર્યાં. સૌભાગ્યવતી અને પુત્રવતી સર્વ સુંદર સ્ત્રીઓ મંગલમય આરતી કરવા (તેડાવી).

(૨૦) પુરોહિત, મંત્રી, શેઠ, સામંત, રાજાઓ અને રાણાઓનો ક્યાંય અંત જ ન હતો. છત્રીસે રાજકુળ ત્યાં આવ્યાં અને જોવા માટે ઘણા લોકો ઉભરાયા.

(૨૧) ચામર ઢળકવા લાગ્યાં. છત્ર ધરવામાં આવ્યાં. સિંહાસનની આગળ નર્તિકાઓ નાચવા લાગી. વિવિધ પ્રકારનાં દાન દેવામાં આવ્યાં. સુંદરીઓ અને ગંધર્વો ગીત ગાવા લાગ્યાં

(૨૨) આ બધી તૈયારીઓ સાથે કરીને અભિષેક વિધિ પ્રગટ કરી. જ્યાં આનંદપૂર્વક (ભોજરાજ)

સિંહાસને બેસે છે ત્યાં પ્રથમ પૂતળી કહે છે :-

(૨૩) ના, ના, હે રાજા! અહીં ન બેસીશ. પાછો જઈને તારા ઘરમાં પ્રવેશ કર. આ સિંહાસને તો તે જ બેસે જે વિક્રમ સરખો ઉદાર હોય.

(૨૪) આશ્ચર્યચકિત (?) જેવો રાજા બોલે છે, ' મેં સવાલક્ષનાં યોગ્ય દાન કર્યાં છે. આ આવી માનવવાણી બોલે છે અને પ્રભાવપૂર્વક હસીને વાત કરે છે. '

(૨૫) (પૂતળી કહે છે) હે અજાણ! તું તો કંજૂસ છે. પોતાની મેળે પોતાનાં વખાણ કરે છે. પારકાના ગુણ બોલ્યે ઉત્તમ લોકો મહાન બને છે પણ પોતાના ગુણનાં વખાણ કરવાથી ઈન્દ્ર પણ પતન પામે છે.

(૨૬) એમ કરતાં મુહૂર્તનો સમય ચાલ્યો ગયો. રાજા શરમાયો અને વળી બોલ્યો : ' આવું સિંહાસન કોણે આપ્યું? અને એનું ઔદાર્ય કેવું કહેવાય છે? '

(૨૭) યુવતી (પૂતળી) કહે છે : ' હે રાજા! પહેલાં સિંહાસનની ઉત્પત્તિ સાંભળ. આદિનાથનો પુત્ર અવંતીકુમાર હતો જેણે અવંતીનગરીની સ્થાપના કરી.

(૨૮) ત્યાં (અવંતી નગરીમાં) ભર્તુહરિ નામનો રાજા હતો. તેને વિક્રમ નામે ન્હાનો ભાઈ હતો. રાજ્યાભિષેકનો જ્યારે સમય થયો ત્યારે તે રીસાયો અને પરદેશ ગયો.

(૨૯) અનંગસેના નામે જે રાણી કહેવાતી હતી તે રૂપમાં રંભાના જેવી હતી. અહ્દભાગ્ય વિના એવી (રાણી) મળે પણ નહીં, એવું રાજા મનમાં વિચારતો હતો.

(૩૦) તે નગરમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. વૈભવ વિના તેનો વિવેક ચાલ્યો ગયો હતો. તેણે ભુવનેશ્વરી દેવીની આરાધના કરી અને બે હાથ જોડીને વરદાન માગ્યું :-

(૩૧) હે સ્વામિની! જો તું પ્રસન્ન થઈ હોય તો વાત સાંભળ. હે માતા! (મને) અજરામર પદવી આપ. તેણે (દેવીએ) ફળ આપ્યું. તે તેણે (બ્રાહ્મણે) હાથમાં લીધું. ઘેર આવ્યો ત્યાં તેનો વિચાર બદલાયો.

(૩૨) હું તો ગરીબ અને વળી યાચક છું. અજરામર થઈને કઈ આકાંક્ષા પૂરી કરીશ? એ (ફળ) તો રાજાને આપું. તે બાલગોપાલને જીવાડે.

(૩૩) બ્રાહ્મણે આવીને રાજાને તેનો મહિમા કહીને તે ફળ આપ્યું. તે તેણે લીધું. રાજાએ તે ફળ રાણીને આપ્યું અને રાજાને વ્હાલેસરી ગણીને તેણે તે લીધું.

(૩૪) રાણીએ લઈને તે મ્હાવતને આપ્યું. તેણે લઈને, જઈને દાસીને આપ્યું. તેણે (દાસીએ) વિચાર કર્યો કે હું પાપી છું અને લોકોને સાપણની માફક નડીશ.

(૩૫) એવું ફળ તો રાજાને ઘટે. રાજાએ તો તેને ફેરવી ફેરવીને તપાસ્યું. ત્યારથી તેને ભોગ ઉપર વૈરાગ્ય આવ્યો અને તેણે સંયમયોગ સ્વીકાર્યો.

(૩૬) અવંતીનું રાજ્ય સૂનું થયું અને અગ્નિવૈતાલે ત્યાં આવીને ધામા નાખ્યા. નવા રાજાઓ બેસાડતા હતા અને વૈતાલ તેમને મારી નાખતો હતો.

(૩૭) તે સમયે વિક્રમ આવ્યો. પ્રધાને જઈને તેને બોલાવ્યો. તે અવધૂત વેશમાં હતો અને (તેને) કોઈ ઓળખતું ન હતું. આવું રાજ્ય કેમ સૂનું હોય ?

(૩૮) વૈતાલની વાત તમે મનમાં ધરો. તો (વિક્રમ) કહેછે કે મને રાજા કરો. સાહસિક જાણીને તેને રાજ્ય આપ્યું. (વિક્રમ વિચારે છે કે) હું આજે સુખે ભોગ ભોગવું.

(૩૯) સાંજને સમયે પોતાની શૈયા પાસે બલિદાન અને પકવાન મૂકાવીને તે ત્યાં રહ્યો. ઉજ્જયિનીના પતિએ અગર, કપુર અને ઘણી કસ્તુરી ભેગી કરી.

(૪૦) રાજા તલવાર ઉઘાડી કરીને રહ્યો તો ભયંકર વૈતાલ આવ્યો. બલિ આરોગીને તે પ્રસન્ન થયો. (અને તેણે વિક્રમને કહ્યું) મેં તને આ રાજ્ય આપ્યું.

(૪૧) રોજ મારી આવી ભક્તિ કરજે અને હું વૈતાલ અંતરિક્ષમાં રહીશ. સવારમાં રાજાને (જીવતો) જોયો એટલે બધો મંત્રીવર્ગ પ્રસન્ન થયો.

(૪૨) એ ભૂત (વૈતાલ) રોજ ત્યાં આવતો હતો. તેણે ઘણા બલિ ખાધા. એકવાર તેને (વિક્રમે) એટલું પૂછ્યું કે મારું આયુષ્ય કેટલું છે તે કહે.

(૪૩) તારું આયુષ્ય સો વર્ષનું છે. રાજા કહેછે : આ બે શૂન્ય મને અયોગ્ય લાગેછે. હવે આગળ

એક વસ્તુ કર. કાં તો નવ્વાણું, કાં તો એક સો એક.

(૪૪) તેં એક કળશી તેલ અને કુલેર પચાવી દીધી છે. આજ આ ન કર્યું તો તેનો શો ઉપયોગ છે? (વૈતાલ કહે છે) દેવ! (આયુષ્ય) વધારે કે ઓછું ન થાય. (તો વિક્રમ કહે છે) તને મેં આજે ચોક્કસ રાખ્યો.

(૪૫) (વિક્રમ) હાથમાં તલવાર લઈને વીંઝવા લાગ્યો. તે (વિક્રમ) બહાદુર હોવાથી પકડમાં આવતો નથી. (વૈતાલે) તેને સાહસિક માનીને રાજ્ય સોંપ્યું (અને વચન આપ્યું) યોગ્ય સમયે સ્મરીશ તો તારું કાર્ય કરીશ.

(૪૬) આવું વરદાન દઈને વૈતાલ ચાલ્યો ગયો. મંત્રીએ ઘણો ઉત્સવ શરૂ કર્યો. મહારાજાનો પટ્ટાભિષેક કર્યો અને ત્યાં વિક્રમ આનંદપૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

(૪૭) એકવાર (એક) યોગી આવ્યો. (તેણે) રાજાની ઘણી પ્રશંસા કરી : તું શૂરવીર, સાહસિક અને સિદ્ધ છે અને પારકા ઉપર ઉપકાર કરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(૪૮) જો માગણીનો અસ્વીકાર ન કરે તો તારી પાસે કંઈક માગું. વિક્રમ કહે છે: બેધડક માગો. કાર્ય કરીને તમે રસ્તે પડજો.

(૪૯) (યોગી કહે છે) હે રાજા! મંત્ર-સાધન માટે તું સહાયક સાધન બન. રાજાએ તે વચન માન્યું અને તે (યોગી) રાત્રે તેને (રાજાને) સ્મશાનમાં લઈ ગયો.

(૫૦) (અને કહ્યું) હે રાજા! વડની શાખાએ જે એક શબ લટકાવેલું છે તે તું લાવને! (વિક્રમે કહ્યું) હે યોગી! તું મંત્રનો જપ શરૂ કર. રાજા ત્યાં નિષ્પાપ (ભોળો) બન્યો.

(૫૧) રાજાનું કષ્ટ જાણીને, વિશિષ્ટ વાર્તા કહીને (તે શબ) રાત્રિ પૂરી કરે છે. જેથી 'વૈતાલ પંચવિંશતિ' થઈ. સવાર થયું (ત્યાં સુધી શબ) જુદી જુદી વાત કહે છે.

(૫૨) (શબ કહે છે) હે રાજા! આ તો કપટી યોગી છે. તેને બત્રીસલક્ષણાનો બલિ આપવો છે. સુવર્ણપુરુષ કરીને તે પોતાનો અર્થ સિદ્ધ કરશે. તેની વાત માનીશ નહીં: તે પાપપૂર્વક તને નડશે.

(૫૩) બીજા રાત્રિએ જે યોગી હતો તેની આહૂતિ આપીને તે કામ (વિક્રમે) સિદ્ધ કર્યું. પુરુષોત્તમ એવો તે, સુવર્ણપુરુષ લઈને રાજભુવનમાં ક્ષેમકુશળ આવ્યો.

(૫૪) રાજ્ય અને લક્ષ્મીને અસ્થિર જાણીને તે રાજા પૃથ્વીને ઋણમુક્ત કરતો હતો. તેણે પોતાનો સંવત્સર શરૂ કર્યો. તે વીર સંવત્સરથી ૪૭૦ વર્ષ પછી હતો.

(૫૫) (તેના) દાન પુણ્ય જાણીને ઈંદ્રે દેવતા મારફતે રાજાની સ્તુતિ કરાવી અને બત્રીસ પૂતળીઓવાળું સુપવિત્ર સિંહાસન તેને આપ્યું.

(૫૬) નવો પટ્ટાભિષેક કરીને (વિક્રમે) ઈંદ્રે આપેલા આસનને શોભાવ્યું. (આસન ઉપર બેઠો.) વિજ્યા નામની પુતળી કહેછે કે હે ભોજરાજ! તું સાંભળ. વિક્રમ આ રીતે રાજ્ય કરતો હતો.

(૫૭) એકવાર રાજા સૈન્ય લઈને પૈઠણપુરમાં ગયો. ત્યાં શાલિવાહન રાજાએ અકૃત્ય કર્યું અને વિક્રમાદિત્યનું મૃત્યુ થયું.

(૫૮) પટરાણીએ સાત માસનો ગર્ભ હતો તે દર્ભથી ઉદર ચીરીને કાઢી આપ્યો પણ પોતે તેની સાથે ગઈ. પૃથ્વી વિક્રમસૈનની થઈ.

(૫૯) સિંહાસન ઉપર કોઈ બેસતું નહોતું. એટલામાં ત્યાં આકાશવાણી થઈ કે પવિત્રભૂમિમાં આને (સિંહાસનને) દાટી દ્યો. કોઈ એના ઉપર બેસવા યોગ્ય નથી.

(૬૦) (પૂતળી ભોજને કહેછે) હમણાં તેં એ સિંહાસન લીધું છે, પણ અમે બેસવા નહીં દઈએ. તેનું (વિક્રમનું) સ્વાભાવિક ઉદારપણું તું સાંભળ તો ખરો! એકવાર તે ઉજ્જયિનીમાં રાજ્ય કરતો હતો.

(૬૧) રાજસભામાં એક ગરીબ માણસ આવ્યો. તે બોલતો ન હતો પણ ગરીબડો દેખાતો હતો. તેને રાજાએ એક હજાર દીનાર અપાવ્યા. તો પણ તે ત્યાંથી કેમે કર્યો જતો ન હતો.

(૬૨) તેને બોલાવ્યો પણ બોલે શું? જાણે લજ્જાથી માને કમાડ બંધ કર્યું હોય! તેને દશ સહસ્ર દીનાર આપ્યા, (ત્યારે) તેણે કાવ્ય કહ્યું અને તેને અનેક લાખ દ્રવ્ય આપ્યું.

(૬૩) રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે પંડિતે કહ્યું: સુકુલીન આગળ નિર્વાહ થાય છે- તે વિષે તેણે એક વાર્તા કહી. જે બહુશ્રુત પ્રધાન વિષે હતી.

(૬૪) વિશાલાનગરીમાં નંદ નામે રાજા હતો. તેને વિજયપાલ નામે પુત્ર હતો. તે (રાજાનંદ) આનંદ

કરતો હતો અને ભાનુમતી રાણીને પોતાની નજર આગળ જ રાખતો હતો. તેને બહુશ્રુત નામે વિશિષ્ટ મંત્રી હતો.

(૬૫) સભામાં (પણ) રાજા રાણીની સાથે બેસતો હતો (એટલે) મંત્રીએ કહ્યું કે આ તો ખરાબ દેખાય છે. એવું રૂપ (આબેહૂબ ભાનુમતી રાણી જેવું) ચિત્રકારે બનાવ્યું અને શારદાનંદનને પૂછ્યું—

(૬૬) — કે રાણીનું રૂપ કેવું છે ? શારદાનંદને કહ્યું કે તિલક વિના જેવું (રૂપ) શોભે તેવું શોભે છે. રાજાના મનમાં વિચાર થયો અને મંત્રીને વાત કરી કે શારદાનંદનને મારી નાખવો જોઈએ.

(૬૭) મંત્રીએ મનમાં (એ કાર્યમાં રહેલી) શરમનો વિચાર કર્યો કે - વિચાર્યા વગર કાર્ય ન કરવું જોઈએ. આ સત્કાર્યકર્તાને હણી નાખવાથી રાજાને સંતાપ થશે અને પુરોહિતને પશ્ચાત્તાપ થશે.

(૬૮) (બાહ્મણી) નોળિયાને હણીને હૃદયમાં ઉચાટ પામી હતી. પંખીને હણતાં પણ ઘણો સંકોચ કરવો જોઈએ. રાજાને ખરેખર રોષ છે પણ પછી દોષ અમને આવે.

(૬૯) ઘેર આણીને તેને (શારદાનંદનને) ભોંયરામાં છૂપાવ્યો. કેમે કરીને (બહુશ્રુત મંત્રીએ) રાજાને મનાવ્યો. હવે એકવાર ઘણા જ અપશુકન થયા. રાજકુમાર શિકાર કરવા ગયો.

(૭૦) રાજા (રાજકુમાર) વનમાં એક સૂવરની કેડે પડ્યો, અને (ત્યાં) વાઘ દેખીને ઝાડ ઉપર ચઢી ગયો. તે વૃક્ષ ઉપર અદૃષ્ટ એવો એક વ્યંતર રહેતો હતો. ત્યાં વાનર થઈને તે રમવા લાગ્યો.

(૭૧) તે (વાનર) આવી રીતે માનવવાણી બોલવા લાગ્યો કે, " ઉપર આવ. શું કરું ? - એમ ન વિચારીશ. કોઈ રીતે ડરીશ નહીં. " વાઘ તળે બેસી રહ્યો. રાત પડી એટલે વાનરે (રાજકુમારને) કહ્યું,

(૭૨) 'હે મિત્ર ! મારા ખોળામાં ઊંઘી જા. મારો વિશ્વાસ કર, કેમકે નીચે શત્રુ (વાઘ) છે. તેને (રાજકુમારને વાનરના ખોળામાં) ઊંઘ આવી એટલે વાઘ બોલ્યો : (હે વાનર!) મારો ભક્ષ્ય મૂકી દે. (રાજકુમાર માટે) આટલો બધો શો આગ્રહ ?

(૭૩) માનવીનો વિશ્વાસ ન કરીએ. મારા અને તારા આહારની આશા પૂરીએ. તેણે (વાનરે) કહ્યું: હું વિશ્વાસઘાત ન કરું. તો વાઘ મૌનવ્રત ધારણ કરી રહ્યો.

[થોડા સમય પછી, ઊંઘ પૂરી થતાં, રાજકુમાર જાગી જાયછે. વાનરને ઊંઘ આવેછે. રાજકુમારની સંમતિથી વાનર તેના ખોળામાં ઊંઘી જાયછે. વાનરને ઊંઘતો જાણી વાઘ, રાજકુમારને કહેછે કે તું તેને નીચે નાખ; ત્યારે રાજકુમાર વાઘને કહેછે કે :-]

(૭૪) કુંવર કહેછે કે આ વાનર તો પુત્ર જેવો છે. વાઘ કહેછે કે હે નરપુત્ર! તું સાંભળ. નખવાળાં પ્રાણીઓ અને નદીનો વિશ્વાસ નહીં. (તેવી જ રીતે) નારી, રાજકુળ અને જેને શીંગડાં હોય (તેનો પણ) વિશ્વાસ નહીં).

(૭૫) એને (વાનરને) નાખી દે તો હું ભોજન પામું, અને તને જરા કાંઈપણ નહીં કરું. અણસમજુ કુમારે તેને મૂકી દીધો અને તે (વાનર) ડાળે વળગીને રહ્યો.

(૭૬) શરમાયેલા કુંવર પ્રત્યે તેણે (તે વાનરે) ગુસ્સે થઈને કહ્યું કે તેં કરેલું કર્મ તું સહન કરશે, અને 'વિસેમિરા' એવી રીતે ભણાવ્યું કે તે ગાંડો થયો અને એવું (પહેલાંના જેવું) બોલતો (રાજકુમાર) બંધ થયો.

(૭૭) વાઘથી ત્રાસેલા ઘોડાને જોઈને રાજા (રાજકુમારનો પિતા રાજાનંદ) શોકાતુર થયો અને વગડામાં ઘણા સમય સુધી કુંવરને ખોળતો ખોળતો ચાલ્યો. ત્યાં તેણે ઘેલો થયેલો (પોતાનો) પુત્ર જોયો.

(૭૮) બાપે પૂછ્યું કે (તને) આ શું દહેછે? (વીતાડે છે?) તો કુંવરે 'વિસેમિરા' એમ જવાબ આપ્યો. મંત્ર, ઔષધ, વગેરે ઉપચાર કર્યા અને રાજા વિચારવા લાગ્યો—

(૭૯) (કે) જો આજે શારદાનંદન હોત તો આ પુત્ર ઘેલો થયેલો કેમ રહેત? પણ મેં પાપીએ એને માર્યો. પ્રધાને એને શોક કરતો અટકાવ્યો.

(૮૦) નગરમાં પડો વગડાવ્યો કે હે ભાઈઓ! કુંવરના શરીરને જે (કોઈ) નીરોગી કરે તેને અર્ધું રાજ્ય આપીશું. શારદાનંદને તે (પડો) ધ્યાનમાં લીધો.

(૮૧) (શારદાનંદને) પ્રધાનને કહ્યું કે રાજાને એમ કહો કે મારે ઘેર આવીને ઉપચાર કરો. (મારી) જે સાત વર્ષની કન્યા છે તે કુંવરને નીરોગ કરશે.

(૮૨) રાજા પુત્રને લઈને ત્યાં (પ્રધાનને ઘેર) ગયો, અને પડદામાં રહીને આ શબ્દો કહ્યા. ચાર શ્લોકોમાં પઈને ચાર અક્ષર તે વખતે મૂકાવ્યા.

[વિશ્વાસ રાખનારને છેતરવામાં શી મોટી ચતુરાઈ? ખોળામાં સૂતેલાનો ઘાત કરવામાં શી મોટી બહાદૂરી ?

સેતુબંધ રામેશ્વર - જ્યાં ગંગા સાગરને મળેછે - ત્યાં જવાથી ભલે બ્રહ્મહત્યાનું પાપ ટળે પણ મિત્રદ્રોહના પાપનો તો કોઈ ઉપાય જ નથી.

મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ન, ચોર અને વિશ્વાસઘાતી - આ ચારે જણ તો સૂર્યચંદ્ર તપે ત્યાં સુધી નરકમાં જાયછે.

હે રાજા! જો તું રાજકુમારનું કલ્યાણ ઈચ્છતો હોય તો સુપાત્રને દાન દે. ગૃહસ્થીઓ દાનથી શુદ્ધ થાયછે.

* * * *

ગામમાં વસવા છતાં પણ હે કુમારી! વનમાં બનેલી આ વાઘ-વાનરની માનવની વાત તેં શી રીતે જાણી ?

- દેવગુરુકૃપાથી ખુદ સરસ્વતીદેવી મારી જીભે વસેછે એનાથી હે રાજા! આ બધું મેં જાણ્યું - ભાનુમતીના તિલક (તલ) ની જેમ!]

(૮૩) (સાજા થયા પછી) કુંવરે પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યો. તેથી રાજા ચિત્તમાં ચમક્યો કે ગામમાં રહીને (જંગલમાં બનેલી વાઘ-વાનર અને રાજકુમારની વાત, સાત વરસની શારદાનંદનની કન્યાએ) આ કેમ જાણ્યું ?

(૮૪) પછી પડદો ખસેડી નાખ્યો અને (રાજાએ) પંડિતને (શારદાનંદનને) પ્રણામ કર્યા. (રાજાએ બહુશ્રુત) પ્રધાનનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં કે તેં બ્રહ્મહત્યા ટાળી.

(૮૫) પેલા ગરીબ બ્રાહ્મણની આવી કથા સાંભળીને વિક્રમ રીઝ્યો અને તેને ક્રોડ દ્રવ્ય આપ્યું. હે ભોજરાજ! આવો ઉદાર હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૮૬) વળી બીજા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસનને બેસવા તૈયાર થયો (ત્યારે) બીજી વિજયા આમ બોલી : હે રાજા!
જો વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૮૭) એકવાર ઉજ્જયિની પતિ (વિક્રમ) કૌતુક જોવા ચાલ્યો. તેની પાસે આવીને એક માણસે કહ્યું
- કે હે નરવર! એક મોટું કૌતુક છે.

(૮૮) ચિત્રકૂટ નામના પર્વતના વનમાં એક મોટી નદી વહે છે, ત્યાં જે પુણ્યવંત માણસ સ્નાન કરેછે
તેના દેહે પાણી દૂધ જેવું બની જાયછે અને પાપીના શરીરે કાજળ જેવું બને છે.

(૮૯) ત્યાં એક દેવળ છે તેમાં દેવની વાસ છે એક સાધક ત્યાં તપ હોમ અને જાપ કરેછે. તેના
શરીર ઉપર પાણી દૂધ સમાન બનેછે.

(૯૦) આ કૌતુક સાંભળીને રાજા ત્યાં આવ્યો. સ્નાન કરીને પુણ્યવંત બન્યો અને સાધકને પૂછ્યું કે
કેટલા સમયથી તમે અહીં તપ કરોછો ? સાધકે કહ્યું: હે રાજા! સો વરસથી.

(૯૧) રાજા દેવીને નમીને પોતાનું માથું કાપવા જાયછે ત્યાં તે દેવી પ્રગટ થઈ. (વિક્રમ પૂછે છે)
- હે માત! તું મને વહેલી પ્રસન્ન થઈ અને સાધકની સાથે એમ કેમ નહીં ?

(૯૨) (દેવી કહે છે) એનામાં ભાવની સિદ્ધિ અને એકાગ્રતા નથી. તારી પાસે છે, તેથી હું તારા
ઉપર પ્રસન્ન થઈ. રાજા કહેછે કે બ્રાહ્મણને (સાધકને) વર આપો. આમ કાર્ય કરીને (રાજા) પોતાને
સ્થાને આવ્યો.

(૯૩) (પૂતળી કહે છે) હે રાજા! જો તું આવો સહજ સાહસિક હોય તો સિંહાસન સામું જો.
વિજયાનું આવું વચન સાંભળ્યું અને તેણે ફરી કહ્યું કે મુહૂર્ત તો ચાલ્યું ગયું.

(૯૪) ત્રીજા નવા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે જયંતિ નામે પૂતળી તે આમ બોલી,
કે જો દાનમાં વિક્રમ સમાન હોય તો જ બેસ.

(૯૫) એકવાર ઉજ્જયિનીનો રાજા મનમાં ઘણોજ વિચાર કરેછે કે આ અસ્થિર લક્ષ્મીને ભોગવી લેવી

અને દાન અને પુણ્ય સાથે તેનો યોગ કરવો.

(૯૬) દાન આપવા માટે (તેણે) ઉત્સવ શરૂ કર્યો અને રાજાએ નિમંત્રણો મોકલ્યાં. ક્રિયા, કલા, વિદ્યા અને તપના પાત્ર જે દુર્બલ શરીરવાળાં હોય તેમને દાન આપ્યું.

(૯૭) અઢાર વર્ણ વેદી આગળ એકઠા થયા અને નિમંત્રણ મોકલીને બધા દેવોને તેડાવ્યા. ગામ, નગર અને ક્ષેત્રની રક્ષા કરનારા રક્ષકો, સ્વર્ગ અને પાતાળ (ના લોકો) તથા દશે દિગ્‌પાલોને બોલાવ્યા.

(૯૮) દેવોને નોતરવા ઘણા માણસો ગયા. એ તેડાંથી બધા આવ્યા. જલદેવતા અને સાગરપતિને તેડવા માટે એક બ્રાહ્મણ ગયો.

(૯૯) (સાગરને) ગંધ, દ્રવ્ય અને અક્ષત ચઢાવ્યાં, ત્યારે તપથી સાગરને પ્રગટ થવા (તે બ્રાહ્મણે) વિનંતી કરી. છૂપો રહેલો સાગર પ્રગટ થયો (અને કહ્યું) વિક્રમની ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થયો છું.

(૧૦૦) રાજાએ અમને વિસાર્યા નથી. આ ચાર રત્ન લ્યો. હાથ ઓછો - લાંબો કરશે. અમારા સ્વામીને તે આપજો અને સ્થિર રીતે સરસ પ્રેમ સ્થાપજો.

(૧૦૧) એકથી (રત્નથી) મનોવાંછિત દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાયછે, બીજાથી ભવ્ય ભોજન પમાય છે, ત્રીજાથી ચાર અંગવાળું સૈન્ય મળેછે અને ચોથાથી પ્રશસ્ય આભરણ મળેછે.

(૧૦૨) રત્ન લઇને તે (બ્રાહ્મણ) પાછો આવ્યો. પવિત્ર મહોત્સવ પૂરો થયો. તે રત્ન, એમનો પ્રભાવ કહીને (બ્રાહ્મણે રાજાને) આપ્યાં. દક્ષિણા માટે રાજા તેને કહેવા લાગ્યો.

(૧૦૩) એક રત્ન તને પણ આપ્યું. (બ્રાહ્મણના કુટુંબનું મન જૂદું જૂદું છે. તેની પત્ની અને પુત્રવધૂ તેને કહેછે કે દ્રવ્યનું રત્ન લઇએ તો મન ઠરે.

(૧૦૪) બેટો કહેછે કે જેનાથી સૈન્ય મળે (તે રત્ન લેવું). પુત્રવધૂ આભરણ માટે આજીજી કરેછે. ગૃહિણી ભોજન આપનારું રત્ન ઇચ્છેછે. આમ કુટુંબ કલહથી, જઇને (બ્રાહ્મણે રત્ન વિક્રમને) પાછાં આપ્યાં.

(૧૦૫) રાજાએ તેને ચારેય (રત્ન) આપ્યાં અને (બ્રાહ્મણના) કુટુંબની આશા પૂરી થઇ. હે ભોજરાજ! જો આવો ઉદાર હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૧૦૬) ચોથા નવા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો (તે વખતે) અપરાજિતા આમ કહેવા લાગી:
જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૧૦૭) ઉજ્જયિનીનો રાજા (સૌની) આશા પૂરતો હતો. ત્યાં વિદ્યાલયમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને સંતતિ ન હતી. સુંદરીએ (તેની સ્ત્રીએ) કહ્યું: હે કંથ! ગોત્રદેવીની આરાધના કરો.

(૧૦૮) તે (ગોત્રદેવી) પ્રસન્ન થઈ તો તેણે (બ્રાહ્મણે) પુત્ર માગ્યો અને તેને દેવદત્ત નામ આપ્યું. વ્રત બાંધવા માટે, ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે તેણે અન્નપ્રાશન અને ચૂડાકર્મ કર્યાં.

(૧૦૯) વિનયયુક્ત તે ચૌદેય વિદ્યા જાણતો હતો. તેનો પિતા તીર્થયાત્રા કરવા ગયો. ચરૂકર્મ ને હોમ કરવા તે સજ્જ થયો અને પોતે જ ઇંધન લેવા (વનમાં) ગયો.

(૧૧૦) (એક વાર વનમાં) તેણે વાટ દેખાડીને (રાજાને) ઉપકાર કર્યો. રાજાએ બ્રાહ્મણને (ઉજ્જયિની આવવા) ખૂબ વિનંતી કરી. શહેરમાં આવીને રાજાએ ખૂબ દાન આપ્યાં અને સભામાં બેઠેલો રાજા (બ્રાહ્મણનાં) ખૂબ વખાણ કરવા લાગ્યો.

(૧૧૧) દેવદત્તના મનમાં તેનું (રાજાનું) પારખું લેવાની ઇચ્છા થઈ કે આ રાજા શુદ્ધ મનથી વખાણ કરે છે? કોઈક ભયંકર પરીક્ષા લેવા માટે તે ઘણા બુદ્ધિશાળીએ, રાજાના કુંવરને સંતાડી દીધો.

(૧૧૨) થોડો સમય શોધતાં તેને (કુંવરને) ન જોયો અને તેનો કાંઠલો (ગળામાં પહેરવાનું ઘરેણું) વેચાતો જોયો. તે તેના નામવાળો હતો તેથી ઓળખ્યો અને તે બ્રાહ્મણને પકડી રાજા પાસે લઈ ગયા.

(૧૧૩) રાજાએ પૂછ્યું કે (તેં) આ શું કર્યું? (તેણે કહ્યું) લોભને કારણે (મેં) આવું જોખમકારક કાર્ય કર્યું. પુત્રને હણીને મેં એ (વેચનારને) આપ્યું. હે રાજા! હવે તે જાણીને (યોગ્ય લાગે તે) કરો.

(૧૧૪) રાજાએ સભા ભણી જોયું. સભાએ કહ્યું કે વનમાં શૂળી હેઠે મારી નાખો. રાજાએ કહ્યું: એના ઉપકારનો હું ઓશિંગણ છું. તેના ઉપર કૃપા કરીને (તેને ભેટ આપીને) ક્ષેમકુશળ ઘેર પહોંચાડો.

(૧૧૫) બ્રાહ્મણે (સંતાડેલો) પુત્ર આણી આપ્યો અને કહ્યું: મેં તારી પરીક્ષા કરી, બાકી હું આવું અયોગ્ય કાર્ય ન કરું. (અપરાજિતા પૂતળી કહે છે કે) હે ભોજરાજ! (વિક્રમ જેવું) કૃતજ્ઞપણું

હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૧૧૬) રાજા પાંચમે નવે મુહૂર્તે સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો, ત્યારે પાંચમી લીલા આમ બોલી: જો વિક્રમ જેવું ગંભીરપણું હોય (તો સિંહાસને બેસો).

(૧૧૭) એકવાર ઉજ્જયિની નગરીમાં તેણે અમૂલ્ય રત્ન લીધું અને રાજાએ વેપારીને પૂછ્યું: આ રત્ન કેવાં છે જે મને આનંદ આપે છે?

(૧૧૮) વેપારીએ કહ્યું: (રત્નો) અંધારે અજવાળું કરે છે. તેનું એક કરોડ મૂલ્ય છે. એવાં દશ (રત્ન) મારે ઘેર છે. પુરુષ મોકલીને મંગાવી લઈએ.

(૧૧૯) રાજાએ તેને દશ કરોડ પહેલા આપ્યા અને વેપારીએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે ચોથે દિવસે હે મહારાજ! હું આવીશ, કેમકે એવી રાજાજ્ઞા આજ મારે માથે છે.

(૧૨૦) રત્ન લઈને એ (વેપારી) પાછો વળ્યો, પણ નદીમાં પૂર આવ્યું એટલે તે અટક્યો. તેણે એક મોટો તારો જોયો કે જે પૂરમાં સારી રીતે નદી ઉતારતો હતો.

(૧૨૧) પાણીનો કંઈ વિશ્વાસ નથી. તારો કહેછે કે જો જીવવાની ઈચ્છા હોય અને દશેય રત્ન (પાસે રાખવાં હોય તો) બે ચાર દિન થશે. જો પાંચ (રત્ન મને) આપે તો ઉતારી મૂકું.

(૧૨૨) આવી રીતે તે તારાને પાંચ રત્ન આપીને માણસ (નદી) ઉતર્યો. પાંચ રત્ન વિષે તે સુજાણે કહ્યું કે (જો રાજાને) રત્ન ન આપું તો પ્રતિજ્ઞા ભાંગે.

(૧૨૩) તેણે (વિક્રમે) તે (રત્ન) તેને (વેપારીને) આપી દીધાં. મલય કહેછે કે (વિક્રમ આવો) મોટો ઉદાર હતો. હે ભોજરાજ! એ ગંભીરપણું જો (તમારામાં) હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૧૨૪) નવા છઠ્ઠા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો તે વખતે મંજુઘોષાએ આમ કહ્યું: (હે રાજા!) જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૧૨૫) રાજાઓ અને રાણાઓ જેનાં ચરણ સેવતા હતા, એવો વિક્રમ રાજા ઉજ્જયિનીમાં (રાજ્ય કરતો હતો). વસંત સમયે એક વખત વનપાલકે આવીને તેને પ્રણામ કર્યા—

(૧૨૬) અને કહ્યું : વન મોરયાં છે. આંબા શોભે છે. અઢારભાર વનસ્પતિ ખીલી છે. બીજપૂર, જંબીર, નારિંગ, નાળિયેર, કંકોલ, લવિંગ—

(૧૨૭) અશોક, ચંપક, તાલતમાલ, કુંદ, મચકુંદ, કેતકી, દમનક, કરણી, કદલી, વેલ, ગુલાબની કળીઓ અને પાર વિનાની બીલીઓ (ખીલી છે).

(૧૨૮) ઉપવનનું આવું સુંદર રૂપ છે. હે રાજા! ક્રીડા કરવા ચાલો. (રાજા ચાલ્યો.) સાથે પટરાણી, પરિજનો અને અપાર વારાંગનાઓ હતી—

(૧૨૯) જે હાસ્ય, લાસ્ય, હાવભાવના વિલાસ અને ચાતુર્યવાળી હતી (તેઓ સૌ) સંગીત અને લાખો કૌતુક કરેછે અને કદલીગૃહનું કૌતુક મનને ભરી દે છે.

(૧૩૦) તે સમયે રાજાને જોઈને એક તાપસને મોહજાલ અને અતિશય ચિંતા થઈ કે સંસારમાં સારંગ-લોચના (સ્ત્રીઓ) સાર છે. તે રાજા પાસે આવીને (પોતાનો) વિચાર કહેવા લાગ્યો.

(૧૩૧) હે રાજા! પ્રસન્ન થયેલી દેવી (મને) એમ કહેછે કે (જા) વિક્રમ (તારું) મનોવાંછિત આપશે. રાજાએ વિચાર કર્યો કે આ (તાપસના મનનો વિચાર-વિકાર) ભાગ્યનું પરિણામ છે અને તેને (વિક્રમે) સુંદર વારાંગના આપી.

(૧૩૨) રાજાએ એક નગર સ્થાપ્યું (અને) તેનો (તાપસનો) અભિષેક કર્યો અને ઇચ્છા પૂરી કરનારો એક દેશ આપ્યો. એવી (વિક્રમ જેવી) ઉદારતા હોય તો હે ભોજરાજ! તું સિંહાસને બેસને!

(૧૩૩) સાતમા નવા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે લીલાવતી પૂતળીએ આમ કહ્યું: કે જો વિક્રમ જેવું સત્ત્વ હોય તો બેસ.

(૧૩૪) ઉજ્જયિની નગરીમાં વિક્રમરાજા (રાજ્ય કરતો) હતો, (ત્યારે) કોઈ સાજોય વ્યસન કરતું ન હતું. પોતપોતાના આચાર ઓળંગતા ન હતા, અને (સૌ) ધર્મના તત્ત્વનો સુવિચાર કરતા હતા.

(૧૩૫) સૌને કીર્તિની ઇચ્છા અને પાપની બીક હતી. પારકાના ઉપકાર ઉપર સૌ મન રાખતા હતા.

(કોઈને કશો) લોભ ન હતો. બધા સાચું બોલતા હતા અને પારકાની નિંદા કરતાં રોકતા હતા.

(૧૩૬) જ્યાં ધન નામનો એક વેપારી હતો તેને જો જોઈએ તે મળતું હતું. તેના ધનનો પાર તે (પોતે પણ) જાણતો ન હતો. એક વાર તેણે મનમાં વિચાર કર્યો:-

(૧૩૭) આ લોકનું ભલું કાર્ય તો કર્યું, પણ પરલોકનું ભાથું ન લીધું. (તે) દાનપુણ્યની સારી રીતે શરૂઆત કરીને દેશદેશાવરનાં તીર્થ કરે છે.

(૧૩૮) સાગરમાં એક વિશાળ બેટ હતો. ત્યાં ચંદ્રકાન્ત મણિની શિલાથી એણે (એક) સરોવર બંધાવ્યું. દેવળ પાસે દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કરી. ત્યાં દિવ્યપુરુષ અને સ્ત્રીનાં સ્વરૂપ પડેલાં હતાં.

(૧૩૯) તેમનાં શિર અને ધડ કયાં કારણે જુદાં હતાં એવા અક્ષર એણે પાટી ઉપર વાંચ્યા - કે જે સત્ત્વવંત (વ્યક્તિ) શિર છેદીને બલિદાન આપશે (તેનાથી) આ (સ્ત્રી પુરુષ) જીવશે.

(૧૪૦) નગરમાં આવીને તેણે (ધનનામ વેપારીએ) આ (કૌતુક રાજાને) કહ્યું. અચરજ જાણીને રાજા ત્યાં આવ્યો. શિર છેદીને (રાજા) જ્યાં બલિદાન આપે છે ત્યાં પ્રસન્ન થઈને (દેવતાએ) તેનો હાથ ઝાલ્યો.

(૧૪૧) અને કહ્યું: એને વર અને તને જીવન આપું (છું). અમે પરીક્ષા કરવા માયા કરી છે. દેવી કહે છે તું સત્પુરુષ, ધીર અને પૃથ્વીના અલંકારરૂપ બાવનવીર છે.

(૧૪૨) (લીલાવતી પૂતળી કહે છે કે) હે રાજા! જો આવું ધૈર્યપણું હોય તો સિંહાસન સામું જો. પૂતળીનું વચન સાંભળ્યું (ત્યાં) મલયચંદ્ર કહે છે કે મુહૂર્ત ગયું.

(૧૪૩) નવા આઠમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યાં આઠમી જયવતી એમ બોલી: જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૧૪૪) એકવાર આપણા રાજાએ ઘણાને કૌતુક જોવા (પરદેશ) મોકલ્યા. એમાંનો એક કાશ્મીર ગયો અને એક મહાન સરોવરને કિનારે (આવી) રહ્યો.

(૧૪૫) તે સરોવર એક વેપારીએ બંધાવ્યું હતું. એમાં મોટી ખોડ એ હતી કે પાણી રહેતું ન હતું. એકવાર આકાશવાણી થઈ કે જો બત્રીસલક્ષણાનું ઘણું રુધિર-

(૧૪૬) બલિદાન તરીકે અપાય તો પાણી સ્થિર થઈને રહે. (વળી) વેપારી સવિશેષ કહે છે કે દશભારનો સુવર્ણપુરુષ છે. (તે જે બલિદાન આપે તેને આપવાનો છે) જ્યાં લોક સદાવ્રત જમે છે.

(૧૪૭) બત્રીસલક્ષણા લોકોની એ ભૂમિ છે. પોતે આપે છે પણ કોઈ તે લેતું નથી. તેનો તે સુવર્ણપુરુષ કોઈ લેતું નથી. (તે માણસે) આવીને રાજાને આવું કહ્યું.

(૧૪૮) રાજા સરોવરે આવ્યો અને હસીને બોલ્યો: જો દેવ આવો બલિ માગતા હોય તો તેને પ્રસન્ન કરું. એમ કહીને જ્યાં શિર છેદી નાખે છે ત્યાં હાથ પકડીને દેવતાએ કહ્યું.

(૧૪૯) હે સત્ત્વવંત! હું પ્રસન્ન છું. વર માગ, અને સરોવરમાં જલ પૂરીને વસ્તી થઈ. કોઈને વિક્રમ આ પ્રમાણે વાત કહેશે તે જોઈને માનવસમૂહ હર્ષ પામ્યો.

(૧૫૦) હે રાજન! આવું ધીરપણું હોય તો સિંહાસન સામું જોજે. પૂતળીનું વચન સાંભળ્યું ત્યાં, મલય કહે છે કે મુહૂર્ત ગયું.

(૧૫૧) નવા નવમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે જયસેના આમ બોલી કે વિક્રમ જેવું જો દાન હોય તો (સિંહાસને) બેસ.

(૧૫૨) ઉજ્જયિનીમાં વિક્રમનો વાસ હતો. તેને ત્રિપુષ્કર નામે પુરોહિત હતો. તે (પુરોહિત)ને કમલાકર નામે પુત્ર હતો. તેને મૂર્ખ જાણીને પિતાએ શિખામણ આપી:—

(૧૫૩) હે વત્સ! વિદ્યા વિના શોભા ન થાય, માટે વિદ્યાનો અતિ લોભ કરવો જોઈએ. શિખામણ સુણીને તે (પુત્ર કમલાકર) કાશ્મીર આવ્યો અને ત્યાં (તેણે) એક પંડિતની આરાધના કરી.

(૧૫૪) પંડિતે સ્નેહપૂર્વક સારસ્વતમંત્ર આપ્યો. પછી તે કમલાકર પાછો વળતાં કાંતિપુરી (નગરી)માં આવ્યો. ત્યાં નરમોહિની નામની એક કન્યા હતી. તેનું રૂપ દીઠે અનેક મોહ પામતા.

(૧૫૫) રાત્રિએ તેના ઘરે કોઈ રહે તો પ્રેત તેને મારતો. તેની આશા પૂરી થતી નહિ. કમલાકરને (નરમોહિનીનું) એ રૂપ ગમ્યું, અને આવીને તેણે રાજાને (વિક્રમને) વિનવ્યો.

(૧૫૬) રાજાએ માણસનો સંહાર જોઈને રાક્ષસને (પ્રેતને) હણ્યો. તેમાં વાર ન લાગી. કન્યા

કહેછે (કે) હે વિક્રમવીર! હે સાહસ કરવામાં ધીરજવાળા! તેં (પ્રેતનું) આ મુશ્કેલ કલંક ટાળ્યું.

(૧૫૭) એમ તેને દેહ આપ્યો. રાજા કહેછે કે સંદેહ ન કરીશ. જો તને મારી કંઈ શરમ હોય (જો તું, મેં ઉપકાર કર્યો છે - એમ માનતી હોય) તો તું આજે કમલાકરને પરણ.

(૧૫૮) તે (નરમોહિની) તેને (કમલાકરને) આપીને રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યો. જો એવો હોય તો આ જગ્યાએ બેસ. પૂતળીનું વચન સાંભળ્યું એટલામાં મલય કહેછે કે તે મુહૂર્ત ગયું.

(૧૫૯) દશમા નવા મુહૂર્તમાં રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે મદનસેનાએ આમ કહ્યું: જો વિક્રમ જેવો દાની હોય તો બેસ.

(૧૬૦) ઉજ્જયિની નગરીના ઉપવનમાં (એકવાર) એક યોગી આવ્યા. જે (કોઈ) જઈને (તેમને જે કંઈ) પૂછે છે તેને તે કહેછે. (જવાબ આપે છે). રાજાના માણસોએ તેની પરીક્ષા લીધી.

(૧૬૧) (રાજાએ) તેને જ્ઞાની જાણીને તેડાવ્યો, પણ નિઃસ્પૃહ હોવાથી તે ન આવ્યો. રાજા જાતે તેડવા આવીને (તેને ચરણે) નમેછે અને તેનો અષ્ટાંગ યોગ જોઈને રાજાને મનમાં તે ગમેછે.

(૧૬૨) (યોગી રાજાને કહેછે કે) યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયમ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, (ધારણા) અને સમાધિ એ નામનો અષ્ટાંગ યોગ છે - એ વિચાર સાંભળી રાજાનું મન પ્રસન્ન થયું.

(૧૬૩) તેણે (યોગીએ) તુષ્ટ થઈને (રાજાને) ફળ આપ્યું; (અને કહ્યું) હે રાજા! એનાથી નીરોગપણું થશે. એક કુષ્ટ રોગીએ માર્ગે જતા રાજા પાસે તે (ફળ) માગ્યું તો તેને દયા આવી. (રાજાએ તે ફળ આપ્યું.)

(૧૬૪) ફળ ખાધે તેનો દેહ નીરોગ થયો. જો એ ગુણ (તારામાં) હોય તો સિંહાસને બેસ. પૂતળીનું વચન સાંભળ્યું એટલામાં મલય કહેછે કે તે મુહૂર્ત ગયું.

(૧૬૫) અગિયારમે મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે મદનમંજરીએ એમ કહ્યું કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૧૬૬) એકવાર શ્રી વિક્રમરાજા પૃથ્વીનું સ્વરૂપ જોવા નીકળ્યા. પર્વતના કોતરમાં એક ઝાડ નીચે બેસીને

ચિરંજીવી પંખી બોલતા હતા ને તે સાંભળતો હતો.

(૧૬૭) પરસ્પર તે એમ કહેતા હતા કે (કણ) ચણવા ગયા ત્યારે કોણે શું દીઠું તેની અપૂર્વ વાત કરીએ. એક પંખી દુઃખ ધરતું કહેવા લાગ્યું કે હે ભાઈ! સાંભળ.

(૧૬૮) સાગરના બેટમાં એક રાક્ષસરાજ છે તે મંદિરમાં હરરોજ એક માણસ ખાયછે. પાછલા ભવના (મારો એક) મિત્રને એક મિત્ર છે. આજે રાક્ષસ તેનો શત્રુ બન્યો છે.

(૧૬૯) એવું સાંભળીને, યોગપાદુકાએ ચડીને રાજા તે દ્વીપ તરફ ઉપડ્યો. મરણના ભયથી (વધ્ય માણસનું, વદન) ઝાંખું હતું, અને તે તેવો દીન બનીને શિલા પર બેઠો હતો.

(૧૭૦) (રાજા કહેછે) તું તારા સ્થાને જા. હું (અહીં) રહુંછું. 'મારે માટે કોણ મરે?' એમ તેણે (વધ્ય પુરૂષે) બોલ કહ્યો. એ ચર્ચા શા કામની? રાત્રે રાક્ષસરાજ આવ્યો.

(૧૭૧) રાજા તેની પાછળ ચાલ્યો, કેમકે તેણે (રાક્ષસનો) રપ વાળ્યો હતો. હે ભોજરાજ! જો આવું ધીરપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૧૭૨) નવા બારમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યાં શૃંગારકલિકા એમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૧૭૩) ઉજ્જયિનીપુરીમાં જ્યાં વિક્રમ રાજ્ય કરતો હતો ત્યાં ભદ્રસેન નામે વેપારી હતો. એને પુરંદર નામે એક લીલાવંત પુત્ર હતો. પિતાના મૃત્યુ પછી એણે લક્ષ્મીનો વ્યય કરવા માંડ્યો.

(૧૭૪) સગાંસ્નેહીઓએ એને વાર્યો કે (ધનનો) દુર્વ્યય ન કરવો જોઇએ. લક્ષ્મી સિવાય માણસને કોઈ માન આપતું નથી. લક્ષ્મીને લીધે મોટું માન મળેછે.

(૧૭૫) એ બોલ એણે હૈડે ન ધર્યો. પૈસા ખરચી નાખીને તે દેશાવરમાં ચાલ્યો. મલયાચલ પાસે (આવેલા) નગર પાસેથી ચાલતો હતો ત્યારે રાત્રે એક સ્ત્રીને તેણે રડતી સાંભળી.

(૧૭૬) લોકોની પાસે જઇને (તેણે) પૂછ્યું કે કોણ રડેછે? (લોકોએ કહ્યું, એ તો) રોજ રડેછે, પણ કોણ તે દેખાતું નથી. બધા લોકો ભયભીત થાયછે. કોઈ પુણ્યશાળી માણસ આ (રુદન) ટાળે.

(૧૭૭) શ્રેષ્ઠ નગરમાં આવીને તેણે (પુરંદરે) રાજાને કહ્યું અને રાજા ઉતાવળો ત્યાં આવ્યો. રુદન (સ્થળે) આવી, સાંભળીને હર્ષ પામીને એ નિશાચરને, (તે) સ્ત્રીને નડતો અટકાવ્યો. યુદ્ધ કરીને એને માર્યો.

(૧૭૮) (અને સ્ત્રીને પૂછ્યું) કે આ તને કેમ નડે છે? - એ મને કહે. (સ્ત્રીએ કહ્યું) હું બ્રાહ્મણી છું ને એ (પેલા ભવમાં) મારો પતિ હતો, અને રાક્ષસ થઈને મને (આ ભવે) ત્રાસ આપવા માંડ્યો છે.

(૧૭૯) ગયે જન્મે એને મારા પર ઘણો પ્રેમ હતો, પણ હું એનાથી વિરક્ત હતી. એ વૈરથી અને એ પાપથી એ લડે છે. હે સત્પુરુષ! તમે એ સંશય ટાળ્યો.

(૧૮૦) (સ્ત્રી વિક્રમને કહે છે) હું તને કંઈક પ્રતિ ઉપકાર કરું. અહીંઆં નવ સોનાના સિક્કાના ચરુ ભરેલા છે (તે તું લે). તે અપુત્રિણી હતી તેથી રાજાએ (તે) લીધા અને પુરંદરને તરત જ આપી દીધા.

(૧૮૧) હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો સિંહાસને બેસ. પૂતળીનું વચન સાંભળ્યું ત્યાં મલય કહે છે કે એ મુહૂર્ત (તો) ચાલ્યું ગયું.

(૧૮૨) નવા તેરમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે રતિપ્રિયા નામની પૂતળીએ કહ્યું કે જો વિક્રમ જેવો દાની હોય તો બેસ.

(૧૮૩) એકવાર તે વિક્રમરાજા ફરતો ફરતો પૃથ્વી જોતો જતો હતો. નદીને કિનારે એક સુંદર દેવળ હતું તે સ્થળે ડાહ્યા માણસો ચર્ચા કરતા હતા.

(૧૮૪) (એ ચર્ચામાં) ધર્મશાસ્ત્રનો વિચાર કરતા હતા, પણ હૈયામાં એ કંઈ ધારણ કરતા ન હતા. વિક્રમે કહ્યું કે તત્ત્વનો જે મર્મ છે તે તો પર ઉપકાર અને જીવદયારૂપી ધર્મ છે.

(૧૮૫) તે રાજાએ જેનાં (હમણાં) ઘણાં વખાણ કર્યા તે નદીના પૂરમાં તણાતા જવા લાગ્યા. સાથે જ સુંદર, અપાર રૂપવતી સ્ત્રી હતી. (તેણે કહ્યું) હે ભાઈ! ધાઓ, ધાઓ! (બચાવો) (આ) પૂર (તો) અપાર છે.

(૧૮૬) સાંભળીને તે (ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળનાર માણસો) ધાયા નહીં. વિક્રમે (નદીમાં) જઈને એમને કાઢ્યા. એમણે ઇચ્છિત વસ્તુ આપનાર મૂળિયાં આપ્યાં તે પર ઉપકાર માટે (તેણે) વિક્રમે લીધાં.

(૧૮૭) રસ્તે જતાં એક દરિદ્રી મળ્યો. એનો મનોરથ પૂરો કરીને તે (રાજા) ઘણો ખુશ થયો મૂળ આપીને (રાજાએ) ઉપકાર કર્યો. (પૂતળી કહેછે: હે ભોજ!) જે એવો ઉદાર હોય તે (આ) સિંહાસને બેસે.

(૧૮૮) નવા ચૌદમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે નરમોહિની આમ બોલી: જો વિક્રમ જેવો દાની હોય તો બેસ.

(૧૮૯) ઉજ્જયિનીમાં વિક્રમ રાજા કૌતુક જોવા માટે ઝપાટાબંધ જતો હતો. ફરતાં ફરતાં વનમાં એક પ્રાસાદમાં પેઠો, અને કોઈ સિદ્ધને બેઠેલો જોઈને નમ્યો.

(૧૯૦) તેણે કહ્યું: હે વિક્રમદેવ! સાંભળો. તમે ક્યાંથી આવ્યા તે હું ચોક્કસ કહું. વિક્રમે પૂછ્યું કે તમે મારું નામ ક્યાંથી જાણો? કોઈ વખત ઉજ્જયિની જોયું છે?

(૧૯૧) (યોગી કહેછે) હે રાજા! રાજ મૂકીને તું (આમ વનમાં) ભમેછે અને રસ્તામાં કાંઈ વિઘ્ન થશે તો? રાજા કહેછે: જેણે રાજ્ય આપ્યું છે તે દેવ જ આજે આની ચિંતા કરશે.

[રાજા આના સમર્થનમાં યોગીને, પાંચ યક્ષ અને એક રાજાની વાત કહેછે.]

(૧૯૨) આગળ એક રાત્રે એક રાજા ફરતો હતો ત્યાં ઊંઘથી વડ હેઠળ સૂઈ ગયો. (ત્યાં પાંચ યક્ષો હતા). પાંચ યક્ષો કહેછે કે આજે (આ) આવ્યો છે. જે હેતુ માટે આ પુર સાચવે તે આપણે જાણીએ.

(૧૯૩) એણે આપણા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. (ગયા ભવમાં આ રાજા કુંભાર હતો અને આ પાંચ યક્ષો માછલાં હતાં. તાપમાં તરફડતાં મચ્છને કુંભારે તલાવમાં મૂકેલાં- તે ઉપકાર) તો આપણે તેને રાજ્ય આપીએ, એ આચાર છે. (નગરમાં) પુત્ર વિનાનો રાજા મરણ પામ્યો છે અને દિવ્ય લોકોએ પાંચ દિવ્ય શરૂ કર્યાં છે.

(૧૯૪) નસીબે એને સારું રાજ્ય આપ્યું ત્યારે (દુશ્મન રાજાઓએ) સીમાડે આવીને ઘેરો ઘાલ્યો. (તે વખતે) રાજા, રાણી સાથે પાસાની રમત રમતો હતો. (રાણીએ કહ્યું) શત્રુને હણીને જેમ ઇચ્છા હોય તેમ રમજો.

(૧૯૫) રાજાએ કહ્યું કે તે યક્ષો દે છે અને લે છે, અને (તેઓ) પ્રત્યક્ષ છે. પાસાને ટાળીને આ ચિંતા ન કરીશ. દેવે તે વૈરીઓને હરાવી દીધા.

(૧૯૬) (વિક્રમે કહેલી) એ કથા તે સિદ્ધે સાંભળી અને તેણે ચિંતવેલી વસ્તુ આપનારું રત્ન આપ્યું. રસ્તામાં (વિક્રમે) તે ચોરને આપી દીધું. (પૂતળી કહે છે) જો એવો હોય તો આ સિંહાસનને શોભાવ.

(૧૯૭) નવા પંદરમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે ભોગવિધિ પૂતળી એમ બોલી કે જો તેં વિક્રમ જેવું દાન કર્યું હોય તો બેસ.

(૧૯૮) ઉજ્જયિનીની નગરીમાં વિક્રમ રાજા હતો. તેને સુમિત્ર નામે એક અત્યંત સુંદર મિત્ર હતો. યાત્રા કરતાં તે દેશાંતરમાં ભમતો હતો - જેમ ઇંદ્રનો અવતાર લઇને આદિ પાર્શ્વનાથ ભમતા હોય એવો તે હતો.

(૧૯૯) ભમતાં ભમતાં સુમિત્ર દેવળમાં આવ્યો. ત્યાં તેલની એક કઢાઇ ઉકળતી હતી. અહીં મદનસંજીવની રાજ કરતી હતી. જે કોઇ (ઉકળતા તેલના કઢાયામાં) ઝંપલાવે તેને પરણવાની તેની (પ્રતિજ્ઞા) હતી.

(૨૦૦) તેણે (સુમિત્રે) એવી વાત સાંભળી અને ઉજ્જયિનીના રાજાને તેડી લાવ્યો. તેણે મિત્રને માટે ઝંપલાવવાની તૈયારી કરી (ઝંપલાવ્યું) અને વડ નીચે (પોતાના શરીરરૂપી) માંસનો ટુકડો નાખ્યો.

(૨૦૧) લક્ષ્મીદેવી પ્રસન્ન થઇ. તેણે અમી સીંચ્યું. (રાજા) પોતાનું (અસલ) સ્વરૂપ પામ્યો. (લક્ષ્મીને) આ પરીક્ષા ગમી. તેણે વિક્રમને પોતાનું રાજ્ય આપ્યું. તે મિત્રને (સુમિત્રને) અપાવીને તેની આશા પૂરી.

(૨૦૨) હે ભોજરાજા એવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસ. એ પૂતળીનાં આવાં વચનો સાંભળ્યાં એટલામાં મલય કહે છે કે તે મુહૂર્ત ચાલ્યું ગયું.

(૨૦૩) નવા સોળમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો તે વખતે પ્રભાવતી આમ બોલી. જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૦૪) ઉજ્જયિનીપુરીમાં વિક્રમ રાજા હતો. તે દુશ્મનોનો નાશ કરીને, ચારે બાજૂએ જય મેળવીને, ચતુરંગ દળ સાથે સિંહની માફક નગરમાં આવ્યો.

(૨૦૫) એકવાર એ તપોવનમાં ગયો અને વસંત મહોત્સવની ક્રીડા કરવા લાગ્યો. સુંદર રીતે નર્તકીઓ નાચતી હતી. આખું કદલીગૃહ સુવાસથી મહેકતું હતું.

(૨૦૬) મોહ ઉતારવાને માટે રાજાએ ધર્માધિકારીને શું કરવું તે પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે સંસારમાં એ જ સાર છે કે માણસ પોતાનો ઉદ્ધાર કરે.

(૨૦૭) લક્ષ્મી, યૌવન અને રૂપ તેમજ કીર્તિ – અસ્થિર સ્વરૂપવાળાં છે. જે ઇન્દ્રિય જય કરીને તત્ત્વ સાધે તે મહાસત્ત્વશાળી કલ્યાણ અને સુખ પામે.

(૨૦૮) એવું સાંભળીને એણે (ધર્માધિકારીને) માન આપ્યું અને આઠ કરોડ સોનાના સિક્કા દાનમાં આપ્યા. હે ભોજરાજા! એનું (વિક્રમનું) રાજ્ય એવું હતું. (જો તારું રાજ્ય એવું હોય તો) આજે સિંહાસને બેસ.

(૨૦૯) નવા સત્તરમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે સુપ્રભા પૂતળી એમ બોલી કે જો વિક્રમના જેવું દાન કર્યું હોય તો સિંહાસને બેસ.

(૨૧૦) ચંદ્રશેખર નામે રાજા વિક્રમનો શત્રુ હતો. તેની સભામાં જઇને (એક) ભાટ એમ બોલ્યો કે હે રાજા! તું રિદ્ધિનું મુખ જોઇને કંઇ ગણતરી ન કર. જે દાન આપી શકે છે તે તો કોઈ વીરલા જ હોય છે.

(૨૧૧) એ વાત સાંભળીને રાજાના મનમાં એમ ઠસ્યું કે હે ભટ્ટ! કહેને કે કોઈ એવો વીર છે કે જે પારકાને ઉપકાર કરવામાં દાતાર હોય ? તેણે કહ્યું કે વિક્રમનો અવતાર એવો છે.

(૨૧૨) રાજાએ મનમાં વિચાર્યું કે હું વિક્રમ જેવો થાઉં. (પછી તે) દેવતાનું આરાધન કરવા લાગ્યો. દેવતા પ્રસન્ન થઈ તો એણે આવું માગ્યું કે હે સ્વામિની! મને એવું અક્ષય ધન આપ.

(૨૧૩) દેવી કહે છે: જો તું અગ્નિકુંડમાં ઝંપલાવીશ તો રોજ તને ધન પ્રાપ્ત થશે, અને તારો દેહ રોજ રોજ નવો થશે. એ સત્ય છે. એમાં સંદેહ નથી.

(૨૧૪) રાજા રોજ એ સૂચના અમલમાં મૂકતો હતો. ભાટે વિક્રમને એ વાત કહી. વિક્રમે વિચાર કર્યો કે આ ઉપકાર વિશિષ્ટ છે પણ રાજાને દરરોજ ઘણું કષ્ટ (પડે) છે.

(૨૧૫) યોગ પાવડીએ બેસીને તે (જ્યાં) અગ્નિના કુંડમાં ઝંપલાવવા તૈયાર થયો ત્યાં દેવતા પ્રત્યક્ષ થઈ અને પ્રસન્ન થઈને કહ્યું: હે વત્સ! તું આજે (વરદાન) માગ.

(૨૧૬) રાજાએ કહ્યું: આ ચંદ્રશેખર રાજાનો અગ્નિકુંડમાં પ્રવેશ ટળે – આ વરદાન મને ઇષ્ટ છે તે આપો. (પૂતળી કહે છે કે હે ભોજરાજા!) એવા (વિક્રમ જેવા) હો તો આ સ્થાને બેસો.

(૨૧૭) અઢારમા નવા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસનને બેસવા તૈયાર થયો (ત્યાં) ચંદ્રવતી આમ કહેવા લાગી – જો વિક્રમ જેવો દાની હોય તો બેસ.

(૨૧૮) ઉજ્જયિનીપુરીમાં જ્યાં વિક્રમ છે ત્યાં એક વૈદેશિક આવ્યો. રાજાએ તેને પૂછ્યું, કે કંઈ આશ્ચર્ય ભરેલી હકીકત જાણતા હો તો કહો. પરદેશી કહેછે: હે રાજા! એ સાંભળો.

(૨૧૯) ઉદયાચલ શિખર ઉપર એક સુંદર દેવભવન છે. ત્યાં એક પ્રસન્ન મુખવાળા દેવ છે. ત્યાં આગળ હે રાજા! એક સરોવર છે – તે વિશાળ અને ચંદ્રકાંત મણિએ બાંધેલું છે.

(૨૨૦) જેમાં એક સોનાનો થાંભલો છે – તેની ઉપર એક સિંહાસન છે. સૂર્યોદય વખતે તે પાણીમાંથી નીકળે છે. જેમ જેમ વખત જાયછે તેમ તેમ તે ઊંચું થતું જાયછે.

(૨૨૧) જ્યારે બપોરની વેળા થાયછે ત્યારે તે સૂર્યમંડળે પહોંચે છે. સૂર્ય નમેછે એટલે તે પણ નીચું આવવા માંડેછે, અને સૂર્ય આથમે છે ત્યારે પાણીમાં પેસી જાયછે.

(૨૨૨) એ પાપ-વિનાશન તીર્થ છે ત્યાં પાંગાપાવડીએ ચડીને રાજા (ત્યાં) આવ્યો. ઉદયાચળ ઉપર તેણે તે થાંભલો જોયો અને મહાપ્રયાને તેના ઉપર ચઢી બેઠો

(૨૨૩) ધીમે ધીમે તે સૂર્યમંડળ સુધી ગયો. તેના તાપથી (તે) અત્યંત વ્યાકુળ થયો. એના સાહસથી સૂર્યદેવ પ્રસન્ન થયા (અને) એને અમૃત છાંટ્યું, એટલે તે સાવધાન થયો.

(૨૨૪) તેણે સૂર્યની સ્તુતિ કરી અને સૂર્યે તેને એક ભાર સોનું ઝરે એવાં કુંડળ આપ્યાં. સમય જતાં તે નીચે ઉતર્યો અને પોતાને નગર ચાલ્યો.

(૨૨૫) (રસ્તામાં) યાચકે તેને વિનંતી કરી કે મારી આશ પૂરીને! રાજાએ તેને બેઉ કુંડળ આપ્યાં. હે ભોજરાજા! જો આવું ઔદાર્ય હોય તો આ સિંહાસને આજે બેસો!

(૨૨૬) ઓગણીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો. મદનસેનાએ એમ કહ્યું કે દાનમાં વિક્રમ સરખો હોય તો બેસ.

(૨૨૭) ઉજ્જયિનીપુરીમાં વિક્રમ નામે રાજા હતો અને ત્યાં બધા માણસો સત્કાર્ય કરનાર અને સદાચારી હતા. બધી સ્ત્રીઓ પતિવ્રતાનો ધર્મ પાળતી હતી; અને લોકો દીર્ઘજીવી હતા.

(૨૨૮) પૃથ્વી સદા ફલ આપતાં હતાં. સુકૃત અને સ્નેહ પુષ્કળ હતાં. પૃથ્વી ઉપર માગ્યા મેહ વરસતા હતા. બધાં અનાજ થતાં હતાં. રાજા પાપથી ડરતો હતો; અને રોજ ઘણી દેવપૂજા કરતો હતો.

(૨૨૯) (રાજા) ધર્મનો ઘણો વિશ્વાસ કરતો હતો. સારા ગુરુઓની સેવા કરતો હતો. સુપાત્રને દાન આપતો હતો. રાજનીતિ અને વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ કરતો હતો, તેમજ માણસોની વૃત્તિ અને પરમાત્માની વિચારણા પણ કરતો હતો.

(૨૩૦) આવી રીતિએ તે રાજ્યનું પાલન કરતો હતો. એક વનરક્ષકે આવીને તેને વિનંતી કરીકે એક સુવ્વર વનનો વિનાશ કરેછે. સાંભળીને રાજા તેની પાછળ ગયો.

(૨૩૧) (તે) તેની પાછળ એક પર્વતની તળેટી સુધી ગયો. ત્યાં બારણાં જોઈને (તે) તૈયાર (સાવધાન) થયો. ઘોડો મૂકીને (તે) અંદર પેઠો (તો) ત્યાં એટલું (બધું) અંધારું હતું કે હાથ વડે ફંફોસતો ફંફોસતો (તે) અંદર ગયો.

(૨૩૨) (આગળ જતાં) સોનાના કળશો ઝગઝગ ઝળહળી રહ્યા હતા. રાજાએ (ત્યાં) સુંદર વિશાળ ભવન જોયું. તે સાત માળવાળો અને ધવલ રંગવાળો પ્રાસાદ હતો. એ નગર સ્વર્ગ સાથે હરીફાઈ કરી રહ્યું હતું.

(૨૩૩) એ જોઈને જ્યારે (વિક્રમ) રાજભવનમાં ગયો ત્યારે ભગવાન પુરુષોત્તમને તે સ્થળે દ્વારપાળ તરીકે (તેણે ઉભેલા) જોયા. તેમને (ભગવાન પુરુષોત્તમને) જોઈને (વિક્રમે) જાણ્યું કે આ દાનવીર બલિરાજાનું, અત્યંત શોભાવાળું નગર હશે.

(૨૩૪) દાનવરાજ, બલિ, પ્રતિહારને નમ્યા અને વિક્રમ સત્પુરુષ હોવાથી તેને તે ગમ્યું. બલિએ તેને કહ્યું: કળિકાળમાં દાનેશ્વરીઓના દેવ જેવા હે વિક્રમ! કહો કેમછે?

(૨૩૫) તમારાં દર્શનથી અમે આજે સનાથ થયા. હે નરપતિ સ્વામી! તમારો શો સત્કાર કરું? આ નીરોગી બનાવનાર રસ છે અને આ સુવર્ણસિદ્ધિ છે તે હે અભંગ! તમે લ્યો.

(૨૩૬) (એ લઈને રાજા પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો). વાટે (તેને) એક પુત્ર સહિત બ્રાહ્મણ મળ્યો. તેણે રાજાને ઓળખીને પ્રાર્થના કરી, (રાજાને) મોટા જાણીને બેઉ રસની સિદ્ધિ માગી. રાજાએ

શરીર આરોગ્યવાન થાય તે (રસસિદ્ધિ) એને આપી.

(૨૩૭) પુત્રે સોનાની સિદ્ધિ માટે પસંદગી બતાવી. આમ બેઉ જણ કજિયો કરવા લાગ્યા. (રાજાએ એમને બેઉ આપી દીધાં!) હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસો!

(૨૩૮) નવા દિવસમાં મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે મૃગનયના આવું બોલી. જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૩૯) વીર વિક્રમ, ઉજ્જયિનીથી કૌતુક જોવા ચાલ્યો. શ્રીનિવાસપુરની બહાર તે (વિક્રમ) હતો ત્યારે ચાર ભિક્ષુક (આમ) વાત કરતા હતા.

(૨૪૦) આપણે ઘણાં તીરથ કર્યાં અને પૃથ્વી ઉપરનાં બધાં આશ્ચર્ય જોયાં (પણ) કનકકૂટ ગિરિના ત્રિકાલનાથ યોગીને ન જોયા.

(૨૪૧) એ વિષમગિરિ ઉપર જવાતું નથી. રાજાએ આવી વાત ત્યાં સાંભળી એટલે યોગપાદુકા ઉપર બેસીને (તે) ત્યાં ગયો, તેથી યોગી ઘણો પ્રસન્ન થયો.

(૨૪૨) એ દક્ષયોગી પદ્માસન બાંધીને બેઠો હતો. એણે પોતાની આંખો નાકની દાંડી ઉપર સ્થિર કરી હતી. દૃઢ આસને બેસીને (તે યોગી) ધ્યાન ધરતો હતો તે જોઈને ગુણવંત રાજાએ એ મહાન જ્ઞાની છે એમ જાણ્યું.

(૨૪૩) ભક્તિપૂર્વક તેણે જ્યારે યોગીને પ્રણામ કર્યાં ત્યારે તેણે કહ્યું: હે વિક્રમ અહીંઆં શા માટે આવ્યા છો? રાજા કહે: તમારા દર્શન માટે. (મેં) તમારી સત્ક્રિયા જોઈ છે.

(૨૪૪) યોગી પ્રસન્ન થયો ને રાજાને કંથા, ખડી અને દંડ આપ્યાં. તે તેણે લીધાં. ખડી વડે સેનાનું ચિત્ર કરીને દંડથી સ્પર્શ કરે એટલે તે સેના ચાલતી.

(૨૪૫) ડાબા હાથે સ્પર્શ કરે તો તે તત્ક્ષણ અદૃશ્ય થતી. કંથાને જો ખંખેરે તો તે ધનનું નિધાન બની જતી અને અસામાન્ય વસ્ત્રો અને અલંકારો પડવા લાગતા.

(૨૪૬) યોગી તેને વિદાય આપીને પાછો વળ્યો તો તેને (રસ્તામાં વિક્રમને) શિવાલયમાં પ્રવેશ કરતો

એક માણસ મળ્યો. આગ્રહ કરીને રાજાએ (ચિંતામાં પેસવાનું કારણ) પૂછ્યું એટલે તે પુરુષે બધી હકીકત કહી.

(૨૪૭) (કે) હે મહારાજ! મારા સગાસંબંધીઓએ મારું રાજ્ય લઈ લીધું છે. તેની સામે મારું કંઈ ચાલતું નથી. એ દુઃખથી હું પ્રાણ ત્યાગું છું.

(૨૪૮) એ ત્રણેય વસ્તુઓ (કંથા, ખડી ને દંડ) રાજાએ તેને આપી દીધી અને તેને રાજ્ય આપીને પ્રભુએ આશા પૂરી. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો સિંહાસન પર બેસો.

(૨૪૯) એકવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યાં લવણવતી એમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૫૦) ઉજ્જયિનીપુરીમાં વિક્રમ રાજા હતો. તેને બુદ્ધિસાગર નામે મંત્રીશ્વર હતો. (તેને) મતિશેખર (નામે) મૂઢ પુત્ર હતો. તેને પરણાવ્યો અને પિતા તેને ગંભીર શિખામણ આપવા લાગ્યો.

(૨૫૧) (હે પુત્ર!) વિદ્યા વિના માન મળતું નથી. વિદ્યા વિના કોઈ દાન આપતું નથી. વિદ્યા માટે તે પરદેશ ગયો અને અભ્યાસ કરીને ઘર તરફ વળ્યો.

(૨૫૨) વળતાં રાત્રે દેવળમાં સૂતો ત્યારે (દેવળ પાસે આવેલા સરોવરમાં) રહેનારી દેવાંગના આવી અને બે પ્રહર વીત્યા ત્યારે (મધ્યરાત્રે) નૃત્ય શરૂ કર્યું. આઠ અપ્સરાઓ તે નૃત્ય કરતી હતી.

[નૃત્ય બાદ, સમય થતાં, અપ્સરાઓ જાયછે. જતાં જતાં તેઓમાંથી એક, મતિશેખરને ઇંગિતથી આમંત્રે છે. તે તેમની પાછળ જાયછે. અપ્સરાઓ, સરોવરનો એક ભાગ જ્યાં ગરમ પાણીથી ઉકળતો હતો તેમાં ઝંપલાવે છે. મતિશેખર આ જુએ છે ને એની હામ ભાંગી જાયછે. તે પાછો વળેછે.]

(૨૫૩) તેણે રાજા આગળ (આવી) એવી વાત કરી. ત્યાં આવીને રાજાએ જોયું (તો) પાછા જતી વખતે (દેવાંગનાએ) રાજાને નગરમાં તેડ્યો અને રાજાએ પણ ઝંપલાવીને તે સ્વરૂપ જોયું.

(૨૫૪) તેણે ત્યાં રહીને એક મહાન નગર જોયું અને તેના રાજાએ તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું: હે સાહસિક! તમે અમારા ભાગ્યે જ અહીં આવ્યા છો. આ રાજ્યમાં ઘણા ભોગ ભોગવો.

(૨૫૫) રાજા કહેછે: આગળ રાજ્યછે (મારે પણ રાજ્ય છે). તમે કોણ છો? અને અહીં શા કારણથી

રહ્યો છો ? એ કહે છે: અમે અષ્ટ મહાસિદ્ધિ છીએ અને તમે ક્રીડાનગરના રત્નો લ્યો.

(૨૫૬) મહા પ્રભાવવાળા આઠ રત્નો તેણે લીધા અને રસ્તે જતા યાચકોને તેણે આપી દીધા. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૨૫૭) બાવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે સૌભાગ્યસુંદરી એમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૫૮) ઉજ્જયિનીમાં વીર વિક્રમ થઈ ગયો. તે સાહસિક અને ધીર રાજા દેશાવરમાં ફરતો હતો. કૌતુક જોતાં જોતાં (તે) એક મંદિર આગળ ગયો અને ભાવપૂર્વક શ્રી લક્ષ્મીનારાયણનું (શ્રી દેવયુગાદિ) સ્તવન કર્યું.

(૨૫૯) રંગમંડપમાં જઈને જ્યારે બેઠો ત્યારે એક પરદેશી ત્યાં આવ્યો. પ્રણામ કરીને તે એમ કહેવા લાગ્યો કે તમારું રાજલક્ષણ મારા મનમાં વસ્યું છે. (તમો રાજા છો એમ મને લાગે છે.)

(૨૬૦) રાજ છોડીને શા માટે પરદેશમાં ભમો છો ? રાજા કહે છે: હું કૌતુક જોવા માટે વિદેશમાં રહું છું. તું પણ કાર્યાતુર જેવો દેખાય છે.

(૨૬૧) તે કહે છે કે તું સાંભળ અને ઈસારામાં સમજી જા. (એક) કામાક્ષાદેવીનું સ્થાન છે. તે મહાન નિલગિરિના વિવરમાં રહેલું છે, અને કામાક્ષા કહે છે કે તે મંત્રથી ઉઘડે છે.

(૨૬૨) તેની અંદર સોનાનો રસ છે. બાર વરસ સુધી ઘણો જપ કર્યો, પણ તે દ્વાર ઉઘડતું નથી. રાજા કહે છે: ચાલો, (કંઈક ઉપાય કરીએ).

(૨૬૩) રાજા દેવભવનમાં જઈને સૂઈ ગયો, અને દેવે કહેલું સ્વરૂપ (વાક્ય) સાંભળ્યું. જો બત્રીસલક્ષણો માણસ બલિ થાય તો આ દ્વાર ચોક્કસ ખૂલશે.

(૨૬૪) પેલા માણસને સૂતો મૂકીને રાજા જેવો શિર છેદે છે તેવો જ દેવે હાથ પકડીને તેને આશીર્વાદ આપ્યા. રાજાએ (પેલા માણસને) વરદાન અને સિદ્ધિ અપાવ્યાં. એ ચતુર અને સુબુદ્ધિવાળો રાજા આવો હતો.

(૨૬૫) ચંદ્રકાન્તા પૂતળીએ એમ કહ્યું કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૬૬) ત્રેવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે સૂર્યકાન્તા એમ બોલી કે દાનમાં

જો વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૬૭) એકવાર શ્રી વિક્રમ રાજા દુઃસ્વપ્ન દેખીને વિષાદ કરવા લાગ્યો. ત્રણ દિવસ સુધી તેણે ભંડાર મોકળો મૂકી દીધો અને નગરમાં પડો વગડાવ્યો કે —

(૨૬૮) એકવાર જેને જે ગમે તે તમે (રાજભંડારમાંથી) લઇ જાઓ. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો તમે આજે સિંહાસને બેસો.

(૨૬૯) ચોવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે હંસગગન પૂતળી આમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૭૦) પુરંદર નગરમાં ધનપતિ નામનો શેઠ હતો. તેને ચારે પુત્રો ઉપર સમદૃષ્ટિ હતી. એ કોટિધ્વજ વેપારી હતો. અંત વખતે ચારે પુત્રોને તેણે (ગુપ્ત ધનનો) ભેદ કહ્યો.

(૨૭૧) (હે પુત્રો!) ચારેય અંદરઅંદર સંપીને રહેજો. એમ કરતાં નવનવો આનંદ થશે. મેં ચાર નામાંકિત કળશ (ખાટલાના ચાર પાયા નીચે) મૂક્યા છે તે તમે (ખોદી) લેજો.

(૨૭૨) આવી શિખામણ આપીને તે સ્વર્ગલોક પામ્યો. પુત્રો કલહ કરીને જૂદા થયા અને પોતપોતાનાં વાસણ (કળશ) જોવા લાગ્યા. તેમાં એકે માટી જોઈ —

(૨૭૩) બીજાએ હાડકાં જોયાં, ત્રીજાએ અંગાર જોયા અને ચોથાના કુંભમાં પુષ્કળ ફુસકાં હતાં. આનો સાચો અર્થ તે સમજ્યા નહીં. ઘણાંને પૂછ્યું પણ કોઇએ (કાંઇ) કહ્યું નહીં.

(૨૭૪) વિક્રમ-સભામાં જઇને કોઇકે પૂછ્યું. તો નિર્ણય પણ કોઇનાથી ન થયો. સંપત્તિશાળી પ્રતિષ્ઠાપુર નામના સ્થાનકમાં આ અવસરે અસંભવિત જેવું (કૌતુક) બન્યું.

(૨૭૫) (ત્યાં) બે બ્રાહ્મણોને (ભાઇઓને) એક બ્હેન હતી. રૂપમાં તે રંભાના અવતાર જેવી હતી. તે બાલવિધવાને (એકવાર) દેવે જોઇ અને તેનો ઉપભોગ કર્યો તેથી તે ગર્ભવતી થઇ.

(૨૭૬) (લોકાપવાદથી ડરી) બેઉ ભાઇઓ તેને મૂકીને નાસી ગયા, ત્યારે નાગકુમાર-દેવે તેની રક્ષા કરી. કુંભારને ઘરે તે રહી. તેને શાલિવાહન નામે પુત્ર થયો.

(૨૭૭) રાજસભાએ જઈને તેમણે (ચાર ભાઈઓએ) પૂછ્યું. શાલિવાહને આવીને ભેદ કહ્યો કે જેમાં માટી છે તેને ભૂમિ સોંપી છે. જ્યાં અંગારા છે તેને સોનું આપ્યું છે —

(૨૭૮) જેને હાડકાં આપ્યાં છે તેને દાસદાસીઓ અને પશુઓ સોંપ્યાં છે ને જેને ફુસકા છે તેને બધાં ધાન્ય આપ્યાં છે. બાપે સરખા ભાગ આપ્યા છે ને જેનો જે હાવે તે સોંપ્યું છે.

(૨૭૯) તે જાણીને તે (ભાઈઓ) પોતાના ગામ ગયા. તે (ન્યાય) સાંભળીને વિક્રમે તેમને બોલાવ્યા ને પૂછ્યું કે કઈ માતાનો બુદ્ધિવંત બેટો છે. (જેણે આ ન્યાય ચૂકવ્યો ને જેને) બોલાવવા માટે સાતસો તેડાં કરવાં પડ્યાં.

(૨૮૦) સમય થતાં પોતાની મેળે આવશે અને સ્વામીથી સારું થશે. રાજાએ (વિક્રમે) આવીને તે ગામ ઘેરી લીધું. (શાલિવાહને પોતાના રાજાને કહ્યું) નિભાવ કર. શા માટે હિંમત હારે છે?

(૨૮૧) એણે (શાલિવાહને) માટીના ઘોડા અને હાથી ઘડ્યા અને રમતરમતમાં રથ અને પાયદળ પણ ઘડ્યાં. નાગના પ્રભાવથી તે ચાલ્યા, અને અંગે અંગે ઝૂઝવા લાગ્યા.

(૨૮૨) રાતે વિક્રમના સૈન્યને નાગે ડસ્યું. રાજાના મનમાં એમ થયું કે વાસુકિને યાદ કરું. તે નાગ પ્રસન્ન થયો. તેણે અમૃત આપ્યું. તે લઈને તે (વિક્રમ) સૈન્ય તરફ આવવા લાગ્યો.

(૨૮૩) રસ્તામાં માણસે તેની પાસે માગણી કરી. (તેણે કહ્યું) શું જોઈએ? (બોલો, જે જોઈએ) તે આપું. એમણે અમૃત માગ્યું. રાજાએ પૂછ્યું: તમને કોણે મોકલ્યા છે તે કહો.

(૨૮૪) એમણે શાલિવાહનનું નામ દીધું. રાજાએ, તે દુશ્મન હતો તો પણ ઠામ (અમૃતનો ઘડો) આપ્યું. રકીકત કરીને તે (અમૃત) તેને (શાલિવાહનને) આપ્યું. સત્ત્વથી જ વાસુકિએ આશા પૂરી (એમ શાલિવાહન સમજ્યો).

(૨૮૫) રાજાનું બધું સૈન્ય સાજું થયું અને નાગનગર મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થયું. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૨૮૬) પચીસમે મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે વિદ્યુત્પ્રભા (વિદ્યુપ્રભા) એમ બોલી કે જો વિક્રમ જેવો દાની હોય તો બેસ.

(૨૮૭) ઉજ્જયિનીમાં શ્રી વિક્રમનું રાજ્ય હતું. (ત્યાં એક) ચાર લાખ જ્યોતિષનો જાણનાર હતો. જોષીએ આવીને (રાજાને) આશીર્વાદ આપ્યા. (તેને) બેસાડીને તેણે (રાજાએ) વિપ્રને (જોષીને) માથું નમાવ્યું.

(૨૮૮) રાજા કહે છે કે આખા વિશ્વમાં જે બને છે તે તમે કેવુંક જાણો છો? (જોષી કહે છે) સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ અને નક્ષત્રની ગતિઓ, ઉદય અને અસ્ત તથા તેમનો અભિચાર (હું) જાણું છું.

(૨૮૯) બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડશે — એ તું જાણે તો તને કહું છું. રાજાએ કહ્યું કે હું રાજનીતિ પ્રમાણે ચાલું છું. પ્રજાના પીડનની મનમાં ઈચ્છા પણ ધરતો નથી.

(૨૯૦) પુણ્યકાર્યનો આરંભ કરું છું, ભંગ કરતો નથી. પાપવૃત્તિ કે ખોટો રંગ - ખોટું વર્તન - કરતો નથી. આકરા કર નાખતો નથી. બ્રાહ્મણોનો દ્વેષ કરતો નથી, એટલે વિશેષ ઉપદ્રવો થવાને કોઈ આધાર નથી.

(૨૯૧) હું અસત્ય સ્વરૂપવાળું કે મર્મભરેલું બોલતો નથી. અનાથ, કલહ કરવાનો ધર્મ માનતો નથી. દેવની પ્રતિમાના ભંગને પાપ માનું છું. મહાન ઋષિઓને સંતાપ કરતો નથી.

(૨૯૨) વર્ણવ્યવસ્થાનો અતિક્રમ થતો નથી - ત્યાં દુર્ભિક્ષ થશે કેવી રીતે? - તે કહો. જોષી કહે છે કે આ જે અમંદ યોગ છે તે સાંભળો. શનિ રોહિણીનું શકટ ભેદશે -

(૨૯૩) અને શુક્ર મંગળના ગૃહમાં જ્યારે આવે ત્યારે બાર વર્ષનો દુકાળ પડે છે. એમ કરતાં દુકાળ પડ્યો અને તે રાજા અત્યંત દાન, ધર્મ કરવા લાગ્યો.

(૨૯૪) તો યે જ્યારે મેઘ ન વરસ્યો અને પ્રજા પીડાવા લાગી ત્યારે રાજા દુ:ખી થયો. જેવો માથું કાપીને મેઘને બલિદાન આપવા જાય છે તેવો જ મેઘ પ્રત્યક્ષ થયો અને હાથથી તેને અટકાવ્યો.

(૨૯૫) તે (મેઘ) પ્રસન્ન થયો ત્યારે રાજાએ એવું વરદાન માગ્યું કે દેશમાં દુર્ભિક્ષ કેમ ન થાય તે કહો. (તેણે) વરદાનથી દુર્ભિક્ષ ન થાય એવું આપ્યું. હે ભોજ! જો તું આવો હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૨૯૬) છવ્વીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે આનંદપ્રભા આમ બોલી: કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૨૯૭) સુધર્મ સભામાં ઈન્દ્ર બોલ્યો કે વિક્રમ જેવો બીજો કોઈ રાજા નથી. તે ધીર અને વીર રાજા દાન, માન, સત્ય અને સાહસમાં ધૈર્યવાળો છે અને પરકા ઉપર ઉપકાર કરે છે.

(૨૯૮) બે દેવો (જે) પાત્રતાની પ્રશંસા સહન કરતા નથી તે પરીક્ષા કરવા આવ્યા. એ વખતે ઘોડેસ્વાર થઈને નીકળેલો રાજા ઘોડા વડે ખૂબ દૂર લઈ જવાયો હતો, અને એકલો જંગલમાં ફરતો હતો.

(૨૯૯) બે દેવોમાંથી એક ગાય બન્યો અને પોતાનું શરીર એણે કાદવમાં ખૂંપાવી દીધું. રાજાને જોઈને તે બરાડવા લાગી. રાજા (ઘોડેસ્વાર) ~~ઘોડેથી~~ ઘોડેથી ઉતરીને એની પાસે ગયો.

(૩૦૦) જેવો કાદવમાંથી એનો પગ કાઢે છે એવો જ બીજો (દેવ) સિંહ થઈને ધસ્યો. ગાયની રક્ષા માટે (રાજા) રાતે ત્યાં રહ્યો, એટલે દેવોએ પ્રગટ થઈને તેની બધી હકીકત કહી.

(૩૦૧) અને તેમણે (દેવોએ) કામધેનુ ગાય આપી તે માર્ગમાં તેણે (રાજાએ) યાચકોને આપી દીધી. હે ભોજરાજ! આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસો.

(૩૦૨) સત્તાવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે રત્નપ્રભા એમ બોલી - કે દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૦૩) ઉજ્જયિનીમાં વિક્રમ રાજા હતો. તે કૌતુક જોતો જોતો જતો હતો. દેવમંદિરમાં તેને એક માણસ મળ્યો. તે દારિદ્ર્યથી પૃથ્વી પર (સૂર્યની નીચે) ઘણો પીડાતો હતો.

(૩૦૪) તે વેશમાં માત્ર કછોટાભર અને ઘણો ગરીબ હતો. રાજા પૂછે છે કે આવો દીન તું કોણ છે? (પેલા માણસે કહ્યું) જુગટું રમીને હું બધું હારી ગયો છું. તમે અમારા ઉપર ઘણી કૃપા કરો.

(૩૦૫) હે દેવ! જો પરોપકાર કરો (છો) તો મારું એક કામ કરો. રાજા કહે છે કે જો તું જુગાર છોડે તો હું તારું કામ કરી આપીશ.

(૩૦૬) તેની વાત સ્વીકારીને (તેણે) રાજાને કામ કહ્યું: કે આજે રત્નમાલ પર્વતે જા. ત્યાં મનસિદ્ધિ દેવતાનું દેવળ છે. ત્યાં આગળ એક વિશાળ કુવો છે.

(૩૦૭) પાંપણ બીડાઈ જાય એ રીતે તે બીડાઈ જાય છે. અત્યંત કુશળ અને ચપળ રીતે (લઘુલાઘવ પણાએ) તેમાં પેસજે. તેમાંથી (જળ) કાઢીને દેવીને સ્નાન કરાવજે અને બત્રીસલક્ષણાનું બલિદાન આપજે. (આવું થાય તો દેવી વરદાન આપે).

(૩૦૮) મારાથી નિ:સત્ત્વપણાને લીધે જ કાર્ય પતું નથી તે કરીને તું મને એ (વરદાન) અપાવ રાજાએ તેનું કાર્ય કર્યું. હે ભોજરાજ! આવો હોય તો સિંહાસને બેસ.

(૩૦૯) અઠ્ઠાવીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસનને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે રૂપકાંતા એમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૧૦) એક વખત રાજા સ્વેચ્છાએ આંબાવનમાં પહોંચ્યો. ત્યાં ચાર વિદેશીઓ પોતાના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા હતા– કે પૂર્વ દિશામાં એક વેતાલનગર છે. ત્યાં શોણિતપ્રિયા દેવી નામે એક ભયંકર દેવી છે.

(૩૧૧) તે પુરુષનું માંસ ઇચ્છે છે અને તેના પ્રભાવને કારણે (તે ઘણી શક્તિશાળી હોવાને કારણે) જે તેને ઘણું મળેછે. (જે કોઈ એની ભક્તિ કરેછે તે તેને નરબલિ આપેછે) બલિદાન માટે પુરુષને ત્યાંના લોકો સુવર્ણ આપી- મૂલ્ય આપી (બહારનાને બળજબરીથી) લે છે અને ચૌદશને દિવસે તેનું બલિદાન આપેછે.

(૩૧૨) હે રાજા! (આવું- જોઈ-જાણીને) અમે ત્યાંથી નાઠા. એ (આ) વાત (સત્ય) છે, એમ તું જાણ. રાજાએ જ્યારે આ સાંભળ્યું ત્યારે તે ત્યાં આવ્યો અને વિદેશીઓને તે સ્થાન વિષે પૂછયું.

(૩૧૩) (તેમણે કહ્યું) હે રાજા! જુઓ. સ્નાન કરાવીને (પેલા બલિપુરુષને લોકો) કંઠે કુસુમની માળા પહેરાવે છે. તે જોઇને તેને (બલિપુરુષને) ધ્રૂજારી વછૂટી- તે રાજાએ જોયું. વાજતે ગાજતે એને (બલિને) ત્યાં આણ્યો. રાજાને દયા આવી એટલે (પેલા નરબલિને ઠેકાણે પોતાની જાતને અર્પણ કરી) તેણે તેને છોડાવ્યો.

(૩૧૪) (રાજાએ) પોતે જ પોતાના હાથે જ્યારે માથું છેદવા માંડ્યું ત્યારે દેવી પ્રસન્ન થઈ અને તેને વરદાન આપ્યું એટલે તેણે (આવી) જીવહિંસા ટાળી. હે ભોજરાજ! આવો હોય તો (સિંહાસને) બેસ.

(૩૧૫) ઓગણત્રીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો તે વખતે દેવાનંદા આમ બોલી : કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૧૬). ઉજ્જયિનીમાં વિક્રમ રાજા હતો ત્યારે એક જ્ઞાની સામુદ્રિક આવ્યો. વનમાં તેણે પદ્માંકિત પગલાં જોયાં. (અને વિચાર્યું) કે આ લક્ષણ વિશેષથી રાજા બને.

(૩૧૭) તો આ એકલો પગે ચાલનારો કોણ હશે? લાવને એને પગલે પગલે જાઉં અને જોઉં. (જઈને તપાસ કરી તો) એણે (એક) કઠિયારો જોયો એટલે તેને વિષાદ થયો અને વિક્રમનો જોઈને

તેનું મોઢું ઉતરી ગયું.

(૩૧૮) રાજાએ પૂછ્યું કે (વિષાદ થવાનું) શું કારણ છે? સામુદ્રિકે આમ કહ્યું : લક્ષણસંપન્ન માણસને કઠિયારો જોયો અને કુલક્ષણવાળો (એવો) તું બેઠો બેઠો રાજ કરે છે.

(૩૧૯) રાજાએ કહ્યું વળી વધારે વિચાર કરો. (દરેક કાયદાને અપવાદ હોય છે) અપવાદ શોધી કાઢી તેણે કહ્યું કે જો (રાજ્યલક્ષણમાં સંપન્નને) તાળવે કાકપદ હોય તો બધાં લક્ષણ નકામાં છે. રાજાએ તાકીદમાં તપાસ કરી તેને (કઠિયારાને) બોલાવ્યો.

(૩૨૦) (પૂરી તપાસ કરતાં) સામુદ્રિકે કણકના લોંચા દ્વારા, કાકપગ જોયો; એનો શ્રી મળી હોય તો તે ન્યાયયુક્ત છે. (બીજો અપવાદ) જો ડાબું આંતરડું ભૂખરું (કાબરા રંગનું) હોય તો બધાં લક્ષણો સુલક્ષણ બની જાય છે.

(૩૨૧) તો તેને બધાં લક્ષણો છે. છરી લઈને (રાજા) શરીર ચીરતો હતો ત્યારે તેણે (સામુદ્રિકે) પરાણે રાજાને અટકાવ્યો અને બધાંએ કહ્યું કે આ વાત સાચી છે.

(૩૨૨) આ સંબંધમાં આવું કહ્યું અને રાજાએ તે પ્રબંધ સાંભળ્યો. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૩૨૩) નવા ત્રીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે દેવપ્રિયા એમ બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૨૪) જ્યારે (વિક્રમ) રાજા ઉજ્જયિનીમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે એક વૈતાલિક એની ચરણસેવા કરતો હતો. તે કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા! મારી અપૂર્વ કલાની એક રેખા માત્ર તું જો.

(૩૨૫) રાજાની પ્રત્યે પ્રણામ કરીને (તેણે) કહ્યું કે મારે ઇન્દ્ર પાસે જવું છે. હું ઇંદ્રનો સેવક છું. અહીંઆં રહું છું અને જરૂર પડ્યે ત્યાં જાઉં છું.

(૩૨૬) જ્યારે બીજાઓએ જોયું ત્યારે એક હાથમાં લાંબી તલવાર અને ડાબા હાથમાં દેવાંગના જેવી સુંદર સ્ત્રી તેની પાસે ઉભી હતી.

(૩૨૭) (વૈતાલિકે કહ્યું) દેવદાનવનો સંગ્રામ થાય છે ત્યાં હમણાં મારે જવું છું. ત્યાં લગી હે રાજા! તું આ સ્ત્રીને રાખ કેમકે તું પારકી સ્ત્રીના ભાઈ જેવો છે.

(૩૨૮) તેથી જ તારો વિશ્વાસ છે. નહીં તો સ્ત્રી અને લક્ષ્મીની આશા શી ? અયોગ્ય જગ્યાએ મૂકીએ તો તેનો નાશ થાય છે. આ થાપણને તું ઓળવીશ નહીં.

(૩૨૯) સ્ત્રીને સોંપીને તે સ્વર્ગમાં ગયો. બધાએ ઉઠીને આકાશ સામે જોયું તો ત્યાં હોકારા હોકારાનો અવાજ સાંભળ્યો. (બધા કહે છે) વાત સાચી છે અને ત્યાં વિવાદ (યુદ્ધ) શરૂ થયો છે

(૩૩૦) એક ક્ષણમાં અંતરીક્ષથી હાથ પડ્યો. બેઉં પગના ટુકડા અને માથા વિનાનું ધડ પડ્યું.

(૩૩૧) એમ કરતાં એનું માથું આવ્યું. સ્વામીનું મરણ તેને ગમ્યું નહીં અને (તેનાથી) સહન ન થયું. (તેણે કહ્યું) અમારો પરલોકનો બંધુ અગ્નિ છે. હે રાજા! (મને ચિતા પ્રવેશ કરાવવો) એ તને યોગ્ય છે.

(૩૩૨) હું નિઃસંદેહ મારા પતિ સાથે જઈશ. સ્ત્રીએ પરાણે દેહ બાળી મૂક્યો. રાજા ત્યાં સભામાં બેઠો હતો - શોક કરતો હતો. ત્યારે તે વૈતાલિક ત્યાં આવ્યો.

(૩૩૩) (આવીને તેણે) હર્ષપૂર્વક રાજાને કહ્યું: હે મહારાજ! તારી કૃપાથી મેં દેવનું (ઇન્દ્રનું) કાર્ય કર્યું જયને કારણે ઇન્દ્ર પ્રસન્ન થયો છે. હે રાજા! હવે મારી સ્ત્રી લાવી આપો.

(૩૩૪) રાજા અને લોકોના મનમાં શોક થયો. રાજાથી તો બોલતાં અવાજ પણ ન નીકળ્યો. (વૈતાલિકે કહ્યું) હે રાજા! સંસારને મેં છેતર્યો છે અને સ્ત્રીને તારા અંતઃપુરમાં બેસાડી છે.

(૩૩૫) જો તારા જેવા આમ કરે તો હે લોકેશ્વર, (અમે) મનમાં શું ધારીએ ? પ્રજાએ (વૈતાલિકને) કહ્યું કે એણે (તારી સ્ત્રીએ) તો કાષ્ટભક્ષણ કર્યું છે. (ચિતા ખડકીને બળી મરી છે) (વૈતાલિકે કહ્યું) આણે (રાજાએ) અંતઃપુરમાં એને રાખી છે.

(૩૩૬) તેણે બૂમ પાડીને તેને બોલાવી, એટલે તે સ્ત્રી શરમ ત્યજીને આવી. રાજા તો નીચું જોઈ રહ્યો ત્યારે વૈતાલિકે આમ કહ્યું :-

(૩૩૭) હે રાજા! મનમાં વિષાદ ન કરીશ. આ તો ઇન્દ્ર-જાળનું તોફાન છે. તું તો પર સ્ત્રીનો ભાઈ જ છે, અને પૃથ્વી ઉપર તારી (એ પ્રકારની) છાપ (કાયમ) રહેશે.

(૩૩૮) એની કલાથી મનમાં ખુશ થયેલાં રાજાએ વિચાર કરવા માંડ્યો કે હવે આને શું આપીશું ? તે વખતે રાજાને તરસ લાગી અને તેણે સેવકને કહ્યું કે પાણી પા.

(૩૩૯) ચિત્તની માફક સ્વચ્છ પાસણમાં, ઉજળું અને દીનયાચકના જેવું તુચ્છ, પુત્રના આલિંગન જેવું શીતલ [illegible] ને બાળકની વાણી જેવું મધુર –

(૩૪૦) ગુલાબ - પલાશ - કદલી - લવિંગ - ચંદન - ઘનસાર - કમળ ને કેતકીની સુગંધથી સુવાસિત એવું પાણી ત્યાં પીવા માટે આવ્યું.

(૩૪૧) એટલામાં એક ભાટ બોલ્યો કે તેં પાણી શા માટે માગ્યું ? [illegible] મુખકમલમાં તો સરસ્વતી વસેછે; અને તેના અધરની શ્રેણિ મનને પ્રસન્ન કરેછે.

(૩૪૨) દક્ષિણ દિશાએ જ્યાં સમુદ્ર છે ત્યાં લશ્કર રહેછે તે તમારી સેવા કરેછે તેવો રાજા, આઠ કોટિ સુવર્ણ અને તેટલાંજ મોતી લઇને આવ્યો છે.

(૩૪૩) તેની સાથે પચાસ મદમસ્ત હાથી છે, દશ હજાર ઘોડા છે, અને અત્યંત ચતુર એવી સો દાસીઓ છે. પાંડ્ય દેશના રાજાએ આ કર મોકલ્યો છે.

(૩૪૪) પોળીઆએ આવીને આવું કહ્યું તે રાજાના મનમાં ઉતર્યું નહીં. રાજાએ તે યોગ્ય માનીને (ઇનામ તરીકે વૈતાલિકને) અપાવ્યું તેનાથી બધાં કાર્ય સિદ્ધ થાયછે.

(૩૪૫) તે લઇને રાજભુવનથી (તે) નીકળ્યો (અને) દાન સાથે ગણિકાને મળ્યો અને તેને એ સઘળાં દાન આપ્યું. રાજાના વચનથી વેશ્યાએ તેને નિરંતર સુખ આપ્યું.

(૩૪૬) પછી તે વિક્રમ ભણી પાછો વળીને (મનમાં) બુદ્ધિથી વિચાર કરતો વિક્રમને કહેછે કે એ તો ખોવાઈ ગયું. હવે દાન દો તો કામ સિદ્ધ થાય.

(૩૪૭) – ઉર અંતરવાહ –

(૩૪૮) રાજાએ તેને ઘણું દાન આપ્યું. જેના મળવાથી તેને ઘણું માન મળ્યું. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો બેસ.

(૩૪૯) એકત્રીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા તૈયાર થયો ત્યારે પદ્માવતી એમ બોલી કે દાનમાં જો વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૫૦) ઉજ્જયિનીમાં દીતુ (નામે) શેઠ રહેતો હતો. તેને ત્યાં સંપત્તિ અને ધાન્ય ઓસરતાં ન હતાં. તેને સોમદત્ત નામે પુત્ર હતો. તેણે એક નવું ધવલગૃહ કરાવ્યું.

(૩૫૧) પુષ્ય નક્ષત્રમાં સૂર્ય હતો ત્યારે શરૂઆત કરી. પુષ્ય નક્ષત્રમાં (સૂર્ય હતો ત્યારે) પાંભલા મૂક્યા. ભારટિયા તોરણ અને પૂતળી ગોઠવ્યાં, અને પુષ્યનક્ષત્રના સૂર્યમાં (ગૃહમાં) પ્રવેશ કર્યો.

(૩૫૨) જ્યારે પહેલી રાત્રિએ સૂઈ ગયો ત્યારે 'પડુ, પડુ' – એવો કુશબ્દ થયો. ભયભીત થઈને આવીને તેણે રાજાને કહ્યું: કે આવાસ આપી દઉં અને મને થયેલું ખર્ચ આપો.

(૩૫૩) રાત્રે આવીને રાજા સૂઈ ગયો ત્યાં એણે પણ એવી જ ઘટના જોઈ. જ્યારે રાજાએ 'પડ, પડ' – એમ કહ્યું ત્યારે એક સુવર્ણપુરુષ પડયો.

(૩૫૪) એ પુરુષ સાથે ઘર આપી દઈને રાજાએ શેઠની આશા પુરી કરી. હે ભોજરાજ! જો આવું ઉદારપણું હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૩૫૫) બત્રીસમા મુહૂર્તે રાજા સિંહાસને બેસવા ગયો ત્યારે રત્નપૂતળી એવું બોલી કે જો દાનમાં વિક્રમ જેવો હોય તો બેસ.

(૩૫૬) ઉજ્જયિની પાસે એક ગામ હતું. તેના લોકોએ (ઉજ્જયિની) નગરીની ખ્યાતિ સાંભળી કે જે (કોઈ વસ્તુ ઉજ્જયિનીમાં) આવે તે સૌ વેચાઈ જાયછે, અને સાંજે (વેચાયા વિનાની) રહે તે રાજકુળમાં લેવાય છે.

(૩૫૭) (આવું સાંભળી, લોભથી અંધળો બનેલો એક વેપારી) લોઢાનો ધાતુપુરુષ કરીને ઉજ્જયિનીમાં ફરીને વેચેછે. એક હજાર દીનાર તેનું મૂલ્ય કહેછે પણ દારિદ્ર્ય (આવી પડે) તેથી કોઈ તે લેતું નથી.

(૩૫૮) સાંજે રાજાએ ધન આપીને તે લઈ લીધું અને ભંડારમાં લાવીને રાખ્યું. (આ દારિદ્ર્ય ભંડારમાં આવ્યું એટલે) રાત્રે રાજલક્ષ્મી નીસરી. રાજાએ તેને વિદાય આપી એટલે (તે) ચાલી ગઈ.

(૩૫૯) એક ક્ષણમાં વિવેક આવ્યો. (તેણે રાજાને કહ્યું) કે હું જાઉંછું અને દારિદ્ર્ય એકલું રહે. તે (વિવેક) તેને રસ્તે ચાલ્યો. ત્યાર પછી સત્ત્વે રાજાને બોલાવ્યો.

(૩૬૦) (સત્ત્વે કહ્યું) હે રાજા! હું આજે જાઉંછું. (રાજાએ કહ્યું) તું જાય તો હું શા માટે જીવું? (રાજા) સત્ત્વના હાથમાં જ્યારે માથું છેદવા લાગ્યો ત્યારે 'ના, ના' કરીને (સત્ત્વે) તેને પકડી રાખ્યો.

(૩૬૧) (સત્ત્વે રાજાને કહ્યું) હું તારા સાહસથી ખરેખર રહુંછું. એટલે વિવેક સાથે લક્ષ્મીએ પણ વાસ કર્યો. હે ભોજરાજ! જો આવું સત્ત્વ હોય તો આજે સિંહાસને બેસ.

(૩૬૨) આમ આ બત્રીસ કથા કહીછે અને વિક્રમ રાજાના ગુણનો વિસ્તાર કર્યો છે. તે વખતે ભોજની સભામાં આવીને, જય મેળવીને, દિવ્યરૂપ લઈને પૃથ્વીમાં ફરતી-

(૩૬૩) જેનાં ઝુલતાં કુંડલ અને વિશાળ આભૂષણ હતાં. તેણે ભોજને રસાળ વચન કહ્યું કે હે રાજા! તારી કૃપાથી અમારા શાપનો અનુગ્રહ થયો અને અમે હવે અમારું મૂળ સ્વરૂપ પામ્યાં.

(૩૬૪) (ભોજ પૂછે છે) તમે કોણ છો અને તમારો શાપ શો- અને આવો અનુગ્રહ કેમ થયો એ વિસ્તારથી કહો. તે બત્રીસ અપ્સરાઓએ કહ્યું કે અમે ઈન્દ્રની સેવા કરતાં હતાં.

(૩૬૫) એકવાર નંદનવનમાં કોઈ મલિન અને દુર્બળ મુનિને જોઈને સ્વર્ગની સંપત્તિથી મસ્ત બનીને, તેની નિંદા કરીને (અમે) હસ્યાં. ત્યારે ઈન્દ્રે આપેલો આ શાપ થયો.

(૩૬૬) 'હે દુરાચારી! તમે અચેત બનજો- પાષાણ જેવાં થજો અને ચેતનહીન બનજો.' દિવ્યશક્તિને કારણે એમ થયું અને ઈન્દ્રે અમને પોતાને સિંહાસને સ્થાપી.

(૩૬૭) પ્રસન્ન થઈને (ઈન્દ્રે) તે સિંહાસન જ્યારે વિક્રમને ભેટ કર્યું ત્યારે અમને એમ આજ્ઞા કરીકે વિક્રમરાજાનું ચરિત્ર જેવું હોય-

(૩૬૮) તેવું સભા સમક્ષ જ્યારે ભોજરાજાની આગળ તેની આલોચી કહેશો ત્યારે તમારો (મૂળ) દેહ પામશો અને સ્વર્ગે જશો, એમાં સંદેહ નથી.

(૩૬૯) અમને તે અનુગ્રહ આજે થયો. હે ભોજરાજ! અમે (તમારા પર) પ્રસન્ન થયાં છીએ માટે વર માગો. રાજાએ કહ્યું: હું કંઈ માગું નહીં. ત્યારે પ્રસન્ન થયેલી તે પૂતળી બોલી:-

(૩૭૦) જે કોઈ વિક્રમનું આ ચરિત્ર અને દેવાંગનાનો પવિત્ર સંવાદ સાંભળે, ભણે ને રોજ વાંચે તે ધૃતિ, કીર્તિ અને લક્ષ્મી પામશે.

(૩૭૧) એવું વરદાન આપીને તે પોતાને સ્થાને ગઈ. ભોજરાજા સરસ રીતે રાજ્ય કરતો અને તેથી આસને બેસતો તેમજ એવી ઉદારતા ધારણ કરતો.

(૩૭૨) ભોજરાજાએ સારી રીતે રાજ્યનું પાલન કર્યું દાન અને પુણ્યનાં કાર્યો કર્યાં છતાં દાનનો ગર્વ ન આણ્યો, કેમકે વિક્રમ જેવું કોઈ ન હોઈ.

(૩૭૩) સં. ૧૫૧૯માં આ માંગલિક ચોપાઈબંધ, માગણોના ઉપકાર માટે, આનંદપૂર્વક ગોંડલ શહેરમાં રચ્યો છે.

(૩૭૪) પૂનમગચ્છના રત્નપુરી સાધુના શિષ્ય મલયચંદ્રે, પૂર્ણમતિથી (રચ્યો છે). જે આ શુભચરિત્ર વાંચશે અને વિચારશે તે મનવાંછિત સુખ પામશે.

શબ્દકોશ

મલયચન્દ્રકૃત 'સિં.બ'માં આવતા નોંધપાત્ર શબ્દોનો કોશ અહીં આપ્યો છે. શબ્દના અર્થની પછી નોંધેલા અંકો મૂલકાવ્યની જે કડીમાં એ શબ્દ પ્રયોજાયો છે તે કડી સૂચવે છે.

સંક્ષેપસૂચિ નીચે મુજબ છે :–

અ.	અવ્યય.
અ.ક્રિ.	અકર્મક ક્રિયાપદ
દે.	દેશ્ય
ન.	નપુંસક લિંગ
પું.	પુંલિંગ
પ્રા.	પ્રાકૃત
મ.	મરાઠી
સ.	સર્વનામ
સ.ક્રિ.	સકર્મક ક્રિયાપદ.
સ્ત્રી.	સ્ત્રીલિંગ
સં.	સંસ્કૃત.
વિ.	વિશેષણ.
ફા.	ફારસી

અખત્ર :– ન. 'ક્ષત્રિયનો ન છાજે એવું કાર્ય' ૨૨૫; અખત્ર ૨૨૩ [સં. अक्षत्र]

103

અલવઈં :- અ. 'લીલાપૂર્વક' ૧૫ [આના મૂળમાં પ્રાચીન દ્રાવિડી 'અડવ', 'અળવ' (સુંદર - લીલાયુક્ત છે, એ સાથે સુન્દરતાવાચક સંસ્કૃત શબ્દો अलक, अलका, अलंकार આદિ સંબંધ ધરાવે છે. જૂના ગુજ: 'અલવેસર' (= અલબેલો) એ શબ્દનું 'અલવ' અંગ પણ આમાંથી હશે. अलव + ईश्वर = अलवेश्वर अलवेसर જૂના ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ બન્ને રૂપો અનેકવાર પ્રયુક્ત થયેલાં છે. 'અલવઈં'ની જેમ 'અલવિહિં' અને 'અલવિ' પ્રયોગો પણ એજ અર્થમાં મળે છે. આ વિષે ચર્ચા માટે જુઓ 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પત્રિકા' ડિસેમ્બર ૧૯૪૩માં 'अलवेसर' શીર્ષક નીચે ડૉ. સાંડેસરાનો લેખ તથા મહીરાજકૃત 'નલ- દવદંતીરાસ' (પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રન્થમાલા, ગ્રન્થ ૨)ના શબ્દકોશમાં अलवेसर.

અસ્થાન :- ન. 'સ્થાન'. ૯૨ [સં. स्थान]

અસિત :- ન. 'હાડકું'. ૨૭૩ [સં. अस्थि]

અસંભમ :- વિ. 'અસંભવિત, અશક્ય'. ૨૭૪ [સં. असंभव]

અહિલોક :- પું. 'જગત, ઈહલોક'. અહિલોકનૂં ૧૩૭ [સં. इहलोक]

આફુણી :- સ. 'પોતાની મેળે'. ૨૫. આ શબ્દનું પાઠાન્તર 'આપહણી' છે એ નોંધપાત્ર [સં. आत्मनः > ~~પ્રા~~ પ્રા. ~~अप्प~~ अप्पण > ગુજ. आपण. સર. 'આફુડી']

અંતેઉર :- ન. 'રાણીવાસ'. ૩૩૪, ૩૩૫ [સં. अन्तःपुर]

અંદોહ :- પું. 'વિમાસણ'. ૬૮ [ફા. 'અંદેશહ', ગુજ. 'અંદેશો' સાથે એનો સંબંધ હોય ?] સર. 'દવદંતી અંદોહ ધરઈ, સંભલિ કૂબડરાજ !' – મહીરાજકૃત 'નલ-દવદંતીરાસ' કડી ૯૦૮.

ઉડ :- સ. ક્રિ. 'આડું ધરવું, ઓડવું' ઉડઉ ૧૦૦

ઉદારથ :- વિ. 'ઉદારતા'. ૩૭૧ [સં. उदारता] આજ શબ્દનું પાઠાન્તર 'ઉદારય'. વળી જુઓ કડી ૧૦૫, ૨૨૫. [સં. औदार्य]
ઉદારથ અને ઉદારય એવા બે પાઠ કેવળ 'થ' અને 'ય' એ બે અક્ષરોના સંક્રમને કારણે પણ થયા હોય.

ઉદારય :- જુઓ ઉદારથ.

ઉપવાદ :- પું. 'નિંદા' ૧૩૫ [સં. अपवाद]

ઉલવ :- સ.ક્રિ. 'સંતાડવું, છુપાવવું'. સર૰ ગુજ. 'ઓળવવું', ઉલવીઉ. ૧૧૧.

ઉસીકલ :- વિ. 'આભારી'. ગુજ. 'ઓશિંગણ'. ૧૧૪

ઊપહિરુ :- વિ. 'ઉપરનું'. ૭૧ 'પ' અને 'હ'નો સંકર થતાં 'ઊફરુ' રૂપ થાય છે.

કઈવાર :- સ્ત્રી. 'સ્તુતિ, પ્રશંસા'. ૪૭. 'પ્રાચીન ફાગુ-સંગ્રહ'માં 'કયવાર' મળે છે. ૧૦-૧૬ ['પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર' (પ્રા. ગુજ. કા. સં. પૃ. ૧૧૩)ના નીચેના અવતરણમાં આ અર્થ તદ્દન સ્પષ્ટ છે– 'કરઈ ભટ્ટ કઈવાર' (ભાટ સ્તુતિ કરે છે.) મૈથિલી ભાષાના 'વર્ણરત્નાકર' ગ્રંથમાં (પૃ. ૪૪) ભાટના ગુણ વર્ણવતાં એને 'કેવારી' (સ્તુતિ કરનાર) કહ્યો છે. 'વસંતવિલાસ', કડી ૩૦ – 'વઉલિ વિલૂલા મહુઅર બહુઅ રચઈં ઝણકાર, મયણ રહઈં કિરિ અગુદિણ બંદિણ કરઈં કઈવાર'. એમાંના 'કઈવાર' શબ્દનો 'સ્તુતિ' અર્થ સંભવે છે.]

કણિ :- અ. 'પાસે, કને', ઉત્તર ગુજરાતની બોલીમાં 'કણે' ૪૨ [સં. कर्णे > પ્રા. ~~क~~ कण्णे]

કણવાર :- સ્ત્રી. 'પંચાત, ચર્ચા'. કણવારઈ ૧૦૭ [જૈન સંસ્કૃતમાં कर्णवारा શબ્દ પ્રયોજાયો છે, જુઓ આચાર્યશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત 'પુરાતન પ્રબન્ધસંગ્રહ', પૃ. ૧૧૧-૧૧૨]

કદઘસ :- ન. 'સંકટ (?)' ૧૫૬.

કદલીહર :- ન. 'કેળનો મંડપ'. ૧૨૯, ૨૦૫ [સં. कदलीगृह] જુઓ ધલહર, ધવલહર.

કબાડી :- પું. 'કઠિયારો'. ૩૧૭, ૩૧૮ [સં. कपाट ?]

કાપડી :- પું. 'સાધુ, તાપસ'. ૨૩૯ [સં कार्पटिक > પ્રા. कप्पडिअ]

કારિમું :- ન. 'બનાવટ, યુક્તિ'. ૧૧૧ [સં. कृत्रिम > कारिम]

કીડા :- સ્ત્રી. 'ક્રીડા'. ૨૦૫ [સં. क्रीडा]

કુણબી :- પું. 'ખેડૂત'. ૪ [સં. कुटुम्बी > कुडुंबी > ગુજ. કુણબી, કણબી, મ. કુળંબી]

કુતિગ :- ન. 'આશ્ચર્ય'. ૨, ૭, ૧૬, ૮૭ [સં. कौतुक]

કુસહિજ :- ન. 'અનુદારતા, કૃપણતા'. જુઓ સહિજ.

કૂકસ :- પું. 'ધાન્યનાં છોડાં', ગુજ. 'કૂશકા'. કૂકસા ૨૭૩, ૨૭૮ [દે. कुक्कुस]

કૂલિરિ :- સ્ત્રી. 'ઘી-ગોળ સાથે ચોળેલો બાજરાનો કાચો લોટ, કુલેર'. ૪૪ [દે. कुल्लुरी]

ખણ :- સ. ક્રિ. 'ખોદવું'. ખણઉ ૧૨ [સં. खन > પ્રા. खण]

ગહિલઉ :- વિ. 'ઘેલો'. ૬, ૭૬, ૭૭ [સં. ગ્રહ + इल्ल > પ્રા. गहिल्ल]

ગ્રહિણું :- ન. 'ઘરેણું, દાગીનો'. ગ્રહિણા ૧૦૪ [દે.માં गहुणय = દાગીનો, गहण = ગીરો લેવું, એ બે શબ્દો છે, તે સં. ग्रहण ઉપરથી સંભવે છે.]

ગુહ્વર :- ન. 'ગુફા'. ૧૬૬ [સં. गह्वर]

ગૂઝ :- ન. 'છાની વાત'. ૧૦ [સં. गुह्य > પ્રા. गुज्झ]

ગૂયાડલનગર :- ન. 'ગોંડલનગર' ૩૭૩ [ગોંડલ સ્થલ નામનું આ જૂનું રૂપ નોંધપાત્ર છે.]

ગંધર્વ :- ન. [સં] 'સંગીત' [આજ અર્થમાં 'ગંધવ' શબ્દ માટે જુઓ 'પ્રાચીન ફાગુ-સંગ્રહ'નો શબ્દકોશ]

ચડ :- સ. ક્રિ. 'ચડવું'. ચડં ૮ [સં. चट्]

ચિહિ :- સ્ત્રી. 'શબની ચિતા'. ૨૪૬ [સં. चिता > પ્રા. चिआ]

ચુણિવાનઈ :- ચુણ સ. ક્રિ. 'ચણવું, પંખી દાણા ચરે તે' ચુણિવાનઈ ૧૬૭ [સં. चिनोति > પ્રા. चिणइ, चुणइ]

જમલિ :- અ. 'સાથે'. ૨૯ [સં. यमल = જોડકું ઉપરથી પ્રા. जमल દ્વારા જૂની ગુજ.માં 'જમલઉ- જમલિ' (બરાબર, પાસે, સરખું) તથા મરાઠીમાં जवळ થાય છે. ઓછામાં ઓછું પ્રેમાનંદના સમય સુધી આ શબ્દ ગુજરાતીમાં પ્રચલિત હતો. જુઓ 'શબ્દ અને અર્થ', પૃ. ૭૪- ૭૬]

જૂઉં :- વિ. 'જુદું' ૧૦ [સં. યુક્ત > પ્રા. જુઅ] જુઓ જૂજૂઈ

જૂજૂઈ :- વિ. 'જુદી જુદી, જૂજવી'. ૫૧ [સં. યુતયુતા > ~~જુઅજુ~~ જુઅજુઆ] જુઓ જૂઉં.

૪૦૭

ટોહ :- સ. ક્રિ. 'બૂમ પાડીને ખેતરમાંથી પક્ષી ઉરાડવાં, ટોવું' ટોહઈ ૫ [રવાનુકારી]

ડીલ :- ન. 'શરીર'. ડીલઈ ૧૬૧ [પ્રા. ડિલ્લ]

તરવર :- અ. ક્રિ. 'એકત્ર થવું, ટોળે મળવું'. તરવરઉં ૨૦.

તવ :- સ. ક્રિ. 'સ્તુતિ કરવી, સ્તવન કરવું'. તવી 'સ્તુતિ કરીને' ૯૯ [સં. સ્તવ]

તોરણ :- ન. 'કમાન'. ૩૫૧ [સં. તોરણ]

દાલિદ્ર :- ન. 'દરિદ્રતા'. ૨ [સં. દારિદ્ર્ય]

દીનાર :- પું. [સં.] 'એક ચલણી સિક્કો' ૬૧, ૬૨ [સં. દીનાર મૂળે લેટિન Denarius ઉપરથી આવેલ છે.]

દેઉલ :- ન. 'દેવળ'. દેઉલિ ૨૫૨ [સં. દેવકુલ > પ્રા. દેઅઉલ, દેઉલ, ગુજ. દેવળ]

દેવલ :- જુઓ દેઉલ.

દેસાઉર :- પું. 'પરદેશ, દેશાવર'. દેસાઉરિ ૨૫૧, દેસાઉરે ૧૯૮ [સં. દેશ + અવર]

ધલહર :- પું. 'હવેલી, મહેલ'. ૨૩૨ જુઓ કદલીહર, ધવલહર.

ધવલહર :- પું. 'હવેલી, મહેલ'. ૩૫૦ [સં. ધવલગૃહ] જુઓ કદલીહર, ધલહર.

ધારકપણઉ :- વિ. 'ધૈર્ય'. ૧૫૦ ધારકપણું ૧૭૧ [સં. धृष्टत्वन् > પ્રા. धरटुप्पण. જૂની ગુજ.માં 'ધારટુ-ધીરઠ'ના સાથે 'ધારષ્ટ' શબ્દ પણ મળે છે. જુઓ 'ષષ્ટિ શતક પ્રકરણ' અને મહીરાજકૃત 'નલ-દવદંતીરાસ'ના શબ્દકોશમાં ધારટુ]

ન :- અ. ભારદર્શક, અર્વાચીન ગુજ. 'ને' (જેમકે બોલોને, જાઓને) ૫૦, ૨૨૫.

નરઉત્ત :- પું. 'નરપુત્ર' ૭૪ [સં. नरपुत्र > પ્રા. नरउत्त]

નિરત :- ન. 'નૃત્ય' (?) નિરતઈ ૨૦૫ [સં. नृत्य ?]

નુલ :- પું. 'નોળિયો'. ६८ [સં. नकुल > પ્રા. नउल]

~~નેરણય~~ નેરયણ :- પું. 'નિર્ણય'. ૨૭૪ [સં. निर्णय નો 'નેરણય' એવો તદ્ભવ નોંધપાત્ર છે]

પખઇ :- અ. 'વિના'. ૨૯, ૩૦. પખઈ ६६ [સં. पक्षस्मिन् > અપ. पक्खहिं > જૂની ગુજ. પાખઇ, પખઇ, પાખે, પખે]

પડહુ :- પું. 'પડો, ઢંઢેરો'. ૮૦, ૨६૭ [સં. ~~पटह्~~ पटह > પ્રા. पडह]

પતગાર :- સ. ક્રિ. 'સ્વીકાર કરવો'. પતગારી ૩૦६

પમાસન :- ન. 'પદ્માસન'. ૨૪૨ [સં. ~~पद्मासन~~ पद्मासन > પ્રા. पउमासण]

પરઘ :- પું. 'ઘેરાવો'. પરઘઈ ૧૨ [સં. परिघ]

પરચચિ :- સ્ત્રી. 'પડદો' ૮૨. પરીચચિ ૮૪ [જૂની ગુજ.માં આ શબ્દનાં પરીઅચ, પરીઅછ એવાં રૂપો પણ મળે છે. એની વ્યુત્પત્તિ સં. परि + પ્રા. अंछ (લાંબું કરવું, બાંધવું) એમાંથી અથવા परिच्छद (પડદો) એમાંથી પ્રા. परिच्छअ > परिअछ > परीअच, परीअचि એ ક્રમે સંભવે છે. આ વિષે જુઓ 'બુદ્ધિપ્રકાશ', જુલાઈ– સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ માં ડૉ. સાંડેસરાનો લેખ. 'પરીઅચિ'.]

પરોહિત :- પું. 'પુરોહિત, ગોર'. ૨૦ [સં. पुरोहित. સર. ગુજ. પરોત]

પાઉલ :- ન. 'પાયલ, ઝાંઝર ?' ૨૧ [આ અર્થ જો બરાબર હોય તો મૂલમાંનો 'પાઉલપાત્ર' એટલે 'જેણે પાયલ-ઝાંઝર પહેર્યાં છે એવી નર્તિકા' એમ સમજાય. જો કે જૂની ગુજ.માં કોઈવાર 'પાઉલ' શબ્દ એકલો સ્પષ્ટ રીતે 'નર્તિકા' અર્થમાં વપરાયો છે; જેમ કે 'નાચઈં પાઉલ, જાણી હુંજિ રાજકુલ' — 'વર્ણક સમુચ્ચય', ભાગ ૧, પૃ. ૭૬. 'પાઉલપાત્ર' પ્રયોગમાંથી એકલો 'પાઉલ' શબ્દ આમ કાળાન્તરે 'નર્તિકા' એવા અર્થમાં વપરાતો થયો હોય એમ બને. મલયચન્દ્રની એક પ્રતમાં 'પાઉલ'ને બદલે 'રાઉલી' પાઠ છે; ત્યાં 'રાઉલી પાત્ર' એટલે 'રાજનર્તકી' એવો અર્થ થાય. જુઓ પાત્ર]

પાત્ર :- સ્ત્રી. [સં.] 'નર્તિકા'. ૨૧, ૨૦૫ સર. ગુજ 'પાતર' = ગણિકા; એમાં અર્થ નીચે ઊતર્યો છે. જુઓ પાઉલ

પ્રહુણુ :- પું. 'પરોણો' ૫ [સં. प्राघुण > પ્રા. प्राहुण. સં. प्राघूर्ण એવું બીજું રૂપ પણ મળે છે. સર. મ. पाहुना, હિં. पाहुन]

પુણ્યસિલોક :- વિ. 'ઉત્તમ કીર્તિવાળો' ૧૭૬ [સં. पुण्यश्लोक]

પુતાર :– પું. 'હાથીનો મહાવત'. ૩૪ [આ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નક્કી થઈ શકી નથી, પણ જૂના સાહિત્યમાં ઠેઠ પ્રેમાનંદના સમય સુધી તે નિશ્ચિતપણે આ અર્થમાં વપરાયો છે. અવતરણ સહ ચર્ચા માટે જુઓ 'બુદ્ધિપ્રકાશ', સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮ માં ડૉ. સાંડેસરાનો લેખ. ' पउतार – पूंतार '.]

પુરિસુ હેમ :– પું. 'હેમ પુરુષ, સુવર્ણપુરુષ'. જુઓ 'સોના પુરિસુ'. આ પ્રયોગમાંનો શબ્દ-વ્યત્યય નોંધપાત્ર છે.

પૂગ :– અ. ક્રિ. 'પહોંચવું, સંતોષવું'. પૂગી ૧૦૫ [સં. पूर्यते > પ્રા. पुज्जइ > જૂની ગુજ. પૂજઈ, પૂગઈ. સર. અર્વાચીન ગુજ. પૂગવું = પહોંચવું]

પંચદિવ્ય :– ન. [સં.] 'પાંચ પ્રકારના ચમત્કાર' ૧૯૩ [જૈન ધાર્મિક માન્યતા પ્રમાણે તીર્થંકર આદિને કોઈ ભક્તિપૂર્વક ભિક્ષા આપે એવા મહાન પ્રસંગોએ વસુધારા, અહોદાન એવી ઘોષણા, ચેલોત્ક્ષેપ – વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ, દેવદુંદુભિ અને કુસુમવૃષ્ટિ એ પ્રમાણે પાંચ દિવ્ય થતાં]

પાંચ શબદ :– પું. 'પાંચ વાદ્યનો મંગલસૂચક ધ્વનિ' ૧૫ [સં. पंचशब्द] આ વિષેની વિશેષ વિગતો ડૉ. સાંડેસરા સંપાદિત 'નલ-દવદંતીરાસ'ના શબ્દકોશમાં આ પ્રમાણે આપી છે. 'કેટલાક એનો અર્થ પાંચ મંગલગીત, પાંચ દેવતાઓનાં સ્તોત્ર અથવા પાંચ વાર વાજાં વગાડાવવાં એવો પણ કરે છે. કન્નડભાષાના ' વિવેકચિન્તામણિ ' નામે ગ્રન્થમાં શૃંગ, તમ્મટ અથવા તંબૂર, શંખ, ભેરિ અને જયઘંટા એ પ્રમાણે પાંચ વાદ્યોનાં નામ આપ્યાં છે'.

ફરસ :– પું. ' સ્પર્શ ' ૨૪૫. સ. ક્રિ. ફરિસઈ ૨૪૪ [સં. स्पर्श > फरिस, फरस]

બાલરંડિ :– સ્ત્રી. ' બાલવિધવા ', સર. ગુજ. ' બાલરાંડ '. ૨૭૬ [સં. बालरण्डा]

बिवहर :- पुं. 'बपोर' २५२ [सं. द्विप्रहर > प्रा. बिपहर]

ભણી :- અ. 'માટે'. ७ [સં. भणित्वा > પ્રા. भणिअ]

ભારટ :- પું. 'ભારવટિયો, મોભ, પાટડો.' ૩૫૧ [સં. भार+ट]

મયગાયલ :- પું. 'હાથી'. ૩૪૩ [સં. मदकल > પ્રા. मयगल]

મહિતઉ :- પું. 'મંત્રી', ગુજ. 'મહેતો'. મહિતઈ ૪૬, ૬૭; મહિતઈં ૧૪, ૩૭; મહિતાનુ ૬૩; મહિતો ૬૪ [સં. महत्, પ્રા. महंत्त, અપ. महंत्तउ. જૂની ગુજ.માં મહંતઉ, મહતઉ, મહુતઉ, મહિતઉ, મહિતુ, મહતુ આદિ એનાં સ્વરૂપાન્તરો છે. જુઓ 'ષષ્ટિશતક'ના શબ્દકોશમાં મહૂંતા]

મહીયલ :- ન. 'પૃથ્વી'. મહીયલિ २४० [સં. महीत्तल > પ્રા. महीअल]

મિલયાચલ :- પું. 'મલય પર્વત'. ૧૭૫ [સં. मलयाचल]

મોસઉ :- પું. 'ચોરી' ૩૨૮ [સં. मोषः]

યોગપાદુકા :- સ્ત્રી. [સં] 'એવી પાદુકાઓ, જે પહેરીને યોગી આકાશમાં ઊડી શકે'. ૨૪૧. જુઓ યોગપાવડી.

યોગપાવડી :- સ્ત્રી. ૨૨૨ [સં. योग + સં. पाद > પ્રા. पाअ] જુઓ યોગપાદુકા

રુલિ :- સ્ત્રી. 'આનંદ' ૨૨, ૩૨ [સં. रत्ति > પ્રા. रइ, रय+ली, જૂની ગુજ. રલિય, રલિ, રુલિ.] જુઓ રુલીયાત

રુલીયાત :- વિ. 'આનંદિત', ગુજ. રળિયાત' ૨૪૧. [જૂની ગુજ. રુલિ-રુલી + आयत्त 'રુલી-આયત'— રલીયાયત એવાં જૂનાં રૂપો પણ મળે છે. જુઓ મહીરાજકૃત 'નલ-દવદંતીરાસ'ના શબ્દકોશમાં રલીયાયત] જુઓ રુલિ.

લગઈ :- અ. 'ને કારણે, ત્યાંથી માંડીને'. ૧૧૩, ૩૬૬; લગિઈ ૩૧૩ [સં. लग्नस्मिन् > અપ. लग्गहिं.] 'ભાષાના જૂના થરમાં આ અનુગનો પૂર્વમર્યાદાસૂચક અર્થ વ્યાપક છે – વ્યુત્પત્તિ પણ એજ અર્થ સૂચવે છે – પણ જેમ અર્વાચીન કાળ તરફ આવીએ તેમ ઉત્તરમર્યાદાસૂચક અર્થ વધારે પ્રચલિત થતો દેખાય છે, તે એટલે સુધી કે ત્રણેક સૈકાથી ભાષામાં 'લગી'નો અર્થ 'સુધી' એટલોજ સમજાય છે.' – જુઓ 'ષષ્ટિશતક' તથા 'નલ-દવદંતીરાસ'નો શબ્દકોશ.

લચ્છી :- સ્ત્રી. 'લક્ષ્મી' ૨૦૭; લછિ ૫૪, ૧૭૪, ૩૫૮, ૩૭૦; લછિઈં ૧૭૪; લછિનઉ ૯૫; લછી ૩૫૮, ૩૬૧; લચ્છી ૨૦૭; લંછીની ૩૨૮

વસુહા :- સ્ત્રી. 'પૃથ્વી' ૨૨૮ [સં. वसुधा > પ્રા. वसुहा]

વ્યવહારિ :- પું. 'વેપારી' ૧૧૭ [સં. व्यवहारिन् સર. જૂની ગુજ. 'વિવહારી', અર્વા. ગુજ. 'વહેવારિયા'.]

વ્રણવ :- સ. ક્રિ. 'વર્ણવવું'. વ્રણવેશું ૨ [સં. वर्ण]

વાતિકર :- પું. 'પ્રસંગ' ૩૮ [સં. व्यतिकर]

વારાઈતિ :- સ્ત્રી. 'દાસી' ૧૨૮; વારાતિનઈ ૩૪; વારાયત ૩૪૩; વારાયતિ ૧૩૧ [વારા પ્રમાણે કામ કરનાર માટે વારા ઈતિ?]

વિનડ :- સ. ક્રિ. 'સામે થવું, નડવું.' વિનડી ૧૧૪ [સં. विनट् > પ્રા. विनड]

વેયાલિક :- પું. 'બંદિજન' ૩૩૬ [સં. वैतालिक]

સગસણીજુ :- પું. કેન. 'સગુંવહાલું', ગુજ. 'સગુંસણેજું' સગાસંણીજે ૧૭૪ [સં. स्वक > પ્રા. सग + સં. स्निह्यकः > પ્રા. सिणिज्झओ]

સત્રૂકાર :- પુ. 'સદાવ્રત' ૧૪૬ [સં. सक्तुक+अगार > પ્રા. सत्तुअगार જૂની ગુજ.માં આ શબ્દનાં '~~સત્તૂકાર~~' 'સત્તૂકાર', 'સત્રુકાર', 'સત્રુગાર', 'સૂત્રૂકાર' એવાં રૂપ મળે છે.]

સહિજ :- ન. 'ઉદારતા'. ૫. જુઓ કુસહિજ.

સહિસાતકાર :- પું. 'એકાએક' સહિસાતકારિઈં ૬૮ [સં. सहसात्कार]

સામસાલ :- પું. 'અધિપતિ, માલિક' ૨૧૯ [સં. स्वामिन् + सार. જૂની ગુજ.માં આ પ્રયોગ અન્યત્ર છે – 'ઇણ પરિ પૂજઈ સામિસાલ નરનારી ઘણ' ('સપ્તક્ષેત્રીરાસુ', કડી ૪૦); 'ધંધલુ રાઉલુ વિજાવઈ સામિસાલ......('શાલિભદ્ર કક્ક', પ્રા.ગુ.કા.સં.' પૃ.૬૦. વ્રજભાષામાં વ્યક્તિને માનાર્થે 'ગોષ્ઠિશાલ' (સં. गोष्ठिसार = ગોષ્ઠિમાં મુખ્ય) કહેવામાં આવે છે. વધુ માટે જુઓ 'પ્રાચીન ફાગુ-સંગ્રહ'માં સામિસાલ શબ્દ પરની વિસ્તૃત નોંધ.

સારપાસુ :- પું. 'દ્યૂત રમવાનો પાસો' સારપાસિ ૧૯૪ [સં. सारि+पाश]

સારિંગલોચના :- સ્ત્રી. 'મૃગનયના' ૧૩૦ [સં. सारंगलोचना]

સિજ્યા :- સ્ત્રી. 'પથારી' ૩૯ [સં. शय्या > પ્રા. सज्जा]

સુરી :- સ્ત્રી. 'દેવી' ૩૦૭, ૩૧૪ [સં. सुरનું સ્ત્રીલિંગ. અમદાવાદ આસપાસમાં 'સુરી' એ સ્ત્રીઓનું વિશેષનામ પણ હોય છે.]

સૂયર :- પું. 'સુવર' ૭૦, ૨૩૦ [સં. शूकर > પ્રા. सूअर]

સૂહવી :- સ્ત્રી. 'સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી.' ૧૯ [સં. सुभग > પ્રા. सुहव + इ ઉપરથી? કે સં. सधवा > પ્રા. सहवा – सुहवा ઉપરથી? જૂના શિલાલેખોમાં 'સુહવદેવી' વિશેષનામ તરીકે પણ આવે છે. જૂની ગુજ.માં अइहव શબ્દ સં. अविधवा > પ્રા. अइहवा ઉપરથી છે]

સેઠિ :- પું. 'શેઠ' ૨૦ [સં. श्रेष्ठिन् > પ્રા. सेट्ठि]

સોધમ્મી :- વિ. "સૌધર્મ દેવલોકની' ૨૯૭ [સં. सौधर्मिक]

સોના પુરિસુ :- પું. 'સુવર્ણપુરુષ' ૩૫૩, સોનાપુરુસુ ૫૨; [સં. सुवर्णपुरुष] જુઓ પુરિસુહેમ.

સંષેવ :- પું. 'સંક્ષેપ, ટુંકાણ', સંષેવિ ૧ [સં. संक्षेप > પ્રા. संखेव]

શત્ર :- પું. 'દુશ્મન' ૨૧૦ [સં. शत्रु]

હલૂઉ :- વિ. 'હળવો, હલકો' ૩૩૯ [સં. लघुक > પ્રા. लहुअ - हलुअ]

હીસારવ :- પું. 'ઘોડાનો હણહણાટ' ૨૯૯ [સં. हेषारव]

સંદર્ભ સૂચિ

(अ) મુદ્રિત ગ્રન્થો - ગુજરાતી

૧. કીંટાવાળા, મટુભાઈ (તંત્રી),

'સાહિત્ય'ની ફાઈલ.

૨. ચાવડા, કિસનસિંહ ગો

'હિંદી સાહિત્યનો ઈતિહાસ', ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ, સં. ૧૯૮૬

૩. ચેટરજી, સુનીતિકુમાર

'ભારતીય આર્યભાષા અને હિંદી' (અનુવાદક - ડૉ. ભોગીલાલ સાંડેસરા), ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ, સં. ૨૦૦૮, ઈ.સ. ૧૯૫૨

૪. જાની, અંબાલાલ બુ

કવિ શામળ ભટ્ટ વિરચિત 'સિંહાસન બત્રીસી' વા બત્રીસ પૂતળી – ભા.૧, વાર્તા ૧ થી ૬, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ભંડોળ કમિટી, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૨૬,

— ભાગ ૨ જો, વાર્તા ૭ થી ૧૫ પ્રકાશક – ઉપર પ્રમાણે, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૨૬

૫. જિન પદ્મસૂરિ અને અન્ય કવિઓ

'પ્રાચીન ફાગુ સંગ્રહ' (સંપાદક :– ડૉ. ભોગીલાલ સાંડેસરા), પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રંથમાલા, વડોદરા, ઈ.સ. ૧૯૫૫.

૬. ઝવેરી, ડૉ. બિપિન

'વૈતાલની વાતો', સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ
સં. ૨૦૦૮, ઈ.સ. ૧૯૫૨

૭. ઠાકોર, બલવંતરાય ક.

'અંબડ વિદ્યાધર રાસ', એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ
મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૫૩.

૮. ત્રિવેદી, નવલરામ જ.

'શામળનું વાર્તા સાહિત્ય', ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ,
સં. ૨૦૦૫, ઈ.સ. ૧૯૪૮

૯. દેવશીલ

'વૈતાલ પંચવીશી', સં. જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી,
વડોદરા, ઈ.સ. ૧૯૨૬

૧૦. દેસાઈ, ઈચ્છારામ સૂર્યરામ

'કથાસરિત્સાગર' – ભાગ બીજો, ગુજરાતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૧૦

૧૧. દેસાઈ, કેશવપ્રસાદ છો.

'પરદુઃખભંજન વિક્રમની વાર્તાઓ', સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,
અમદાવાદ, સં. ૨૦૧૦.

૧૨. દેસાઈ, મોહનલાલ દલીચંદ.

'જૈન ગુર્જર કવિઓ' – ભાગ-૧, શ્રી જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ ઓફિસ,
મુંબઈ, સં. ૧૯૮૨, ઈ.સ. ૧૯૨૬.
ભાગ – બીજો, વિ.સં. ૧૯૮૭, ઈ.સ. ૧૯૩૧
ભાગ – ત્રીજો, ખંડ ૧લો, વિ.સં. ૨૦૦૦, ઈ.સ. ૧૯૪૪
ભાગ – ત્રીજો, ખંડ ૨જો " " "

'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ', મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૩૩.

૧૩. દોશી, બેચરદાસ.
'ગુજરાતી ભાષાની ઉત્ક્રાંતિ', મુંબઈ યુનિવર્સિટી, મુંબઈ, ઈ. સ. ૧૯૪૩.

૧૪. દ્વિવેદી, મણિલાલ ન.
'વિક્રમ ચરિત્ર' (અનુવાદ), વડોદરા, સંવત ૧૯૫૧, ઈ.સ.૧૮૯૪

૧૫. ધ્રુવ, આનંદશંકર બા.
'વસંત રજત મહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથ', ગુજરાત સાહિત્યસભા, અમદાવાદ, ઈ.સ. ૧૯૨૭

૧૬. ધ્રુવ, કેશવલાલ હ
'પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય', ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ, ઈ. સ. ૧૯૨૭

૧૭. ભટ્ટ, શામળ.
'અસલ બત્રીસ પૂતળીની મોટી વાર્તા', શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય, સૂરત ઈ. સ. ૧૯૪૯

૧૮. ભાયાણી, હરિવલ્લભ ચુ.
'મદન મોહના', ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ, ઈ. સ. ૧૯૫૫

૧૯. મજમુદાર, મંજુલાલ ર.
'ગુજરાતી સાહિત્યનાં સ્વરૂપો', આચાર્ય બુક ડેપો, વડોદરા, ઈ.સ. ૧૯૫૪

૨૦. મુનશી, કનૈયાલાલ મા.
'ધ્રુવ સ્વામિની દેવી', આર. આર. શેઠ, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૪૩ (બીજી આવૃત્તિ)
'ગુજરાતી સાહિત્ય-ખંડ-૫ મો'– મધ્યકાળનો સાહિત્ય પ્રવાહ, ધી સાહિત્ય પ્રકાશન કંપની લિમિટેડ, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૨૯

૨૧. મેઘાણી, ઝવેરચંદ.

'રઢિયાળી રાત' - ભાગ-૧. ૧૯૫૩ સાતમી આવૃત્તિ
" " ૨. - ૧૯૫૪ છઠ્ઠી આવૃત્તિ
" " ૩ ૧૯૫૩ પાંચમી આવૃત્તિ
" " ૪ ૧૯૪૮ બીજી આવૃત્તિ, ગુર્જર ગ્રંથ-રત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ.

'લોક સાહિત્યનું સમાલોચન', એન. એમ. ત્રિપાઠી, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૪૬

૨૨. વ્યાસ, કાંતિલાલ બ

'પંદરમા શતકના ચાર ફાગુ કાવ્યો', ફાર્બસ સભા, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૫૫.

૨૩. વ્યાસ, મણિલાલ બ.

'વિમલ પ્રબંધ', (કર્તા - પંડિત લાવણ્યસમય), પ્રકાશક - મ.બ. વ્યાસ, સૂરત, સં. ૧૯૭૦

૨૪. શાસ્ત્રી, કેશવલાલ કા.

'ગુજરાતી હાથપ્રતોની સંકલિત યાદી', ગુજરાત વિદ્યાસભા, સને ૧૯૩૭ સુધીની, અમદાવાદ, ઈ.સ. ૧૯૩૯

'કવિચરિત' - ભાગ- ૧-૨, ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ, ઈ.સ. ૧૯૫૨

૨૫. સાંડેસરા, ડૉ. ભોગીલાલ જે

'સંશોધનના કેટલાક પ્રશ્નો', ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ, ઈ.સ. ૧૯૫૫.

'ઈતિહાસની કેડી', પદ્મા પબ્લીકેશન્સ, વડોદરા, ૧૯૪૫,

'રૂપસુંદર કથા', માધવકૃત, ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ. ૧૯૩૪

'પંચતંત્ર', ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૪૯

'નલ દવદંતી રાસ', મ.સ. વિશ્વવિદ્યાલય, વડોદરા, ઈ.સ. ૧૯૫૪

'વર્ણક સમુચ્ચય', " " " ઈ.સ. ૧૯૫૬

'ષષ્ટિ શતક પ્રકરણ', " " " ઈ.સ. ૧૯૫૩

'વસુદેવ હિંડી', જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર, ૧૯૪૬

'શબ્દ અને અર્થ', મુંબઈ યુનિવર્સિટી, મુંબઈ, ઈ.સ. ૧૯૫૪

२८०

॥ संस्कृत ॥

जम्भलदत्त

वेताल पञ्चविंशति: । संपादक अने प्रकाशक, गोरे, एन. ए., पूना, इ.स. १९५२

दण्डी

दशकुमार चरित । गोडबोले. एन.बी. अने परब. के.पी. निर्णयसागर प्रेस, पूना, इ.स. १८८३

विष्णुशर्मा

पंचतंत्र । विठ्ठल सखाराम, अग्निहोत्री प्रेस, पूना संवत. १९८८

हितोपदेश । विद्यारत्न, जी.के. सबर्बन प्रेस, कलकत्ता, इ.स. १८७७

भट्ट, सोमदेव

कथासरित्सागर । संपादक, पं. दुर्गाप्रसाद अने परब. के.पी, निर्णयसागर प्रेस, मुंबई, इ.स. १९३०

क्षेमेन्द्र

बृहत्कथामंजरी । संपादक, पं. दुर्गाप्रसाद अने परब. के.पी निर्णयसागर प्रेस, मुंबई, इ.स. १९०२

સંદર્ભ

1. Edgerton, F.,

   'Vikrama's Adventures', H.O.S. Vols. 26, 27. Harward University press, 1926

2. Das Gupta, S.N. and De, S.K.,

   'A History of Sanskrit Literature', classical period, University of Calcutta, 1947

3. Keith, A.B.,

   'A History of Sanskrit Literature', Oxford, 1928

4. Krishnamachariar, M.,

   'History of classical Sanskrit Literature', Madras 1937

5. Mehta, Hansa Ben;

   'Adventures of King Vikrama', Oxford University press, ~~Madras~~, 1948

6. Munshi, K.M.,

   'Gujarat and its Literature', Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1935 (First Edition)

7. Winternitz, M.,

   'A History of Indian Literature', Vol. I & II, English Translation, University of Calcutta, 1933

8. Sister, Nivedita.,

   'Cradle Tales of Hinduism', Longman greens & co. England 1907

१८२

॥ हिन्दी ॥

शुक्ल, रामचन्द्र

हिन्दी साहित्यका इतिहास, नागरी प्रचारिणी सभा बनारस, सं. १९९९

लल्लुलालजी

सिंहासन बत्तीसी, देहाती पुस्तक भंडार, देहली

(બ) હસ્તલિખિત પ્રતો

૧. અજ્ઞાત ગદ્યવાર્તાકાર

'સિંહાસન બત્રીશી' - ગુજરાતી, હસ્તપ્રત નં. ૧૧૭, ડાહીલક્ષ્મી લાયબ્રેરી, નડિયાદ

૨. અજ્ઞાત બ્રાહ્મણ કવિ

સિંહાસન કથા - પદ્ય - ગુજરાતી, હસ્તપ્રત નં. ૧૯, લીંચનો જૈન જ્ઞાનભંડાર, લીંચ, જિલ્લો - મહેસાણા

૩. અજ્ઞાત રાજસ્થાની ગદ્યવાર્તાકાર

'સિંહાસન બત્રીશી' - ગુજરાતી, હસ્તપ્રત નં. ૯૧૧, રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વ મંદિર, જયપુર

૪. હીઈદાસ

'સિંઘાસણ બત્રીસી કથા' - પદ્ય - ગુજરાતી, હસ્તપ્રત નં. ૨૧૬૮, રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વ મંદિર, જયપુર.

'સિંહાસન બત્રીસી કથા' - મધુમાલતી ચોપાઈ સાથે, ગુટકામાં, હસ્તપ્રત નં. ૩૫૫૬, રા. પુ. મં., જયપુર

૫. દેવમૂર્તિગણિ

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા કથા' - સંસ્કૃત હસ્તપ્રત નં. ૩૯૫૦, શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર, પાટણ

૬. મલયચંદ્ર

'સિંઘાસણ બત્રીસી ચઉપઈ' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત નં. ૨૪૨૦, પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર, વડોદરા.

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા ચતુષ્પદી' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત નં, ૨૯૮૭, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી જૈન પુસ્તક ભંડાર, લીંબડી

'સંઘાસણ - બત્રીસી - કથા - ચોપઇ' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત નં. ૨૨૬
ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઇ,

'સિંઘલસી ચરિત્ર' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત નં. ૨૨૨ ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ

૭. રામચંદ્ર ગણિ

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા પદ્ય' - સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૧૭૭૭, શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર, પાટણ

૮. લલ્લુલાલજી

'સિંહાસન બત્રીસી' ગદ્ય - હિંદી (ગુટકામાં) હસ્તપ્રત. નં. ૩૩૭૦, રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વમંદિર, જયપુર

૯. વિનયલાભ

'વિક્રમાદિત્ય દ્વાત્રિંશિકા' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત નં. ૭૦૩૬, શ્રી અભય જૈન
(સિંહાસન બત્રીસી) ગ્રંથાલય, બીકાનેર

૧૦. સંઘવિજય

'સિંહાસન બત્રીસી રાસ' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત. નં. ૯૯૭, શ્રી આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિર, વડોદરા,

'સિંહાસન બત્રીશી ચઉપઈ' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત. નં. ૧૧૭૭, શ્રી જૈન જ્ઞાન મંદિર, વડોદરા,

'સિંઘાસણ બત્રીસી' - રાજસ્થાની ગૂર્જર હસ્તપ્રત. નં. ૩૨૯૦, રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વમંદિર, જયપુર

૧૧. સિદ્ધિસૂરિ

'બત્રીસ પુતળીઓની કથા' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત. નં. ૧૫, લીંચનો જ્ઞાનભંડાર, લીંચ, જીલ્લો - મહેસાણા.

૧૨. સુંદરજી

'સિંહાસન બત્રીસી' - ગુજરાતી હસ્તપ્રત. નં. ૯૯૦, ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ.

૧૩. હીરકલશ

'સિંહાસન બત્રીસી' – ગુજરાતી

પં. અમૃતલાલ ભોજકના સંગ્રહની હસ્તપ્રત, પાટણ.

૧૪. જ્ઞાનચંદ્ર

'સિંહાસન બત્રીસી' – ગુજરાતી હસ્તપ્રત. નં. ૧૩૨, અભયસિંહ જૈન જ્ઞાનભંડાર, બીકાનેર

૧૫. ક્ષેમંકર

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા' – સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૨૯૭૬, પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, વડોદરા,

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા' – સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૯૧૦, શ્રી હંસવિજયજી શાસ્ત્રસંગ્રહ, વડોદરા,

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા' – સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૨૨૧૬, પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, વડોદરા,

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા' – સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૧૭૭૯, શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર, પાટણ,

'સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા' – સંસ્કૃત હસ્તપ્રત. નં. ૪૯૩૩, શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર, પાટણ,